

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Oldřich Chládek

Kláštery v ohrožení

Spory o rušení českých a moravských klášterů starých řádů v předbělohorském období

Monasteries in Danger. Disputes about Liquidation of Bohemian and Moravian Monasteries of the „Old Orders“ in the Period before the Battle of White Mountain

Disertační práce

vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Praha 2016

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze, 27. března 2016

Anotace

Rušení klášterů v době reforemací je fenoménem poměrně málo prozkoumaným. Případů zaniklých, resp. zrušených klášterů bylo velmi mnoho. Autor se zaměřuje na dvě kauzy (augustiniánské kanonie v Kladsku a v Olomouci), kdy snahy o zrušení kláštera narazily na odpor daných komunit, případně řádových struktur.

Jde o téma mnohvrstevnaté, vyžadující důkladnou analýzu. Vzhledem k tomu, že do uvedených rozepří zasahovala řada vlivných osobností (nejvyšší zemští úředníci, nunciové, biskupové, řádoví představení atd.), představuje ideální materiál ke studiu vztahů v nejvyšších patrech předbělohorské společnosti. Vedle této vysoké politiky se však můžeme zabývat i jinými rovinami – např. právní argumentací sporných stran, rovinou jazykovou, uměleckohistorickou či teologickou.

Autor po výzkumu nejen v českých, ale i zahraničních archivech (např. Řím, Krakov, Kladsko, Vratislav, Vídeň) doplňuje či opravuje starší závěry (Jan Tenora, Aloys Bach atd.). Snaží se také prověřit teorii, že v rámci katolické církve byly rušeny kláštery, které se nacházely – v rovině hospodářské i duchovní – ve stavu hlubokého úpadku.

Klíčová slova

kláštery, raný novověk, řeholní kanovníci sv. Augustina, Tovaryšstvo Ježíšovo, Kladsko, Olomouc, Christoph Kirmeser, Cesare Speciano, kardinál František Dietrichstein

Abstract

Liquidation of monasteries in the era of Reformations is a phenomenon which has been studied only to a certain level. There were very many cases of abolished or liquidated monasteries. The author concentrates only on two cases (Augustinian canonries in Kłodzko and Olomouc) where efforts to liquidate a monastery were met with resistance from the community or monastic structures.

It is a multilayered topic, requiring a thorough analysis. Due to the fact that these disputes were interfered by a number of influential personalities (supreme provincial officials, nuncios, bishops, superiors of monastic orders etc.), it represents an ideal material to study the relationships within the high society in the era before the Battle of White Mountain. Besides the high politics we can also focus on other aspects – such as legal arguments of the conflicting parties or linguistic, art historical or theological layer.

After research not only in Czech, but also in foreign archives (e.g. Rome, Kraków, Kłodzko, Wrocław, Vienna), the author refills or corrects older conclusions (Jan Tenora, Aloys Bach etc.). He also tries to verify the theory that within the Catholic Church those monasteries were abolished which were – in the economic and also spiritual layer – in a state of deep crisis.

Key words

monasteries, early modern era, Canons Regular of St. Augustine, Society of Jesus, Kłodzko (Glatz), Olomouc, Christoph Kirmeser, Cesare Speciano, Cardinal Franz Dietrichstein

Rozsah práce (bez anotací a příloh): 537 396 znaků

Rád bych poděkoval všem, kteří nějakým způsobem ovlivnili konečnou podobu předkládané práce. V první řadě děkuji svému školiteli prof. Jaroslavu Čechurovi za povzbuzování, inspiraci a četné rady. Můj dík náleží i všem odborníkům, s nimiž jsem konzultoval rozličné aspekty daného tématu. Zdůraznit bych chtěl zcela výjimečnou ochotu ředitelky 1. oddělení pražského Národního archivu PhDr. Aleny Pazderové, které nebylo zatěžko konzultovat se mnou i při čtyřicetistupňových vedrech v srpnu minulého roku. Dále jsem velmi vděčný zaměstnancům archivů a knihoven, které jsem navštívil. Děkuji všem svým blízkým, bez jejichž pomoci by předkládaná práce patrně vůbec nevznikla. Zvláštní poděkování si zaslouží Štěpán Vaňous a Pavel Houdek. Konečně bych rád poděkoval i Grantové agentuře Univerzity Karlovy, bez jejíž finanční podpory by nebylo možné realizovat badatelské cesty do Polska, Rakouska a Itálie.

Tato disertační práce vznikla za podpory grantu GA UK č. 1450213 – Kláštery v ohrožení. Spory o rušení českých a moravských klášterů starých řádů v předbělohorském období. Afiliace: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Thákurova 3, Praha 6 – Dejvice, 160 00.

Obsah

Úvod	9
Kontext: Kláštery v českých zemích v předbělohorském období	20
Krise klášterů mezi husitskými válkami a Bílou horou	20
<i>Kláštery a kališníci</i>	20
<i>Dvojitý problém klášterů v 16. století: německá reformace a tlak světské moci</i>	23
<i>Krise řeholní kázně v 16. století</i>	27
<i>Shrnutí</i>	31
Obnova řeholního života v „dlouhém 16. století“	33
<i>Mýtus zvaný Tridentinum</i>	33
<i>Nové církevní řády</i>	35
<i>Obnova starých církevních řádů</i>	39
<i>Shrnutí</i>	43
Katolické rušení klášterů v 16. a na počátku 17. století	45
<i>Likvidace řeholních domů ve prospěch Tovaryšstva Ježíšova</i>	45
<i>Likvidace klášterů ve prospěch diecézní moci a jeden výjimečný případ</i>	49
<i>Paradoxy rušení</i>	52
<i>Spory o rušení klášterů: české země a pohled k sousedům</i>	54
<i>Shrnutí</i>	60
Kauza Kladsko	62
Chronologie sporu.....	62
<i>Prolog: Nový probošt Christoph Kirmeser</i>	62
<i>Komplikované rušení</i>	67
<i>Právní formality</i>	73
<i>Jezuité přicházejí</i>	78
<i>Kladská jezuitská kolej – ideál versus realita</i>	84
<i>„Vraťte se, odkud jste přišli!“</i>	89

<i>Shrnutí</i>	95
Argumentace založená na logických vývodech	97
„Rušitelé“ v první fázi sporu: <i>Jezuité jsou lékem proti herezi</i>	97
<i>Námítky zastánců kláštera: Mniši a luteráni coby dobří sousedé a plán na zřízení kladského biskupství</i>	101
<i>Argumenty v „revolučním“ roce 1609</i>	105
<i>Shrnutí</i>	110
Argumentace odkazováním na autority	112
<i>Obhájci kláštera: Augustiniánská kanonie je vůlí předků, panovníků a papežů</i>	112
<i>Protivníci kláštera: Stavové pošlapávají vůli Karla IV.</i>	115
<i>Shrnutí</i>	119
„Portréty“ sporných stran.....	121
<i>Obraz protivníků kláštera v dokumentech zastánců kláštera</i>	121
<i>Obraz zastánců kláštera v dokumentech protivníků kláštera</i>	126
<i>Shrnutí</i>	132
Kauza kanonie Všech svatých v Olomouci	134
Chronologie sporu.....	134
<i>Prolog: Od prvního pokusu o zrušení kláštera do smrti probošta Civalliho</i>	134
<i>Dietrichsteinův plán</i>	138
<i>Boj o záchranu kláštera na dvou frontách</i>	144
<i>Rozhodnutí v Římě</i>	151
<i>Probošt – neprobošt Platejs</i>	159
<i>Shrnutí</i>	163
Argumentace založená na logických vývodech	166
„Rušitelé“: <i>Úpadek kláštera a maius bonum</i>	166
<i>Vyjádření mnichů I – Úpadek kláštera</i>	168
<i>Vyjádření mnichů II – Maius bonum</i>	171
<i>Další argumenty mnichů</i>	174

<i>Shrnutí</i>	178
Argumentace odkazováním na autority	180
<i>Odkazování na listiny a jiné právní dokumenty</i>	180
<i>Svatý Bernhard coby spojenec mnichů</i>	185
<i>Argumentace Písmem svatým I – Starý zákon</i>	189
<i>Argumentace Písmem svatým II – Nový zákon</i>	192
<i>Shrnutí</i>	196
„Portréty“ sporných stran.....	198
<i>Sebeprezentace řeholních kanovníků</i>	198
<i>Obraz protivníků kláštera v listech augustiniánských kanovníků</i>	202
<i>Shrnutí</i>	211
Závěr	213
Seznam použitých zkratk	219
Prameny a literatura	221
Archivní prameny	221
Literatura.....	222
Seznam příloh	235

Úvod

Mnohá tvrzení, k nimž historikové dospějí, se poměrně brzo ukážou jako mylná či nepřesná a jsou revidována, jiná se naopak v literatuře opakují po desetiletí, ba staletí v podstatě beze změny. K těm druhým patří následující teze: V období, jež bývá většinou nazýváno dobou předbělohorskou či dobou vlády prvních Habsburků (1526 až 1618), byly v českých zemích z iniciativy představitelů katolické církve, resp. katolického tábora rušeny kláštery starých řádů nacházející se z řady důvodů (například kvůli šíření reformace) ve stavu všeobecného úpadku. Jejich majetek byl předáván „perspektivnějším“ katolickým silám, zvláště Tovaryšstvu Ježíšovu a biskupům (přesněji „biskupstvím“).

Uvedené tvrzení skutečně potkáváme na stranách historických prací již pěknou řádku let. Dějepisec Aloys Bach, narozený ještě za vlády Marie Terezie, líčí rozdíl mezi zrušeným klášterem augustiniánských kanovníků¹ v Kladsku a nově vzniklou jezuitskou kolejí, které byl augustiniánský majetek předán, takto: „[Řeholní kanovníci] *nemohli při nejlepší vůli vykonat to, co vykonala celková síla společenství nadšeného pro blaho, růst, čest a lesk staré církve, a to skrze veřejná kázání, duchovní cvičení, povznášející bohoslužby, výuku a výchovu mládeže, poučování a utěšování ve zpovědnici, návštěvy u lůžka nemocného a jiné činy křesťanské lásky.*“²

Současný historik Tomáš Parma, známý především jako autor bezesporu nejkvalitnější monografie o olomouckém biskupovi Františku kardinálu Dietrichsteinovi, nahlíží tímtož prizmatem likvidaci cisterciáckého kláštera Žďár, jehož majetek z rozhodnutí císaře a papeže získalo olomoucké biskupství právě v době Dietrichsteinova episkopátu. Opírá se přitom o jednu ze studií Jana Tenory.³ Zrušení řečeného *cistercia* prý bylo motivováno „*jeho špatným stavem, slabým vedením*

¹ K názvu řádu, který je v předkládané práci zmiňován nejčastěji, musím přičinit drobnou poznámku. Oficiální název zní *řeholní kanovníci sv. Augustina*. Jako synonyma lze užít zkrácené varianty *augustiniánští kanovníci* či *řeholní kanovníci*. Méně přesný, byť v minulosti hojně používaný je pojem *augustiniáni kanovníci*.

² Aloys BACH, *Urkundliche Kirchen-geschichte der Graffschaft Glatz. Von der Urzeit bis auf unsere Tage*, Breslau 1841, s. 162.

³ Jan TENORA, *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*, Brno 1912.

a odklonem většiny mnichů od katolické víry.“ Dále poznamenává, že „*rušení starých a nefunkčních klášterů*“ je doloženo rovněž v jiných zemích střední Evropy.⁴ Podobnými citacemi by mohla být zaplněna mnohem větší část tohoto úvodu; vybral jsem namátkou jednoho autora z 19. století a jednoho z dnešní doby, aby tak byla ilustrována kontinuita historického uvažování o daném problému. Výjimkou je pouze článek Jana Zdichynce o předání kláštera Osek pražskému arcibiskupství, kde se například můžeme dočíst, že informace o rozvratu kláštera, na základě nichž papež k oné akci svolil, byly zřejmě falešné.⁵

Když jsem před několika lety psal diplomovou práci o prvním zrušení žďárského kláštera (k tomu druhému, definitivnímu, došlo – jak jinak – za Josefa II.), začal jsem postupně zjišťovat, že fakta jsou s oním ustáleným pojetím příčin katolického rušení řeholních domů v rozporu. Zabráním majetku totiž byla v letech 1606–1607 potrestána komunita na svou dobu nadprůměrně početná (měla 12 členů, oproti tomu v jiných kláštorech žili pouze dva či tři mniši; byly i případy, kdy klášterní komplex obýval pouze představený), nevykazující žádné větší prohřešky proti řeholní kázní.⁶ Dietrichstein prostě využil toho, že byl fundátorem kláštera, což mu jeho likvidační záměr značně usnadňovalo.

V žádném případě nechci zpochybňovat skutečnost krize klášterů starých řádů v 16. století. Je však zřejmé, že na konci 16. a počátku 17. věku již byla situace nejednoho řádového domu výrazně lepší než před 30 či 40 lety. Přesto rušení řeholních institucí pokračovalo. Novým jevem kolem roku 1600 bylo, že se postižené komunity se svým osudem odmítaly smířit a neváhaly spolu se svými spojenci u příslušných míst proti snahám „rušitelů“ protestovat.

Kromě kauzy Žďár tehdy byrokratický aparát habsburského a papežského dvora zaměstnávaly stížnosti mnichů na rušení dalších dvou klášterů – již zmíněné augustiniánské kanonie v Kladsku a kláštera téhož řádu na olomouckém Předhradí. Právě na tyto dva případy se na následujících stranách zaměřím. Předkládanou disertační práci tedy lze vnímat jako jakési pokračování uvedené práce diplomové. Pokouším se mimo jiné odpovědět na důležitou otázku, zda se kauzy Kladsko a

⁴ Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 344.

⁵ Jan ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*, FHB 22, 2006, s. 55.

⁶ Oldřich CHLÁDEK, *První zrušení žďárského kláštera* (diplomová práce FF UK), Praha 2009.

Olomouc nepodobaly případu žďárského kláštera, tj. zda nebyly likvidovány relativně stabilní a „ukázněné“ komunity. Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to, že pro konec 16. a počátek 17. století výše uvedená teorie o důvodech rušení klášterů starých řádů neplatí. Dospěli bychom k závěru, že motivace „rušitelů“ byla jiná, poněkud přízemnější. Díky rozsáhlosti pramenné základny lze podat i poměrně plastický obraz způsobu uvažování účastníků těchto konfliktů.

Nyní pár slov k členění a koncepci práce. Čtenář jistě ocení zasazení obou sledovaných sporů do širšího kontextu. To je úkolem obecné kapitoly, která pojednává o krizi starých řádů v 16. století, reformních snahách v řeholním prostředí a o rušení klášterů v českých zemích, Rakousích a v Bavorsku. Následuje část věnovaná sporu o zrušení kláštera řeholních kanovníků sv. Augustina v Kladsku. Ta je dále rozčleněna do čtyř kapitol. První z nich sleduje zmíněný konflikt chronologicky, další tři jsou podrobnou analýzou argumentace sporných stran. Stejně je pojata i část, která se zabývá pokusem o likvidaci kláštera Všech svatých v Olomouci.

Při líčení chronologie našich konfliktů je více než u starších autorů zdůrazněna existence „sítě zájmů“, které kláštery obklopovaly. Pokusím se odpovědět na otázku, do jaké míry ony „zainteresované“ osoby (v případě olomoucké kanonie to např. byli vřatislavský biskup Karel Habsburský a pražský arcibiskup Jan Lohelius) ovlivnily průběh oněch rozepří, a především jejich výsledek.

Jak již bylo řečeno, je pojednání o argumentaci rozděleno do několika kapitol. Vzhledem k množství písemností, ve kterých mniši a jejich protivníci objasňují své postoje, byl tento krok nezbytný. Otázkou bylo, podle jakého klíče danou tematiku rozčlenit. Jako velmi inspirativní se ukázala kniha *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*, kterou nenapsal historik, ale psycholog – profesor Zbyněk Vybíral. Mluví se v ní (v návaznosti na jednu ze studií filozofa Stanislava Sousedíka)⁷ o třech cestách „způsobování pravdivosti“. První z nich je „dokazování“, tedy logické vyvozování závěru z určitých faktů, druhou „odvolávání se“ na určitou autoritu, za třetí pak Vybíral považuje „důvěryhodné a věrohodné vystupování“ – v tomto případě jde více o to, jakým způsobem je něco řečeno než o vlastní obsah sdělení, jde o vytvoření našeho pozitivního obrazu (resp. negativního obrazu našich protivníků).⁸

⁷ Stanislav SOUSEDÍK, *Korespondenční teorie pravdy v oblasti empirického poznání*, Filosofický časopis 47, 1999, s. 531–544.

⁸ Zbyněk VYBÍRAL, *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*, Praha 2015, s. 43–44.

„Hrdinové“ našich sporů se ve snaze přesvědčit ostatní o své pravdě ubírali všemi třemi cestami. 1) Dokazovali, že určitá tvrzení protivníků odporují faktům, resp. že se jedná o logické nesmysly. 2) Odvolávali se na autoritativní texty – na listiny, *Corpus iuris canonici*, ale i na texty náboženské včetně Písma svatého. 3) Za použití velmi silných, emotivních výrazů vykreslovali obraz svůj, a především temný portrét nepřátel. Při četbě pramenů upoutá nejvíce patrně onen třetí způsob argumentace, zvláště ony pasáže, které mají za úkol vylíčit nízký charakter druhé strany. Jejich emotivita výrazně převyšuje to, na co je člověk naší doby zvyklý. Je to dáno jednak dobovou mentalitou, již bylo vlastní – v porovnání s dneškem – bezprostřednější a výraznější projevoování citů,⁹ jednak dobovými zásadami rétoriky, které kladly zvláštní důraz právě na vyjádření citů.

Nejuznávanějším z klasických systematických děl rétorického umění byl v 16. století spis římského autora Marca Fabia Quintiliana *Institutio oratoria* (Základy rétoriky).¹⁰ V kapitole o probouzení citů najdeme tato výmluvná slova: „*nic většího nemůže řečnictví přinést.*“ Další věta z téže kapitoly: „*Připusťme, že důkazy způsobí, že soudci považují naši věc za lepší, city však umožní, aby to i chtěli, a tomu, co chtějí, také věří.*“¹¹ Dalších slov dokazujících význam uvedené roviny pro tehdejší rétoriku jistě není třeba.

Sekundární literatura k našemu tématu není příliš početná. To souvisí s tím, že zájem historiků přitahují především počátky a rozvoj klášterů starých řádů ve středověku, resp. jejich barokní rozkvět, zatímco osudy těchto řeholních domů za vlády prvních Habsburků, kdy dochází, jak bylo řečeno, k určitým krizovým jevům, zůstávají v pozici historiografické „popelky“. K tomu navíc přistupuje fakt, že marxistická historická věda, dominující u nás po čtyři dlouhá desetiletí, rozvoji bádání na poli církevních dějin právě nepřála. Ačkoliv události roku 1989 přinesly v tomto ohledu

⁹ Tento rozdíl je dobře popsán v klasické práci Norbert ELIAS, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie*, I: *Proměny chování světských horních vrstev na Západě*, II: *Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*, Praha 2006–2007.

¹⁰ Ke Quintilianovi a jeho vlivu na rétoriku 15. a 16. století viz např. Jiří KRAUS, *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*, Praha 2011, s. 62–65, 119–120 či předmluvu téhož autora k vydání Quintilianova díla Marcus Fabius QUINTILIANUS, *Základy rétoriky* (překlad Václav Bahnik), Praha 1985, s. 7–19. Nejvýznamnější jezuitská učebnice rétoriky v době raného novověku – Soarezova *De arte rhetorica libri tres ex Aristotele, Ciceone et Quintiliano praecipue deprompti* (1560) je založena (jak vidíme již z jejího názvu) na Ciceronovi, Aristotelovi, a právě na Quintilianovi – viz Wilfried BARNER, *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen*, Tübingen 2002, s. 336–337.

¹¹ M. F. QUINTILIANUS, *Základy*, s. 279.

změnu, věnuje se problému rušení klášterů stále nedostatečná pozornost. V posledních letech se jím zabývali především tři historikové – vedle autora těchto řádků¹² jde o archiváře Moravského zemského archivu v Brně Tomáše Černušáka¹³ a Jana Zdichynce z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁴ Nutno ovšem podotknout, že Černušákovy a Zdichyncovy studie se týkají případů, kdy likvidace kláštera *nebyla* provázena spory.

První kauzou, kterou přítomná práce detailně líčí, je konflikt o zrušení augustiniánské kanonie v Kladsku, probíhající v letech 1586–1609. Studie, jež by přinesla důkladnou analýzu dané problematiky, dosud napsána nebyla. Je pochopitelné, že se tématu nějakým způsobem dotýká každá publikace o dějinách Kladského hrabství. Nejstarší z nich je spis *Glaciographia* (1625) luteránského kazatele Georga Katschkera alias Georgia Aeluria,¹⁵ překonaný teprve na přelomu 18. a 19. století dílem ullersdorfského faráře Josepha Köglera *Die Chroniken der Grafschaft Glatz*.¹⁶

Nejobsáhlejší pojednání nalezneme v knize autora nám již známého, v *Urkundliche Kirchen-geschichte der Graffschaft Glatz* Aloyse Bacha.¹⁷ Ačkoliv byl Bach profesorem katolického gymnázia v Kladsku, snažil se, aby kniha, jež byla vyvrcholením jeho odborné činnosti (vyšla čtyři roky před jeho smrtí – roku 1841), byla co nejobjektivnější a konfesijně danými soudy co nejméně ovlivněna. Jeho výklad o konci kanonie však má jednu podstatnou slabinu – je založen výhradně na archivním materiálu, který našel v archivu kladského děkanátu. Celkové vyznění příslušných kapitol je jednoznačně „projezuitské“: Starý, ochablý konvent musel ustoupit komunitě

¹² Viz pozn. 6; dále Oldřich CHLÁDEK, *První zrušení žďárského kláštera*, Sborník z konference Sakrální a profánní prostor v dějinách křesťanské kultury a umění 20. 4. 2012, v tisku; TÝŽ, „Kamenné srdce by se rozpuknouti mohlo“. *Argumentace olomouckých augustiniánů kanovníků v boji za zachování svého kláštera (1617–1619)*, in: Petr R. BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II., Praha 2014, s. 133–147.

¹³ Tomáš ČERNUŠÁK, *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách)*, in: Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 115–128; TÝŽ, *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*, in: Západní Morava 10, 2006, s. 124–129; TÝŽ, *Převorka Anna versus probošt Šebestián – dva typy řeholníků v Nové Říši na konci 16. století*, FHB 26, 2011, s. 9–17; TÝŽ, *Proměny řeholního života na Moravě od pozdního středověku do doby moderní* (rigorózní práce FF MU), Brno 2009.

¹⁴ J. ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“, s. 29–65.

¹⁵ Georgius AELURIUS, *Glaciographia oder Glätzische Chronica. Das ist: Gründliche historische Beschreibung der berümbten und vornemen Stadt, ja gantzen Graffschafft Glatz [...]*, Leipzig 1625, s. 318 nn.

¹⁶ Joseph KÖGLER, *Die Chroniken der Grafschaft Glatz*, I–V, ed. Dieter POHL, Modautal – Köln 1992–2003, passim.

¹⁷ A. BACH, *Urkundliche Kirchen-geschichte*, s. 149–191.

Tovaryšstva, stojící na úrovni mnohem vyšší, a tudíž pro katolickou církev výrazně prospěšnější.

O Bachovo dílo se zcela či z velké části opírají všechna pozdější vyličení „boje“ o kladskou kanonii. Na Bachovi zcela závislý je především jeho současník Eduard Ludwig Wedekind,¹⁸ ale i pojednání v pozdějších pracích překračují rámeček daný výsledky jeho bádání jen mírně. Na mysli mám zejména rozsáhlé *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu* Aloise Kroesse,¹⁹ studie o kladských jezuitách od Zdzisława Lece²⁰ a Zdzisława Szczepaniaka,²¹ stejně jako knihy hamburského (dnes již emeritního) profesora Arno Herziga.²² Velmi cennou dílčí studii, založenou nikoliv na Bachovi, ale pouze na archivním materiálu, je článek Zdeňky Hledíkové o inventáři kladského kláštera z roku 1594.²³

Co se druhého na následujících stranách analyzovaného případu týče, totiž sporu o zrušení olomoucké kanonie Všech svatých (1617–1619/1622), máme k dispozici v první řadě poctivou práci Jana Tenory *Pokus o odevzdání kláštera Všech svatých v Olomouci jezuitům r. 1617*, uveřejněnou roku 1926 v časopisu *Hlídka*.²⁴ Jde

¹⁸ Eduard Ludwig WEDEKIND, *Geschichte der Grafschaft Glatz. Chronik der Städte, Flecken, Dörfer, Kolonien, Schlösser dieser souverainen Grafschaft von der frühesten Vergangenheit bis auf die Gegenwart*, Neurode 1857, 270–276, 281–282, 296–300.

¹⁹ Alois KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu, I: Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz von ihrer Gründung bis zu ihrer Auflösung durch die böhmischen Stände 1556–1619*, Wien 1910, s. 765–771. Pro úplnost uveďme, že zmínku o zrušení kladské augustiniánské kanonie najdeme také u autora starších dějin české jezuitské provincie: Joannes SCHMIDL, *Historiae Societatis Iesu Provinciae Bohemiae, II: Ab Anno Christi 1593 ad Annum 1615*, Praeae 1749, s. 14–17, 68–71.

²⁰ Zdzisław LEC, *Dzieje jezuitów w Kłodzku w latach 1597–1776*, in: *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 13, 2014, s. 123–136; TÝŽ, *Jezuici w Kłodzku (1597–1776). Katalog osob i urzędów, materiały źródłowe, literatura*, Szczecin 2013, s. 36 nn.

²¹ Zdzisław SZCZEPANIAK, *Kolegium jezuitów i konwikt w Kłodzku*, Nowa Ruda 2005, s. 40 nn.

²² Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes* (polská verze: *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*), Hamburg – Wrocław 2006, s. 109–113; Arno HERZIG, *Reformatorische Bewegungen und Konfessionalisierung. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in der Grafschaft Glatz*, Hamburg 1996, s. 91–94; TÝŽ, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000, s. 102–104; TÝŽ, *Konfession und Heilsgewissheit. Schlesien und die Grafschaft Glatz in der Frühen Neuzeit*, Bielefeld 2002, s. 51–53. V téže době jako Herzigovy práce byly vydány i další publikace o dějinách Kladské země, resp. města Kladska, ty se však našeho tématu dotýkají jen velmi stručně – viz František MUSIL, *Kladsko*, Praha 2007, s. 83; Ryszard GLADKIEWICZ (ed.), *Kłodzko – dzieje miasta*, Kłodzko 1998, s. 63; Ondřej FELCMAN – Ryszard GLADKIEWICZ a kol., *Kladsko. Dějiny regionu*, Hradec Králové – Wrocław – Praha – Kłodzko 2012, s. 144.

²³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Knihovna a další vybavení augustiniánské kanonie v Kladsku před jejím zánikem v roce 1594*, in: *Korunní země v dějinách českého státu, IV: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 386–404.

²⁴ Jan TENORA, *Pokus o odevzdání kláštera Všech svatých v Olomouci jezuitům r. 1617*, *Hlídka* 43, 1926, s. 153–159, 207–213, 262–271, 309–314, 359–363, 410–414, 459–464, 494–502.

o typickou pozitivistickou studii, o sled registů archivních dokumentů s minimem autorových komentářů. Pokud se zde výjimečně s nějakým pokusem o interpretaci pramenů setkáme, zjistíme, že máme co do činění se soudy nepřesnými, resp. poněkud naivními. Dále je nutno vytknout nepoužití nejen římského archivního materiálu, ale i toho, který je uložen v Národním archivu (resp. tehdy v Zemském archivu) v Praze. Celkové pojetí se blíží tomu, které jsme poznali u Bacha – mniši jsou kritizováni za to, že jejich kázeň „nemálo byla porušena“²⁵. Ostatní autoři, kteří o uvedené kauze psali, (Franz X. Richter,²⁶ Gregor Wolný,²⁷ Joseph Schmidlin,²⁸ Václav Líva²⁹ a Tomáš Parma³⁰) jí věnovali pouze velmi omezený prostor v rámci nějakého širšího tématu. Autor předkládaných řádků se pak v jedné drobné studii pokusil o nástin argumentace olomouckých řeholních kanovníků z let 1617–1619.³¹

Od autora disertační práce se právem očekává, že nebude kompilovat, nebude se spoléhat na již existující literaturu, ale naopak směle zamíří *ad fontes*. Pramenů (psaných čtyřmi jazyky – česky, německy, latinsky a italsky), které bylo třeba projít, nebylo právě málo.

Zaměříme se nejprve opět na kauzu Kladsko. Každého, kdo by měl zpracovávat téma zániku tamější kanonie, patrně napadne navštívit archiv kladské koleje Tovaryštva Ježíšova, přesněji místní *Archiwum Dekanalne*. Všechny listiny i spisový materiál po zrušení kláštera totiž získali (stejně jako ostatní majetek) jezuité. Nejinak uvažoval pisatel přítomné práce. Již zběžné prolistování inventáře od Bertolda Bretholze z roku 1928³² s vyznačením stavu dochování k roku 1993 však prozradilo, že velká část

²⁵ Tamtéž, s. 153.

²⁶ Franciscus Xav. RICHTER, *Augustini Olomucensis Episcoporum Olomucensius series*, Olomucii 1831, s. 234.

²⁷ Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*, Abteilung I, Bd. I, Brünn 1855, s. 283.

²⁸ Joseph SCHMIDLIN, *Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem Dreißigjährigen Kriege nach den bischöflichen Diözesanberichten an den Heiligen Stuhl*, I, Freiburg im Breisgau 1908, s. 185.

²⁹ Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna. Příspěvek k dějinám pobělohorské protireformace*, ČMM 54, 1930, s. 15–78, 293–336 (text o kanonii Všech svatých na s. 28–31).

³⁰ T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 348–349.

³¹ Oldřich CHLÁDEK, „Kamenné srdce by se rozpuknouti mohlo“. *Argumentace olomouckých augustiniánů kanovníků v boji za zachování svého kláštera (1617–1619)*, in: Petr R. BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014, s. 133–147.

³² Bertold BRETHOLZ, *Das Pfarrei-Archiv in Glatz und das Köglersche Urkunden- u. Aktenarchiv in der Pfarrei Ullersdorf (= Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz, VI)*, Glatz 1928.

potřebných archiválií mezi uvedenými léty kamsi zmizela. Nějakou dobu jsem se domníval, že nezvěstné dokumenty by se mohly nacházet v *Archiwum Państwowe we Wrocławiu* – jeden z jeho fondů nese název *Kolegium jezuickie w Kłodzku*. Návštěva Vratislavi však přinesla nemilé překvapení: Počet písemností v tomto „fondu“ obsažených by se – s mírnou nadsázkou – dal spočítat na prstech jedné ruky. Z nich využitelný ke zpracování daného tématu byl jeden jediný. Nakonec se ukázalo, že veškerý hledaný materiál (jde o písemnosti jak řeholních kanovníků, tak jejich jezuitských protivníků) je uložen v provinciálním archivu Tovaryšstva (*Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego*) v Krakově. Zajímavý rukopis, který mohl původně rovněž patřit kladské koleji, nadepsaný *Historia de Origine ac Fundatione Collegii Glaciensis* a obsahující opisy listin týkajících se sporu o kladský klášter, lze nalézt ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Zmiňují-li prameny jezuitské provenience, bylo by velkou chybou přejít mlčením ústřední archiv tohoto řádu – *Archivum Romanum Societatis Iesu*, kde se nacházejí dva pro dějiny českých zemí důležité, leč našimi badateli stále málo využívané soubory archiválií – *Epistolae Generalium ad Nostros*, tedy knihy konceptů (případně opisů) korespondence odeslané řádovým generálem, a *Fondo Gesuitico*, tj. fond generálního prokurátora Tovaryšstva Ježíšova.³³ Zvláštní význam má pro naše téma vizitační zpráva Johannese Vivaria z roku 1599, uchovávaná právě ve *Fondo Gesuitico*.

Po dalších pramenech bylo nutné pátrat v archivech institucí, resp. osob, které do konfliktu mezi jezuitou a augustiniánskými kanovníky nějakým způsobem zasahovaly. Depeše papežského nuncia Speciana, nacházející se v *Archivio Segreto Vaticano* a v milánské *Biblioteca Ambrosiana*, se sice přímo o kauze rušení kladské kanonie nezmiňují (ačkoliv se v ní Speciano, jak víme odjinud, silně angažoval), nicméně přinášejí zajímavé informace o ambicích tamního probošta Christoha Kirmesera. Využity byly i fondy Královská registra a Archiv pražského arcibiskupství z Národního archivu v Praze. Materiál nalezený v korespondenci arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé však byl až překvapivě sporný. Víme, že Berkovy „kladské aktivity“ byly v rozporu s přáními papeže Klementa VIII. Není tedy vyloučeno, že v zájmu utajení byly ony chybějící listy svěřeny ohni či jinak zlikvidovány.

³³ K tomuto prameni a možností jeho využití viz studii Alena BOČKOVÁ, *Epistolae Generalium ad Nostros – Řádová korespondence jako biografický pramen*, FHB 26, 2011, s. 403–416.

Obraťme naši pozornost k pramenům, které nám umožňují studovat pokus o zrušení olomoucké kanonie Všech svatých. Nejrozsáhlejším souborem tohoto archivního materiálu jsou dopisy řeholních kanovníků papeži, císaři a dalším osobám pocházející z let 1617–1619. Jejich koncepty na badatele čekají v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Augustiniáni Olomouc. Jsou ovšem psány dosti zběžně. Poněkud komfortnější je tyto texty studovat v úhledných barokních opisech, které nalezneme v témže archivu ve Sbírce rukopisů (jedná se o dva rukopisné svazky – *Liber Annalium Monasterii Omnium Sanctorum*, psaný od roku 1660 a *Matricula seu Ortus & Progressus Insignis Collegiatae Ecclesiae Canoniorum Lateranensium S. Augustini Olomucii ad OO. SS.* z roku 1732).

Co se jezuitských písemných svědectví o osudech kláštera Všech svatých týče, je každé pátrání ve fondu Jezuité Olomouc (i ten je uložen ve zmíněném brněnském archivu) odsouzeno k nezdaru. Většina tohoto fondu totiž při likvidaci řádu v 70. letech 18. století vzala za své. To, co z něj do našich časů zbylo, je pouhým torzem. Část původního materiálu se nicméně dostala do jiných fondů a sbírek, například do Cerroniho sbírky (opět MZA Brno). V ní se dochoval jeden velmi zajímavý pramen, Tenorovi zcela neznámý: deník rektorů olomoucké jezuitské koleje. Jeho první svazek zahrnuje léta 1567–1619, tedy i období boje kanonie proti jezuitům. Dodejme, že následující svazky diáře pokrývají téměř celou dobu další existence „starého Tovaryšstva“. Značnou pozornost těmto rukopisům věnoval v několika článcích Josef Prucek (aniž se ovšem zmínil o zápisech týkajících sledované kauzy).³⁴ Samozřejmě, že i v tomto případě jsou cenným zdrojem informací listy jezuitských generálů z *Archivum Romanum Societatis Iesu*.

Úsilí zrušit zmíněnou kanonii není spojeno pouze s členy Tovaryšstva, ale také s kardinálem Františkem Dietrichsteinem (žďárští cisterciáci tedy nebyli jedinými řeholníky, kteří s tímto olomouckým biskupem měli problémy). Zaměřil jsem se logicky na registra kardinálových dopisů, tradičně (ovšem nesprávně) nazývaná „kopiáře“. Brzy se ale ukázalo, že jde o další z řady slepých uliček, do kterých se každý badatel občas dostane. Do tajů taktiky kardinála Dietrichsteina a jeho služebníků a dále do průběhu

³⁴ Josef PRUCEK, *Deníky rektorů olomoucké koleje a univerzity. (Některé poznatky zjištěné při katalogizaci deníků)*, in: Historická Olomouc. Sborník příspěvků ze symposia, zaměřený k problematice dějin olomoucké univerzity, Olomouc 1998, s. 15–21; TÝŽ, *Diáře rektorů olomoucké koleje a univerzity*, in: Střední Morava: kulturněhistorická revue 6, 2000, s. 92–98; 7, 2001, s. 110–116; 8, 2002, s. 86–93; 9, 2003, s. 58–64; 10, 2004, s. 72–78.

jednání na papežském dvoře nás zasvěti jiný soubor korespondence: listy, jež kardinálovi posílal jeho římský agent – tj. jeho „vyslanec“ při papežské kurii – Jacomo Olivieri. Valnou většinu Olivieriho dopisů najdeme ve fondu Rodinný archiv Dietrichsteinů (znovu MZA Brno). Bohužel nemáme k dispozici agentovy depeše z roku 1618 a první půle roku 1619. Důvod? Na začátku května 1619 se moravské stavy přidaly na stranu českého protihabsburského povstání a kardinál byl coby nespolehlivá osoba zatčen. Všechny jeho písemnosti nalézající se v brněnském biskupském paláci byly zabaveny, načež se ve víru třicetileté války ztratily. Velmi pravděpodobně mezi nimi byly i uvedené Olivieriho listy.³⁵

Nejeden temný kout dané tematiky by jistě osvětlily kardinálovy odpovědi, resp. instrukce Olivierimu. Vinu na tom, že se do našich časů nedochovaly, nese sám Dietrichstein. Ten krátce po agentově smrti na sklonku roku 1630 napsal císařskému vyslanci v Římě Paolu Savellimu, aby uvedenou korespondenci zapečetil, odnesl do svého sídla a dobře uschoval. Po několika týdnech přišel další pokyn: Všechno okamžitě spálit! Jistě se nenajde historik, který by nebyl hluboce zarmoucen tím, že Savelli kardinálovu přání vyhověl.³⁶

Jsme-li u ničení archivního materiálu, je nutné zmínit i osudy archivu generálního prokurátora Lateránské kongregace augustiniánských kanovníků. Mniši od Všech svatých Otce prokurátora v letech 1617–1619 opakovaně žádali o pomoc a ta jim nebyla odepřena. V řečeném archivu, jenž se tehdy nacházel v římském kostele Panny Marie Míru (Santa Maria della Pace), musel být k našemu tématu uložen nejeden zajímavý pramen. O dvě století později, během napoleonských válek, však francouzská okupační správa rozhodla o rušení klášterů, ve kterých viděla opory „starého režimu“. S rušením klášterů souvisela i likvidace jejich „nepotřebných“ písemností. Žalostné zbytky kdysi bohaté studnice historických informací jsou dnes badatelům k dispozici v Lateránském kapitulním archivu (*Archivio capitolare Lateranense*) v Římě.³⁷ Ke konfliktu o olomouckou augustiniánskou kanonii tam již ale nenajdeme jediný dokument.

³⁵ T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 264.

³⁶ Tamtéž, s. 264–265.

³⁷ Cristina ANDENNA, *Mortariensis Ecclesia. Una congregazione di canonici regolari in Italia settentrionale tra XI e XII secolo*, Berlin 2007, s. 184, pozn. 21.

Aby byl náš přehled pramenné základny úplný, zmiňme i fond Morava v Národním archivu v Praze, který obsahuje moravské spisy České dvorské komory a České dvorské kanceláře z 16. a počátku 17. století. Jsou zde dokumenty pouze k počátku sporu, neboť po několika měsících se císař Matyáš odmítl danou kauzou dále zabývat a přenechal rozhodnutí o ní papeži Pavlu V.

Kontext: Kláštery v českých zemích v předbělohorském období

Krise klášterů mezi husitskými válkami a Bílou horou

Kláštery a kališníci

V obecném povědomí je 15. a 16. století zapsáno mimo jiné jako období úpadku starých církevních řádů. Takový soud je ovšem dosti zjednodušující; pojdme jej uvést na pravou míru. Začneme husitskými válkami, neboť ty v dějinách klášterního života u nás nepochybně tvoří mezník velmi důležitý.

Kláštery a husité byli protivníky vpravdě nesmiřitelnými. Všechny řádové domy se postavily proti Husovi a jeho stoupcům; kritikové betlémského kazatele pocházející z řeholního prostředí patřili k těm nejprudším (platí to zejména o cisterciácích a kartuziánech). Husité zase proklínali kláštery jako „*peleše Antikristovy*“, které zcela propadly bažení po pozemských statcích a které nemají zhola nic společného s duchem evangelia. Je možné namítnout, že tu byl klášter emauzský, jehož osazenstvo hned na počátku revoluce přestoupilo k straně podobojí, a že někteří představitelé husitského hnutí pocházeli z řeholního prostředí, například radikální kazatel a „diktátor“ Prahy Jan Želivský (ten, jak již jeho jméno napovídá, pocházel z premonstrátské kanonie Želiv). To však jsou jen výjimky potvrzující pravidlo.³⁸

Tak nepřeklenutelná propast mezi stoupenci nového náboženského hnutí a řeholním světem nemohla zůstat bez tragických následků, ať by již zvítězil jakýkoliv ze soupeřících táborů. Husitské války probíhaly dosti jednostranně – jako série vojenských debaklů katolické strany. Není proto divu, že kláštery musely za svůj postoj zaplatit cenu velmi vysokou. Rozlícené husitské houfy plenyly jeden řádový dům po druhém; počet mučedníků z řad řeholnictva rychle narůstal. Poznámka nadmíru

³⁸ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I, Praha 1993, s. 240; Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, II, Praha 1896, s. 690.

důležitá: Oběti na životech se týkaly mnichů, nikoliv řádových sester. Již v první vlně plenění klášterů byly jeptišky krutého osudu svých spolubratří ušetřeny. Jistě nás potěší tento paprsek lidskosti a ze strany mužů-bojovníků i určité galantnosti. Majetek konventů přešel do světských rukou; pod záminkou ochrany řeholníků to učinila i řada katolických šlechticů.³⁹

Basilejská kompaktáta z roku 1436 přinesla zemi mír, stav některých řeholních domů se začal stabilizovat, ovšem i později Čechy zažily občasná období neklidu spojená s rozsáhlejšími útoky na kláštery. K prvnímu z nich došlo za vlády Vladislava Jagellonského, roku 1483. Tehdy pražští kališníci dobyli staroměstskou a novoměstskou radnici, provedli defenestraci několika představitelů dosavadní katolické městské správy a poté – povzbuzeni snadným úspěchem – vzali zteč i kláštery. Řeholníci se vrátili až o několik let později: roku 1493 na Malou Stranu, roku 1496 pak do ostatních pražských měst.⁴⁰ K dalšímu drancování pražských klášterů došlo 7. července 1521, tedy den po výročí upálení Jana Husa. K obětem na životech naštěstí nedošlo; v „dobytých“ budovách byly pouze ničeny obrazy svatých a zpívány husitské písně.⁴¹

Pozdní ozvuk husitského způsobu nakládání s kláštery zažila Praha ještě roku 1611. Tehdy do země vpadlo vojsko arcivévody Leopolda Pasovského, aby pomohlo císaři Rudolfu II. vyřídit si s bratrem Matyášem jisté staré účty (konkrétně šlo o odplatu za porážku ve válce z roku 1608). Obyvateli Čech byla tato žoldněřská armáda, která nikterak nekrotila své kořistnické choutky (vyplenila například paláce šlechty na Malé Straně), přijata s naprostou nedůvěrou, ba nepřátelstvím. Poté, co se Pasovským nepodařilo dobýt Staré ani Nové Město pražské, začal dav místních nekatolíků se skutečným honem na mnichy, neboť je pokládal za zrádce, za spojence okupantů. Zaměřil se na konventy emauzský, karlovský, zderazský, u Panny Marie Sněžné, u sv. Kateřiny a na Anežský klášter. Touha po krvi řeholníků byla ukojena měrou vrchovatou. Nejhůře dopadlo čtrnáct františkánů od Panny Marie Sněžné, kteří byli pobiti do jednoho.⁴² Zvláště brutálním způsobem byl ze světa srovozen karlovský opat

³⁹ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 690–691.

⁴⁰ Tamtéž, s. 698–699.

⁴¹ František EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a zbožnosti v hlavním městě království Českého*, I, Praha 1883, s. 427.

⁴² O útocích na kláštery roku 1611, a zvláště na františkánský klášter u Panny Marie Sněžné pojednává nejnověji kolektivní monografie Petr Regalát BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014.

Kašpar Čepl. Útočníci mu stáhli z hlavy kůži, utřali končetiny a rozčtvrtili trup. Když byli s touto „řezničinou“ hotovi, začali se mrtvole vysmívat.⁴³

Za povšimnutí stojí, že se v jednom případě uprostřed tohoto protireholnického běsnění našli lidé, kteří se postavili na obranu kláštera: Když chtěl zástup zúčtovat i s konventem u sv. Jakuba, zabránili mu v tom členové cechu řeznického.⁴⁴ Dalším faktem hodným naší pozornosti je charakter onoho „čištění“ hlavního města od klášterníků. Zdá se, jako by aktéři tohoto podniku vše pojali v duchu masopustního veselí. Rozvášněný houf se totiž během svého řádění zmocnil nejen klášterních klenotů, ale i řeholních hábitů a mešních ornátů. Mnozí útočníci si je ihned oblékli a začali parodovat své oběti.⁴⁵ Jak vidíme, nebyl známý masopust v Romans, tak znamenitě vyličený Emmanuelem Le Roy Laduriem,⁴⁶ jedinou akcí svého druhu, která byla provázena krveprolitím.

Není vůbec náhodou, že k oněm masovým napadením klášterů z let 1483, 1521 a 1611 došlo v Praze, hlavním městě Českého království. Situace klášterů a katolické církve vůbec totiž byla na Moravě o poznání lepší než v Čechách. Bylo to dáno především tím, že husitství bylo fenoménem především českým. Pro dobu jagellonskou konstatuje jeden z jejích nejlepších znalců Josef Macek: „kláštery v Čechách byly buď v úpadku, živořily nebo se pozvolna zdvihaly, naopak na Moravě kláštery vcelku prosperovaly, ba i vzkvétaly.“⁴⁷ Dokládá to mimo jiné rozdílem ve vojenských povinnostech ukládaných klášterům v království a v markrabství. Roku 1505 mělo na příkaz zemského sněmu sedm vybraných českých klášterů poslat své ozbrojence proti rodu Šliků. Bylo jim uloženo, aby poskytly oddíl čítající 76 peších a 4 vozy. Nemusely do pole postavit ani jediného jezdce, jehož výzbroj a výstroj pochopitelně stála mnohem více než výzbroj pěšáka. Jejich vojenská pomoc tedy byla na úrovni drobných zemanů nebo zchudlých rytířů. Naproti tomu moravským prelátům bylo roku 1526 uloženo, aby na obranu proti Turkům přispěli více než stovkou mužů jízdy. Bohatší moravské

⁴³ Floridus RÖHRIG, *Die Stifte der Augustiner-Chorherren in Böhmen, Mähren und Ungarn*, Klosterneuburg – Wien 1994, s. 154.

⁴⁴ Petr Regalát BENEŠ, *Čtrnáct pražských mučedníků v malé antologii nejen z pramenů*, Praha 2012, s. 52; Michal ŠRONĚK – Petr ADÁMEK, *Praha 1611 – vpád Pasovských a slavnost Masopustu*, in: Petr Regalát BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014, s. 111–119.

⁴⁵ P. R. BENEŠ, *Čtrnáct pražských mučedníků*, s. 65.

⁴⁶ Emmanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popelční středu 1579–1580*, Praha 2001.

⁴⁷ Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 218.

kláštery (z nich nejvýznamnější byla premonstrátská kanonie v Louce) jsou z tohoto hlediska srovnatelné s chudšími pány, ostatní řeholní domy se zemany. Podobně se v poměrně slušném stavu nacházely konventy ve Slezsku, Kladsku a obou Lužicích.⁴⁸

Mackova analýza obsahuje ještě jedno pro leckoho možná překvapivé zjištění. Přestože se prameny psané stoupenci kalicha předhánějí v popisování morálních poklesků mnichů a jeptišek (často to činí velmi expresivním způsobem, např. Řehoř Hrubý z Jelení napsal, že řeholnictvo jeho doby a mniši prvotní církve se k sobě mají jako „*lejno k muškátovému květu*“⁴⁹), byla situace nejen moravských, ale i českých klášterů v řečené rovině v podstatě uspokojujivá. Zajímavé je srovnání s Uherským královstvím. Tam jmenoval král Vladislav roku 1500 komisi k vizitaci a reformě benediktinských klášterů. Výsledky jejího šetření ukázaly, že jí skutečně bylo zapotřebí. Běžné bylo opilství, konkubinát (jeden z opatů je dokonce označen jako „*mnich hřebec*“ – aby byl uspokojen jeho sexuální apetit, museli mu poddaní vozit do kláštera děvčata na vozech) i mnohé jiné prohřešky proti řádovým regulím. „*V českých zemích*“, uzavírá historik, „*žádná z vizitací a reforem nenarazila na podobné jevy.*“⁵⁰

Dvojí problém klášterů v 16. století: německá reformace a tlak světské moci

Na počátku 16. století, tedy v posledních letech panování Jagellonců, se mnohému opatu mohlo zdát, že postupné zacelování ran způsobených řeholnímu životu husity bude pokračovat. Přišel však další úder a jeho důsledky postihly kláštery ještě drtivěji než husitské války. Byla jím německá reformace, spojená v první řadě se jménem Martina Luthera. Lutherův názor na kláštery se vyvíjel. Zprvu byl pozitivní (budoucí reformátor, jak známo, sám vstoupil do řádu augustiniánů poustevníků), pak ale přicházely stále větší výhrady, které vyvrcholily zdrcujícím odsudkem ve spisu *De votis monasticis* z roku 1521.⁵¹

⁴⁸ Tamtéž, s. 217.

⁴⁹ Tamtéž, s. 234–235.

⁵⁰ Tamtéž, s. 233–234.

⁵¹ Martin LUTHER, *De votis monasticis Martini Lutheri iudicium*, in: Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, VIII, Weimar 1889, s. 564–669.

Učení „doktora Martina“ kladlo silný důraz na princip rovnostářství v duchovní sféře. Proto se staví proti tomu, aby pod obojí přijímali pouze katolickou církví vysvěcení kněží, proto hlásá, že knězem je každý věřící. Ve svém protiřeholním zápalu zachází mnohem dále než Jan Hus. Ten kritizoval obyvatele klášterů jen z toho důvodu, že podle něj často porušují Boží zákony. Luther však instituci kláštera principiálně odmítá. Mnišství vidí jako nenáležitě duchovní elitářství, založené na falešné, ba ďábelské myšlence, že existuje nějaká lepší cesta k Bohu, spočívající v dodržování ustanovení řeholí. Realita je ale podle něj odlišná: Všichni lidé si jsou před Bohem rovni a musejí dodržovat pouze ty náboženské příkazy, které jsou obsaženy v Písmu.⁵²

Jedním z nejslavnějších gest, kterými Luther dokazoval své odhodlání svést boj s kýmkoliv, je spálení buly *Exsurge Domine* roku 1520. Papež Lev X. ho tímto dokumentem pod hrozbou exkomunikace vyzýval, aby odvolal své „bludy“. Méně známo je, že do ohně, jenž strávil papežskou listinu, hodil vůdce reformace i mnišskou kutnu. Dal tím výmluvně najevo, které síly pokládá za své hlavní protivníky.⁵³

Reformní myšlenky se rychle šířily a brzo zasáhly i české země, které ostatně sousedily s reformátorovou vlastí – Saskem. Nové učení si získávalo množství stoupců dokonce i v řeholním prostředí. Mniši i řádové sestry opouštěli své kláštery, nový dorost nepřicházel, a tak se monasticismus dostal do vážné krize i v těch oblastech českého státu, kde ho česká reformace v 15. století příliš nezasáhla. Je poněkud paradoxní, že se občas vyskytli i řeholníci, kteří přijali Lutherovy ideály, aniž své řádové domy opustili. Prostě pokračovali v navyklém způsobu života a nepřipouštěli si, že by je za to doktor Martin příliš nepochválil. K těmto případům patřila například celestinská komunita na Ojvíně. I zde však počet mnichů výrazně poklesl.⁵⁴

Velmi závažné bylo, že konventy paralelně s rozvojem německé reformace zabředávaly do stále větších hospodářských problémů. Zřejmě nejvýznamnějším faktorem, který dusil veškeré snahy o povznesení klášterní ekonomiky, byl finanční tlak ze strany panovníka. Potřeby dvora v uvedené oblasti se během 16. století zvyšovaly. Bylo třeba platit rozrůstající se byrokratický aparát raně novověkého státu, obrovské náklady si také vyžadovaly války Habsburků, především boje s Turky. Kláštery

⁵² Ke vztahu Luthera a jeho stoupců ke klášterům viz např. příslušné kapitoly knihy Friedhelm JÜRGENSMEIER – Regina Elisabeth SCHWERDTFEGER (redd.), *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform 1500–1700*, I–III, Münster 2005–2007.

⁵³ F. JÜRGENSMEIER – R. E. SCHWERDTFEGER (redd.), *Orden und Klöster*, II, s. 20.

⁵⁴ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 702.

samozřejmě stejně jako jiné vrchnosti musely odvádět obecnou berni (kontribuci), ale ty z nich, které měly tu smůlu, že jejich fundátorem neboli ochranným pánem byl panovník, byly zatíženy ještě více. Odváděly tzv. komorní plat, byly nuceny ručit za dluhy Koruny,⁵⁵ stále častěji byly královskými úřady žádány o nejrůznější mimořádné finanční výpomoci, stejně jako o „půjčky“.⁵⁶

Opatření posledního slova předchozí věty uvozovkami je plně na místě, neboť peníze jednou půjčené Jeho císařské Milosti mniši velmi často již nikdy neviděli. Typický je osud půjčky 1000 uherských zlatých (to byla suma skutečně značná), kterou státní kasa roku 1534 vymámila od již zmiňovaného ojevinského konventu pod příslibem brzkého navrácení. Ferdinand I. se však neuráčil vrátit jediný zlatý ani po deseti letech. Nakonec byl tento problém vyřešen způsobem, který na Ojvíně jistě mnoho nadšení nezbudil. V říjnu 1546 byla celá suma prohlášena za dobrovolný dar Koruně.⁵⁷

Není divu, že aby kláštery mohly požadavkům habsburských císařů vyhovět, musely chtít nechtít stále častěji zastavovat své statky. To pochopitelně znamenalo snížení jejich příjmů a další prohloubení hospodářských problémů. Občas – samozřejmě velmi uctivě – nějaký opat proti těmto způsobům protestoval. Pokud to byl prelát tak odvážný, že ve svém odporu setrval, dočkal se velmi rázné reakce. Tak roku 1533 neuchránila Václava z Hradešína před vězením ani jeho vysoká církevní hodnost velmistra křížovníků s červenou hvězdou, neboť odmítl zaplatit příliš vysokou daň na válku proti Osmanům.⁵⁸ Velice špatnou zkušenost s neochotou vyhovět nadměrným nárokům panovníkova fisku udělal i velehradský opat Daniel. V lednu 1544 zaslal Ferdinandovi I. supliku, v níž se omlouvá, že není s to složit do jeho pokladny požadovanou půjčku 500 zlatých. Zdůvodnil to vcelku věrohodně: Nedávno poskytl císaři jinou půjčku, rovných 1500 zlatých, a již kvůli té se musel zadlužit. Co na to panovník? Nechal Daniela sesadit a celé klášterní panství zastavil Žerotínům.⁵⁹

Dosud málo prozkoumaným fenoménem, který byl součástí zeměpanského tlaku na kláštery, byl tzv. *provision*, německy *Laienpfündt*. S mírnou nadsázkou lze říci, že právě zde můžeme hledat počátky důchodového zabezpečení v zemích Koruny české.

⁵⁵ Jeden zajímavý příklad z doby Ferdinanda I. týkající se moravských klášterů viz ČDKM IV, kart. 159, složka Církevní statky 1531–1616, f. 349r–350r.

⁵⁶ Doklady viz např. ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB – Gedenkbücher a Hofzählamtsbücher.

⁵⁷ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 301, f. 179r.

⁵⁸ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 723–724.

⁵⁹ Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě*, I, Olomouc 1934, s. 151–154.

O co se jednalo? Pokud měl císař nějakého služebníka (například písaře, dvorního kaplana nebo vojáka tělesné stráže – tzv. drabanta), který by se vzhledem ke svému věku již měl odebrat na odpočinek, ale kterému zároveň hrozilo, že bude strádat hmotným nedostatkem, poslal ho do nějakého kláštera. Tam mohl tento vysloužilý žít až do smrti, samozřejmě na náklady příslušné řeholní komunity. Toto byl nejčastější model. Stávalo se ale také, že *provision* měl charakter léčebného pobytu. Kupříkladu roku 1577 Rudolf II. přikázal oseckému opatu, aby u sebe neprodleně ubytoval drabanta Hanse Dietricha z Reistattu, neboť tento se chce zotavit ze své nemoci kúrami v nedalekých teplických lázních.⁶⁰

Dvorní úředníci byli velmi vynalézaví a, jak se zdá, přímo hýřili nápady, jak řeholní domy využít. Ty nejenže klesaly pod tíhou berní, půjček a nejrůznějších dávek, nejenže musely plnit funkci ubytovny pro staré a nemocné zaměstnance císařského dvora, ale dokonce byly povinny starat se na nejvyšší příkaz o panovníkova zvířata, případně zvířata různých delegací, kterých bylo v Praze či ve Vídni vždy dost. Tu byli do řeholních domů odesláni koně,⁶¹ tu angličtí lovečtí psi⁶² a vyslovenou specialitu si císař nechal pro klášter zbraslavský. Roku 1593 nechal jeho představenému napsat dopis začínající takto: „*Ctihodný, milý, zbožný, máme několik velbloudů, které nemůžeme přechovávat v naší zoologické zahradě. Chceme je poslat na Zbraslav se dvěma čeledíny.*“⁶³

Je třeba dodat, že ekonomický i jiný tlak světské moci pociťoval dosti silně rovněž ne jeden klášter, jehož fundátorem byl nikoliv panovník, ale nějaký šlechtický rod. Nároky zakladatelů vůči svým „chráněncům“ byly rozličné. Mohlo jít o odvádění každoročního platu, robotní povinnosti klášterních poddaných či právo potvrzovat nově zvoleného opata, resp. abatyši. Byly zde však velké rozdíly. Nemáme např. doklady o tom, že by Münsterberkové a páni z Kunštátu, disponující v 15. a 16. století zakladatelskými právy žďárského kláštera, od tamních mnichů někdy požadovali jakékoliv dávky.⁶⁴ Na druhou stranu Žejdicové ze Šénfeldu obtěžovali na počátku

⁶⁰ ÖStA Wien, FHKA, AHK, SB, GB 315, f. 583v–584r.

⁶¹ Viz např. tamtéž, GB 324, f. 547v–548r.

⁶² Viz např. tamtéž, GB 318, f. 165r, 183r.

⁶³ Amedeus FRUYTIER, *Antonius Flamingk, der flämische Abt des Klosters Königssaal in Böhmen*, in: CC 42, 1930, s. 166.

⁶⁴ Tomáš BOROVSKEÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 170, 263–264. Ke vztahu uvedených šlechtických rodů a žďárského kláštera viz též Oldřich CHLÁDEK, „Páni

17. století pohledské cisterciačky tolika způsoby, že nad tím musel vyjádřit nelibost sám císař. Nebylo jim zatěžko „*lidí klášterských pod iurisdictioni téhož kláštera immediate náležitých jímati, do vězení bráti, týmž vězením bez vůle abatyše a konventu zsužovati a na škodu a záhubu klášterskou k svým robotám nebo službám je potahovati [...], abatyši jakožto osobu duchovní a službě Boží oddanou z kláštera před sebe obsílati, přijímání panen do téhož kláštera frantálského⁶⁵ jí, abatyši, zbraňovati anebo jí, abatyši, bez vůle vrchnosti její duchovní jakožto vizitátora z ouřadu zasaditi a jinou na místo její ustanoviti neb usaditi.*“⁶⁶

Krise řeholní kázně v 16. století

Je jasné, že uvedené krizové jevy nemohly nemít dalekosáhlé dopady v oblasti řeholní kázně. Každodennost našich řádových domů se v 16. století vzdálila původním ideálům řeholního života opravdu značně. Vedlo to mimo jiné k výrazné proměně ve složení osazenstva konventů. Bohužel v našich zemích nemáme tak kvalitní pramen jako jsou pro Rakousy nad a pod Enží protokoly zeměpanských vizitačních komisí. Jedna z nich tam na počátku 60. let 16. století ve 122 kláštorech našla celkem 463 mnichů, 160 řádových sester, 199 konkubín, 55 manželek a 443 dětí.⁶⁷ To jsou čísla vsutku pozoruhodná. Vidíme, že počet dětí řeholníků, resp. řeholnic byl srovnatelný s počtem samotných mnichů a že manželek, případně souložnic bylo dokonce výrazně více než jeptišek. Zároveň z této statistiky lze vyčíst, že častějším případem bylo soužití mnicha s družkou než celibát. Je také zřejmé, že kláštery byly osobami stavu řeholního osídleny opravdu skromně – v průměru připadá na jeden řádový dům pět osob.

Situace u nás byla dosti podobná. Množství dobových svědectví o porušování celibátu se podíval již Zikmund Winter.⁶⁸ Nejen řada mnichů, ale ani opati nenalezali

fundátoři toho nedopustí...“ Spor mezi Korunou a zakladateli žďárského kláštera 1528–1588, ČMM 130, 2011, s. 271–293.

⁶⁵ Frauenthal je německý název Pohledu.

⁶⁶ ÖStA Wien, HHStA, Länderabteilung, Mähren, kart. 1, složka 2, f. 55.

⁶⁷ Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s. 19. K těmto vizitacím viz také Robert WEIßENBERGER, *Die hauptsächlichen Visitationen in Österreich ob und unter der Enns, sowie in Innerösterreich in der Zeit von 1528 bis 1580* (disertace Universität Wien), Wien 1949.

⁶⁸ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 813: „*O tom, že dopouštěli se mnichové proti celibátu, jest v pramenech důkazů až podivně mnoho. Hřích byl asi dosti obecný.*“

na ženské společnosti nic pohoršlivého. Naopak byli velmi dotčeni, když jim to bylo katolickými autoritami vytýkáno nebo když kvůli tomu byli dokonce vyšetřováni. Jedním z takto „postižených“ prelátů byl roku 1581 opat sedleckého *cistercia* Ondřej II. Pobělohorský administrátor a zároveň historik tohoto kláštera Šimon Eustach Kapihorský toto jednání sice neschvaloval, přesto ale vztah opata a jeho manželky líčí vysloveně idylicky: „*v stav svatého manželství vstoupil a jednu ctnou, šlechetnou a krásnou panenku jménem Esteru z Hory Kutný za manželku pojal. Kteráž jsouc s ním několik časův, život svůj skonala a pod lípou na krchově před kostnicí, kde ten veliký kámen, vedle žádosti své pohřbena byla. Nebo z té příčiny k pohřbu svému to místo vyvolila, aby opat Ondřej oknem z pokojíka svého vykukna a místo jejího pohřbu spatřiv, na ni spomenul a k Pánu Bohu se za ni pomodlil.*“⁶⁹

Vzdělání mnichů nebylo příliš valné, což se projevilo mimo jiné při kněžských zkouškách. V řeholních domech bylo pochopitelně třeba sloužit mše. Tento posvátný rituál nemohl vykonávat jakýkoliv mnich, ale jen ten, který byl vysvěcen. Podle usnesení tridentského koncilu musely být znalosti každého kandidáta kněžského (resp. jakéhokoliv vyššího) svěcení důkladně prověřeny. Pokud neobstál, knězem se stát nemohl. Praxe ovšem byla taková, že vzhledem ke křiklavému nedostatku řeholnictva biskup či jím ustanovení zkušební komisaři nad chatrnými znalostmi kandidátů přivírali oči.

Jen tak se mohlo stát, že roku 1570 byli vysvěceni na kněze dva tepelští premonstráti, kteří během zkoušky odříkali modlitbu *Confiteor* v podobě, jež popírala Kristovo božství. O dva roky později již pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice ani v rámci největší benevolence nemohl uznat dva žďárské cisterciáky za dostatečně kvalifikované k pastýřskému úřadu, neboť když jim byly kladeny otázky z dogmatiky a jiných potřebných věd, „*byli jako němí*“. S prázdnou se ale domů nevrátili – bylo jim uděleno podjáhenské svěcení. Výmluvný je také Brusův komentář na adresu kandidátů ze sedleckého kláštera. Všichni bez výjimky prý „*velmi sprostní a hloupí troupi jsouce nic odpovídati a tomu, co by při oltáři k vykonávání služeb Božích čísti měli, rozuměti nemohou.*“ Řekli však aspoň něco, a tak byli vysvěceni na jáhny.⁷⁰

⁶⁹ Simeon Eustachius KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera sedleckého řádu svatého cistercienského*, Kutná Hora 2006, s. 69–70. K dílu Kapihorského viz Jaroslav ČECHURA, *Šimon Všetečka 1630: "Historia" kláštera sedleckého*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 101–108.

⁷⁰ Klement BOROVIČ, *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský. Historicko-kritický životopis*, Praha 1873, s. 171–174.

Mravní úpadek zasáhl nejvíce některé pražské kláštery. Převor dominikánského Anežského konventu ve snaze zvýšit své příjmy roku 1570 bez okolků vyhnal poddané z jedné klášterní chalupy a zřídil zde nevěstinec.⁷¹ Druhý klášterní „hampejz“ vznikl roku 1585 u kláštera na Zderaze. V tomto případě nám prameny prozrazují i jméno klášterního „pasáka“; jmenoval se Zlatník. Zdejší probošt Martin Nazarius byl s uvedeným způsobem rozmnožení klášterních důchodů evidentně nadmíru spokojen, protože brzo pojal úmysl založit na klášterních gruntech další vykřičený dům. To mu však již překazil rytíř Jindřich Kordule ze Sloupna stížností k arcibiskupovi. Do své suppliky napsal, že se obává, aby pro ono mnišské „*nechvalitebné chování horší pokuty na nás Pán Bůh nepřipustil než na Sodomu a Gomoru.*“⁷²

Nezbytným předpokladem každého fungujícího řeholního společenství jsou pravidelné vizitace klášterů řádovými představenými. Jedním z nejzávažnějších projevů krize monasticismu v 16. století je, že tyto kontrolní návštěvy se stávaly jevem stále řidším. Některé kláštery neviděly vizitátora po celá desetiletí. Pokud už k vizitaci došlo, byla prováděna takovým způsobem, že na povznesení řeholní kázně neměly žádný vliv, někdy dokonce došlo ještě k prohloubení problémů kláštera. To se týká zejména dominikánských vizitací v 60. a 70. letech. Nejedna konvent tohoto řádu byl tehdy konfrontován doslova s nájezdy divokých „vizitátorů“ přicházejících z Itálie. Uvedená formulace je sice mírně nadsazená, ale plně vystihuje podstatu daného jevu.

K čemu konkrétně docházelo? Průběh návštěvy byl vždy stejný. Před branou kláštera se objevila skupina Italů v mnišských hábitech. Jejím vůdce prohlásil, že je zmocněnec řádového generála a přichází klášter zkontrolovat. Když byli vpuštěni dovnitř, nechali si ukázat klášterní pokladnici a klenoty. Obojího se následně zmocnili a odjeli. Někdy ještě předtím vyhnali z kláštera ty z konventuálů, kteří nepocházeli z jejich vlasti (zastoupení Italů mezi dominikány tehdy u nás bylo poměrně značné).

Stavy i panovník se samozřejmě takovému drancování země bránili. Maxmilián II. roku 1568 sice povoluje italskému vizitátorovi Michaelu de Asti jeho činnost v habsburských zemích, zároveň však v dopisu pražskému arcibiskupovi zdůrazňuje, že si nepřeje, aby „*kláštery a osoby v nich, jak se předešle stávalo, o klínoty, peníze a jiné věci připravovány byly.*“ Ani poté se ale problém s podezřelými

⁷¹ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 816.

⁷² Klement BOROVIČ, *Martin Medek, arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1581–1590*, Praha 1877, s. 68.

Italy, které moravští stavové příhodně nazvali „*lotři pod způsobou mnichů*“, úplně nevyřešil. Roku 1572 byl totiž císař nucen zaslat klášterům a městům instrukci, jak se v případě další nevídané návštěvy z Apeninského poloostrova zachovat: Jakékoliv osoby, které o sobě tvrdí, že jsou „*visitatores a provinciales*“, mají být vyzvány, aby předložily císařské povolení s vlastnoručním panovníkovým podpisem. Pokud tak neučiní, musejí být neprodleně vyhnány.⁷³

Vše, co bylo řečeno o krizi řeholní kázně v době vlády prvních Habsburků, platí i pro řád, se kterým se na stránkách této práce budeme setkávat nejčastěji – pro řád řeholních kanovníků sv. Augustina.

Díky Jaroslavu Kadlecovi jsou nejpodrobněji zpracovány osudy kanonie třeboňské. Ta byla ještě na začátku 16. století v tak dobrém stavu, že byla dávana za vzor rakouským klášterům. Roku 1516 byl do Třeboně poslán k nápravě mravů jeden bratr ze Sv. Hyppolyta, následujícího roku tam za tímtež účelem přibyl jeden mnich z Klosterneuburgu.⁷⁴ 20. a 30. léta 16. století však přinášejí rychlý sestup. Dna bylo dosaženo kolem poloviny století. Z kláštera se náhle stal jen smutný pomník někdejší slávy. Stále více se topil v dlužích (v 60. letech dosáhly výše 3939 kop grošů), kanovníků rychle ubývalo (roku 1540 byli pouze tři), jejich morálka navíc byla s mnišským ideálem ve stále příkřejším rozporu. Porušování klauzury, styky se ženami a opijení byly nedílnou součástí zdejší každodennosti. Mezi členy konventu často docházelo k rozeprím, jež končily i pěstními souboji. Mnich Vincenc si kupříkladu stěžoval fundátoru kanonie Vilému z Rožmberka na svého představeného těmito slovy: „*pral a políčkoval jest mne [...], až mne i okrvavil*“.⁷⁵ Jindy zase pan Vilém označil kanovníka Jana Kotáska příznačným spojením „*nevážnej lotřík*“.⁷⁶

Poměry v jiných kanoniích nebyly lepší. Například klášter šternberský bojoval s takovým nedostatkem řeholníků, že mu roku 1550 musel papežský nuncius udělit zvláštní privilegium, podle něhož bylo možné do konventu přijímat osoby kteréhokoliv církevního řádu.⁷⁷ Ve Fulneku budil probošt Štěpán svým neřádným způsobem života takové pohoršení, že jej musel olomoucký biskup roku 1557 sesadit a uvěznit. Uběhly

⁷³ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 819.

⁷⁴ Jaroslav KADLEC, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004, s. 109–110.

⁷⁵ Tamtéž, s. 158.

⁷⁶ Tamtéž, s. 166, pozn. 27.

⁷⁷ F. RÖHRIG, *Die Stifte*, s. 220.

pouze tři roky, a situace se opakovala. Jen jméno uvězněného bylo jiné: Georg Schimberg. V konventu pak zůstal pouze jáhen Tomáš.⁷⁸

Historikové si často kladou otázku, zda uvedené krizové jevy byly více zapříčiněny hospodářskými obtížemi klášterních panství, nebo spíše faktory v oblasti ideové, resp. mentalitní, tj. změnou názoru společnosti na řeholní život nebo alespoň na praxi řeholního života (což samozřejmě souvisí s českou a německou reformací, ale nejen s ní – vždyť s kritikou klášterů se setkáváme i v oblastech čistě katolických). Přikláním se k druhému z uvedených názorů. Zdařile ho zdůvodnili historikové František Kavka a Anna Skýbová, když poukázali na fakt, že „v 16. století existovaly konventy poměrně zámožné, a přece rovněž bez života.“ Odvolávají se např. na případy klášterů broumovského, chotěšovského, tepelského, strahovského či kladrubského.⁷⁹

Shrnutí

V 15. a 16. století procházely kláštery starých církevních řádů v zemích Koruny české vážnou krizí. Již v době raného a vrcholného středověku se vyskytovala řada z hlediska církevních řádů negativních jevů (např. dosti extenzivní výklad patronátu, resp. zakladatelských práv). Husitské války, provázené ničením řádových domů a vražděním mnichů, však představovaly ohrožení dosud nepoznané. Doba poděbradská a jagellonská umožnila pozvolné zotavování řeholního kléru, i když k občasným útokům na kláštery stále docházelo (ve větším měřítku v Praze – roku 1483, 1521 a poté po dlouhé přestávce ještě jednou – během vpádu Pasovských 1611). Ve Slezsku, Lužicích, Kladsku a na Moravě nezapustilo v 15. století kališnictví své kořeny tak hluboko jako v Čechách (případně je nezapustilo vůbec), a proto tam řeholní stav nebyl oslaben tolik jako právě v království.

Vláda Ferdinanda I. a jeho nástupců přinesla dva nové momenty, které začaly monastický život dusit ještě více. Prvním bylo rychlé šíření německé reformace. Luther

⁷⁸ Tamtéž, s. 69; Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 293–294.

⁷⁹ Např. relativně bohatý broumovský klášter obýval v 60. letech 16. století pouze opat – viz František KAVKA – Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969, s. 183–184.

kláštery – na rozdíl od Husa – principiálně odmítal. Nevolal po nápravě církevních řádů, ale po jejich zrušení. Druhou ranou byl nebývalý fiskální tlak rozvíjejícího se raně novověkého státu. Všechny kláštery byly zatíženy obecnou berní – kontribucí. Ty, jejichž fundátorem byl zeměpán, navíc musely odvádět berní zvláštní a mnoho mimořádných dávek, dále byly například nuceny poskytovat Koruně „půjčky“ a ručit za její dluhy nebo vyživovat na svůj náklad tzv. *provisionisty*, tj. staré nebo nemocné panovnickovy služebníky.

Dopad uvedených jevů na úroveň monastického života v 16. století byl zničující. Šlo jednak o krizi personální, tedy o výrazné snížení počtu řádových bratří a sester, jednak o krizi řeholní kázně. Zcela běžné bylo veřejné porušování celibátu, výrazně se snížila úroveň vzdělanosti klášterního osazenstva (pražský arcibiskup Brus několik sedleckých mnichů označil slovy „*sprostní a hloupí troupi*“), vizitace byly jevem velmi řídkým a v případě dominikánského řádu měly často charakter loupežného přepadení. Dokonce docházelo i k tomu, že někteří podnikaví představení si přivydělávali zřízením nevěstince na klášterních statcích. V následující kapitole ale uvidíme, že se v téže době začínají objevovat první známky řeholní obnovy.

Obnova řeholního života v „dlouhém 16. století“

Mýtus zvaný Tridentinum

V historické literatuře bývá za rozhodující impulz katolické reformy, a tedy i obnovy církevních řádů, pokládán tridentský koncil, který zasedal (s přestávkami) v letech 1545–1563. Koncilní Otcové jednali o klášterech především na svém 25. a zároveň posledním zasedání ve dnech 3. a 4. prosince 1563.

V nejvyšších patrech církve se již dříve vyskytovaly dosti radikální návrhy na řešení neuspokojivého stavu řeholních institucí. Například kardinál Guidiccioni doporučoval papeži Pavlu III., aby byly všechny řády zrušeny a místo nich založeny dva nové – jeden pro kontemplativně zaměřené mnichy, druhý pro řeholníky věnující se pastorační činnosti. Na druhou stranu se na koncilu se objevily hlasy (nejvýznamnější z nich patřil arcibiskupovi z Otranta, členu dominikánského řádu), že by se shromáždění téměř vůbec nemělo do řeholních záležitostí plést. Prý zcela postačí, když se jen obecně zdůrazní nutnost dodržování slibů čistoty, chudoby a poslušnosti. Konkrétní reformní kroky se mají přenechat jednotlivým řádům.⁸⁰

Nakonec byl zvolen kompromis mezi těmito dvěma extrémů. Ustanovení týkající se klášterů (zejména *Decretum de regularibus et monialibus*) šla nad rámec minimalistického požadavku arcibiskupa z Otranta, jednalo se však jen o obecnější normy, které si pak každý řád mohl dále rozpracovat. Mimo jiné se v nich mluvilo o noviciátu (měl trvat alespoň jeden rok, minimální věk novice byl 16 let), nutnosti dodržování klauzury a *vita communis*; řádům bylo dále uloženo zlepšení úrovně vzdělání svých členů (čehož se mělo dosáhnout například zakládáním seminářů) a pravidelné konání provinciálních kapitul. Zvláštní důraz byl položen na vizitační povinnost, která byla svěřena nejen řeholníkům, ale i biskupům.⁸¹

⁸⁰ Hubert JEDIN, *Der Abschluss des Trienter Konzils 1562/63. Ein Rückblick nach vier Jahrhunderten* (= Katholisches Leben und Kämpfen im Zeitalter der Glaubensspaltung. Vereinsschriften der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum 21), Münster in Westfalen 1963, s. 63–64; TÝŽ, *Geschichte des Konzils von Trient, IV/2: Dritte Tagungsperiode und Abschluß*, Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 164–189.

⁸¹ *Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistolarum, tractatum nova collectio*, ed. Societas Goerresiana, IX/6, Friburgi Brisgoviae 1924, Sessio XXV, caput III, „Decretum de regularibus et monialibus publicatum in eadem sessione nona et ultima Tridentina sub Pio IV.“, s. 1079 nn. Řádoví představení měli vizitovat exemptní mužské kláštery (výjimkou byla situace, kdy by řád nebyl schopen

Z těchto dekretů se tedy podle tradiční představy zrodil nový řeholní svět. Uvedenou představu podrobil silné kritice Wolfgang Reinhard, jeden z nejvýznamnějších německých historiků, proslulý kromě jiného svými studii o konceptu konfesionalizace. Reinhard upozorňuje, že již Hubert Jedin, velký znalec Tridentina, varoval před přeceňováním významu koncilu, resp. obecně ústředních institucí katolické církve, když vyslovil názor, že vedle nich hrálo klíčovou úlohu i reformní hnutí „zdola“ – množství „*buněk zbožnosti*“, v první řadě kláštery starých i nových církevních řádů.

Samotný Reinhard ovšem roli koncilu snižuje ještě více. Píše totiž: „*Založení nových řádů a obnova starých, stejně jako s řády spojená expanze misí do zámoří nemá s tridentským koncilem nic společného. Koncil sice vydal dekry o reformě řádů, ale přesto lze s dobrými důvody tvrdit, že byl mnohem silněji sám ovlivněn přítomností řeholníků než naopak jejich řády koncillem.*“ Historikovy úvahy ústí v položení poněkud provokativní řečnické otázky: „*Můžeme se odvážit tvrzení, že nová spiritualita katolicismu jako jádro obnovy staré církve měla stěžít co do činění s Tridentem a že výkon koncilu zůstal omezen na podřadnou úlohu formulovat v jejich službách teologické a kanonickoprávní normy?*“⁸²

Závěry německého historika, záměrně vyhoceně formulované, nepostrádají své opodstatnění. Vždyť dekry, které koncil schválil, většinou nepřinesly nic nového. Vezměme si kupříkladu výnos, aby se každé tři roky scházely provinciální kapituly církevních řádů. Zcela totožný požadavek vyslovila již konstituce papeže Inocence III. vydaná na čtvrtém lateránském koncilu roku 1215.⁸³ Nový ale byl reformní duch, odhodlání ony staré normy (znovu) uvést v skutek. Tato ochota k obnově skutečně nemohla být koncilem nařízena (jak se přesvědčili účastníci předchozího pátého

zajistit vizitaci a následnou reformu určitého konventu vlastními silami; v tomto případě přecházelo vizitační právo na hlavu diecéze coby pověřence Apoštolské stolice), u exemtních ženských konventů se vedle kontrolních návštěv řádových *superiores* doporučovaly i zásahy biskupů, neexemtní řeholní domy pak měly být kontrolovány výhradně biskupy.

⁸² Wolfgang REINHARD, *Das Konzil von Trient und die Modernisierung der Kirche*, in: Paolo PRODI – Wolfgang REINHARD (redd.), *Das Konzil von Trient und die Moderne (= Schriften des Italienisch-Deutschen Instituts in Trient, Bd. 16)*, Berlin 2001, s. 30.

⁸³ Philibert SCHMITZ, *Geschichte des Benediktinerordens, IV: Die Äußere Entwicklung des Ordens vom Konzil von Trient bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts. Verfassungsgeschichte vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, Einsiedeln – Zürich 1960, s. 10–11.

lateránského koncilu z let 1512–1517, jehož dekrety byly ignorovány⁸⁴), musela vzejít z oněch nesčetných „*buněk reformy*“, především z církevních řádů.

Nové církevní řády

Nejaktivnějšími z církevních řádů 16. věku byla dvě nově založená společenství (vznikla v první polovině století, tedy ještě před zahájením tridentského koncilu) – kapucíni a jezuité. Jejich prvořadý význam je evidentní, stále znovu jej například podtrhují zprávy papežských nunciů. Za všechny citujme depeši vídeňského nuncia Serry z počátku 17. století: „*Počet katolíků díky Bohu vzrůstá. Kromě jezuitů a Khlesla, jmenovaného biskupa vídeňského,*⁸⁵ *sklízají zvláště kapucíni bohatou úrodu.*“⁸⁶

Za svůj úspěch vděčí tyto řády kromě jiného tomu, že je založily velmi charismatické osobnosti. Porovnáme-li jejich životní osudy, zjistíme, že si jsou v mnohém podobné. Ignác z Loyoly, zakladatel Tovaryšstva, rozdal po těžkém válečném zranění, které utrpěl zhruba ve věku 30 let, veškerý svůj majetek a rozhodl se zasvětit svůj život zcela Bohu. Ve své autobiografii napsal, že se až do osudné bitvy o pevnost Pamplona v roce 1521 „*oddával světským marnostem a hlavně se rád cvičil ve zbrani s velkou a ješitnou touhou dobytí cíti*“.⁸⁷ Většina literatury tento pohled nekriticky přejímá a představuje mladého Ignáce (resp. Iñiga, jak znělo jeho původní jméno) jako zcela světsky žijícího baskického šlechtice. Nedávno ale bylo zjištěno, že se již před rokem 1521 stýkal s představiteli mystického hnutí *alumbrados*. Jeho „konverze“ tedy byla okamžikem jistě významným, ale ne tak přelomovým, že by zcela změnila jeho smýšlení. Víru očividně dosti hluboce prožíval i v „dvořanské a rytířské“ fázi svého života. Proč ve svém životopise o kontaktech s *alumbrados* pomlčel? Měl dobrý důvod – hnutí bylo katolickou církví pronásledováno jako heretické.

⁸⁴ K pozoruhodné reformě navrhované pátým lateránským koncilem viz Nelson H. MINNICH, *Concepts of Reform proposed at the Fifth Lateran Council*, AHP 7, 1969, s. 163–251.

⁸⁵ Nuncius zde má na mysli skutečnost, že Khlesl byl jmenován biskupem z moci panovníka, ale ještě nezískal papežské potvrzení.

⁸⁶ Ludwig Freiherr von PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und Restauration*, XI: *Klemens VIII. (1592–1605)*, Freiburg im Breisgau 1927, s. 282

⁸⁷ Ignác z LOYOLY, *Souborné dílo. Duchovní cvičení – Vlastní životopis – Duchovní deník*, Olomouc 2005, s.118.

Chceme-li pochopit Ignácovu mentalitu, musíme si uvědomit, že měl časté vize Boha a Panny Marie. Dokládá to mimo jiné jeho duchovní deník.⁸⁸ Tato vidění pokládal za nadpřirozená zjevení a to jej velmi posilovalo a pobízelo k činům, jež jsou pro dnešního člověka jen stěží pochopitelné (šlo například o pouť do Svaté země podniknutou zcela bez finančních prostředků). Jeho počínající apoštolské působení (ač ještě nebyl vysvěcen na kněze), a především vazby na *alumbrados* vedly k tomu, že se o něho brzo začala zajímat španělská inkvizice. Byl vyšetřován, a dokonce dvakrát vězněn. Nakonec se však, snad i díky přízni zbožných dam z urozených kruhů, které si ho velmi oblíbily a navštěvovaly i v žaláři, dostal na svobodu. Pak již následovala univerzitní studia, vysvěcení na kněze, založení Tovaryšstva Ježíšova (1534), získání papežského potvrzení nového řádu (1540) a volba prvním generálním představeným jezuitů (1541).⁸⁹

Otec kapucínského řádu, Ital Matouš z Bascia, byl v mnoha rovinách jakoby duchovním dvojčetem svatého Ignáce. Byl jeho vrstevníkem, dokonce se narodil a zemřel přibližně ve stejnou dobu jako on.⁹⁰ Také on kolem třicítky, pobízen vizemi s náboženským obsahem, zatoužil po mnohem přísnějším životě, než jaký původně vedl. Odešel s několika spolubratry z františkánského konventu v Montefiorentinu, kde marně hledal původní ideály sv. Františka z Assisi, a založil nové společenství, odmítající změkčování Františkovy řehole pozdějšími výklady. Také on byl vězněn – nikoliv ovšem inkvizicí, ale představeným kláštera, z něhož uprchl. Také on se stal oblíbencem vznešených dam – nejvýznamnější z nich byla Caterina Cybo, kněžna z Camerina. Právě jí vděčil za papežské schválení nové řádové větve (1528). Paní Caterina totiž měla jednoho dosti vlivného strýce: papeže Klementa VII.

Jeden výraznější rozdíl mezi oběma otci zakladateli přece jen nalézt můžeme. Ignác byl generálem svého řádu až do své smrti. Ne tak Matouš: Ten krátce poté, co byl

⁸⁸ Ke dni 5. února 1544 si například do deníku zapsal: „*viděl jsem Matku a Syna skloněné k příměluvě u Otce*“ – viz Ignác z LOYOLY, *Souborné dílo*, s. 348.

⁸⁹ Literatura o zakladateli Tovaryšstva Ježíšova je nadmíru početná. Z nejnovějších publikací nutno zmínit alespoň Stefan KIECHLE, *Ignatius von Loyola – Meister der Spiritualität*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 2001; Gottfried MARON, *Ignatius von Loyola. Mystik – Theologie – Kirche*, Göttingen 2001; Helmut FELD, *Ignatius von Loyola. Gründer des Jesuitenordens*, Köln – Wien – Weimar 2006; Pierre ÉMONET, *Ignace de Loyola: légende et réalité*, Bruxelles 2013, a především vynikající práci Enrique García HERNÁN, *Ignacio de Loyola*, Madrid 2013, která se mimo jiné důkladně zabývá Ignácovým vztahem k *alumbrados*.

⁹⁰ Narodili se v 90. letech 15. století (přesné datum narození není známo ani u jednoho z nich), zemřeli v 50. letech 16. století: Matouš roku 1552, Ignác o čtyři roky později.

zvolen generálním ministrem kapucínů, zjistil, že nově dosažená hodnota a vlastně ani společný život s bratry ho zcela neuspokojuje a zatoužil po „kariéře“ poustevnické. Proto společenství, které založil a do něhož jako první vstoupil, také jako první opustil.⁹¹

Jakkoliv jsou životní osudy Ignáce z Loyoly a Matouše z Bascia podobné, jsou církevní řády, které „stvořili“, do značné míry protikladné. Cílem kapucínů bylo co nejdříve žít ideály svatého Františka, především absolutní chudobu: Nemělo jít pouze o chudobu jednotlivých členů řádu, ale i celého kláštera, resp. řádu jako celku. Není divu, že měli blízko především k nižším a nejnižším vrstvám společnosti. Jakousi „specialitou“ řádu, zejména v jeho počátcích, bylo i zvláštní nasazení při pomoci lidem nakaženým morem.⁹²

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo naopak více přitažlivé pro vyšší vrstvy a lidi vzdělané, případně po vzdělání toužící. Jejich školy se těšily velmi dobré pověsti, a byly proto navštěvovány dokonce i dětmi z nekatolických rodin. Stále více panovníků se se svými hříchy svěřovalo jezuitským zpovědníkům. Ještě patrnější byla orientace Tovaryšstva na elity při zámožských misiích. Misionáři jako Matteo Ricci nebo Alessandro Valignano věnovali svou pozornost v první řadě obrácení špičky společnosti v očekávání, že pak nastane „lavinový efekt“, tj. že vlna konverzí se bude šířit i do nižších pater společenské pyramidy.⁹³ Z uvedeného je zřejmé – a podtrhl to již Ludwig

⁹¹ Také literatura k Matouši z Bascia obsahuje řadu položek, i když zdaleka ne tolik jako k Ignácovi z Loyoly. Za všechny zmiňme alespoň studii Costanzo CARGNONI, *La figura e l' opera del beato Matteo da Bascio (fine sec. XV–1552)*, in: *Studi Montefeltrani* 23, 2003, s. 67–90.

⁹² Ke kapucínům všeobecně viz např. Melchior A POBLADURA, *Historia generalis Ordinis Fratrum Minorum Cappuccinorum*, I–III, Roma 1947–1951; k dějinám řádu v raně novověkých českých zemích je základní prací Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*, Praha 1937. Z novějších prací českých historiků o dějinách kapucínů uveďme alespoň Pacifik Miroslav MATĚJKA, *Ne mečem a měšcem, ale bezbranností lásky*, Praha 1999; Marek BRČÁK, *Ustavení české kapucínské provincie v první polovině 17. století. Obraz kapucínského řádu v letech 1599–1618 v narativních pramenech a korespondenci podporovatelů řádu* (bakalářská práce FF UK), Praha 2010; TÝŽ, *Kapucínský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618–1673* (diplomová práce FF UK), Praha 2013.

⁹³ Literatury k dějinám Tovaryšstva Ježíšova je nepřehledné množství. U nás ovšem bylo bádání o jezuitách ochromeno dlouhým obdobím totality, nepřejícím obecně rozvoji církevních dějin. Zatím poslední českou syntézou řádových dějin je Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002. Jedinou monografií, která se na větším prostoru souhrnně zabývá historií „prvního Tovaryšstva“ v českých zemích, je Alois KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, Bd. I: *Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz von ihrer Gründung bis zu ihrer Auflösung durch die böhmischen Stände 1556–1619*, Wien 1910; Bd. II/1: *Beginn der Provinz, des Universitätsstreites und der katholischen Generalreformation bis zum Frieden von Prag 1635*, Wien 1927; Bd. II/2: *Vom Prager Frieden 1635 bis zum Tode Ferdinands III. im Jahre 1657*, Wien

von Pastor – že se dva dominantní nové řády šestnáctého století vlastně ideálně doplňovaly.⁹⁴ (Což však neznamená, že mezi nimi nedocházelo ke sporům. Jednou z nejvýznamnějších „třecích ploch“ byla pastorage.)

Je příznačné, že první členy Tovaryšstva Ježíšova i kapucínského řádu k nám přivedly osoby takových kvalit, že je později katolická církev kanonizovala. Jezuity uvedl do Prahy roku 1556 Petr Canisius,⁹⁵ v čele „pionýrů“ kapucínských přišel roku 1599 – a rovněž do hlavního města království – Vavřinec z Brindisi. Ten na rozdíl od Canisia v Čechách zůstal a stal se prvním představeným českého řádového komisariátu, později dokonce generálním představeným celého řádu.⁹⁶ Přestože se v našich zemích jezuité uchytili o téměř půlstoletí dříve, bylo před Bílou horou založeno více kapucínských komunit. Je to logické: Jezuitské koleje, měly-li poskytovat vzdělání na úrovni, musely být obdařeny určitým pozemkovým majetkem, případně peněžními platy. Zajištění takového materiálního zázemí nebylo vždy jednoduché. Kapucínům jakožto žebravému řádu, který se důsledně držel příkazu chudoby, stačily jen budovy.⁹⁷ Poznamenejme ještě, že ve sledovaném období se oběma řádům nepodařilo založit své domy v nejsilněji protestantizovaných českých korunních zemích, tj. v Lužicích a ve Slezsku.⁹⁸

Nových řádů bylo samozřejmě více. Uveďme ještě alespoň bosé karmelitány a karmelitky, vzniklé v 60. letech 16. století odštěpením od karmelitánů a karmelitek mírné observance. Zakladatelé těchto řádů, mystikové Jan od Kříže a Terezie z Ávily,

1938; Bd. III: *Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773*, Olomouc 2012. Velmi přínosná je rovněž kolektivní monografie Petronilla CEMUS – Richard CEMUS (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010.

⁹⁴ L. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, XI, s. 282–283.

⁹⁵ Nejobsáhlejším životopisem tohoto jezuitského světce je publikace James BRODRICK, *Saint Peter Canisius, S.J. 1521–1597*, London 1935, česky: *Jezuita Petr Kanisius (1521–1597)*, Olomouc 2012; z novějších knih nutno upozornit na sborník Rainer BERNDT (red.), *Petrus Canisius SJ (1521–1597). Humanist und Europäer*, Berlin 2000.

⁹⁶ K Vavřincovi z Brindisi i dalším kapucínským svatým viz Constanzo CARGNONI, *Po stopách kapucínských svatých. Kapucínský kalendář svatých, blahoslavených, ctihodných služebníků Božích*, Kostelní Vydří 2007 a Edilbert LINDNER, *Die Heiligen des Kapuzinerordens*, Altötting 1978.

⁹⁷ Nejstarší jezuitskou kolejí v našich zemích bylo pražské Klementinum (1556), nejstarší kapucínský klášter vznikl na Hradčanech (1600). Přehled jezuitských kolejí a kapucínských konventů v českých zemích viz Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s.124–126, 128; D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 77–79.

⁹⁸ Viz A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, I, s. 759 nn. a kapitolu *Droga kapucynów na Śląsk* v knize Kazimierz DOLA, *Kapucyni w Nysie: 1658–1810*, Opole 2012, s. 11 nn.

svým dílem dodnes inspirují nejen řeholníky, ale i bezpočet laiků toužících po prohloubení svého duchovního života. Do českých zemí oba řády přicházejí až v době pobělohorské.⁹⁹

Obnova starých církevních řádů

16. a počátek 17. věku je nejen dobou vzniku a rozvoje nových církevních řádů, ale i obrozování řádů starých. Rovněž tento proces je spojen s charismatickými a energickými osobnostmi. V případě cisterciáků to například byli generálové Nicolas I. Boucherat, Edmund de la Croix a Nicolas II. Boucherat, u premonstrátů generál Jean Despruets, u augustiniánských kanovníků Pierre Fourier (později kanonizovaný), hlavní postava přímo vzorové reformy v Lotrinsku.¹⁰⁰ Snaha těchto řádů pozvednout se byla významně povzbuzena vznikem nových řeholí, zvláště jezuitů. Nejedno reformní opat byl v mládí vzděláván právě členy Tovaryšstva. Bylo zde přirozeně také určité soupeření: Benediktini, cisterciáci, premonstráti a další řády se stále větší nelibostí nesli fakt, že přízeň mocných si získali především učedníci Ignáce z Loyoly. A jako mnohde jinde i v tomto případě vedl „konkurenční boj“ ke zlepšení kvalit bojujících.¹⁰¹

U nás se mohli nejlepšími výsledky pochlubit premonstráti a cisterciáci.¹⁰² Opětovný vzestup premonstrátského řádu na konci 16. století je spojen především se třemi postavami. Nejvýznamnější z nich je bezesporu Jan Lohelius, jehož kariéra byla přímo hvězdná. Narodil se v Chebu jako syn čeledína a již coby mladík se dostal do

⁹⁹ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 129, 131; D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 80, 82.

¹⁰⁰ K cisterciáckým reformním generálním opatům a obnově řádu vůbec viz např. Peter PFISTER, *Reformen des Zisterzienserordens im 16./17. Jahrhundert*, in: Ulrich KNEFELKAMP (ed.), *Zisterzienser. Norm, Kultur, Reform – 900 Jahre Zisterzienser*, Berlin 2001, s. 341–363. Základní informace o generálním opatu Despruetsovi podává např. Basilius Franz GRASSL, *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart* (= *Analecta Praemonstratensia* 10, 1934), s. 73–75. K Fourierovi, později svatořečenému, viz např. Severin DIRMIER – Michael SCHMID, *Kurzgefaßte Geschichte der Augustiner-Chorherren*, IV, Klosterneuburg 1962, s. 4–8.

¹⁰¹ K podílu Tovaryšstva Ježíšova na reformě starých církevních řádů viz např. Bernhard DUHR, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im XVI. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1907, s. 497–508.

¹⁰² Tyto dva řády hodnotil nejvýše i autor nedatované zprávy o stavu českých klášterů z přelomu 16. a 17. století, která je uložena v *Archivio Segreto Vaticano* v Římě. Winter se domnívá, že oním neznámým pisatelem by mohl být papežský nuncius – viz WINTER, *Život církevní*, II, s. 707.

kláštera Teplá (jednoho z prvních, kde byla obnovena řeholní kázeň). Zpočátku však nebyl novicem, ale pouhým pacholkem ve stáji. Jeho hvězda nicméně nezadržitelně stoupala: Ze stáje zamířil na kůr – byl totiž jmenován klášterním varhaníkem, posléze se z něj stal řeholník, podpřevor, strahovský převor, strahovský opat, generální vikář premonstrátského řádu, pražský světící biskup, koadjutor pražského arcibiskupa a nakonec, roku 1612, pražský arcibiskup. V rovině společenského vzestupu se s ním v habsburské monarchii mohl měřit snad jen Melchior Khlesl, který to z pekařova syna „dotáhl“ až na kardinála. Ve všech uvedených rolích vynikal Lohelius zcela mimořádnou horlivostí, například jeho reforma strahovského kláštera byla, jak s uznáním poznamenává oxfordský historik Robert J. W. Evans, „*pozoruhodně rychlá*“. Dlužno ještě dodat, že k učitelům budoucího arcibiskupa během jeho pražských studií patřil i známý anglický jezuita Edmund Campion, později prohlášený za svatého.¹⁰³

Centrem obrody řádu bílých mnichů na Moravě byl klášter Louka, kde v opatském úřadu zazářily další dvě hvězdy – Šebestián Freytag z Čepiroh (v čele kanonie 1573–1585) a Šebestián Fuchs (1585–1599). Klášter za jejich vlády zažil nebývalý stavební ruch (byla mimo jiné vybudována nová opatská hrobka), vznikly zde i tiskárna a kněžský seminář. Oba opati byli absolventy jezuitských škol a udržovali s Tovaryštvem vztahy opravdu nadstandardní. To platí zejména o Šebestiánu Freytagovi, který posílal bratry ze svého konventu na ignaciánské exercicie a své farnosti nikdy nevizitoval bez doprovodu jezuitů.¹⁰⁴

Nejranějšími výhonky cisterciácké reformy byly kláštery Plasy, Zbraslav a Vyšší Brod. Když arcibiskup Brus roku 1569 v listu císaři charakterizoval osobnost vyšebrodského opata Johanna Heydera, našel pro něj jen slova chvály. Je to prý člověk učený, ctihodný a bohabojný a ve svém konventu udržuje „*pravou starou křesťanskou disciplínu a řád*“.¹⁰⁵ Neméně vynikající osobností byl plaský představený Wolfgang (opatem 1558–1565), který roku 1564 stanul i v čele *cistercia* zbraslavského a na kterého se ještě v době barokní vzpomínalo jako na „*muže vhodného k velkým*

¹⁰³ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 66.

¹⁰⁴ Karel OKÁČ, *Šebestián Freytag z Čepiroh*, Od Horácka k Podyjí 10, 1932–1933, s. 32–34, 63–67, 106–114, 137–138; 11, 1933–1934, s. 63–66, 94–97, 115–120; František Václav PEŘINKA, *Opat Šebestian Freytag z Čepiroh*, ČMM 24, 1900, s. 321–336; Wilhelm SCHRAMM, *Der Abt von Kloster-Bruck Freitag v. Cziepiroh (1573–1585)*, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s. 312–324.

¹⁰⁵ Dominik KAINDL, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, Böhmisch Krumau 1930, s. 49.

činům“.¹⁰⁶ Z moravských řádových domů na tom byl nejlépe Velehrad, kde se opatu Eckartu ze Schwoben, přednímu rádci olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, podařilo zvýšit počet mnichů v konventu ze dvou na dvanáct a obnovit *vita communis* (mniši předtím nežili v samotném klášteře, ale na klášterních farách). Mimochodem – i Eckart získal vzdělání u jezuitů.¹⁰⁷

Cisterciácké kláštery v zemích Koruny české byly posíleny také vizitačními cestami generálních opatů, resp. jejich zmocněnců. Generál Nicolas I. Boucherat k nám zavítal již v 1. polovině 70. let. Naše vědomosti o této cestě jsou bohužel nadmíru sporé; nevíme dokonce ani to, ve kterém roce k ní došlo. Z pramenů vyplývá, že to bylo buď roku 1573, nebo roku následujícího. V letech 1580–1581 přichází další vizitační výprava z Francie; v jejím čele stál Edmund de la Croix – chatillonský opat a pozdější řádový generál. Jejím výsledkem bylo mimo jiné jmenování Ondřeje II. Wiedemanna, opata na Zbraslavi, do úřadu generálního vikáře a vizitátora pro české země. Toto jmenování stálo na počátku procesu vytváření instituce, která byla dříve našim cisterciákům neznámá – české řádové provincie. Za konec tohoto procesu můžeme pokládat provinciální kapitulu, která se sešla roku 1616 v Praze za předsednictví Nicolase II. Boucherata. Byla na ní schválena statuta, podle kterých měly mít cisterciácké kláštery v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a obou Lužicích společného nejen vizitátora (oficiální název tohoto úřadu zněl *vicarius generalis* – generální vikář), jako tomu bylo dosud, ale i další instituce – provinciální kapitulu, tj. pravidelně se scházející shromáždění opatů, řádový seminář v Praze, zvaný Bernardinum,¹⁰⁸ a smírčí, resp. soudní tribunál.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Franz MACHILEK, *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren in den konfessionellen Auseinandersetzungen des 15. bis 17. Jahrhunderts, mit besonderer Berücksichtigung der Zeit des Umbruchs um 1600*, in: Hermann NEHLSSEN – Klaus WOLLENBERG (redd.) *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung (400 Jahre Äbtetreffén. Fürstfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995)*, Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995, s. 113–139.

¹⁰⁷ R. HURT, *Dějiny*, I, s. 198–211.

¹⁰⁸ K Bernardinu viz Hedvika KUCHAROVÁ, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století*, in: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře, Praha 2000, s. 193–213.

¹⁰⁹ Franz MACHILEK, *Konfessionalisierung und Klosterreform. Das Beispiel der Zisterzienser in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Joachim BAHLCKE – Arno STROHMEYER, *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999; Philibert PANHÖLZL (ed.), *Statuta Capitulum Provincialium Ord. Cist. Vicariatus Bohemiae-Moraviae-Lusatiae*, in: CC 22, 1910, s. 97–108.

Zakončeme náš drobný exkurz o reformním kvasu ve starých církevních řádech několika informacemi o řeholních kanovnících sv. Augustina. Jestliže je většina předkládané práce věnována problematice rušení jejich dvou klášterů, pak by jistě bylo nesprávné, kdybych v této kapitole o uvedeném řádu pomlčel. Jeho postupné pozvedávání bylo vedle vnitrořádových obnovných procesů spojeno především s působením diecézní moci. Právě biskupové totiž byli vizitátory augustiniánských kanonií. Probošty se stávaly výrazné osobnosti, které byly schopny do svých konventů opět vnést ducha klášterní disciplíny. Někdy je zrodil sám řád, někdy byly dosazeny biskupem či arcibiskupem zvnějšku, většinou z řad kanovníků biskupské kapituly.

Tak kanonii šternberské, jejímž proboštem v 70. letech 16. století byl nechvalně proslulý polský dominikán Fridrich Borzikowski, financující z klášterních peněz dobré živobytí svých příbuzných, se dostalo představeného z nejlepších. Byl jím olomoucký a brněnský kanovník Johann Rozenplut ze Schwarzbachu (1588–1602). Zapsal se zlatým písmem nejen do dějin svého kláštera, ale i literatury v českých zemích, neboť roku 1601 vydal velmi hodnotný zpěvník církevních písní (mnohé z nich sám napsal). V úvodu onoho literárního skvostu najdeme i pojednání o základech poetické tvorby, které ovlivňovalo autory duchovních písní po celé 17. století. Učeností proslul i Rozenplutův nástupce Melichar Pirnus z Pirnu (1602–1607), z jehož děl připomeňme alespoň „*Pokračování katalogu olomouckých biskupů*“.¹¹⁰

Ve Fulneku začala nová éra roku 1571 volbou probošta Petera Litmanna, již před tímto povýšením velmi známého kazatele. Zvláštní péči věnoval finanční situaci svého konventu – rozvinul hospodaření na klášterních dvorech a obnovil klášterní pivovar. Tyto aktivity narazily na odpor: Více práce na klášterních dvorech znamenalo více roboty. Poddaní okamžitě začali rozesílat na všechny strany petice, v nichž svou vrchnost obžalovávali z porušování dosavadních zvyklostí. Proti činnosti klášterního pivovaru se zase ozvali držitelé fulneckého zámku, neboť klášterní poddaní již po mnoho let odebírali zámecké pivo. Z vítězství se v případě obou sporů mohli na přelomu 16. a 17. století radovat mniši: Zemský soud prohlásil, že na robotách vyžadovaných probošty nenachází nic nenáležitého, a císař Rudolf II. potvrdil povinnost poddaných odebírat pivo výhradně z klášterního pivovaru. Kanonie se tak mohla dále rozvíjet.¹¹¹

¹¹⁰ F. RÖHRIG, *Die Stifte*, s. 220–221.

¹¹¹ Tamtéž, s. 76.

Situace se zlepšila i v dalších kanoniích (s výjimkou klášterů v Třeboni a Borovanech, které byly v 60. letech 16. století zrušeny). Z karlovského opata Mikuláše Vence byl arcibiskup Brus nadšen neméně než z opata vyšebrodského.¹¹² Rovněž kanonie kladská a olomoucká byly schopnými probošty (Christophem Kirmeserem a Janem z Weitersfeldu) povzneseny.¹¹³ To však nebránilo jezuitům a jejich spojencům, aby právě o získání majetku obou klášterů projevíli eminentní zájem.

Shrnutí

Často bývá za základ obnovy řeholního života v 16. století pokládán tridentský koncil. Zdá se ovšem, že pravdě bližší je pojetí historika Wolfganga Reinharda, který upozorňuje na prvořadý význam reformního hnutí „zdola“, jehož součástí byly i zárodky reformy v samotných církevních řádech – starých, a především těch nově vzniklých.

Z nových řádů byli nejvýznamnější jezuité a kapucíni. Zakladatelé obou řeholních společenství, Ignác z Loyoly a Matouš z Bascia si byli v mnohém podobní. Oba například kolem třicítky výrazně přehodnotili svůj dosavadní život (i když u Ignáce nebyla ona „konverze“ tak radikálním zvratem, jak se obvykle tvrdí), oba měli vize, jež pokládali za zjevení nebeských bytostí, oba se kvůli své nové duchovní cestě na čas ocitli ve vězení. Ignácovo Tovaryšstvo proslulo především díky své misijní činnosti a úspěchům v oblasti vědy a vzdělávání; kapucínský řád se orientoval na návrat k ideálům sv. Františka z Assisi, zvláště na ideál naprosté řeholní chudoby. Před Bílou horou u nás založila obě řeholní společenství své řádové domy, a to v Čechách a na Moravě, nikoliv ovšem v nejsilněji protestantizovaných korunních zemích – ve Slezsku a obou Lužicích.

Ani staré církevní řády nezůstaly stranou obrodného procesu. I ony se na úrovni generálních představených mohly pochlubit osobnostmi velmi charismatickými;

¹¹² V 70. letech 16. století se přikročilo k rozsáhlejším opravám areálu karlovského kláštera – především byl nově zaklenut kostel. Přestože se klášter nachází v bezprostřední blízkosti městských hradeb, přečkala tato klenba několik obléhání Prahy zcela bez úhony, a tak se jí můžeme obdivovat i dnes. Viz tamtéž, s. 153; P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 566.

¹¹³ Viz příslušné kapitoly předkládané práce.

nechyběl mezi nimi ani řeholník později svatořečený – Pierre Fourier. V českých zemích byly v poslední třetině 16. století výsledky reformy patrné ve více klášterech. Nejlepšími výsledky se mohli vykázat cisterciáci a premonstráti. Z premonstrátských kanonií vynikaly Teplá, Strahov (kde zastával opatský úřad Jan Lohelius, pozdější pražský arcibiskup) a Louka. Za „výkladní skříň“ cisterciáckého řádu platily Plasy, Zbraslav, Vyšší Brod a Velehrad. Ke zlepšení stavu ale došlo i v dalších klášterech, kupříkladu v augustiniánských kanoniích.

Katolické rušení klášterů v 16. a na počátku 17. století

Likvidace řeholních domů ve prospěch Tovaryšstva Ježíšova

Rušení klášterů v době reformací bylo samozřejmě fenoménem, který je spojen především s nekatolíky. Protestantská, resp. nekatolická světská moc, opovrhující mnišským životem, se s řeholníky často dokázala vypořádat velmi rychle a rázně. Řadu příkladů můžeme jmenovat i z našich zemí. Roku 1523 například koupil braniborský markrabě Jiří Hohenzollern, osobní přítel Martina Luthera, od pana Jiřího ze Šelenberka krnovské knížectví. Neudiví, že téhož roku se uzavřela bohatá historie všech místních konventů. Markrabě pro všechny konfiskované budovy i statky našel nové, dle svého názoru mnohem příhodnější uplatnění. Nejvíce úloh měl plnit bývalý minoritský klášter v Krnově. V klášterním chrámu vznikla sýpka a zbrojnice, kaple sv. Máří Magdaleny byla proměněna v šenk, ve vlastním konventu pak byly zřízeny mincovna, pivovar, špitál a zemská sněmovna.¹¹⁴ Areál vsutku multifunkční! Podobně špatnou zkušenost s luteránskými pány udělali benediktini v Orlové¹¹⁵ a v Třebíči¹¹⁶.

K likvidaci řeholních domů však přistupovaly také katolické autority – církevní i světské. Ty v té době musely řešit kromě jiného dva palčivé problémy: Krizi klášterů starých řádů a materiální zajištění „perspektivnějších“ církevních institucí, zvláště Tovaryšstva Ježíšova a mnoha biskupství. Nabízelo se řešení, které lze vystihnout známým úslovím „zabít dvě mouchy jednou ranou“ – předání majetku upadajících konventů právě do rukou biskupů a následovníků Ignáce z Loyoly.

V následujícím přehledu se pokusím stručně nastínit jednotlivé případy, ke kterým v rámci této vlny rušení došlo, resp. mělo dojít (některé „likvidační plány“ totiž z různých důvodů nebyly realizovány). Logicky vynechám kauzy augustiniánských kanonií v Kladsku a v Olomouci, jimž je věnována většina předkládané práce. Nejprve se zaměřím na kláštery, jejichž zrušením měl být podpořen rozvoj Tovaryšstva Ježíšova.

Je příznačné, že tři nejstarší jezuitské koleje v Čechách a na Moravě nevybudovaly své sídlo nově, ale usadily se „v cizím“. Pražští Otcové si v polovině 50. let vyhlédli dominikánský klášter sv. Klementa (místní konvent se musel stěhovat

¹¹⁴ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 376, 381.

¹¹⁵ Alois ADAMUS, *K dějinám benediktinského opatství v Orlové*, Opava 1923, s. 10–11.

¹¹⁶ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 686.

do Anežského kláštera) a na čas převzali i správu celestinského Ojvína. Později se ale spokojili pouze s pevně stanoveným platem z ojvínských statků, které byly zastaveny městu Žitava.¹¹⁷ Do jejich držby se roku 1587 dostal i opuštěný františkánský klášter v Krupce; šlo o dar od Jiřího Popela z Lobkovic.¹¹⁸

Stejný stav – vlastnictví dvou klášterních budov a pobírání platu z jednoho klášterního panství – se vytvořil i v případě olomoucké koleje, založené roku 1566. Jejím sídlem se stal minoritský konvent „U sv. Františka“. Žil v něm sice ještě jeden řeholník, ale ten nic nenamítal proti svému „odsunu“ ke sv. Jakubu do kláštera augustiniánek (v němž se však již drahnou dobu žádné augustiniánky nenacházely). Druhým řeholním domem, který olomoučtí jezuité získali, byl pustý františkánský klášter sv. Bernardina. Jeho novým posláním bylo sloužit jako ubytovna alumnů jezuitského šlechtického semináře.¹¹⁹ A onen každoroční plat, konkrétně 500 zlatých, od roku 1614 dokonce 1000 zlatých, pocházel z důchodů kláštera Pustiměř, který byl odebrán benediktinkám roku 1588.¹²⁰

Jako třetí v pořadí, roku 1573, vznikla kolej brněnská. Olomoucký biskup pro ni vybral jeden z největších klášterních areálů ve městě – konvent dominikánek u Panny Marie, zvaný též herburský klášter. Řeholnice měly podle původního plánu odejít ke svým spolusestrám do kláštera sv. Anny na Starém Brně; počítalo se tedy se sloučením těchto řeholních komunit. K tomu ale z neznámých důvodů nedošlo. Není vyloučeno, že „herburky“ trvaly na tom, aby byly ponechány jako samostatný konvent. Ve 2. polovině 70. let se přece jen stěhovaly, a to do kláštera Pustiměř, který byl – ve shodě se svým názvem – pustý.¹²¹ (Již několikátá zmínka o opuštěném řádovém domě nám umožňuje představit si, jak hluboká byla tehdejší krize řeholního života.)

Nemálo bylo případů, kdy plán darování nějakého kláštera Tovaryšstvu zůstal ve stadiu úvah, resp. příprav. Nejstarší je spojen s městem Plzeň, kde se nacházel klášter dominikánů osazený pouze dvěma mnichy. Administrátor pražského arcibiskupství Jindřich Scribonius začal počátkem 60. let vyjednávat s dominikánským provinciálem,

¹¹⁷ A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, I, s. 14, 16–18, 22–23, 47–55. Problémem bylo, že na kostel sv. Barbory v Anežském klášteře si činili nárok minorité. Proto jim museli dominikáni platit roční nájem 30 tolarů – viz F. EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy*, s. 427.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 699–706.

¹¹⁹ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 475, 499–500. Klášter sv. Bernardina však jezuité drželi poměrně krátkou dobu – již roku 1593 byl františkánům vrácen.

¹²⁰ František Václav PEŘINKA, *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*, SHK 6, 1905–1906, s. 38; Vladimír NEKUDA (red.), *Vlastivěda moravská. Vyškovsko*, Brno 1965, s. 405–406.

¹²¹ T. ČERNUŠÁK, *Reforma, úpadek a zánik*, s. 115–128.

aby byl konvent předán jezuitům. V tak neochvějně katolickém městě, jako byla Plzeň (vždyť baštou Svaté církve byla již za husitských válek), nemohli podle administrátorova názoru členové Tovaryšstva chybět. Provinciál samozřejmě vše viděl z poněkud jiné perspektivy, a tak se jednání protahovala. Zanedlouho pak utichla, neboť roku 1566 na svatopeterský stolec v Římě dosedl jako Pius V. kardinál Michele Ghislieri, dosavadní generální komisař Svaté kongregace obecné inkvizice, a především člen dominikánského řádu. Jezuitům i Scriboniovi bylo jasné, že zlobu nového pontifika není radno riskovat.¹²²

Po vzniku nové jezuitské koleje toužil také jihočeský velmož Vilém z Rožmberka. Z titulu fundátora augustiniánské kanonie v Třeboni Otcům nabídl, že zmíněný klášter, zrušený roku 1566, přenechá Tovaryšstvu. Když si rektor Klementina Heinrich Blysem nechal následujícího roku předložit návrh fundační listiny, uviděl, že pan Vilém myslí nejen na jezuity, ale také na sebe. Dokument předpokládal, že téměř všechny statky kláštera případnou Rožmberkům. *Patres* se měli spokojit pouze se samotným klášterním areálem a jediným dvorem (říkalo se mu Nový dvůr). Generál Francisco de Borja návrh odmítl s tím, že s peněžními platy má jeho řád pramálo dobrých zkušeností. Pozemkový majetek byl zárukou jistých příjmů, vyplacení peněz se však muselo často urgovat a to způsobovalo jen zbytečné napětí.

Nato byl jezuitům zaslán návrh číslo dvě, jehož obsah je poněkud záhadou. Vůbec totiž nereagoval na generálovy argumenty, naopak šel proti nim. Spočíval v tom, že rožmberský rod získá i Nový dvůr a peněžní dotace – na jejíž „rizikovost“ de Borja poukazyval – bude zvýšena. Za těchto okolností přestalo mít Tovaryšstvo o další vyjednávání zájem. Veškerý majetek kanonie, stejně jako jejího dceřiného kláštera – Borovan, tak zůstal v rukou Viléma z Rožmberka.¹²³ Jižní Čechy si musely na jezuitskou komunitu počkat až do roku 80. let 16. století, kdy byla založena kolej v Českém Krumlově.¹²⁴

Šťastnější osud než třeboňské kanovníky potkal obuté augustiniány v Jevíčku. Ve 2. polovině 70. let 16. století zvažoval držitel zakladatelských práv kláštera, moravský zemský hejtman Hanuš Haugvic z Biskupic, likvidaci tohoto přírodním živly

¹²² Jakub ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2011, s. 51.

¹²³ Jaroslav KADLEC, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004, s. 159–165; Gernot HEIß, *Die Jesuiten und die Anfänge der Katholisierung in den Ländern Ferdinands I. Glaube, Mentalität, Politik* (habilitační práce Universität Wien), Wien 1986, s. 160–161.

¹²⁴ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 209.

těžce zkoušeného řeholního domu (vyhořel v letech 1562, 1575 a 1578). Protože zmíněný šlechtic nebyl tak ziskuchtivý jako Vilém z Rožmberka, měl do rukou Tovaryšstva přejít *veškerý* majetek mnichů. Vinou smrti pana Hanuše roku 1580 (resp. z hlediska augustiniánů díky smrti pana Hanuše) však z plánu sešlo.¹²⁵

Zvláště úctyhodný výkon se podařil znojenským klariskám: Přečkaly bez úhony hned tři projekty na své zrušení. Nejprve, roku 1577, označil ukončení existence tohoto poněkud rozpustilého konventu za nanejvýš vhodné papežský vizitátor Felician Ninguarda. Všechny statky by prý měli získat jezuité. Po těchto slovech ovšem z neznámých důvodů nenásledovaly činy, ale jen další slova. Patřila premonstrátským opatům, kteří přišli s myšlenkou, že by důchody kláštera měly být použity ke zřízení semináře jejich řádu. Konečně roku 1579 navrhl františkánský vizitátor Michael Alvarez, aby byly dané statky postoupeny za určitý plat louckým premonstrátům nebo křížovníkům na Hradišti. Efekt opět žádný.¹²⁶

Konečně je třeba zmínit i kauzu Rajhrad. Šlo o snahu knížete Karla z Liechtensteina, aby byl majetek uvedeného benediktinského proboštství připojen k jedné z rakouských kolejí Tovaryšstva. Nejstarší doklady o tomto záměru pocházejí z roku 1601. Proti se však velmi rázně postavil olomoucký biskup kardinál Dietrichstein. Zdá se, že to z jeho strany byla jakási odvěta. Roku 1600 totiž právě Liechtenstein jakožto přední císařův rádce odmítl kardinálovu žádost o místo v klíčovém mocenském orgánu – v tajné radě.¹²⁷ Nyní bylo knížeti vše vráceno. Biskupův důvěrník, olomoucký kanovník Wacker z Wackenfelsu, si v březnu 1602 stěžoval u pražského nuncia Spinelliho,¹²⁸ sám Dietrichstein coby „*přední úd*“ moravského sněmu protestoval spolu se stavy u Rudolfa II. a nepochybně v této věci napsal i do Říma.

Obě osoby, na jejichž rozhodnutí záleželo, císař a papež, se ještě téhož roku vyjádřily ve prospěch rajhradských mnichů. To kardinálovi jistě přineslo zadostiučinění

¹²⁵ Benjamin POPELKA, *Vlastivěda moravská*, 26: *Jevický okres*, Brno 1912, s. 73; D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 337.

¹²⁶ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774. K četným vizitačním cestám Felician Ninguardy viz Karl SCHELLHASS, *Der Dominikaner Felician Ninguarda und die Gegenreformation in Süddeutschland und Österreich 1560–1583*, I: *Felician Ninguarda als Apostolischer Komissar 1560–1578* (= Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 17), Regensburg 1930.

¹²⁷ Rudolf ZUBER, *Mladá léta kardinála Dietrichsteina* (disertace FF UK), Praha 1946, s. 64–65.

¹²⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, AO, sig. 14, kart. 3, f. 141v.

zcela mimořádné.¹²⁹ Paradoxně týž kardinál o několik let později prosazoval, aby Tovaryšstvu Ježíšovu byl předán jiný řádový dům – augustiniánská kanonie na olomouckém Předhradí. Tato skutečnost dokládá, že kauza Rajhrad nebyla projevem problematických vztahů olomouckého biskupa k jezuitům, ale pouze k osobě Karla z Liechtensteina.

Likvidace klášterů ve prospěch diecézní moci a jeden výjimečný případ

V našem přehledu budeme pokračovat kláštery, které „padly za obět“ snahám o lepší hmotné zajištění olomouckého biskupství či pražského arcibiskupství. Bude vhodné, když začneme opět případem nejstarším. Ten spadá ještě do období vlády Jagellonců, do poloviny 20. let 16. století. Biskup Stanislav I. Thurzo roku 1524 ukončil dlouhou historii nejstaršího olomouckého konventu – kláštera augustiniánek kanovnic u sv. Jakuba, založeného již na počátku 13. století. Všechny klášterní statky se staly součástí biskupské menzy; o dalším osudu řeholnic (ještě předchozího roku se v pramenech uvádí abatyše Dorota) není nic známo. O potvrzení provedené změny požádal biskup krále Ludvíka roku 1525. Nevíme, zda mladý panovník stihl celou věc posoudit a příslušnou listinu vydat; zbývalo mu už jen několik měsíců života – osudnými se mu staly, jak je všeobecně známo, bažiny u Moháče. V každém případě nejpozději na počátku panování Ferdinanda I. byla u dvora daná záležitost vyřízena ke Stanislavově plné spokojenosti.¹³⁰

Poté následuje více než půlstoletá přestávka. Další klášter přišel na řadu až koncem 70. let – severočeské *cistercium* Osek. Jeho zánik byl způsoben snahami o vyřešení hospodářských problémů pražského arcibiskupství, které bylo obnoveno, resp. znovuobsazeno roku 1561 (sedisvakance trvala od 20. let 15. století, kdy papež sesadil arcibiskupa Konráda z Vehty, jenž se přihlásil k Husovu učení). Arcibiskupské statky byly v 15. století sekularizovány, a tak bylo třeba hledat finanční zdroje jinde. Ferdinand I. přislíbil odvádět arcipastýři Antonínu Brusovi a jeho nástupcům část

¹²⁹ Otto KATZER, *Das Verhältnis des Kardinals Dietrichstien zu den religiösen Genossenschaften Mährens*, I: *Männliche Orden*, Diss. Prag 1936, s. 119–120; o této kauze se také, i když poněkud nejasně až zmateně, zmiňuje Beda DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthume Mähren*, II: *Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848*, Wien 1868, s. 105–110.

¹³⁰ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 464–465.

příjmů své komory, konkrétně tzv. posudné. Odvádění smluvené sumy do Brusovy pokladnice však již v 60. letech dosti povážlivě vážlo.

Radům české komory tedy bylo stále jasnější, že musejí najít další zdroj příjmů. V době, kdy bylo rušení klášterů naprosto běžnou záležitostí, jejich pátrání jistě netrvalo dlouho. Důkladněji se muselo promyslet pouze to, kterým konventem arcibiskupovi finančně vypomůžou. Volba padla na Osek, zřejmě i z toho důvodu, že v nedalekém Mostě byla komenda křížovníků s červenou hvězdou, jejichž velmistrem byl právě Antonín Brus (jím začíná řada pražských arcibiskupů, kteří byli zároveň velmistry křížovníků – šlo o další způsob materiálního zaopatření arcibiskupského úřadu).¹³¹ Majetek byl cisterciákům zabrán již roku 1579 (po smrti opata Baltazara), následujícího roku pak vše schválili císař Rudolf II. a papež Řehoř XIII.

Podobně jako se se zrušením třeboňské kanonie „svezla“ i nedaleká kanonie borovanská, byla v rámci „projektu Osek“ zlikvidována i blízká kanonie strážkyň Božího hrobu ve Světcí. Harmonogram rušení byl stejný jako u cisterciáckého kláštera: konfiskace statků 1579, potvrzení nejvyššími místy 1580.¹³²

Nyní se přeneseme opět na Moravu, kde za vlády Rudolfa II. na biskupském stolci seděly dvě výrazné osobnosti (o obou již padla zmínka): Stanislav Pavlovský a František z Dietrichsteina. Oba zrušili po jednom klášteře. Biskup Stanislav měl značné problémy s pustiměřskými benediktinkami. Již jeho předchůdci je museli opakovaně napomínat, aby se chovaly v souladu s důstojností svého stavu, a především aby dodržovaly klauzuru. Sestry byly těmito neustálými výtkami natolik iritovány, že roku 1577 z kláštera odešly (a nejednalo o jejich dosavadní porušování klauzury, ale o odchod definitivní).

Nahrazeny byly, jak již víme, brněnskými dominikánkami, které však nyní musely přijmout řeholi i hábit řádu sv. Benedikta. Ani s nimi však Pavlovský příliš spokojen nebyl, a proto je roku 1588 nechal převést do klášterů cisterciáček v Tišnově

¹³¹ Úřad velmistra byl spojen s hodností pražského arcibiskupa až do smrti Jana Fridricha z Valdštejna roku 1694. Výjimkou, na kterou se v literatuře často zapomíná, jsou ovšem léta 1668–1675, kdy velmistrem nebyl pražský arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka, ale právě zmíněný Jan Fridrich z Valdštejna coby biskup královéhradecký – viz Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016, s. 85–91.

¹³² Literatura ke zrušení osekého kláštera a světecké kanonie je rozsáhlejší, ale stačí uvést jen jednu vynikající studii, která své starší protějšky zcela antikvuje: J. ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání osekého kláštera pražskému arcibiskupství*, FHB 22, 2006, s. 29–65; k dějinám osekého cistercia před jeho zrušením viz TÝŽ, *Kláster Osek v 16. století. Možnosti poznání cisterciáckého kláštera v době reformací*, in: Ústecký sborník historický, 2005, s. 77–120.

a na Starém Brně (což mimochodem znamená, že tyto panny již potřetí musely změnit řeholní oděv; není vyloučeno, že z toho již byly poněkud zmatené). Statky konventu sice měly být podle původního plánu předány olomouckým jezuitům, ale nakonec si je ponechal biskup (staly se součástí jeho menzálního panství Vyškov) a Otcům z nich byl – resp. měl být – vyplácen toliko peněžní plat. Císařské i papežské potvrzení přišlo v tomto případě velmi rychle: ještě roku 1588.¹³³

Kardinál Dietrichstein stojí u konce komunity cisterciáků ve Žďáru. S tímto klášterstvím to bylo trochu komplikovanější než s jinými případy. Nejprve byly v letech 1606–1607 z moci papeže a císaře předány příslušné statky olomouckému biskupství, ale samotní mniši směli v klášteře zůstat. To bylo novum. Jistě to lze interpretovat jako projev silnějšího postavení starých řádů na počátku 17. století. Brzo se ale ukázalo, že mniši se nevzdali naděje na obnovení svého postavení vrchnosti a hodlají za restituci svého majetku bojovat až do posledního dechu. Proto byli roku 1614 po dohodě s cisterciáckým generálem a generální kapitulou (další projev respektu k pozici řádu) převedeni do jiných *cistercií*.¹³⁴

Tím ale jednání kolem Žďáru neskončilo. Kardinál zatoužil po tom, aby se panství dostalo do rukou jeho rodu. Mohl být při tom motivován i faktem, že některé klášterní vsi ležely nedaleko dietrichsteinského panství Mikulov. Proto v letech 1616 až 1618 směnili své rodové a teprve nedávno zakoupené panství Chropyně právě za Žďár. Cesta žďárského zboží, obývaného z velké části nekatolíky, od poměrně volného života pod opatskou berlou k nepoměrně přísnějšímu režimu pod rodem Dietrichsteinů se tak uzavřela.¹³⁵

¹³³ F. V. PEŘINKA, *Zrušení*, s. 36–38; V. NEKUDA (red.), *Vlastivěda moravská. Vyškovsko*, s. 405–406.

¹³⁴ Schválení ze strany panovníka a Svatého stolce bylo obstaráno v průběhu roku 1614. Povinnost olomouckých biskupů vyživovat ve Žďáru mnichy byla změněna na odvádění platu cisterciáckému řádu.

¹³⁵ Ke kauze Žďár viz Oldřich CHLÁDEK, *První zrušení žďárského kláštera*, diplomová práce FF UK, Praha 2009; TÝŽ, *První zrušení žďárského kláštera*, Sborník z konference Sakrální a profánní prostor v dějinách křesťanské kultury a umění 20. 4. 2012, v tisku; starší pojetí viz J. TENORA, *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*, Brno 1912. Nikoliv nevýznamným aspektem dané kauzy byla snaha Koruny využít jí ve svůj prospěch. Navázala tím na předchozí snahy posílit své pozice vůči klášteru, konkrétně získat jeho zakladatelská práva – viz Oldřich CHLÁDEK, „*Páni fundátoři toho nedopustí...*“ *Spor mezi Korunou a zakladateli žďárského kláštera 1528–1588*, ČMM 130, 2011, s. 271–293. Poznamenejme ještě, že během konfliktu o Žďár přišli mniši a jejich spojenci s dosti kuriózní argumentací, že jejich *cistercium* leží v království Českém. Kuriózní proto, že žďárský opat byl členem moravského zemského sněmu, kde mohli zasedat pouze moravští preláti. Cisterciáci chtěli využít faktu, že smlouvu s knížetem Karlem Münsterberským z roku 1588, na jejímž základě získal olomoucký biskup Stanislav Pavlovský zakladatelská práva kláštera, byla vložena pouze do moravských, a nikoliv také do

Ke kauze Žďár nutno dodat ještě jednu zajímavou skutečnost. Dietrichstein po nějaké době do tamních klášterních zdí opět uvedl mnichy, ale ne cisterciáky, ale františkány (volba nebyla náhodná, šlo o kardinálovu oblíbenou řeholi).¹³⁶ Účelem bylo ukázat, jak příkladný může být monastický život, je-li organizován a kontrolován biskupem. Zdá se, že tohoto záměru tak úplně dosaženo nebylo. Roku 1622 je v kardinálově korespondenci se žďárským hejtmanem Lejským život nových mnichů charakterizován nepěkným výrazem „*pohoršení*“ („*scandala*“).¹³⁷

Název kapitoly slíbil informaci o jednom výjimečném případě. Zde je. Ona výjimečnost spočívá v tom, že zrušený klášter nebyl předán ani jezuitům, ani diecézní moci, ale pouze mužské větvi „vyhnané“ řehole. Jde o premonstrátskou kanonii Nová Říše, kde v 90. letech 16. století zbyla již jen jedna řádová sestra – převorka Anna Černická. Její značně uvolněné mravy se vůbec nezamlouvaly vizitátorovi Janu Loheliovovi. Proto ji roku 1596 přinutil, aby na svůj úřad rezignovala a odešla do chotěšovského kláštera. Posléze řádový generál Francesco de Longo Prato změnil kanonii z ženské na mužskou. Vinou nedostatku řeholníků a válek první poloviny 17. století došlo k uskutečnění tohoto rozhodnutí až roku 1641.¹³⁸

Paradoxy rušení

Již jsem uvedl, že jako hlavní důvod pro zrušení toho či onoho kláštera se zpravidla uváděl rozvrat řeholního života. Typické je například vyjádření Antonína Bruse z Mohelnice k předání klášterů Osek a Světec pražskému arcibiskupství: „*v tomto království je důležitější jeden arcibiskup než dva opati, kteří nedodrží žádnou disciplínu a zle nakládají s příjmy a spolu se svými nezvedenými konventními bratry nechtějí strpět žádnou reformaci.*“ Listina Řehoře XIII. z roku 1580, jíž bylo osecké *cistercium* zrušeno, zvláště podtrhuje výši klášterních dluhů – šlo prý o 40 tisíc

českých zemských desek. K tomu viz Oldřich CHLÁDEK, *Žďárský klášter a česko-moravská zemská hranice*, ČNM – řada historická, 176, 2007, s. 144–160.

¹³⁶ První žďárský kvardián Václav byl instalován 20. září 1617 (NA Praha, ŘF, rkp. 67, s. 66).

¹³⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, AO, sig. 15, kart. 17, složka 1622, f. 135r.

¹³⁸ T. ČERNUŠÁK, *Zánik komunity premonstrátek*, s. 124–129.

tolarů.¹³⁹ Podobně kritický byl Klement VIII. vůči žďárskému klášteru: „*řeholní disciplína se zhroutila. Mniši téhož kláštera, jejichž počet je sotva čtyři, zcela zanedbávají řeholní život, žijí nevázaně a nestydí se k velkému pohoršení a k neváznosti téhož řádu obcovat s heretiky, jichž je v oněch krajích mnoho.*“¹⁴⁰

V duchu těchto argumentů se pak zpravidla nese i interpretace z pera historiků. Přemýšlivého čtenáře však jistě napadne, zda na tom všechny zrušené kláštery byly opravdu tak bídně. Řeholní domy byly přece likvidovány i na konci 16. a na počátku 17. století, kdy se již ne jeden konvent z krize zotavoval. Nesnažil se tu někdo využít zažitě představy o rozvratu starých církevních řádů i k útoku na kláštery, které nebyly pod dobovým průměrem? Dvě studie z nedávné doby ukazují, že k tomu skutečně docházelo.

Jan Zdichytec ve své studii o likvidaci osekého *cistercia* ukázal, že údaj o dluzích mnichů uvedený v listině Řehoře XIII. z roku 1580 je značně nadhodnocený a že pro poslední léta existence kláštera neexistují přesvědčivé doklady o porušování řeholní disciplíny. Opat Balthasar byl naopak arcibiskupem pověřován řadou odpovědných úkolů, týkajících se nejen řeholnictva, ale i světských kněží. K tomu by jistě nedošlo, kdyby se jednalo o mnicha pochybných morálních kvalit. V bohaté Brusově korespondenci s osekým představeným nenajdeme jedinou známku nespokojenosti se stavem konventu. Pravda, Balthasarova rozsáhlá stavební činnost šla nad rámec finančních možností kláštera, ale takto vzniklé dluhy, jak již bylo řečeno, určitě nedosahovaly výše, o níž byl informován papež.

Zdá se, že motivací k předání příslušných statků pražskému arcibiskupství nebyl úpadek kláštera, ale naopak jeho relativně vysoké důchody (zhruba 4000 tolarů; Osek platil do královské pokladny ze všech českých klášterů zdaleka nejvíce). To je fakt velmi významný a – uzejme – i logický. Obnovenému arcibiskupství bylo nutné zajistit co nejlepší materiální bázi, takže o statky nějakého kláštera na pokraji hospodářského kolapsu opravdu zájem nebyl.¹⁴¹

Podobně autor těchto řádků ve své diplomové práci pojednávající o kauze Žďár zjistil, že v letech 1606–1607, kdy bylo panství odebráno cisterciáckému řádu a předáno

¹³⁹ J. ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“, s. 53.

¹⁴⁰ Otto STEINBACH von KRANICHSTEIN, *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cistercienserstiftes Saar in Mähren*, II: *Urkundenbuch*, Prag – Wien – Leipzig 1783, s. 239.

¹⁴¹ J. ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“, s. 29–65.

olomouckému biskupství, stav kláštera nemohl zavdávat důvod k nespokojenosti. Mnichů v tamějším konventu bylo dvanáct. To je pro danou dobu nadprůměrný počet. Dvanáct řeholníků měl na přelomu 16. a 17. století jen málokterý opat, například velehradský Eckart ze Schwoben, kterého biskup Stanislav Pavlovský neustále chválil a dával za vzor. Co se řeholní kázně týče, neměli se žďárští cisterciáci za co stydět. I Dietrichsteinem jmenovaný klášterní hejtman Lejský, vyslovený nepřítel mnichů, v jednom listu kardinálovi píše, že se denně zpívají kanonické hodinky. Když jednou jedinkrát vynechali poslední chórovou modlitbu dne – kompletář, a to kvůli jakési poradě (zřejmě se radili o postupu proti Dietrichsteinovi), líčil to jako skandál. V mnoha jiných klášterech si ale na nějaký kompletář místní osazenstvo vůbec nevzpomnělo! (Pokud vůbec vědělo, o co jde.)

Ještě významnější je, že roku 1606 proběhl před tribunálem nuncia Ferreriho se žďárskými mnichy proces, jehož cílem bylo zjistit stav kláštera. Výslech řady svědků prokázal, že situace konventu se na počátku 17. století výrazně zlepšila, a to díky aktivitě řádového vizitátora Antonia Flamingka. Ferreri, Dietrichsteinovi velmi nakloněný, předání žďárského panství přesto provedl. Odůvodnil to tím, že rozhodující není současný stav řeholní komunity, ale situace k roku 1601, kdy papež Klement VIII. vydal bulu příkazující zmíněný proces. Nad „zdravým rozumem“ tedy zvítězila právnícká ekvilibristika.

Skutečně se zdá, že na konci 16. století a počátkem století následujícího nabyl proces rušení klášterů poněkud paradoxního charakteru. Rušeny nebyly řeholní domy skomírající a nereformovatelné, ale naopak ty, jejichž situace byla relativně dobrá. Není divu, že se některé konventy takovým způsobem postavily na odpor.

Spory o rušení klášterů: české země a pohled k sousedům

Otázka, kterou si nyní položíme, je z hlediska tématu předkládané práce zásadní. Jak často docházelo v zemích Koruny české kvůli rušení klášterů ke sporům? Jinak řečeno: Jak často se uvedené řádové domy bránily svému zrušení? Touto obranou samozřejmě nemám na mysli nějaké „soukromé“ spílání osobám, které klášter zrušily, ale konkrétní kroky, které mohly situaci změnit – kontaktování potenciálních spojenců,

sepisování protestních listů, požadování řádného soudního procesu, který by o osudu dané komunity rozhodl atd. Odpověď je vcelku jednoznačná. Tyto „záchranné“, resp. protestní akce a s nimi související spory byly jevem velmi řídkým. Pravidlem se staly až na konci sledovaného období.

K určitým rozepřím došlo v případě plánu na předání plzeňského a rajhradského kláštera Tovaryšstvu Ježíšovu. Velké konflikty to však nebyly. Kdybychom je měli charakterizovat za použití vojenské terminologie, řekli bychom, že nedošlo k bitvě, ale toliko ke srážce, v níž se útočník po zaznamenání protivníkovy odporu rychle stáhl. Pouze rušení tří konventů vyvolalo skutečnou „bitvu“ vyznačující se zvláště úporným bojem obou stran. Jde o žďárské *cistercium* a augustiniánské kanonie v Kladsku a na olomouckém Předhradí. Oběma klášterům augustiniánských kanovníků jsou věnovány následující kapitoly. Na tomto místě tedy postačí, když bude stručně nastíněn průběh sporu o Žďár.¹⁴²

Již předtím, než kardinál Dietrichstein přišel s plánem na zrušení žďárského kláštera, byli tamní mniši ve při s olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským. Ten si nárokoval postavení fundátora, ale řeholníci proti tomu vehementně protestovali. Za podpory řádového vizitátora Flamingka se postavili proti biskupem jmenovaným představeným. Svůj postup navíc koordinovali s klášterními poddanými, kteří byli zčásti nekatolíky a obávali se rekatolizačního tlaku ze strany Pavlovského. Konflikt se projevil i na bojištích „dlouhé turecké války“: Vojáci ze žďárského panství odmítli bojovat v biskupově šiku.

Když Dietrichstein začal usilovat o předání klášterního majetku svému biskupství, narazil na silný odpor, a to nejen mnichů. S projektem nebylo srozuměno několik vlivných osob, především nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a papežský nuncius Filippo Spinelli. Vše navíc komplikoval reformní zásah generálního vikáře Flamingka, který mimo jiné znamenal (na dobové poměry) výrazné zvýšení počtu mnichů v konventu. Změna na postu nuncia – Spinelliho vystřídal Giovanni Stefano Ferreri – sice přinesla obrat v biskupův prospěch, tj. odebrání klášterního panství řádu (1606/1607), ale poté se cisterciákům podařilo přesvědčit papeže Pavla V.

¹⁴² V následujícím líčení se opírám především o práci Oldřich CHLÁDEK, *První zrušení žďárského kláštera* (diplomová práce FF UK), Praha 2009; problémem starší studie k danému tématu Jan TENORA, *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*, Brno 1912 mimo jiné je, že téměř nevyužívá nunciaturní korespondence, která je ovšem jedním z hlavních zdrojů informací o zmíněné kauze.

o nutnosti revize uvedeného rozhodnutí. O tento úspěch se velmi zasloužil generální prokurátor cisterciáckého řádu, který podle jedné nevrle kardinálovy poznámky předkládal papeži memoriál týkající se Žďáru „*ogni giorno*“ – „*každý den*“. Nyní již nešlo pouze o vlastnictví klášterních statků, ale o Dietrichsteinovu pozici na papežském dvoře, o papežovu důvěru v jeho osobu. Kardinál proto použil zcela mimořádný „bojový prostředek“: pohrozil svou rezignací na biskupský úřad, pokud nebudou jeho požadavky ohledně Žďáru splněny. V neklidných časech, jež tehdy panovaly, Svatý otec nechtěl přijít o jeden z hlavních sloupů katolické církve v habsburské monarchii. Důsledek známe: cisterciáci museli po 362 letech Žďár opustit.

Každou historickou skutečnost vidíme v poněkud jasnějším světle, pokud ji zasadíme do širšího kontextu, například pokud ji porovnáme s vývojem v jiných zemích. Došli jsme k závěru, že naše předbělohorské spory o rušení řeholních domů jsou událostmi velmi nečetnými, omezenými na přelom 16. a 17. století a pouze na dva řády – na cisterciáky a augustiniánské kanovníky. Zkusme nyní provést komparaci těchto zjištění s poměry u dvou našich sousedů: s Bavorskem a rakouskými zeměmi.

V obou zemích bylo zrušeno hned několik klášterů. Vídeňská jezuitská kolej vznikla roku 1554 v klášteře karmelitánů (majetek kláštera však oficiálně pouze „užívala“, jeho vlastníkem se stala teprve roku 1568) a později získala i statky vídeňského kláštera klarisek u sv. Anny (1573 užívání, 1582 vlastnictví) a *cistercia* St. Bernhard u Hornu (i v tomto případě proběhlo předání „dvojfázově“ – 1586 užívání, 1620/1621 vlastnictví). Ani další rakouské koleje nepřišly zkrátka: K hradecké byla připojena kartouza Geirach (1595) a komenda řádu sv. Jiří v Millstadtu (1598),¹⁴³ k lublaňské kartouza Pletriach (1595), ke klagenfurtské augustiniánská kanonie Eberndorf (1604) a k linecké další augustiniánská kanonie, tentokrát Pulgarn¹⁴⁴ (1609). Maxmilián II. zrušil počátkem 70. let klášter cisterciáček Ybbs a spolu s dalšími čtyřmi konventy (Erla, Traunkirchen, Schlierbach a St. Bernhard u Hornu) jej zastavil

¹⁴³ Papežem byla tato majetková změna potvrzena až roku 1600.

¹⁴⁴ Tento klášter však byl zrušen již roku 1567, v letech 1567–1609 jej jako komorní panství spravovali úředníci jmenovaní panovníkem.

prelátskému stavu v Rakousích nad a pod Enží. Roku 1601 se panství Ybbs¹⁴⁵ stalo součástí majetku nového kláštera klarisek, tzv. Königinkloster, založeného bývalou francouzskou královnou Alžbětou Rakouskou.¹⁴⁶ Aby byl náš přehled úplný, je třeba zmínit i likvidaci kláštera cisterciáček ve Friesachu roku 1599, jehož statky použil salzburský arcibiskup Wolf Dietrich z Reichenau ke zřízení kněžského semináře při kolegiální kapitule sv. Bartoloměje ve Friesachu.¹⁴⁷

V Bavorsku panovaly z hlediska naší problematiky jednodušší poměry: Pouze jeden řád – benediktinský – byl postižen a opět pouze jeden řád – Tovaryšstvo Ježíšovo – profitoval. Kláštery Biburg a Münchsmünster byly koncem 16. století odevzdány koleji v Ingolstadtu (prvně jmenovaný roku 1589¹⁴⁸, druhý roku 1598). Tyto řeholní komunity však samovolně zanikly již dříve, takže vlastně ani o zrušení v pravém smyslu slova nešlo. O skutečné likvidaci konventu můžeme mluvit pouze v případě kláštera Ebersberg, který byl roku 1595 předán do rukou jezuitské koleje v Mnichově.¹⁴⁹

Pouze v případě pěti klášterů se zrušení, resp. plán na zrušení stal příčinou sporu. Všechny ležely v Rakousích. Jedná se o Friesach, St. Bernhard u Hornu, Eberndorf, Arnoldstein a Griffen.¹⁵⁰

V kauze Friesach zaznamenal bránící se cisterciácký řád určitý úspěch, byl to ale úspěch, který neměl dlouhého trvání. Na začátku 17. století se představitelům řádu podařilo přesvědčit papeže Klementa VIII., aby odvolal své rozhodnutí o likvidaci konventu. Spor nicméně pokračoval a vyústil ve vítězství protistrany, tj. salzburského metropolitů.¹⁵¹

¹⁴⁵ Ke statkům vídeňského Königinkloster byl připojen i klášter Erla. V tomto případě však nelze mluvit o jeho zrušení, protože již za Maxmiliána II. byl opuštěný.

¹⁴⁶ K rušení rakouských klášterů přehledně viz B. DUHR, *Geschichte der Jesuiten*, s. 386–395 a Walter LATZKE, *Die Klosterarchive*, Wien 1938, s. 298–305; řadu informací lze nalézt i v klasické práci Ernst TOMEK, *Kirchengeschichte Österreichs, II: Humanismus, Reformation und Gegenreformation*, Innsbruck – Wien 1949, passim.

¹⁴⁷ Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens, II: Die ständische Epoche*, Klagenfurt 1994, s. 595–597.

¹⁴⁸ Papežem ovšem potvrzeno až 1592.

¹⁴⁹ Viz B. DUHR, *Geschichte der Jesuiten*, s. 373–382; Romuald BAUERREISS, *Kirchengeschichte Bayerns, VII: 1600–1803*, Augsburg 1970, s. 56–57.

¹⁵⁰ Lze dodat, že s nesouhlasem se setkala i zrušení kláštera Ybbs, proti kterému roku 1601 protestoval säusensteinský opat Johann. Ještě téhož roku se však Johann podřídil panovníkově vůli, takže je na místě mluvit spíše o poněkud nesmělém vznesení námítky než o skutečném sporu. Viz W. LATZKE, *Die Klosterarchive*, s. 302–303; Anton ERDINGER, *Beiträge zur Geschichte des ehemaligen Cistercienserinnen-Klosters zum heiligen Geist in Ybbs*, in: *Geschichtliche Beilagen zu den Consistorial-Currenden der Diocese St. Pölten, II, St. Pölten 1885*, s. 320–321.

¹⁵¹ C. FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens, II*, s. 595–597.

Díky disertační práci Doris Schiller máme poměrně dost informací ke konfliktu o další konvent cisterciáček, klášter St. Bernhard. Sporu se zúčastnilo i řádového vedení: Roku 1595 pověřil cisterciácký generál Edmund de la Croix z wettlského opata Ulricha Hackla, aby usiloval o obnovení kláštera. Hackl ani jeho nástupce Johann Neuner příliš iniciativní nebyli, zato další wettlský opat Johann Seyfried vyvinul v letech 1616–1624 restituční úsilí vskutku příkladné. Své protestní listy adresoval nejen císaři, ale také rektorovi vídeňské koleje a jezuitskému generálovi Vitelleschimu. Tuto akci přirozeně podporoval také generální vikář rakouských *cistercií*, heiligenkreuzský opat Christoph Schäffer. Veškerá námaha však nebyla korunována úspěchem, protože císař Matyáš i jeho nástupce Ferdinand II. se jednoznačně postavili na stranu jezuitů. Poslední cisterciácké naděje zhasly roku 1621, kdy obnovení kláštera odmítl papež Řehoř XV.¹⁵²

Mluvíme-li o případě St. Bernhard, je třeba poukázat na jednu důležitou skutečnost týkající se interpersonálních vztahů. Tím, kdo měl roku 1586 největší vliv na odevzdání tohoto řeholního domu do „dočasného“ držení jezuitského řádu, nebyl císař Rudolf II. či jeho místodržící pro dolnorakouské země arcivévoda Arnošt, ale tzv. Klášterní rada.¹⁵³ Tento zeměpanský úřad, který měl (jak již jeho název napovídá) na starosti klášterní agendu, v dané době sváděl neúprosný boj o vliv na dolnorakouské¹⁵⁴ konventy s pasovským oficiálem Melchiorem Khleslem, mezi jehož přátele patřila řada cisterciáckých opatů, zvláště wettlský Hackl a heiligenkreuzský Ruoff. Je tedy nadmíru pravděpodobné, že z hlediska klášterních radů byl jejich značně nešetrný přístup vůči *cisterciáckému* klášteru St. Bernhard součástí jejich snahy co nejvíce oslabit „Khleslův tábor“.¹⁵⁵

Velmi prudce, i když zároveň poměrně krátce (1602–1604) probíhala rozepře o zrušení augustiniánské kanonie Eberndorf. Podporu mnichům poskytl aquilejský patriarcha Francesco Barbaro, v jehož diecézi klášter ležel. Jednalo se i v Římě – je možné, že patriarcha tam jakožto benátský šlechtic využíval pomoci vyslance Benátské

¹⁵² Doris SCHILLER, *St. Bernhard bei Horn, Geschichte des Zisterzienserklosters 1269–1621* (disertace Universität Wien), Wien 1996, s. 230–237.

¹⁵³ Základní prací ke Klášterní radě zůstává Johann SATTEK, *Der niederösterreichische Klosterrat. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatskirchentums in Österreich im 16. und 17. Jhdt.* (disertace Universität Wien), Wien 1949.

¹⁵⁴ Tímto pojmem nemám na mysli oblast dnešní země Dolní Rakousy, ale dvě rakouské země – Rakousy nad Enží a Rakousy pod Enží.

¹⁵⁵ D. SCHILLER, *St. Bernhard*, s. 220–221.

republiky (nuncius ve Štýrském Hradci sice ujišťoval, že veškeré zprávy o vyslancových intervencích jsou pouhou fámou, arcivévoda Ferdinand, hlavní protivník mnichů, mu ale nevěřil). Bojovně naladěni mniši spolu se svým aquilejským ochráncem rezignovali až poté, co Ferdinand pohrozil, že statky kláštera nechá obsadit svým vojskem.¹⁵⁶

Úspěch mohli řeholníci oslavovat pouze ve dvojité kauze benediktinského opatství Arnoldstein a premonstrátské kanonie Griffen. Roku 1600 Ferdinand Štýrský dohodl s papežem, že ve městě Sankt Veit bude zřízena nová jezuitská kolej. Potřebné finance se měly získat zrušením uvedených dvou klášterů. Diecézní moc – v tomto případě bavorský biskup Johan Philipp von Gebsattel – se postavila opět na obranu napadených. A byla to obrana vedená prostředky, jež bychom během jiných podobných konfliktů hledali marně. Arnoldsteinští mniši se například poté, co se dozvěděli o plánovaném příchodu panovníkových reformačních komisařů, ve svém klášteře zabarikádovali, čímž jejich činnost zcela znemožnili. Gebsattel zase korespondoval s arcivévodkyní Marií Bavorskou, Ferdinandovou matkou. To byl tah velmi chytrý, neboť arcivévoda byl i v dospělém věku na matce vysloveně závislý. Výsledek sporu tak byl pravým triumfem řeholníků a biskupa. Nejenže jezuitská kolej v St. Veitu nikdy nevznikla, ale Ferdinand Štýrský dokonce do Bambergu poslal omluvný dopis.¹⁵⁷

Uvedené údaje o rušení klášterů v Bavorsku a rakouských zemích se shodují s našimi zjištěními pro prostor česko-moravský. Všechny delší konflikty vyvolané odporem mnichů proti rušení svých řeholních domů se odehrály na přelomu 16. a 17. století. Jistě v tom můžeme vidět projev posílení starých řádů v dané době v porovnání s většinou 16. století, kdy se konventy likvidovaly bez významnějších protestů. Dále je zřejmé, že vůli k odporu měly hlavně dva řády – cisterciáci a augustiniánští kanovníci. Pokud byl na přelomu století rušen některý z jejich klášterů, museli osnovatelé takového záměru počítat se značnými problémy. Celková statistika je velmi výmluvná: Z osmi velkých sporů v Bavorsku, rakouských a českých zemích se tři týkaly cisterciáků (Žďár, St. Bernhard a Friesach) a tři řeholních kanovníků sv. Augustina (Kladsko, Olomouc, Eberndorf). Hodno zdůraznění je zejména nasazení struktur cisterciáckého řádu: Jak pro rakouské, tak pro české země máme doloženo zapojení všech tří úrovní řádu (klášter –

¹⁵⁶ Albert STARZER, *Die Uebergabe des Chorherrenstiftes Eberndorf an die Jesuiten*, in: MfÖG, VI. Ergänzungsband, 1901, s. 624–633.

¹⁵⁷ C. FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens*, II, s. 623–626.

generální vikář – řádové vedení) do uvedených konfliktů. Oproti tomu odevzdání benediktinského kláštera v bavorském Ebersbergu jezuitům nekomplikovali představitelé řádu ani v nejmenším. Jedním z důvodů tohoto stavu byl zajisté fakt, že benediktinský řád byl v porovnání s mnoha jinými řády méně centralizovaný (např. bavorská kongregace benediktinů vznikla až ve 2. polovině 17. století).¹⁵⁸

Shrnutí

Obrazně řečeno za účelem rozmnožení zrna a odstranění plev došlo (nejen) u nás v 16. a na počátku 17. století ke zrušení řady nefunkčních – nebo údajně nefunkčních – klášterů starých řádů a připojení jejich majetku ke statkům Tovaryšstva Ježíšova či k (arci)biskupské menze. Tři nejstarší jezuitské koleje v českých zemích, založené v Praze, Olomouci a v Brně, se usídlily právě v kláštorech odejmutých jiným řádům: dominikánům, minoritům a dominikánkám. Koleje pražská a olomoucká navíc získaly majetek, resp. platy z majetku dalších řádových domů: Ojvína, Krupky, Pustiměře a olomouckého kláštera sv. Bernardína. V pěti případech se návrh postoupit klášterní statky jezuitům nerealizoval. Příčinou nebyla síla daných komunit, ale jiné momenty. Obuté augustiniány v Jevíčku např. zachránila smrt jejich „ochranného pána“ a velkého příznivce Tovaryšstva Hanuše Haugvice z Biskupic.

Co se diecézní moci týče, profitovalo z uvedeného procesu více biskupství olomoucké, které získalo klášter žďárský, pustiměřský (část jeho platů byla ovšem odváděna jezuitům) a sv. Jakuba v Olomouci. Pražský arcibiskup se musel spokojit s oseckým *cisterciem* a kanonií světeckou.

Koncem 16. století se již nejedna řeholní komunita mohla pochlubit tím, že překonala fázi úpadku a nastoupila – někdy rychle, jindy pozvolněji – cestu reformy. Rušení klášterů však pokračovalo a paradoxně (ovšem z hlediska materiálních zájmů „rušitelů“ naprosto logicky) se zaměřilo na řádové domy relativně stabilizované. Osek platil královské komoře ze všech českých klášterů daleko nejvíc. V bohaté korespondenci arcibiskupa s opatem marně hledáme známky nespokojenosti se stavem

¹⁵⁸ R. BAUERREISS, *Kirchengeschichte Bayerns*, VII, s. 58.

tamního řeholního života. Přesto byla tato starobylá fundace Hrabšiců zlikvidována. Podobně Žďár rozhodně nepatřil, na rozdíl od jiných klášterů, k ostudám mnišství. Záhy uvidíme, že ke skupině konventů, jejichž rušení bylo podobně problematické, lze přiřadit i dvě augustiniánské kanonie – kladskou a olomouckou.

Řeholníci se vůči zmíněnému jednání zpočátku nijak výrazněji nebránili. Situace se v tomto směru – díky posílení starých řádů – změnila až na přelomu 16. a 17. století. Teprve z této doby máme doloženy spory o rušení klášterů. „Velké“, tj. déle trvající a pramenně dobře zdokumentované konflikty tohoto typu byly v českých zemích tři. Jde o kauzy Žďár, Olomouc (kanonie Všech svatých) a Kladsko. Touží-li čtenář po podrobnějších informacích o první z nich, sáhne jistě po autorově diplomové práci. Chce-li se něco dozvědět o rušení zmíněných kanonií v Kladsku a Olomouci, necht' obrátí list a začte se do následujících řádků.

Kauza Kladsko

Chronologie sporu

Prolog: Nový probošt Christoph Kirmeser

Pokud se máme nyní věnovat historii zrušení augustiniánské kanonie v Kladsku a jejímu předání Tovaryšstvu Ježíšovu, musíme se seznámit s osobností Christopa Kirmesera, posledního probošta zmíněného kláštera. Role tohoto muže v celé kauze je nadmíru významná. Právě v jeho mysli se totiž zrodila idea odevzdání starobylého řádového domu, založeného roku 1350 arcibiskupem Arnoštem z Pardubic, do rukou nové, energické řehole.¹⁵⁹

Kirmeser se narodil kolem roku 1550 v Banské Štiavnici, tedy na území dnešního Slovenska, které ovšem v době, o níž pojednáváme, bylo součástí Uherského království. Jeho život je neodmyslitelně spjat s jezuitským řádem. Nestal se sice jeho členem, ale byl vždy jeho velkým příznivcem. Fascinace jezuity u něj začíná již v době jeho studií, která ukončil na univerzitě v Ingolstadtu, vedené právě příslušníky Tovaryšstva. Když získal magisterský grád, nastoupil na místo rektora farního gymnázia ve slezské Nise. Zde si vedl velmi úspěšně a jeho štěstí bylo znásobeno tím, že se zde seznámil s půvabnou Agnes, dcerou místního měšťana Joachima Kauschkeho. Roku 1576 ji pojal za manželku. O čtyři roky později však Agnes při porodu zemřela. Děti – syn Joachim a dcera Barbara – sice byly naživu, to ale nemohlo zmírnit otcův žal. Ačkoliv byl ještě mlád, rozhodl se, že svoji další životní cestu nespojí s žádnou jinou ženou, ale s katolickou církví.¹⁶⁰

Okamžiky rozhodnutí pro kněžství popsal těmito slovy: „*Ale když mi má drahá manželka a nejmilejší životní družka byla při porodu odňata nečekanou smrtí, [...]*

¹⁵⁹ K počátkům kladské kanonie nejnověji Pavel KRAFL, *Ecclesia in Glacž frequencius a Christi fidelibus visitetur. Kapitoly z dějin kladské kanonie v době předhusitské*, Brno 2015.

¹⁶⁰ Maximilian TSCHITSCHKE, *Der letzte Propst der Arnestinischen Stiftung*, in: Glatzer Heimatblätter 12, 1926, s. 113–125. Ke Kirmeserově působení v Nise viz studii August KASTNER, *Aus der Geschichte des Pfarrgymnasiums bei der Pfarrkirche zum heiligen Jakobus in Neisse. Ein Beitrag zur Geschichte der Schulen Schlesiens*, in: Jahresbericht des königlichen katholischen Gymnasiums zu Neisse für das Schuljahr 1864/65, Neisse 1865, s. 1–24.

začal jsem se věnovat zcela jiným myšlenkám a jiným snahám – jednak abych uposlechl volání Páně, jednak abych zanechal našim žákům tento poslední příklad, aby se ti, kteří by snad po našem vzoru jednou vstoupili do manželského svazku, rovněž po našem vzoru naučili své manželky stále milovat nejen za života, ale i po smrti. A kdyby snad byli stíháni podobnými ranami, aby pochopili, že jsou voláni Bohem ke svatému kněžství.“¹⁶¹ Jistě není příliš častým jevem, že rozhodnutí pro kněžství je tak úzce spjato s láskou k ženě a s touhou být této ženě věrný i po smrti. Zdá se, že do značné míry právě tato okolnost dodala Kirmeserově kněžské dráze nebývalý zápal a entuziasmus. Jakoby byl plamenem jeho lásky k tragicky zesnulé manželce zažehnut mohutný oheň pevné, nesmiřitelné víry.

Zdá se, že kněžské svěcení obdržel v Olomouci. Počátkem 80. let jej nacházíme jako kanovníka kolegiální kapituly u sv. Petra v Brně, od roku 1582 pak působí v témže městě jako farář u sv. Jakuba. Tato nikoliv nevýznamná místa zřejmě získal s pomocí jezuitů, čímž bylo jeho pouto k tomuto řádu ještě posíleno. Koncem roku 1583 dosahuje jeho duchovní kariéra ještě výše: Stává se proboštem augustiniánské kanonie v Kladsku.¹⁶²

Kladský klášter se v 16. století potýkal s týmiž problémy jako většina ostatních klášterů starých řádů. Stále větší popularita Lutherova učení v hrabství katolickému klášteru pochopitelně příliš neprospívala. Počet členů konventu poklesl, klášter musel – zvláště kolem poloviny století – zápasit s dluhy, které se snažil řešit půjčkami a prodejem části svých statků.¹⁶³ V 70. a počátkem 80. let přistoupil další problém: probošti, kteří – jak se tehdy říkalo – žili „neřádně“, tedy v rozporu s řádovými předpisy. Roku 1578 nechal pražský arcibiskup Martin Medek sesadit probošta Andrese Johannese Pfeiffera.¹⁶⁴

Nahrazen byl Johannesem Rutheinem. Brzo se však ukázalo, že nový Johannes není lepší, než byl ten předchozí. Kladský děkan David Fechtner byl jeho stylem života natolik pobouřen, že 12. června 1583 se musel chopit pera a žalovat arcibiskupu Medkovi: Probošt prý „*má veřejně u sebe dceru pana Schneea, která žije v takovém*

¹⁶¹ A. KASTNER, *Aus der Geschichte*, s. 20, pozn. 66.

¹⁶² M. TSCHITSCHKE, *Der letzte Propst*, s. 113 nn.

¹⁶³ Např. roku 1543 si musela kanonie půjčit od kladského děkana 176 ½ kopy míšeňských grošů. Viz Bertold BRETHOLZ, *Das Pfarrei-Archiv in Glatz und das Köglersche Urkunden- u. Aktenarchiv in der Pfarrei Ullersdorf*, Glatz 1928, s. 68.

¹⁶⁴ A. HERZIG – M. RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes*, s. 108.

*přepychu, jako by byla šlechtična. Také s ní už s odpuštěním zplodil dvě děti, což u prostého lidu vyvolává velké pobouření proti katolíkům. Téměř celé léto byl u ní v [klášterním] dvoru v Niederschwedeldorfu, chodil málo do kláštera, ani na Letnice nepřišel.*¹⁶⁵ Pražský metropolita byl pochopitelně nevýslovně popuzen, že se z příjmů kláštera místo Boží služby a jiných bohubíých věcí financují róby slečny Schneeové, a tak po vyšetření celého skandálu probošta sesadil a místo něj jmenoval dva prozatímní administrátory. Bývalý prelát se však s touto újmou nehodlal smířit. Jedné noci vnikl do kláštera a se svými pomocníky vynesl z proboštských pokojů veškerý movitý majetek, který ukryl ve městě u svých přátel. Nějaký čas se ještě zdržoval v Kladsku, ale když jej administrátoři chtěli zatknout, uprchl. Arcibiskup Medek naznal, že při výběru představených kladského kláštera z řad augustiniánských kanovníků dosud neměl příliš šťastnou ruku. Novým proboštem proto počátkem roku 1584 jmenoval neaugustiniána Christophu Kirmesera.

Situace kláštera nebyla tak špatná, jak se nová hlava konventu díky zprávám o charakteru svého předchůdce patrně obávala. Neslyšíme, že by si Kirmeser naříkal nad dluhy. Stav klášterní pokladnice v každém případě umožňoval opravy kanonie, například hned roku 1584 byl nově vymalován klášterní kostel.¹⁶⁶

Ani s náboženskými poměry na svém novém panství nemohl být nespokojen. Ačkoliv bylo celé hrabství převážně luteránské, hlásila se většina klášterních poddaných ke katolickému náboženství. O několik let později, již po zrušení kanonie, tvrdili jezuité, že v Kladské zemi pouze vesnice náležející augustiniánům (a po nich jezuitům) zůstaly věrné staré víře a nenechaly se zlákat Lutherovým kacířstvím.¹⁶⁷ Sám Kirmeser uvádí, že i na panstvích jiných vrchností, se najdou „*treuherzige katholische läutlein*“ – „*upřímné katolické lidičky*“, které se nechtějí vzdát své víry, i když jsou vystaveny nátlaku ze strany „heretických“ pánů. Jeden z těchto poddaných například nechal své dítě pokřtít v klášterním kostele, ačkoliv tím riskoval nemilost svého dědičného pána, která se pak skutečně dostavila. Prameny nás bohužel neinformují o tom, jakým trestem byl onen nebohý muž stížen; víme pouze, že šlo o „*velký trest a postih*“. Nejen křty, ale i mše v augustiniánském klášteře byly u katolické minority v Kladském hrabství oblíbené. Nekatolická šlechta na tuto skutečnost reagovala tím, že svým poddaným

¹⁶⁵ K. BOROŮVÝ, *Martin Medek*, s. 69.

¹⁶⁶ AD Kłodzko, sig. A 10 b.

¹⁶⁷ A. HERZIG, *Der Zwang*, s. 104.

zapověděla účast na náboženských obřadech v kanonii pod citelnou pokutou deseti či dvanácti tolarů.¹⁶⁸ Tuto sumu měli zaplatit za každý rituál u augustiniánů, kterého by se zúčastnili. Pravidelná docházka na bohoslužbu se tedy těm, kteří trvali na plnění svých povinností katolíka, musela docela prodražit.

Situace kláštera tedy byla za daných podmínek poměrně dobrá. To však Kirmeserovi nestačilo. Byl představitelem bojovného potridentského katolicismu a jeho cílem, jeho touhou bylo v co největší míře dobýt na „kacířích“ pozice, které byly v průběhu 15. a 16. století ztraceny. Krátce po svém jmenování proboštem si vytkl za cíl, že místnímu luteránskému kazateli Andreasi Eisingovi zabráni, aby při bohoslužbách znevažoval katolickou víru. Vzkázal mu proto, „*aby odložil jako nepotřebné pomluvy a nadávání na kazatelně a zůstal při textu evangelia*“. Patrně bychom očekávali, že luteránský duchovní na tato slova reagoval nedůtklivě nebo že je ignoroval. Opak je však pravdou. Snažil se Kirmeserovi nějakým způsobem vyhovět, a tak opáčil, že nadávky na náboženské protivníky nejsou jeho zvykem. Za vše prý může jeho kaplan Leiske, který je skutečně „*drzý a nepokojný*“. Přislíbil, že tohoto svého prostořekého pomocníka propustí, a jak řekl, tak i učinil. Ponechme stranou otázku, zda se Eising skutečně nějakých urážlivých slov dopustil. Důležité je, že projevil ochotu s novým proboštem komunikovat, a že dokonce učinil určitý ústupek, což v podmínkách většinově luteránské země (byť pod katolickým panovníkem) bylo pozoruhodné.

Kirmeser se ovšem s dosaženým úspěchem nespokojil a po několika měsících, v lednu 1585, si na (dnešními slovy) Eisnigovu náboženskou nesnášenlivost stěžuje znovu, tentokrát kladské městské radě: „*Starý pan Andreas, vámi ustanovený, mne i s celým katolickým náboženstvím a jeho vyznavači na kazetelně čím dále, tím více nedůstojně napadá a uráží*.“ Konšelů se rozhořčeně ptá, „*zda byl pan Andreas k vykonávání své nové konfese připuštěn po těchto dvacet let proto, aby měl starou římskou konfesi potlačovat a urážlivými slovy se tak lehkomyšlně a nekřesťansky těch dobrých, prospěšných lidí dotýkat, kteří mají ze starého katolického náboženství větší potěšení než z jeho úsudku a zdání*“. Rada prý má městskému kazeteli přísně přikázat, „*aby ustal se svými křivopřísežnými, mameluckými a dalšími podobnými neevangelickými urážlivými a hanobícími slovy na kazatelně*“.¹⁶⁹

¹⁶⁸ AD Kłodzko, sig. A 10 b.

¹⁶⁹ AD Kłodzko, sig. A 10 b, 15. ledna 1585.

Proboštovi zde nešlo ani tak o obsah kázání „starého pana Andrease“, jako spíše o jeho odstranění z města a nahrazení katolickým knězem. To nebylo zase tak nemyslitelné, jak by se mohlo zdát, protože patronátním pánem kladského farního kostela, kde Eising kázal, byl řád johanitů, tedy katolíci. Problém spočíval v tom, že komtur místní johanitské komendy byl velmi vlažným synem Matky církve a luteránský kazatel v jeho kostele mu nevadil. Kirmeser se proto pokusil komtura obejít a když Eising roku 1591 zemřel, začal vyjednávat přímo s nejvyšším řádovým převorem zmíněného rytířského řádu Leopoldem Lobkovicem o jmenování katolického faráře. Jistě nás neudiví, že podle proboštových představ se mělo jednat o jistého „*vynikajícího znalce Božího slova z Tovaryšstva Ježíšova*“. Odpor kladských měšťanů byl však tak silný, že z tohoto plánu nakonec sešlo.¹⁷⁰

Další součástí energické Kirmeserovy rekatolizační ofenzivy byla snaha zajistit svému řádovému domu exemci, a to jak v rovině daňové, tak správní. Jinými slovy: Chtěl, aby jeho klášter nemusel platit berně a aby nebyl podřízen kladskému hejtmanovi ani místním stavům. Tyto své nároky opíral o zlatou bulu Karla IV. z 23. října 1350.¹⁷¹ V jedné z následujících kapitol uvidíme, že to byla listina značně problematická. Kirmeser však tuto věc viděl velmi jednoznačně a veškeré berně i jiné dávky odmítal platit. Kladské stavy v čele se zemským hejtmanem se s takovým přístupem nesmířily a roku 1586 přistoupily od slov – opakovaných výzev k zaplacení berně – k činu – konfiskaci živého inventáře klášterního dvora v Niederschwedeldorfu (ano, právě tam, kde se ještě před pár lety odehrával románek probošta Johannese s jeho konkubínou). Mělo jít pochopitelně o náhradu za daně, které kanonie dlužila. Pro kladskou šlechtu šlo o naplnění práva, podle probošta ale proběhlo „*loupežné násilí*“.¹⁷²

Christopha Kirmesera jsme již poznali poměrně dobře, a tak si jistě nemyslíme, že ho tato rána odradila od dalších podobných aktivit, o nichž byl pevně přesvědčen, že směřují pouze k větší slávě Boží. Uvědomil si, že by událost v Niederschwedeldorfu mohl použít jako argument pro záměr, jehož uskutečnění by se mohlo stát největší zásluhou jeho života. Tím záměrem nebylo nic jiného než zrušení kanonie a předání jejího majetku Kirmeserem tolik milovanému Tovaryšstvu Ježíšovu.

¹⁷⁰ A. HERZIG, *Der Zwang*, s. 103.

¹⁷¹ AD Kłodzko, sig. A 3 d.

¹⁷² Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13r.

Komplikované rušení

Patrně ještě roku 1586 se Kirmeser ohlásil na audienci u pražského arcibiskupa Medka a informoval jej, že se „heretická“ šlechta opovážila aktu násilí vůči klášteru. Tato „*tak veliká pohroma*“ je prý jen jedním, posledním důkazem toho, že kanonie i celá katolická církev v hrabství jsou nanejvýš ohroženy. Situace měla podle probošta jediné východisko: „*zruinovanému, okradenému a zhroucení se blížícímu proboštví nemůže být pomozeno jinak, než že bude proměněno [...] v kolej Tovaryšstva.*“ Arcibiskupova reakce byla zcela jistě odmítavá, i když nevíme, zda jej skutečně popadl takový záchvat hněvu, jak to později líčil Kirmeser: „*Když to arcibiskup uslyšel, rozpáliv se, silně, mocně a úplně zuřivě mne plísnil, vyhání mne ze svého pokoje a onu nevoli, kterou vůči mně pojal, neodložil dříve než spolu s životem skrze úmrtí.*“¹⁷³ Musíme si uvědomit, že pražští arcibiskupové byli fundátory i vizitátory augustiniánského kláštera v Kladsku. Disponovali tedy vůči němu řadou práv. Jistě nepochybíme, když řekneme, že se jednalo o jednu z významných opor arcibiskupovy moci v hrabství, ne-li přímo o oporu nejvýznamnější.

Roku 1591 arcibiskup Medek umřel a následujícího roku na uprázdněný stolec sv. Vojtěcha zasedl Zbyněk Berka z Dubé. Brzo putoval do Prahy proboštův dopis, který opakoval argumenty přednesené již Martinu Medkovi. Navíc varoval, že se v hlavním městě hrabství plánuje zřízení „heretického“ gymnázia, a proto je nyní navrhovaný projekt nezbytný více než kdy dříve. „Nezmar“ Kirmeser se poté opět objevil v komnatách arcibiskupského paláce. O tom, k čemu v nich došlo, vypovídá opět pouze svědectví samotného probošta.

„*Krátce poté vyrážím sám k témuž [arcibiskupovi Berkovi] do Prahy [...]. A hle, oproti mé naději jsem přijat mnohem tvrději, ostřeji a příkřeji než jeho předchůdcem. Slyším, že mi je hroženo trestem vězení, pokud nezměním názor a pokud nesložím svůj proboštský úřad do jeho rukou.*“ Napadený se prý výhrůžek nezalekl a pokračoval v obhajobě svého záměru: „*Já naproti tomu žádám, prosím, zapřísahám, aby nedovolil uniknout tak blahodárnému, tak příhodnému a potřebnému léku proti nadměru mocným herezím v Kladském hrabství.*“ Dodal, že se nebojí jakékoliv osobní oběti, jen když se

¹⁷³ Tamtéž, s. 13.

jezuité do Kladska dostanou: „[Řekl jsem], že jsem připraven pomoci tomuto svatému Božímu dílu nejen dobrovolnou rezignací na onen světský statek, ale i vzdáním se vlastního života a prolitím krve. A že konečně budu spokojen, jestliže mi, po udělení apoštolského dispenzu, přikáže odstěhovat se na nejmenší venkovskou farnost v jeho diecézi.“ Efekt svých slov shrnul lakonicky: „Ale hovořím ke hluchému.“ Arcibiskup prý odsekl, „že na mou radu nečeká ani mu nechybí faráři a že mého přičinění nikde nemá zapotřebí.“¹⁷⁴

Opět bohužel nevíme, jak toto setkání viděla druhá strana. Zdá se, že kladský probošt si realitu poněkud upravil. Zejména jeho vyjádření, že doufal v přívětivější přijetí, než jakého se mu dostalo od Medka, nezní příliš věrohodně. Musel přece vědět, že zachování kanonie v Kladsku bude pro pražské arcibiskupství vždy důležité, lhostejno, kdo právě zastává arcibiskupský úřad. Nadto zde byla ještě jedna velmi významná okolnost, která nám umožní kauzu Kladsko zasadit do širších souvislostí. Když zemřel Martin Medek, objevili se dva kandidáti na nového arcibiskupa: Zbyněk Berka a – právě Kirmeser! Vidíme, že proboštovy ambice sahaly poněkud výše, než bylo místo prostého venkovského faráře. Arcibiskupská mitra mu unikla o příslovečný vlásek. Rudolf II., na jehož slovu záleželo především, byl původně rozhodnut právě pro něj, nakonec ale z ne zcela jasných důvodů dal přednost Berkovi.¹⁷⁵ Přišel-li tedy k Berkovi jeho bývalý konkurent s určitým návrhem, navíc s návrhem, který znamenal omezení arcibiskupovy moci, pak se dala nepřítli nadšená odezva očekávat. Kirmeser také nenadšenou odezvu jistě očekával, jinak by již před audiencí u Berky o svém projektu nevyjednával s největším Berkovým protivníkem – apoštolským nunciem Cesare Specianem.¹⁷⁶

To, že se biskup, resp. arcibiskup nepohodl s nunciem, byl v raném novověku jev poměrně častý. Nuncius totiž nebyl pouhý diplomat, pouhý papežův vyslanec; vůči církvi v zemi, do které byl vyslán, disponoval řadou pravomocí. Známe např. vizitace klášterů, které byly provedeny nunciem. Je tedy logické, že tu zafungoval princip „dvou kohoutů na jednom smetišti“ a že na sebe oba muži při řadě příležitostí naráželi. Pokud navíc byli arcibiskup a nuncius charakterově odlišní, pak bylo na zdlouhavý konflikt

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁵ Archivio Segreto Vaticano, Fondo Borghese, serie I, 804, f. 79r–84v, 199r–206v; Biblioteca Ambrosiana Milano, rkp. D 124 suss., f. 96r–102r, 117v–121v, 198v–202v, 207v–212v, 233r–235r, 245 – 247v, 254r–255v, 262v–265r; rkp. D 125 suss., f. 12v–13r.

¹⁷⁶ Vědecká knihovna Olomouc, rkp. M II 28, s. 13.

„zaděláno“. A to byl právě případ Berky a Speciana. Berka byl šlechtic a ani po svém zvolení arcibiskupem od šlechtického způsobu života neupustil. Nuncius oproti tomu byl člověkem velmi asketickým. V jeho životě bylo místo pouze pro duchovno, veškeré světské požitky rázně odmítal. Jeho životním vzorem byl Karel Boromejský, později kanonizovaný, který, ač byl milánským arcibiskupem, žil pouze o chlebu a vodě.¹⁷⁷

Poslyšme, jak svůj vztah k nunciovi líčí sám arcibiskup. Roku 1597 napsal svému důvěrníkovi, kardinálu Camerinovi, následující řádky: „*od prvního dne mého jmenování arcibiskupem mne začal nejctihodnější pan apoštolský nuncius pronásledovat a mít v nejvyšší nenávisti a dosud nepřestal. Poté, co mi kdysi dlouho a velice bránil v konfirmaci na zmíněné arcibiskupství, se mne nyní každý den snaží poškodit*“.¹⁷⁸ Slova vskutku výmluvná.

Začínáme tedy rozkrývat síť kontaktů, kterými obě hlavní osoby našeho dramatu – probošt Kirmeser a arcibiskup Berka – disponovaly. Právě jsem uvedl, že kladský probošt se mohl spolehnout na pomoc nuncia Speciana. Mohl pochopitelně počítat i s asistencí jezuitů: Byl v kontaktu s pražskou kolejí Tovaryšstva a do věci bylo přirozeně zasvěceno i řádové centrum v Římě. Mužem, který měl jménem jezuitského řádu vše potřebné vyjednat u papežské kurie, byl řádový generální prokurátor. Jezuitský generál Claudio Acquaviva byl s jeho činností ve věci likvidace kladské kanonie velmi spokojen. Roku 1595 například konstatuje, že se o kladskou kauzu stará vskutku pečlivě.¹⁷⁹

Pokud se nejvyšší představitel jezuitů v souvislosti s Kladskem něčeho obával, tak to bylo obvinění z toho, že Tovaryšstvo po novém majetku přímo baží, a že tedy naléhá na co nejrychlejší provedení celé transakce. Proto ve svých instrukcích opakovaně zdůrazňoval, že členové řádu nemají dávat najevo přílišný zájem o Kirmeserův plán. Jezuitskému vizitátorovi Laurentiu Magiovi kupříkladu klade na srdce: „*Zde v této věci se nesmí pospíchat*“.¹⁸⁰ Podobných vyjádření najdeme v generálově korespondenci povícero; uveďme alespoň ještě jedno: „*Je třeba se ale*

¹⁷⁷ Ke Specianově nunciatuře viz Natale MOSCONI (ed.), *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite vaticane e ambrosiane*, I–IV, Brescia 1966. Je třeba upozornit, že nejde o edici příliš kvalitní. Proto se připravuje nové vydání téže nunciaturní korespondence, editorkou je Alena Pazderová z Národního archivu v Praze.

¹⁷⁸ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, IX: 1595–1599, ed. Královský český archiv zemský, Praha 1897, č. 363, s. 475.

¹⁷⁹ ARSI, *Epistolae Generalium ad Nostros*, sig. Austr. 1/II, s. 713.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 680.

*postarat o to, co jsem připomínal jinde: Aby se nezdálo, že příliš pospícháme nebo poněkud silněji dychtíme. Je totiž lepší postupovat pomaleji, ale zato jistěji.*¹⁸¹

Jak vypadaly šiky protivné strany? Arcibiskupovými spojenci byli zcela nepřekvapivě kladští řeholníci, samozřejmě s výjimkou probošta Kirmesera. Asi bychom od nich neočekávali, že by se radovali při představě, že jejich konvent zanikne a že budou rozděleni do jiných klášterů svého řádu nebo posláni konat kněžskou službu ve farnostech. Berkův list mnichům z ledna 1596 tuto domněnku potvrzuje. Je v něm jasně uvedeno, že řeholní kanovníci stojí v opozici proti svému proboštovi a jeho záměru. V této době se však Kirmeserova idea již těšila podpoře papeže. Arcibiskup si tedy nemohl dovolit v dopise, který se mohl dostat kladskému proboštovi do rukou, postoj mnichů schvalovat. Právě naopak – musel chtít nechtít volit slova káravá. Přesto si ani v tomto, vlastně spíše otevřeném než soukromém listu nemohl odpustit výzvu, aby mu mniši sdělili své stížnosti proti Kirmeserovi.¹⁸²

Dále se nám v pramenech objevuje ještě jeden Berkův spojenec, o mnoho vlivnější než byli mniši. Jeho jméno již bylo zmíněno – kardinál Camerino. Camerino vlastně nebylo jeho pravé jméno. Jde spíše o jakousi přezdívku, které se kardinálovi dostalo díky tomu, že se narodil ve starobylém středoitalském městě Camerino. Jeho skutečné jméno znělo Mariano Pierbenedetti. Každý kardinál byl zajisté osobou významnou, ale Pierbenedetti se mohl pochlubit původem a postavením vskutku záviděníhodným.

Pocházel z velmi vznešené rodiny, jeho příbuzným byl papež Pavel III. Roku 1585 jej Svatý Otec poctil tím, že jej jmenoval guvernérem Říma. Byl silně protišpanělsky zaměřen, což vedlo k tomu, že cítil nemalou averzi k pražskému nunciovi Specianovi, který byl naopak silně prošpanělský.¹⁸³ Právě tomuto svému patronovi Berka svěřoval, jaké jsou jeho skutečné názory na to, co se děje kolem komunity kladských augustiniánských kanovníků.

Nunciové byli obvykle dobře informovaní, a tak se Specianovi již roku 1596 doneslo, že pražský metropolita, navenek smířený s řešením prosazovaným Svatým stolcem, ve skutečnosti se založením jezuitské koleje v Kladsku stále nesouhlasí. Když

¹⁸¹ Tamtéž, s. 698.

¹⁸² NA Praha, APA, Emanata, kart. 1, 16. leden 1596.

¹⁸³ Klaus JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhofen 1592–1605*, I, Tübingen 1984, s. XCVIII, pozn. 15; Lorenzo CARDELLA, *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa*, V, Roma 1793, s. 303–306.

na tento rozpor poukázal, poslal mu Berka v prosinci téhož roku list, který je jedním z nejprohlanějších dokumentů, který k našemu tématu existuje. Arcibiskup v něm vyslovuje obrovský údiv nad tím, že se o něm mluví jako o protivníkovi Kirmeserova plánu: „*A zajisté mou mysl nemálo rozrušilo, že se dozvídám, že se o mně informovalo, jako bych dílo zřízení koleje schválně zpomaloval a snažil se mu bránit.*“ Dušuje se, že nezanedbal „*žádnou z těch věcí, které mi byly Vaší nejjasnější a nejctihodnější Milostí jménem Apoštolské stolice přikázány.*“ Berka věděl, že musí poskytnout nějaké věrohodné vysvětlení pověstí, které se donesly ke Specianovým uším. Prohlašuje, že vznikly zveličením a překroucením jedné jeho nevinné poznámky. V jisté „*důvěrné konverzaci jsem jen mimochodem hovořil, jak by mohl být s tímto proboštvím učiněn větší užitek.*“ Nuncius je ujišťován, že arcibiskupův postoj ke kauze augustiniánské kanonie se ani v budoucnu nezmění: „*Co se pak týče dovedení řečené záležitosti k úspěchu, jsem připraven horlivě vykonat všechno, co mohu učinit nebo co ode mne může být požadováno.*“¹⁸⁴

I přes arcibiskupův nesouhlas bylo o osudu kladské kanonie rozhodnuto velmi rychle. Ke Kirmeserově audienci u Berky došlo, jak již víme, roku 1593. Ještě téhož roku dal papež Klement VIII. najevo, že je návrhu příznivě nakloněn a vyzval Kirmesera, aby do jeho rukou složil proboštský úřad.¹⁸⁵ Teprve po rezignaci představeného totiž mohl být klášter zrušen. Co vedlo papeže k tak promptnímu jednání? Jistě zde určitou roli hrál jak Specianův vliv, tak argumenty, kterými byla prosba o předání kanonie Tovaryšstvu podepřena. Byla tu však ještě jedna okolnost, která pravděpodobně misky vah pontifikova soudu převážila na stranu jezuitů.

Papež v letech 1588–1589, kdy ještě nebyl Klementem VIII., ale pouze kardinálem Ippolytem Aldobrandinim, podnikl významnou diplomatickou misi do Polska. Jejím účelem bylo urovnat konflikt mezi habsburským arcivévodou Maxmiliánem III., který chtěl dosáhnout polské královské koruny a dalším kandidátem trůnu v téže zemi Zikmundem Vasou. Jednání proběhlo nadmíru úspěšně. Papežská kurie stála na straně Vasově, který svého soka v bitvě u Byčiny (1588) nejen porazil, ale dokonce i zajal. Aldobrandinimu se však dlouho dařilo udržovat na pražském dvoře iluzi, že Řím naopak podporuje Maxmiliána. Svou misi korunoval tím, že rakouským Habsburkům vymluvil zvažovaný vojenský zásah na podporu dobrodružného

¹⁸⁴ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 30r.

¹⁸⁵ Tamtéž, f. 15.

arcivévody. Aldobrandini v očích kurie náhle platil za nejschopnějšího vyjednavče a také díky tomu za několik let usedl na stolec svatého Petra. Žádný div, že si na svém vpravdě husarském kousku, který předvedl v Polsku, vždy velmi zakládal.¹⁸⁶

Na zpáteční cestě z Vasova království však došlo k nemilé příhodě, která se hrdého kardinála velmi dotkla. Shodou okolností k ní došlo právě v Kladsku. Kirmeser ji samozřejmě neopomněl při jednání o likvidaci svého řádového domu připomenout. Podle proboštova svědectví proběhla celá věc takto: „*Když [kardinál Aldobrandini] jako apoštolský legát cestoval z Polska přes Kladsko, šel tamtéž ve svém kardinálském hábitu ráno z domu, kde byl ubytován, do našeho chrámu, aby odsloužil mši. Ó nerozumní, ó svedení Galaťané! Po vykonané oběti udělil Kladským s blahosklonností vskutku otcovskou, zbožnou a svatou apoštolské požehnání, jehož plod se, jak nejpevněji věřím, zaskví ve zřízení této koleje. Oni jej však, když šel po náměstí a po ulicích, tupili výsměchem, chechtáním a křikem, vypískali jej a svýma rukama v hněvu téměř poranili.*“¹⁸⁷

Čtenář se možná pozastavil nad tím, proč probošt mluví v textu, který se týká Kladska, o Galaťanech. Důvodem je to, že Kirmeser rád prokládal své texty odkazy na Bibli či přímo citáty z ní. Zde vytváří za použití jednoho místa v Písmu jakousi slovní hříčku. Latinský název Galatska, starověké oblasti ležící v dnešním Turecku, zní *Galatia*. Kladsko se pak do latiny přeloží velmi podobně: *Glacia*. Každý, kdo někdy alespoň zběžně prolistoval Nový zákon, ví, že jeho součástí je i list Galaťanům, sepsaný svatým Pavlem. Tento „apoštol národů“ adresátům svého dopisu mimo jiné vytýkal, že se mezi nimi rozšířila jistá hereze. Probošt Kirmeser tedy vyměnil *Kladské* za *Galatské*, čímž demonstroval svůj ostrovtip a zároveň připomenul, že s herezemi musela církev bojovat již v době svých prvopočátků.

Obyvatelé luteránského Kladska tedy, jak se zdá, nechtíce svým skandálním přivítáním „papežského“ potentáta Aldobrandiniho pomohli jezuitům, neboť díky tomu se Kirmeserovo tvrzení o stále více dorážející „heretické sběři“ stalo věrohodným – alespoň pro Klementa VIII. Klášter však nebylo možné zrušit ze dne na den. Musely být splněny určité právní náležitosti – zejména bylo nutné, aby vedle papeže své požehnání oné akci dal i císař Rudolf II.

¹⁸⁶ Karel STLOUKAL, *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925, s. 8–14; Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 269–283.

¹⁸⁷ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13v.

Právní formality

Dokumentem, který stojí na počátku procesu zrušení kladské augustiniánské kanonie, byla rezignace probošta Kirmesera. K vlastnímu aktu došlo v pražském domě nuncia Speciana 2. července 1593, notářský záznam o něm je však datován až 13. září téhož roku; vyhotoven byl nunciovým kancléřem Michaellem Cotenetem, který byl zároveň apoštolským notářem. Uvedené skutečnosti dokládají, že nuncius hrál v našem příběhu roli nikoliv nevýznamnou. Nutno zdůraznit, že již v této listině se výslovně uvádí, k čemu má po proboštově rezignaci dojít. Představený kláštera se vzdává svého úřadu nikoliv proto, aby byl zvolen či jmenován jeho nástupce, ale „*aby v řečeném probošství byla zřízena kolej kněží Tovaryšstva Ježíšova*“.¹⁸⁸

Trvalo ale ještě rok a půl, než Klement VIII. vydal listinu, kterou byla kanonie zrušena. Je datována až 3. března 1595.¹⁸⁹ Patrně čekal, až se vše předběžně vyjedná na císařském dvoře. Bylo by totiž jistě velmi nemilé, kdyby papež rozhodl o likvidaci kláštera a císař následně o jeho zachování. To by autoritě Svatého stolce v habsburských zemích příliš neprospělo.

Nebylo úplně samozřejmé, že Rudolf II. povolí zřízení nové koleje Tovaryšstva na úkor řeholních kanovníků. Byl sice formálně katolík, ale bližší mu bylo nadkonfesijní křesťanství. Navíc v české dvorské kanceláři, tedy v úřadu, který se na vytvoření stanoviska Koruny v této věci významným způsobem podílel, dominoval vliv nekatolického místokancléře Kryštofa Želinského ze Sebusína (úřad kancléře v té době nebyl obsazen). Zahraničněpolitické okolnosti však Rudolfa i jeho rádce nutily ke vstřícnosti vůči papežovým přáním. Téhož roku, kdy se Kirmeser vzdal úřadu probošta, totiž vypukl další konflikt mezi Habsburky a Osmanskou říší. Dostalo se mu označení „*dlouhá turecká válka*“. A protože subsidie od papeže byly jedním z významných zdrojů, jimiž rakouský dům toto tažení financoval,¹⁹⁰ bylo na místě ukázat papeži

¹⁸⁸ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 15r.

¹⁸⁹ Tamtéž, f. 19r–21v.

¹⁹⁰ Nejen válečným akcím, ale i financování dlouhé turecké války se věnuje Jan Paul NIEDERKORN, *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*, Wien 1993.

vstřícnou tvář. Zvláště když to Rudolfa nic nestálo... Své rozhodnutí o zániku kanonie vydal 14. listopadu 1595.¹⁹¹

Porovnejme nyní obsah obou rušících listin – papežovy a císařovy – z hlediska jednoho důležitého právního momentu. Argumentací, kterou je předání kláštera jezuitům zdůvodněno, se budeme zabývat na jiném místě. Nám teď půjde o něco jiného, a sice o odraz právního pojetí papežské a zeměpanské autority vůči klášteru. Oba dokumenty jsou v souladu, ale zároveň si prudce odporují. Jak Rudolf II., tak Klement VIII. sice souhlasili s Kirmeserovým plánem, ale nepohodli se na tom, kdo vlastně kanonii zrušil. Odpověď obou zněla: Pouze já!

Již počátek papežovy listiny nenechává nikoho na pochybách, kdo jediný může podle kanonického práva ukončit existenci kladské augustiniánské komunity. Klement VIII. připomíná „svobodnou rezignaci milého syna *Christopha Kirmesera*“ a prohlašuje, že „v tuto dobu o něm [tedy o proboštví v Kladsku] *nikdo mimo nás nemohl ani nemůže něco nařídit*“.¹⁹² Jde o jasné vymezení se proti případnému nároku světské moci na rozhodování o osudu řeholních kanovníků. Vlastní pasáž o zrušení je formulována slavnostně: „*tímto listem takový konvent [...] z apoštolské autority na věky potlačujeme a ničíme a ustanovujeme, aby v něm, takto potlačeném a zničeném, byla zřízena kolej řečeného Tovaryšstva Ježíšova pro jednoho rektora a tolik dalších kněží a členů koleje téhož Tovaryšstva, kolik tam v tomto čase může být pohodlně přijato a udržováno.*“¹⁹³

18. března vydal papež další dokument – bulu adresovanou císaři Rudolfovi. Informuje v ní o právním aktu, který před několika dny učinil. Tón některých vět je rázný až příkrý. Píše například: „*není třeba nic víc vysvětlovat, zvláště tobě, kterému je stav onoho Kladského hrabství velmi dobře znám.*“ Nejsvětější Otec se samozřejmě nesnižuje k tomu, aby císaře žádal o potvrzení svého ustanovení či dokonce o další rozhodnutí v téže věci, které by stálo jakoby vedle toho jeho, papežského. On, nejvyšší pontifik, zástupce Boží na zemi, již svou vůli vyslovil a úkolem všech křesťanů, i císaře, je podřídit se jí. Rudolf je žádán o jediné; vlastně vyzýván k jedinému: „*Nyní pak, aby bylo dílo tak dobré a BOHU příjemné dokončeno a naše radost byla úplná, přejeme si,*

¹⁹¹ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 25r.

¹⁹² Tamtéž, f. 19r.

¹⁹³ Tamtéž, f. 19v–20r; viz též Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ (edd.), *W kraju Pana Boga. Źródła i materiały do dziejów Ziemi Kłodzkiej od X do XX wieku. Im Herrgottsländchen. Quellen und Materialien zur Geschichte des Glatzer Landes vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Kłodzko 2003, s. 118 nn.

aby se té věci dostalo ochrany a podpory též Tvého Veličenstva, aby, jestliže ještě zůstane nějaká potíž nebo překážka, byla tvým přičiněním odstraněna“.¹⁹⁴ Povšimněme si, že Klement VIII. zmiňuje také zalíbení Boha v dané akci. Pokud by se ji tedy někdo odvážil komplikovat, jednal by nejen proti úmyslu Svatého otce, ale i Otce nebeského. Ještě jednu malou poznámku k právě uvedené citaci: To, že v ní je slovo Bůh celé napsáno velkými písmeny, nezapříčinila autorem přítomné studie omylem zapnutá klávesa Caps Lock, ale úcta písařů papežské kanceláře vůči Stvořiteli.

Rudolf II. vydal o zániku kladské kanonie dvě listiny. Obě pocházejí ze zcela jiného právního světa než byly papežovy. V tomto světě platí to, co stanoví panovník. Svatý otec se klidně mohl v záležitosti kladských mnichů usnést, na čem chce, ale dokud vše není potvrzeno a schváleno trůnem, nemá to v habsburských zemích žádný právní, tím méně faktický dopad. Pouze „ochrana a podpora“ toho, co chtějí v Římě? V žádném případě! To, co císař poskytuje a uděluje, je „souhlas“. Opět ocitujeme příslušné pasáže. V prvním z uvedených dokumentů, vydaném 14. listopadu 1595, se prohlašuje: „*Jeho nejsvětější císařské a královské Veličenstvo, pán náš nejmilostivější [...] nejmilostivěji souhlasí, aby uvedené proboštství, celé a úplné, se všemi statky, privilegii a právy, náležejícími k němu v této době pod jakýmkoliv jménem a z jakéhokoliv titulu bez žádné výjimky, bylo zcela darováno a předáno ctihodným Otcům řečeného Tovaryšstva*“.¹⁹⁵ Nebyl to ovšem souhlas úplně nadšený, jak vysvítá z následující poznámky: „*ačkoliv by [Veličenstvo] rádo vidělo, aby téže proboštství zůstalo ve svém původním stavu a pro vybudování aneb zřízení koleje Tovaryšstva Ježíšova byly tamtéž zakoupeny některé budovy*“.¹⁹⁶

Snad ještě plněji se právní uvažování, jež panovalo na císařském dvoře, odráží v další listině, datované 22. dubna 1602. Proč ji Rudolf vydal? Za prvé šlo o formálně lepší podobu panovníkova příkazu. Dokument z roku 1595 byl „pouhým“ dekretem, nyní byla práva jezuitů zajištěna listinou slavnostnější, zvanou majestát. Za druhé bylo třeba doplnit jeden další bod. Bod nadmíru významný! Týkal se totiž peněz: Všechny statky patřící kladské koleji Tovaryšstva měly být napříště zcela osvobozeny od všech každoročních dávek a zemských berní. A formulace o předání majetku kanonie použitá v tomto dokumentu? „*tímto z královské a císařské moci potvrzujeme, že [předání]*

¹⁹⁴ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 23r.

¹⁹⁵ Tamtéž, f. 25r.

¹⁹⁶ Tamtéž.

probošství ležící na hoře svaté Panny [Marie] v Kladsku, bylo za zakročení Sváté apoštolské stolice a s naším jistým vědomím a souhlasem darováno a předáno řečenému Tovařštvu JEŽÍŠOVU pro zřízení a založení koleje tamtéž [...]. Rovněž chceme a ustanovujeme, aby jak všechny listiny udělené kdysi témuž probošství nejvyššími pontifiky, tak privilegia udělená našimi předchůdci i jinými osobami [...] sloužily úplně [...] Tovařštvu JEŽÍŠOVU a jeho koleji v Kladsku“.¹⁹⁷

Snad čtenáře příliš neotráví, budeme-li se malou chvílí zaobírat určitými lingvistickými detaily uvedené pasáže. Majestát je psán latinsky, což u dokumentu vydaného pro církevní instituci jistě nikoho nepřekvapí. Roli císaře charakterizuje slovo „*confirmare*“, což jsem o několik řádků výše přeložil jako „*potvrdit*“, ale může to také znamenat „*ustanovit*“. (To by pro císaře bylo ještě výhodnější – potvrzení je právní akt závislý na předchozím rozhodnutí jiné autority; ustanovení je aktem zcela autonomním.) V případě převodu klášterních listin, a tedy i všech práv v nich obsažených, jsou použita již zcela jednoznačná slova „*volumus atque decernimus*“ – „*chceme a ustanovujeme*“. Úlohu papeže pak vystihuje dosti mlhavé, mnohoznačné „*interveniente*“, což lze přeložit výrazem „*za prostředkování*“ či „*za zakročení*“, případně „*za vměšování*“. Tyto záležitosti nejsou takovou drobností, jak by se snad mohlo na první pohled zdát. Máme co do činění s právním dokumentem! I dnes může mít jedno slovo, dokonce jediná čárka v takových textech poměrně závažné následky. Úředníci na Rudolfově dvoře dobře věděli, proč se tak úzkostlivě brání každému jasnému, jednoznačnému výroku o tom, že Klement VIII. něco rozhodl.

Ano, písemnosti z pera právníků a úředníků působí na první pohled poněkud suše, ale když se na ně podíváme pozorněji, zjistíme, že leckdy svědčí o dosti nekompromisním střetu juristických pojetí, resp. mocenských nároků. Zatím jsme sledovali právní bitvu mezi papežem a císařem, ta ovšem nebyla jediným konfliktem uvedeného druhu, který s rušením augustiniánské kanonie v Kladsku souvisel. Bylo zde ještě vedlejší bojiště, na kterém se utkali arcibiskup Berka a nuncius Speciano. Již jsme se dozvěděli, že pražský arcibiskup byl fundátorem a vizitátorem kláštera. Není tedy ničím překvapivým, že i on přispěchal, aby vydal svou „*rušící*“ listinu. Když byl jeho boj za záchranu této řeholní komunity ztracen, chtěl aspoň tímto způsobem demonstrovat svoji autoritu a moc. V dokumentu ze 17. ledna 1596 nejprve připomíná rozhodnutí papeže Klementa VIII. a pak spolu se svou kapitulou prohlašuje, že „*chtíce*

¹⁹⁷ Tamtéž, f. 33r–34r.

se též zachovat stejně jako náš Nejsvětější pán“ poskytuje jeho bule svůj „souhlas a přisvědčení“.¹⁹⁸

Cesare Speciano okamžitě vycítil příležitost k očernění svého protivníka. Arcibiskupovo stanovisko se příliš neshodovalo s představou o papežské „plnosti moci“. S velkou horlivostí tedy nuncius v přítomnosti několika významných svědků, mezi nimiž nechyběl ani biskup Vídeňského Nového Města Melchior Khlesl, pozdější mocný rádce císaře Matyáše, slavnostně protestuje proti Berkovu postupu. Navzdory všem zdvořilostním formulacím jde o útok velmi ostrý: „*Nejjasnější a nejctihodnější pan Caesar Specianus [...] jménem a ku prospěchu řečené Svaté apoštolské stolice prohlásil a slavnostně prohlašuje, že onen souhlas k připojení řečeného proboštství ke koleji kněží Tovaryšstva JEŽÍŠOVA [...], který nejjasnější a nejctihodnější pan Zbyněk Berka, arcibiskup pražský, spolu s kapitulou téhož pražského kostela [...] dal nebo zamýšlí dát, nebyl a není potřebný a nemá být ve věci [toho] beneficia povolen ani vyslyšen*“. Následuje zdůvodnění: „*neboť o podobných beneficiích uvedený Náš Pán může rozhodovat – a také to dělá – bez takového svolení patronů aneb ordinářů a kolátorů*“.¹⁹⁹ Stojí za zmínku, že historik Bertold Bretholz došel po přečtení citované listiny k závěru, že podle nuncia nestačil ke zrušení kanonie pouze papežův souhlas, „*ale je nutné ještě svolení pražského arcibiskupa Zbyňka Berky*.“ Jak se zdá, četl tento dějepisec některé dokumenty pouze velmi, velmi zběžně...²⁰⁰

Když bylo vše náležitě, slavnostně a právně precizně stvrzeno a když si v příslušných listinách zainteresované strany své spory dostatečně vyříkaly, mohli jezuité konečně obsadit nově dobyté území. Jejich protivníci ale nelenili a pokusili se využít všech prostředků, aby je z jejich nové bašty vypudili.

¹⁹⁸ Tamtéž, f. 28r–29r.

¹⁹⁹ Tamtéž, f. 26r; k nunciovu prohlášení došlo 11. ledna 1596, příslušný notářský instrument je ovšem datován až 18. ledna.

²⁰⁰ B. BRETHOLZ, *Das Pfarrei-Archiv in Glatz*, s. 97. Bretholzovo tvrzení je bráno jako fakt i v nejnovější literatuře k našemu tématu – viz Z. HLEDÍKOVÁ, *Knihovna a další vybavení*, s. 390.

Jezuité přicházejí

29. září 1597 nastal pro jezuity dlouho očekávaný a pečlivě připravovaný Den D. V počtu tří osob dorazili konečně do Kladska. Doprovázeli je císařští komisaři Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka, Matthias Kramer a Leopold z Lobkovic, kteří je na místě oficiálně uvedli v držbu nyní již bývalé augustiniánské kanonie.²⁰¹ Co se stalo s řeholními kanovníky? Po zrušení kláštera mohl mnichy potkat dvojí osud: Buď byli poslání do jiných klášterů, nebo – pokud byli zároveň kněžími – odešli pečovat o duše věřících na fary. V případě Kladska se realizoval druhý ze zmíněných scénářů. Jeden z nových farářů, bratr Michael, po několika letech povýšil – stal se opatem karlovského kláštera na Novém Městě pražském.²⁰²

Naše přirovnání příchodu členů Tovaryšstva k jistému známému vylodění je pochopitelně nadsázkou, ale určitá analogie by se zde vysledovat dala. Jezuité přicházeli na nepřátelské území a snažili se, aby tento příchod byl co nejrychlejší a zároveň co nejméně nápadný; v opačném případě museli počítat se silným odporem protivníků. Však již budoucí papež Klement VIII., jak jsme viděli, udělal se srocenými kladskými luterány docela nepříjemnou zkušenost. Proto přijeli časně ráno, za svítání, a vše nutné k vybudování nového „předmostí“ katolické církve provedli vskutku bleskově. Kladské stavy, které si na své nové sousedy později stěžovaly, příznačně charakterizovaly způsob příchodu jezuitů slovesem „*hineinschlümpfen*“ – „*vklouznout*“.²⁰³

První den osazenstva nové koleje *Societatis Jesu* tedy proběhl bez jakéhokoliv rozruchu. Ke konfliktu s místními obránci jiné pravdy, než byla ta jejich, pravdy Lutherovy, však nutně muselo dojít. Stalo se tak již za několik dnů. Kvůli nastalé mimořádné situaci byla narychlo svolána schůze kladského sněmu. Vyslanci shromážděných pak rektoru koleje Johannesu Wernerovi doručili pozvání, aby se na tento sněm, do této jámy lvové, dostavil. Máme velké štěstí, že obě strany danou událost zvěčnily ve svých písemnostech. Můžeme se tedy na ni podívat očima jak členů Tovaryšstva, tak jejich protivníků.

²⁰¹ A. BACH, *Kirchengeschichte*, s. 155.

²⁰² A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, s. 782; A. HERZIG – M. RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes*, s. 114.

²⁰³ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 112.

Začneme pohledem jezuitů, který jsme našli v *Litterae Annuae collegii Glacensis*, tedy ve výroční zprávě kladské koleje z roku 1598.²⁰⁴ Již úvodní věta příslušného úryvku demonstruje zcela jednoznačně odpor vůči místním „kacířům“: „*Ale nepřítel spásy lidí začal skrze své [služebníky] způsobovat jakousi bouři.*“ Oním hrůzu nahánějícím označením „*nepřítel spásy lidí*“ samozřejmě není myšlen nikdo jiný než Satan. Nitky všech nepřijemností, které se toho dne nebohému Otcí rektorovi přihodily, tedy vedou až do pekelného chřtánu...

Pokračujme dále: „*Ještě naši nebyli na [kladských] statcích ani osm dnů, a již přispěchají – poté co se v kladském konventu ohlásili – líti heretičtí předáci hrabství. Stěžují si na nespravedlivou výměnu [řeholních kanovníků za jezuity]; tvrdí, že byla učiněna bez vědomí úřadů hrabství, a dokonce samotného císaře. Určují dva ze svého středu [a] přicházejí k Otcí rektorovi, aby nepokládal za nehodné počít sněm svou přítomností.*“ Slova „*líti heretičtí předáci hrabství*“ se nám mohou zdát v jistém rozporu s připuštěním, že pozvání na stavovské shromáždění bylo velmi uctivé, plné respektu k rektorově důstojnosti. U autora *Litterae Annuae* se však v žádném případě nejedná o paprsek tolerance k protestantům, právě naopak. Ona slova mají jediný smysl. Ukázat, jak jsou kacíři podlí, jak moc se dokáží úlisně přetvařovat, aby pak své nepřipravené oběti bez varování napadli. Pozvaný však tušil, že hostitelé netouží po přátelském posezení: „*Nejprve odmítl, oni však naléhají tak dlouho až jej, vzpírajícího se, přemluvili. Šlo se tedy.*“

Na kladském hradě pak došlo k prudké výměně názorů. „*Bylo tam čtyřicet mužů ze všech stavů. Když je zbožně pozdravil, bylo mu přikázáno, aby si sedl uprostřed. Naléhají tam, aby se ti, kteří bez žádné autority obsadili statky, vrátili tam, odkud přišli. Kdyby to ale odmítl, aby přijal zpět do koleje vyhnané bratry řeholní kanovníky.*“ I tyto věty jsou jasně tendenční. Zdůrazňuje se rektorova dobromyslnost a mírnost – zbožně

²⁰⁴ *Litterae annuae*, sepsované v jezuitských kolejích do roku 1565 vždy jednou za čtyři měsíce, od uvedeného roku jednou ročně, sloužily k informování jak řádových spolubratrů (především nadřízených), tak dobrodinců Tovařystva Ježíšova. K tomuto důležitému typu pramenů viz Gernot HEIß, *Die „Litterae annuae“ und die „Historiae“ der Jesuiten*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER, *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch (= MfÖG, Ergänzungsband 44), Wien – München 2004, s. 663–674; Julius OSWALD, *Erbauungsschrift oder Leistungsbericht? Zum historischen Quellenwert der Litterae Annuae*, in: Julius OSWALD – Rita HAUB, *Jesuitica. Forschungen zur frühen Geschichte des Jesuitenordens in Bayern bis zur Aufhebung 1773* (= Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Beiheft 17), München 2001, s. 451–467.

zdraví i protivníky své církve. Druhá strana je naopak vyličená jako hrubá, ba hulvátská. Rektorovi není nabídnuto místo, ale přikazuje se mu, aby si sedl. Jako obžalovanému, když přijde do soudní síně. A pak ta neomalená výzva! „*Vraťte se, odkud jste přišli!*“ Slova tolik kontrastující s lichotným pozváním, jímž byl jezuita do sněmovního sálu vlákn.

Hrdinný rektor, ač obklopen ze všech stran nepřáteli, se však nenechá zastrašit: „*Náš [představený] respektuje dekret císaře a odmítá obojí učinit.*“ Poznámka o respektování panovníkovy vůle je vskutku typická. Jezuité vždy opakovali – a to neplatí pouze pro kauzu Kladsko, ale i pro jiná předání klášterů starých řádů Tovaryšstvu – že po nových statcích vůbec netouží. Pouze s vděkem přijímají to, co jim štedří panovníci (případně další „*potentáti*“) nabízejí.

Stavové prý pokračovali ve svém hrubém jednání, chovajíce se k jezuitovi jako k poslednímu sluhovi: „*Odporujícímu rozkazují, aby byli v koleji ubytováni tři muži, jimi vyslaní, zatímco se kauza bude projednávat u císaře. On prohlašuje, že se to děje proti císařovu dekretu.*“ Podle jiného jezuitského pramene měla hlava koleje dokonce hlasem tak mohutným, že přehlušil všechny shromážděné „*kacíře*“, zvolat: „*Zde platí bezpráví a násilí více než poslušnost a úcta vůči císaři!*“ Jeho odpor však byl marný. Bezpráví a násilí prozatím zvítězilo a on byl v doprovodu patnácti ozbrojenců eskortován do své koleje, kteréžto obydlí měl nyní sdílet spolu se třemi zástupci oněch zavilých stavů, služebníků „*nepřítele spásy lidí*“.²⁰⁵

Kladské stavy vše viděly z perspektivy výrazně odlišné: „*Zhruba před osmi dny přišlo do zdejšího kláštera zcela náhle a znenadání několik jezuitů, zabrali jej bez našeho vědomí, v nepřítomnosti pana hejtmána, neohlásili se ani u jeho zástupce, ani u městské rady v Kladsku [a] druhé řádové bratry chvatně a téměř za úsvitu z kláštera vyhnali.*“ Už tato první věta představuje členy Tovaryšstva jako nestoudné, drzé vetřelce, kteří přišli, aniž se svým novým sousedům představili, aniž jim sdělili, jakým právem se augustiniánské kanonie zmocňují. Navíc tak učinili v době nepřítomnosti kladského hejtmána Melchiora von Rechenberg, muže rázného a všemi respektovaného. To jistě není náhoda! Co dobrého mohli přinést lidé, kteří vnikli do města jako nějakí lupiči?

²⁰⁵ ATJ Kraków, rkp. 2229, s. 11–13.

Svědectví pánů stavů pokračuje: „*Když jsme o tom byli zpraveni, okamžitě jsme se shromáždili. Povolali jsme jednoho jezuitu, toho nejpřednějšího, do našeho středu, abychom od něj zvěděli, kdo mu to poručil. On oznámil, že byl vyslán Jeho císařským Veličenstvem, ale přesto neměl k předložení nějaký císařský rozkaz nebo listinu. Nechal se též slyšet, že není povinen to učinit.*“ Zde je velmi zřetelně vyjádřen údiv kladského sněmu nad tím, že jím jezuité tak opovrhují. Shromáždění páni přece nechtěli ony neohlášené příchozí vyhnat z města (ač by si to jistě podle většiny Kladských zasluzovali). Coby představitelé Kladského hrabství žádali pouze to, aby rektor předložil dokumenty, které jeho komunitu opravňují k tak nechutnému činu, jako bylo vyhnání dosavadních právoplatných držitelů kanonie z jejich obydlí. A on před nimi – i před šlechtici! – povýšeně prohlásí: „*Nejsem povinen to učinit!*“ Žádný projev respektu, žádná vstřícnost. To přece nemohli tolerovat, a proto učinili nezbytné opatření: „*Pocítili jsme nevyhnutelnou nutnost umístit do kláštera k jeho ochraně vedle jezuitů tři poctivé osoby, jednu ze šlechty a dva měšťany*“.

Zpráva končí – podobně jako relace jezuitská – dovoláváním se panovníkovy vůle. V tomto případě jde o připomínku dřívější audience zástupců kladských stavů u Rudolfa II.: „*Také jsme tuto věc již před dvěma roky projednávali s císařským Veličenstvem a byli jsme informováni, že v těchto věcech nemá být podniknuto nic, aniž bychom byli předem s našimi žádostmi dostatečně skrze komisaře nebo jinou cestou vyslyšeni, což dosud očekáváme.*“²⁰⁶

Rozdíl obou líčení nám názorně ukazuje, jak ošemetné je pro historika spoléhat se pouze na jeden pramen. Je zřejmé, že jak jezuité, tak stavové ty skutečnosti, které příliš nezapadaly do jimi chtěného obrazu událostí, prostě pominuli. Členové kladského sněmu věděli, že rozhodující v jejich při bude slovo císaře. Je vysoce pravděpodobné, že po rektorovi i dalších Otcích Tovaryšstva skutečně žádali, „*aby se vrátili, odkud přišli*“. Když ale své setkání s jezuitou písemně zvěčňovali – v listech Rudolfovi II. a jeho úředníkům – bylo jim jasné, že takový rázný až neurvalý požadavek by jejich „image“ mírumilovných a rozvážných lidí příliš neprospěl. Ze stejného důvodu se zase v jezuitských *Litterae annuae* neobjevuje zmínka o tom, že představený právě vzniklé koleje odmítl stavům předložit panovníkův dekret o zrušení augustiniánské kanonie.

Výsledkem prvního střetu mezi Tovaryštvem Ježíšovým a kladskými nekatolíky tedy byla stavovská posádka v jezuitské koleji. Jaká škoda, že nás archivní

²⁰⁶ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 123–125.

dokumenty neinformují o tom, jak vypadala každodennost soužití jezuitů a oněch tří osob, které nemohly „papežence“ ani cítit! Jistě docházelo k mnoha pozoruhodným situacím. Zemský sněm vydal ještě jedno, velmi praktické opatření proti těm, kteří vnikli do města „*námi nežádáni, skrytě a náhle a téměř násilně*“.²⁰⁷ Přikázal poddaným, aby napříště do kláštera neodváděli žádné dávky.²⁰⁸

Svůj úder proti jezuitům stavy završily dne 8. října 1597 sepsáním stížného listu Rudolfovi II. Žádají v něm, aby panovník v souladu se svým slibem jmenoval komisi, která by věc vyšetřila a skrze niž by „*Vaše císařské Veličenstvo mohlo být tím důkladněji v této věci informováno*“.²⁰⁹ Panovníkův dřívější příslib však zněl trochu jinak. Obsahoval dvě varianty: Buď jmenování komise, nebo důkladné vyslyšení názoru stavů „*jinou cestou*“. Tou jinou cestou mohl být výslech osob z hrabství na císařském dvoře v Praze. Tuto možnost však ve svém listu páni stavové nezmiňují. Proč? Snad proto, že se obávali, aby jejich zástupci nebyli náladovým císařem uvězněni. Přece jen jim muselo být jasné, že přeměna kláštera v kolej Tovaryšstva již byla Korunou schválena a nebyli si jisti, zda jejich námitky budou s to panovníkův názor změnit. Aby Rudolfa pobídli k poněkud hbitějšímu rozhodování, než u něj bylo zvykem, varují jej před zjitřenou náladou kladské chudiny, příchodem jezuitů silně popuzené. Podepsaní šlechtici a přední měšťané ji pochopitelně nazývají „*der gemeine poeffel*“ – „*prostá lůza*“ a tvrdí o ní, že „*když se probudí, není k zadržení*“.²¹⁰

Rudolf reagoval skutečně poměrně rychle. Jeho odpověď, nesoucí datum 29. října 1597, ale nebyla taková, jak si Kladští představovali. Žádná komise ustanovena nebyla. Císař vyjádřil přání, aby to, co žadatelům leží na srdci, vyslechl z jejich vlastních úst. Rozkázal jim tedy, aby se dne 17. listopadu všichni, kteří supliku pečetili, dostavili do jeho komnat na Pražském hradě, a to „*bez jakýchkoliv výmluv*“.²¹¹

Habsburkovo naléhání patrně kladským petentům ještě více znechutilo pomyšlení na cestu do Prahy. Varování před výmluvami je nejen od takového jednání neodradilo, ale snad k němu naopak inspirovalo. Jejich další listy do Prahy sice k dispozici nemáme, ale jejich obsah dostatečně vysvítá z císařových stále rozzlobenějších odpovědí. První pochází z pátého listopadového dne. Panovník musí

²⁰⁷ Tamtéž, s. 121.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 122.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 121.

²¹⁰ Tamtéž, s. 124.

²¹¹ Tamtéž, s. 125–126.

opakovat svůj předchozí příkaz, navíc sděluje, že „s nemilým údivem“ vyslechl zprávu o oněch třech mužích, o oné „stráži“, která jezuitům komplikuje život v jejich vlastním domě. Nařizuje proto „přísně a definitivně“, aby zmínění spolubydlící Otců jezuitů byli z koleje okamžitě odstraněni. „To je naše konečná vůle,“ zní poslední věta dopisu.²¹² Je zřejmé, že panovník začínal být rozezlen.

Kladská elita však hodlala ještě více otestovat pevnost císařských nervů a rozhodla se – jak již dříve naznačovala – pozvání na Pražský hrad neuposlechnout. Rozkaz odvolat zástupce stavů z kláštera byl ignorován též. Proto musel být do hrabství doručen další list opatřený velkou pečetí s dvojhlavým orlem. „Dáno na našem královském zámku Praze, 21. listopadu Léta Páně 1597“, stojí na jeho konci. Každé slovo tohoto psaní kypí hněvem. „Vyslechli jsme vaši výmluvu [...] a připadá nám to na první pohled nemálo zarážející a nápadné, že [...] se opovažujete vaši patrnou a zjevnou neposlušnost zastřít takovými bezvýznamnými výmluvami, motivy a argumenty,“ rozčiluje se císař. Trvá na tom, aby všechny jeho příkazy byly provedeny. Především chce v Praze osobně vidět všechny autory první suppliky, a to nejpozději „do osmi dnů od doručení tohoto listu“. Samozřejmě „beze všech výmluv, vytáček a vykrucování se“. Na rozdíl od prvního panovníkova dopisu se zde již objevuje hrozba „naší nemilostí a nejvyšším trestem“.²¹³ Dodejme, že trestem nejvyšším je myšlen blíže nespécifikovaný trest z rozhodnutí nejvyššího nositele moci v zemi, z rozhodnutí zeměpána, nikoliv trest smrti.

Na dopisy se po jejich zapečetění v době, o níž vyprávíme, občas psala poznámka určená poslovi. Vedle adresy si takový „listonoš“, jednalo-li se o záležitost urgentní, mohl přechystat latinské slůvko „Cito“, tedy „rychle“. Pokud měl přidat do kroku více, resp. více pobídnout svého koně, psalo se „Cito, cito, citissime“ – „rychle, rychle, nejrychleji“. Na Rudolfově dopisu z 21. listopadu čteme vedle adresy chvatně napsaná slova „Cito, cito, cito, cito, citissime“.²¹⁴ Císař musel být v těchto dnech velmi netrpělivý...

Posledního panovníkova listu se v Kladsku již zalekli, a tak se jezuité konečně zbavili oněch nepřijemných tří osob, se kterými museli po dva měsíce nedobrovolně sdílet své sídlo. Zmíněný úlek však nebyl tak velký, aby stavové splnili i druhý příkaz:

²¹² Tamtéž, s. 127.

²¹³ Tamtéž, s. 128–129.

²¹⁴ Tamtéž, s. 129.

Císař na ně čekal marně. Proto jim 7. prosince nechal napsat znovu. Jeho vůle byla sice zčásti splněna, ale on je stále silně popuzen: „*Naprosto, dokonce ani v nejmenším neshledáváme hodným pochvaly, že jste náš vydaný příkaz tak nepořádně přešli.*“ Konečně se dozvídáme, jakou že výmluvou stavové císaře tak rozčilovali: Někteří „*zemští starší*“ se prý nemohli dostavit „*pro nebezpečnou slabost těla*“. Panovník odpovídá: „*Tak máte být nás jako vaši Bohem představené vrchnosti poslušni, jak se v každém ohledu náleží, aspoň vy, kteří takto postižení nejste.*“ Zdůrazňuje, že je ochoten omluvit pouze osoby, které ochořely „*prokazatelnou nemocí*“. Jakým způsobem chtěl zjišťovat, zda nějaký kladský šlechtic náhodou nesimuluje, bohužel nevíme. Nesmí chybět obligátní hrozba „*naší nejvyšší nemilostí a trestem*“.²¹⁵

Další panovníkovy mandáty podobného obsahu již v archivech nenalzáme. Utichly i nářky představitelů Kladského hrabství proti jezuitům. Je tedy zřejmé, že se stavy se stávající situací navenek smířily. Zda toto stanovisko Rudolfovi tlumočily skutečně při audienci, jak si to Jeho Veličenstvo přálo, nebo písemně, zase tak podstatné není. Za několik let však mělo dojít k událostem, které zásadně změnily poměry ve střední Evropě a které dodaly nepřátelům Tovaryšstva novou odvahu. V Kladsku se opět začalo ozývat: „*Vraťte se, odkud jste přišli!*“

Kladská jezuitská kolej – ideál versus realita

Christoph Kirmeser prohlašoval, že příchod jezuitů zachrání řeholní život v Kladsku a bude počátkem jeho nového rozkvětu. Připomeňme si jeho slova: „*zruinovanému, okradenému a zhroucení se blížícímu probostství nemůže být pomoheno jinak, než že bude proměněno [...] v kolej Tovaryšstva.*“²¹⁶ Splnil se tento předpoklad? Byla nová komunita opravdu vzorem katolické reformy?

Pramenem, který na tyto otázky odpovídá jednoznačně kladně, jsou pochopitelně písemnosti pocházející z pera samotných kladských Otců, zejména *Litterae annuae*. Již v první zprávě, zahrnující část roku 1597 a rok 1598, se rektor Werner chlubí, jak jeho vysoce výkonní podřízení svými pastoračními schopnostmi probouzejí v obyvatelích

²¹⁵ Tamtéž, s. 129–130.

²¹⁶ Tamtéž.

hrabství nábožnou horlivost a lásku k Církvi. U řady lidí se prý nyní „pozoruje zbožnost a [náboženská] píle“. Důkaz? „Na mše docházejí lidé všeho druhu, zvláště rolníci [...], kteří ačkoliv bydlí na panství heretických pánů, přece své duše posvěcují u nás.“ Dokonce i v samotném městě, baště „hereze“, se našel člověk, který jezuity miluje natolik, že jim daroval „mešní roucho, umně zhotovené, vyšívané stříbrnou nití, ozdobené zlatým křížem“.²¹⁷

Jistě i pod vlivem těchto svědectví došel v 19. století historik Aloys Bach k závěru, že skupina následovníků Ignáce z Loyoly, která roku 1597 přišla do Kladska, předčila své augustiniánské předchůdce ve všech směrech. Zopakujme si, co napsal v knize *Urkundliche Kirchen-Geschichte der Graffschaft Glatz*: „[Řeholní kanovníci] nemohli při nejlepší vůli vykonat to, co vykonala celková síla společenství nadšeného pro blaho, růst, čest a lesk staré církve, a to skrze veřejná kázání, duchovní cvičení, povznášející bohoslužby, výuku a výchovu mládeže, poučování a utěšování ve zpovědnici, návštěvy u lůžka nemocného a jiné činy křesťanské lásky.“²¹⁸

Historik, který chce poznat realitu života v kladské koleji, se samozřejmě nemůže spokojit s *Litterae annuae* a dalšími podobnými dokumenty přeplněnými sebechválou. Potřebuje svědectví méně zaujaté, udržující si větší odstup. Kde je ale vzít? Asi by nebylo příliš prozíravé, kdybychom se obrátili k dokumentům psaným náboženskými odpůrci jezuitů. Dostali bychom obraz stejně pokřivený, jen s opačným znaménkem. Skutečnosti bližší bude nepochybně jiný pohled. Dejme slovo člověku, který sice byl jezuitou, ale nikoliv jezuitou kladským. O koho se jedná? O Johannese Vivaria, člena pražské klementinské koleje, který coby vizitátor přijel do hlavního města hrabství v březnu 1599, aby zjistil, jak to se stavem nové, s takovým úsilím vybojované koleje vypadá. O tom, co viděl, podal generálu Acquavivovi podrobnou zprávu. Jistě, i jeho líčení je subjektivní, je ale pravdě mnohem bližší než *Litterae annuae*. Vyplývá to ze samotné podstaty vizitace. Vivariovým cílem bylo co nejdůvěhodněji, bez příkras a vytáček, informovat řádové vedení o realitě. V tomto případě o dosti kruté realitě.

Do rukou jezuitského generálního představeného putovaly z Kladska na jaře roku 1599 dva dokumenty. Prvním byl dopis, ve kterém vizitátor popisuje jisté problémy Tovaryšstva v Olomouci, dále sděluje, že provedl „inspekci“ kladské koleje

²¹⁷ ATJ Kraków, rkp. č. 2229, s. 12–13.

²¹⁸ A. BACH, *Kirchengeschichte*, s. 162.

a konečně vyjadřuje jisté rozladění nad tím, že komunikační kanály v rámci řádu nefungují tak, jak by měly: „*Psal jsem častěji ctihodnému Otcí provinciálovi, ale více než dva měsíce jsem od něj vůbec nic neobdržel.*“²¹⁹ Již tato poznámka nám ukazuje, že Tovaryšstvo Ježíšovo, nebylo tak bezchybně fungujícím soukolím, jak si dnes většinou představujeme.

Druhou písemností pak byl vlastní vizitační protokol, nadepsaný „*Glacensis Collegii Inspectio*“ – „*Inspekce kladské koleje*“.²²⁰ Byla to již druhá vizitace kladské koleje. Tu první provedl krátce po jejím založení představený rakouské provincie Tovaryšstva (dokumenty o ní se nám bohužel nezachovaly). Pro kladské jezuitu šlo vlastně o jakýsi „reparát“. Měli ukázat, co všechno stihli v mezidobí napravit. Text protokolu začíná stručně a jednoduše: „*Do Kladska jsem přijel z Olomouce 9. března, následujícího dne jsem měl exhortaci, našel jsem jedenáct našich.*“ Tito „*naši*“ (tak se jezuité mezi sebou běžně nazývali) vzbudili ve vzácném návštěvníkovi pramalé nadšení: „*Osob je pro začátek jistě dost, [...], ale těch, které jsou k potřebnému užítku a k pomoci, je velmi málo.*“ Jinými slovy: Dostatečná kvantita, ale bídná kvalita. Dosti tvrdá slova hned na úvod.

S pastoračními službami jezuitů prý místní katolíci nejsou příliš spokojeni: „*A vůbec je ještě potřeba alespoň jeden zpovědník, aby občas nedocházelo k tomu, že jsou [věřící] nuceni odejít bez zpovědi, se skandálem a s nářkem, řkouce, že před naším příchodem se jim to nestávalo.*“ Ani svou kazatelskou činností se prý kladští Otcové nemohou chlubit, neboť v této oblasti značně zaostávají za „heretiky“: „*Řádný a hlavní kazatel se málo snaží. Zdá se, že mu vskutku chybí duchaplnost. V tomto postním období k běžným kázáním nepřidal nic (protože po celý rok se o nedělích a o svátcích káže pouze jednou), což naši všude dělají, zde to pak heretici činí nadměrně bouřlivě. [...]. Proto dochází k tomu, že tak málo sklízíme, ačkoliv polí s obilím zralým ke sklizni je mnoho.*“²²¹

Svatý Ignác z Loyoly, zakladatel Tovaryšstva, kladl zvláštní důraz na poslušnost vůči představenému. Rektora koleje měl řadový jezuita pokládat za zástupce Krista, podle toho se k němu chovat, a především splnit jakýkoliv jeho příkaz (pokud

²¹⁹ ARSI, Fondo Gesuitico, č. 1443, dokument č. 1, nefoliováno.

²²⁰ Tamtéž, dokument č. 2, nefoliováno.

²²¹ Jde o narážku na slova Písma: „*Žeň je velká, dělníků málo*“ (Mt 9, 37) a „*Hle, pravím vám, pozvedněte zraky a pohleďte na pole, že již zbělela ke žni*“ (Jan 4, 35).

neodporoval Písmu). Netřeba dodávat, že takový představený měl patřit k těm nejlepším členům řádu, k lidem, jež mají nejen autoritu, kterou jim propůjčuje jejich úřad, ale i autoritu přirozenou. Kladský rektor ovšem této charakteristice vůbec neodpovídal: „*Sám rektor vida, že je našimi zatížen, spíše než že by mu ulehčili, a že je ponechán téměř beze vsí pomoci, se nestaral mnoho o disciplínu ani o hospodářství. Protože se mu dosti často navrácí jakási nemoc, musí se někdy tři nebo čtyři dny zdržovat na pokojí a neustále ležet. A tehdy nemá nikoho, jehož prostřednictvím by něco přikazoval, ani nic neví o tom, co se v domě děje.*“

Vizitátor si pochopitelně nechal ukázat i archiv a knihovnu koleje. Pokud choval naději, že aspoň zde najde věci v pořádku, brzy poznal, že to byla naděje lichá. Kladští Otcové Vivariovi ukázali, že se dokážou docela dobře obejít bez dokumentů, které byly podle řádových předpisů nezbytné. A tak muselo být do Říma žalováno, že v archivu koleje „*dosud nemají žádnou papežskou bulu, žádné listy našeho Nejsvětějšího Otce, žádnou písemnost, která je předepsána ustanoveními řádu; Otec provinciál též během své vizitace nezanechal konzultorům žádný exemplář svých ustanovení.*“

Co se knih týče, byl shledán problém v tom, že se v ní nacházely *libri prohibiti* – zakázané knihy, tedy knihy „kacířských“ či jinak závadných autorů, které byly zapsány na známém *Index librorum prohibitorum*. Nejenže byly tyto svazky nalezeny v knihovním sále, ale dokonce „*jich naši užívali na pokojích*“. Zde bylo možné zjednat nápravu okamžitě. Obecně vzato nebylo zakázáno, aby se ony knihy v jezuitské koleji nacházely, ale musely být uloženy na zvláštním místě, které bylo uzamčeno. Klíče měl mít pouze rektor. Tím bylo zajištěno, aby se tato literatura nedostala někomu do rukou bez jeho svolení. Přece jen mohlo dojít k tomu, že nějaký mladý, nezkušený a ve víře náležitě neukotvený spolubratr mohl být onou četbou sveden na scestí... Výsledek vizitátorova zásahu je vyjádřen půvabnou větou: „*Byla vyčištěna knihovna, zanesená dosud některými knhami*“.

Řeholní společenství bylo v katolickém prostředí vždy chápáno jako odlesk nebeské harmonie, jako láskyplné „*přirozené uspořádání ve spojení*“.²²² Vztahy v kladské koleji však bylo možné takto charakterizovat jen stěží. Z Vivariových slov dokonce vyplývá, že nesvorností bylo osazenstvo kladské koleje přímo proslulé: „*Nepřátelství a nenávisť některých mezi sebou je nám všem známá.*“ Tyto konflikty se

²²² Tato formulace se objevuje v jednom dokumentu olomouckých řeholních kanovníků z počátku 17. století – viz MZA Brno, G 10, č. 195, s. 512.

prý již zdály být utlumeny, ale bohužel se ukázalo, že jde opravdu jen o zdání. Rozpory mezi Otcí jsou tak velké, že sváry „*snadno propukají znovu*“. Představený sice mnoho různých věcí ignoroval, tyto turbulence jej však přece jen přinutily k akci: „*Otec rektor kvůli tomu, jak tvrdí, napsal Otcí provinciálovi. Jeho odpovědi jsou ale doručovány pozdě*.“ Komunikace s představeným rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova tedy nedělala problémy pouze Vivariovi. O tom, zda provinciálovy rady a pokyny nějak rozbouřené poměry mezi jezuitou v hrabství uklidnily, se nic nedozvídáme. Nejspíš tedy zůstalo vše při starém.

O tom, že v koleji panoval velmi uvolněný režim, svědčí také poznámka: „*Bez dovolení přijímat a dávat [věci], vcházet do cizího pokoje, brát odtamtud cokoliv bylo téměř běžné, stejně jako porušování silentia, nejvíce v refektáři*“. Pečlivý „inspektor“ neopomněl vytknout ani nedostatek, kterého si všimnul hned při příchodu do rezidence kladských *Patres*: „*Není zde žádný vrátný kromě chlapce, který nezřídka nechává bránu otevřenou*“.

Mužské řeholní domy, jak známo, byly objekty v zásadě zapovězené ženám. To se týkalo samozřejmě i jezuitských kolejí. Respektive mělo týkat. Vizitátor se totiž dozvěděl, že „*občas bylo viděno vstupovat ženy*“. O této nepřístojnosti byl nejen informován, ale ke svému údivu ji spatřil i na vlastní oči, když během vizitace kolem něj – jako by se nechumelilo – prošly dvě příslušnice něžného pohlaví. V protokolu se tak ihned objevily rozzlobené věty: „*Dokonce před krátkou dobou za mé přítomnosti byly vpuštěny dvě ženy spolu s mužem a uvedeny do cely, ve které dlel náš*.“ Jaký byl účel této návštěvy? Pěňivý mok! „*Podle běžného zvyku spolu s mužem sebraly a vynesly pivo*.“ Protože zmíněné pivo musely vynášet tři osoby, nejednalo se jistě jen o pár půllitrů, ale o celý soudek (či několik soudků?).

Zde neznáme kontext, a tak nevíme, z jakého důvodu byl na jezuitově cele uskladněn alkohol. Jisté je, že tato příhoda vrhla zvláště na rektora, který byl za vše odpovědný, velmi nepříznivé světlo. Proto se nyní – ač se jindy choval ke svým bratřím velmi benevolentně – při trestání překonával v přísnosti: „*Představený, jakmile se o tom doslechl, to nesl těžce. Chlapce,²²³ ačkoliv nebyl tolik vinen, přikázal potrestat, našemu pak kvůli řečené vině nařídil jíst na zemi*“.

Vizitační zprávu zakončuje informace o dalším vážném excesu, v němž opět figuroval alkohol: „*Někteří z našich se o večerech po několik měsíců, zatímco ostatní*

²²³ Míněn je chlapec, který plnil úlohu vrátného.

spali, scházeli k pití a rozhovorům, jež byly někdy protahovány téměř až do půlnoci.“ Hlavními organizátory těchto „večírků“ byli dva Otcové. „První byl ministrem a nyní se zdržuje jinde, druhý konzultorem, admonitorem a zpovědníkem.“ Onen povedený zpovědník se navíc, když mu chtěl rektor uložit za jeho prohrěšek veřejné pokání, všelijak vykrucoval a vymlouval, „řka, že je připraven důvod svého činu sdělit Otcovi provinciálovi, Otcovi generálovi a konečně komukoliv, že ta věc není tak důležitá atd.“

V kladských *Litterae annuae* se často objevuje motiv slz. V důsledku radostného pohnutí prý kanuly po tvářích těch, kteří se s kladskými jezuitami setkali.²²⁴ Když Johannes Vivarius opouštěl Kladsko, možná byly jeho oči rovněž zality slzami, ovšem nikoliv slzami dojetí. Ve své zprávě zhodnotil mnoho oblastí života koleje – hospodářství, kázeň, pastorační činnost, stav archivu a knihovny atd. Ani v jednom bodě nemohl upustit od nespokojeného a kárajícího tónu. Zlomem obvinění obsažených v onom Vivariově dokumentu by stačil ke zrušení leckterého kláštera patřícího nějakému starému církevnímu řádu. Tovaryšstvo Ježíšovo však bylo, pohlédneme-li na celek řádu, přece jen na vyšší úrovni než například řeholní kanovníci či cisterciáci, takže bylo možné předpokládat postupné zlepšování situace. A především to byl řád vlivný a u mnoha mocných oblíbený. To bylo rozhodující. Augustiniánští kanovníci tak proti zrušení své kanonie v Kladsku mohli protestovat, ale to bylo také to jediné, co s tím mohli dělat.

„Vrat’te se, odkud jste přišli!“

Na počátku 17. století se pozice katolíků v hrabství přechodně zlepšila. Hlavní příčinou ovšem nebylo založení jezuitské koleje, ale nový kurz vlády císaře Rudolfa II., který lze charakterizovat jako snahu o posílení katolického tábora. Součástí této politiky byl například pád místokancléře Želinského a jeho nahrazení Zdeňkem Vojtěchem Popemem z Lobkovic v čele české dvorské kanceláře. A nešlo jen o tento nejvýznamnější zemský úřad. Rudolf II., ovlivněn novým papežským nunciem Filippem Spinellim, jmenoval katolíky i do jiných důležitých úřadů. Snad nejrazantněji byla rekatolizace prováděna v Uhrách a Sedmíhradsku, kde její hladký průběh zajišťovali

²²⁴ ATJ Kraków, rkp. č. 2229, např. s. 39, 49.

obávaní císařští generálové Basta a Belgioioso. Mnoho současníků Rudolfa, který to dosud s horlivostí vůči Matce církvi rozhodně nepřeháněl, vůbec nepoznávalo. Vyskytly se i hlasy, že Spinelli císaře očaroval.²²⁵

V případě Kladska byl patrně nejvýraznějším projevem panovnickovy nové politiky příkaz z 10. července 1600, aby byli všichni luterští a kalvinističtí faráři zbaveni svých úřadů a místo nich dosazeni katolíci. Zemský hejtman Melchior von Rechenberg, sám protestant, s provedením panovnickovy vůle otálel. Tím však příliš neprospěl ani sobě, ani svým souvěrcům – rozezlený Rudolf nakonec roku 1601 přikázal sesadit i jej. Novým císařovým zástupcem v zemi se stal člen řádu johanitů Heinrich von Logau, který realizoval červencový dekret s neskrývaným nadšením. Aby bylo všem jasné, jakým způsobem hodlá hrabství spravovat, nechal krátce po svém nástupu do úřadu demonstrativně spálit luteránské spisy.²²⁶ Jistě není náhodou, že téhož roku, kdy byl von Logau jmenován hejtmanem, došlo ke změně i na postu rektora jezuitské koleje. Stal se jím člověk, který byl s dosavadními poměry v kladské komunitě Tovaryšstva (ke svému zármutku) obeznámen velmi dobře: Johannes Vivarius. Tuto funkci však zastával poměrně krátce – pouze do roku 1604. Poté z neznámých důvodů odešel a do čela koleje se opět dostal Vivariem kritizovaný Johannes Werner.²²⁷

Vizitační zprávy o poměrech u kladských jezuitů sice z počátku 17. století k dispozici nemáme, „tandem“ Logau – Vivarius se však jistě přičinil o zlepšení situace. Jevem, na který místní dosud nebyli zvyklí, bylo časté symbolické zdůrazňování přítomnosti Tovaryšstva v hrabství. Poprvé k tomu došlo v květnu 1601 (pár týdnů po von Logauově jmenování), kdy jezuité po tři dny před svátkem Nanebevstoupení Páně konali křížovou cestu. Zvláště záležet si dali na každoročním božitélovém procesí, kterého se – rozdělení podle pohlaví a rodinného stavu – účastnili všichni poddaní

²²⁵ K této katolické ofenzivě přehledně viz např. J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 361–379; ke změnám na místech zemských úředníků Josef BOROVIČKA, *Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597–1599*, ČČH 28, 1922, s. 277–304; činnost nuncia Spinelliho líčí nejpodrobněji K. STLOUKAL, *Papežská politika*, s. 85–226.

²²⁶ A. BACH, *Kirchengeschichte*, s. 166–168; Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes*, Hamburg – Wrocław 2006, s. 113–114; k roli řádu johanitů v Kladsku viz Franz SAUERMAN, *Geschichte der Malteserkommende Glatz von der Hussitenzeit bis zum Verkauf an die Gesellschaft Jesu* (ca. 1420-1629), in: Festschrift zu Dr. Franz Volkmers 75. Geburtstag (= Glatzer Heimatschriften, V), Habelschwerdt 1921, s. 58–92.

²²⁷ Anna FECHTNEROVÁ, *Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCLXXIII iacentum*, Praha 1993, s. 134. Zajímavé je, že Vivarius byl v 80. letech 16. století preceptorem mladého Františka Dietrichsteina, budoucího olomouckého biskupa a kardinála – viz T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 29.

koleje.²²⁸ Nevíme, do jaké míry byli „robotní lidé“ náležející jezuitům svou účastí na této akci nadšeni, důležité ale je, že se Tovaryšstvu dařilo důrazně demonstrovat nároky katolické církve na duše obyvatel hrabství.

Sen o katolickém Kladsku ale netrval dlouho. Rekatolizační tažení v habsburské monarchii bylo výrazně oslabeno propuknutím Bocskaiova povstání v Uhrách roku 1604. O tři roky později císař jmenoval nového zemského hejtmana – luterána Niklase von Gersdorf.²²⁹ A roku 1608 kulminoval proslulý „*Bruderzwist im Hause Habsburg*“ – „*bratrský svár v domě habsburském*“: Došlo k otevřenému boji, k válce mezi Rudolfem II. a jeho ambiciózním sourozencem Matyášem. To byla další rána nadějím na posílení moci katolického tábora, protože oba bratři uzavřeli spojení s nekatolickými stavy v zemích, které je podporovaly, a tyto stavy svou pomoc pochopitelně nenabízely zadarmo. Cenou, kterou zaplatil Rudolf, byl známý Majestát z 9. července 1609, listina vyhlášující náboženskou toleranci v míře nesrovnatelné s většinou ostatních evropských zemí. Nejen zeměpán, jak tomu bylo ve Svaté říši římské národa německého, ale každý jeden poddaný (kromě poddaných katolické církve) se mohl svobodně rozhodnout pro víru katolickou, nebo „*pod obojí*“. Na Kladsko byla platnost tohoto dokumentu rozšířena 20. srpna 1609.²³⁰

Uvedených vpravdě revolučních změn se pokusili využít bývalí kladští řeholní kanovníci, kteří stále žili v hrabství; ovšemže již nikoliv v budově někdejší kanonie, ale na místních farách. Když stará církev ustupuje na všech frontách, proč by se z Kladska neměli odebrat i jezuité? Proč by nemohl být obnoven jejich starý klášter? Téměř všichni obyvatelé města i celé země by to přivítali! Vedení celé akce se ujal jeden z bývalých augustiniánských kanovníků, který byl nyní farářem ve vsi Reinerz. Jmenoval se Caspar Hauser.

Exmniši sepsali několik listů, jimiž informovali císaře Rudolfa, pražského arcibiskupa Karla z Lambergu a apoštolského nuncia Antonia Caetaniho, že pochybují o spravedlnosti i legálnosti zrušení svého kláštera. Žádali přezkoumání celého procesu a obnovení původního stavu. Zdá se, že si mnoho slibovali zvláště od arcibiskupa. Vždyť zřízení kladské koleje znamenalo umenšení právě jeho práv, právě jeho moci! Snažili se ho na svou stranu získat mimo jiné neustálým omíláním tvrzení, že arcibiskup

²²⁸ A. HERZIG, *Der Zwang*, s. 104.

²²⁹ A. HERZIG – M. RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes*, s. 116.

²³⁰ O. FELCMAN – R. GŁADKIEWICZ a kol., *Kladsko*, s. 150.

Berka musel k likvidaci kanonie svolit „*proti své vůli*“ (což byla pravda) a že Christoph Kirmeser nechtěl Lambergovy předchůdce uznávat jako vizitátory a fundátory své řeholní komunity (což sice pravda nebyla, ale viděli jsme, že když probošt narazil u svého fundátora a vizitátora na odpor, nedělalo mu žádný problém jej obejít a obrátit se skrze nuncia k instanci vyšší, resp. nejvyšší – na Svatého Otce v Římě).²³¹

Ve svém boji nebyli bývalí augustiniáni osamoceni. Přirozeně mohli počítat s plnou podporou kladských stavů, které se obrátily 31. srpna 1609 na své české kolegy s žádostí o pomoc.²³² Přesněji řečeno, obrátili se na direktorium českých stavů. To byl jakýsi „revoluční orgán“, jehož úkolem bylo koordinovat nátlakové akce na panovníka, jenž se na vkus strany pod obojí až příliš dlouho zdráhal vydat příslibený Majestát.

Rovněž ne jeden poddaný jezuitů pohlížel s nostalgií do minulosti, kdy jeho vrchností byli řeholní kanovníci. V dopise arcibiskupovi Lambergovi Caspar Hauser spolu se svými druhy píše: „*Jak pobouřeni jsou neboží poddaní kláštera! Všichni bědují s rukama sepjatýma nad hlavou, na což se jich Vaše knížecí Milost, kdyby chtěla vědět [bližší podrobnosti], může písemně otázat.*“²³³ Jistě, jde o svědectví nikoliv samotných poddaných, ale řeholníků, kteří byli jezuiti vyhnáni. Přesto alespoň část poddaných Tovaryšstva musela být se svými novými pány nespokojena, když se bývalí mniši neobávali arcibiskupa vyzvat k tomu, ať si dané informace klidně sám ověří.

Nutno konečně zmínit, že pod peticemi Caspara Hausera a jeho někdejších spolubratří je podepsán i Michael, opat kláštera na Karlově. Ano, s jeho jménem jsme se již setkali. Je to jeden z bývalých kladských řeholních kanovníků. Ke svým kořenům se také hrdě hlásil: Podepsal se „*Fr. Michael, abbas monasterii S. Caroli, visitator canonicorum regularium ordinis S. Augustini per Boemiam et professus Glacensis*“, tedy „*bratr Michael, opat kláštera sv. Karla, vizitátor řádu řeholních kanovníků sv. Augustina pro Čechy a kladský profes*“.²³⁴

O arcibiskupově reakci na nářky mnichů nevíme nic. Možná ani žádná nebyla. Karel z Lambergu byl mužem velmi nemocným. Trpěl epilepsií, a proto se po většinu svého episkopátu zdržoval na severu Čech, v bývalém cisterciáckém klášteře Osek, který, jak si zajisté vzpomínáme, byl na konci 16. století připojen ke statkům pražského arcibiskupství. Zde, vzdálen od ruchu hlavního města a v blízkosti teplických léčivých

²³¹ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 73–74, 79–85,

²³² Tamtéž, s. 95–98.

²³³ Tamtéž, s. 85.

²³⁴ Tamtéž, s. 74.

pramenů, dožíval poslední léta svého utrpením naplněného života. Do Prahy nakonec nepřijížděl ani na významné církevní a státní události – dokonce i korunovace arcivévody Matyáše na českého krále se musela obejít bez jeho přítomnosti (provedl ji olomoucký biskup kardinál Dietrichstein).²³⁵ Správu arcibiskupství tedy musel vykonávat jeho faktický zástupce, pražský světicí biskup Jan Lohelius. Ten byl znám jako energický vykonavatel katolické reformy a jistě mu byl vzdálen úmysl zastávat se řeholníků, kteří se spřáhli s nenáviděnou „heretickou“ šlechtou.

A jak na list vypovězených mnichů odpověděl nuncius Caetani, když se ze strany arcibiskupské nemohli nadít žádné pomoci? Jeho stanovisko nám prozrazuje dokument sepsaný jeho kancléřem a určený nejvyššímu purkrabímu Adamovi z Hradce. Začátek zní pro řeholní kanovníky velmi nadějně. Konstatuje se, že *„spravedlnost nemá být nikomu odpírána, zvláště pak řeholníkům“*. Čteme-li ale dále, zjistíme, že se papežův vyslanec mnichů neujímá, pouze zdůrazňuje primát papeže v dané kauze: *„Nechť je Jeho císařské Veličenstvo poníženě požádáno, aby [...] dovolilo tento soud dovést co nejrychleji k pravému konci tak, aby buď zmíněný pan nuncius, nebo někdo jiný mající autoritu od Jeho Svatosti mohl po soudním řízení a vyslyšení obou stran vynést rozsudek v této naléhavé záležitosti“*.²³⁶

Ačkoliv nuncius zastával názor, že právoplatný rozsudek v dané věci může být vyneseno pouze z moci Svatého stolce, vypovídá jeho žádost císaři o povolení tohoto plánu o mezích skutečné papežovy moci v Rudolfovcích zemích. Turecké války před třemi lety skončily, panovník finanční pomoc od papežské kurie již tak zoufale nepotřeboval a to mu dávalo možnost zcela ignorovat rady, kterých se mu v té či oné věci z Říma dostávalo. Císař, v jehož okolí hrál významnou roli nejvyšší kancléř Lobkovic, rozhodný katolík, nejevil přílišnou ochotu revidovat svůj postoj z devadesátých let. Je pravděpodobné, že i v Římě pokládali již jednou vyslovené rozhodnutí za definitivní a že tam nunciův nápad nenacházel příliš nadšenou odezvu. Jediným, kdo mohl teoreticky Rudolfův názor změnit, byli čeští stavové pod obojí. Ti ale již byli plně uspokojeni vydáním Majestátu a zřejmě nechtěli Habsburka zneklidňovat stále novými požadavky. Bylo jasné, že by takový postup mohl být

²³⁵ Stanislava KOVÁŘOVÁ, *Olomoučtí biskupové a korunovace českých králů*, in: Střední Morava. Kulturně historická revue 1, 1995, s. 27.

²³⁶ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 73an.

kontraproduktivní. V každém případě nenalzáme v archivech po nějaké intervenci českých stavů ani stopu.

Co bylo velmi důležité: Protivníkům řeholních kanovníků se podařilo přimět karlovského opata, aby svůj podpis pod peticemi svých spolubratřů prohlásil za falešný. Rektor kladské koleje neopomněl tento fakt zmínit v jednom ze svých listů panovníkovi: „*Pan Michael, opat na Karlově, jehož jméno též bylo při tom zneužito, vlastní rukou sám vyznal, že o tomto psaní nic neví a že jeho ruka [to] nepodepsala. Proto také toto falzum nepotřebuje žádnou další odpověď*“.²³⁷ Byl onen podpis skutečně podvrhem? Originál listu se nezachoval, takže dnes již není možné na tuto otázku jednoznačně odpovědět. Jedno ovšem jasné je: Rudolf II. měl hned po ruce pohodlné zdůvodnění svého odmítavého stanoviska k žádosti řeholních kanovníků. Na prosby podvodníků se přece neodpovídá!

Jezuitská kolej tedy v hlavním městě hrabství zůstala. Řád byl schopen počet jejich členů mírně navyšovat – roku 1617 jich bylo již 16, z toho 9 mělo kněžské svěcení.²³⁸ Otcové Tovaryšstva v Kladsku sídlí dodnes a – jak může autor přítomné práce z vlastní zkušenosti potvrdit – vždy přímo překypují vstřícností a vřelostí vůči každému, kdo je navštíví (včetně zvědavých historiků, kteří se zajímají o jejich minulost).

Jsme na konci chronologického přehledu kauzy Kladsko. Čtenář má možná ještě jednu otázku, jež dosud nebyla zodpovězena. Co se vlastně stalo s Christophem Kirmeserem, oním mužem, jemuž byli (a stále jsou) jezuité tolik vděční? Nepochybně si pamatujeme, jak arcibiskupa Berku ujišťoval, že je ochoten – bude-li splněn jeho sen o založení koleje Tovaryšstva v Kladsku – spokojit se i s místem obyčejného faráře. Zároveň však víme, že tento schopný a duchem katolické reformy zcela prodchnutý muž měl vyšší ambice. Však byl také kandidátem na pražský arcibiskupský stolec! A vskutku – již roku 1597 jej nacházíme jako opata benediktinského kláštera Sankt Lambrecht ve Štýrsku. Tamní mniši však velmi těžce nesli, že se jim dostalo představeného, který nenáležel jejich řádu. Jejich odpor byl tak silný, že již následujícího roku byl Kirmeser donucen k rezignaci. Stal se pak farářem v malém

²³⁷ Tamtéž, s. 77.

²³⁸ Zdzisław LEC, *Jezuici w Kłodzku (1597–1776): katalog osób i urzędów, materiały źródłowe, literatura*, Szczecin 2013, s. 49.

štýrském městečku Sankt Lorenzen im Mürztal, kde jeho stopa mizí.²³⁹ Zemřel jako osoba natolik bezvýznamná, že ani neznáme datum jeho úmrtí.

Shrnutí

Augustiniánská kanonie v Kladsku nepatřila ke klášterům, jejichž zrušení by bylo možné odůvodnit úpadkem řeholní kázně, či dokonce nějakým skandálním životem mnichů. Je pravda, že v 70. a počátkem 80. let 16. století měl konvent představené, kteří rozhodně k výkvětu řeholnictva té doby nepatřili, roku 1584 však nastala výrazná změna k lepšímu, když se proboštem stal Christoph Kirmeser, muž pevné víry a velkých ambicí.

Spor o zrušení, resp. kvůli zrušení kladské kanonie lze rozdělit do dvou fází. První z nich ohraničují léta 1586 a 1597. Roku 1586 kulminovala rozepře mezi Kirmeserem a kladskými protestantskými stavy, jejíž příčinou bylo proboštovo přesvědčení, že klášter není povinen platit berně. Stavy reagovaly konfiskací živého inventáře jednoho z klášterních dvorů, což Kirmeser okamžitě prohlásil za jasný důkaz snahy protestantů zničit kanonii. Za jediné možné východisko z této tísně označil předání augustiniánského panství Tovaryšstvu Ježíšovu jakožto řádu energičtějšímu a silnějšímu (názor u někdejšího žáka a velkého obdivovatele jezuitů vskutku nepřekvapivý).

Realizace onoho „jediného možného východiska“ však nebyla právě jednoduchá. Zásadně s ním – samozřejmě vedle mnichů – nesouhlasil pražský arcibiskup Medek, ještě větší nesouhlas pak uvedený plán vzbudil u Medkova nástupce Zbyňka Berky z Dubé. Berkův postoj byl dán jednak snahou udržet si hlavní oporu arcibiskupské moci v hrabství (pražský metropolita byl fundátorem a vizitátorem kláštera), jednak nemalými osobními antipatiemi vůči Kirmeserovi. Po Medkově smrti byl totiž Berkovým protikandidátem v zápasu o svatovojtěšský stolec právě kladský probošt. V Římě se arcibiskup Zbyněk mohl spolehnout na podporu kardinála Pierbenedettiho, dalšími odpůrci uvedení jezuitů do hrabství byly logicky místní

²³⁹ Joseph GOTTSCHALK, *Die Grafschaft Glatz. Tausend Jahre hindurch ein Teil des Bistums Prag im Spannungsfeld zwischen Prag und Breslau*, Lüdenschied 1973, s. 11.

„heretické“ stavy. „Rušitelé“ zase na svou stranu získali papežského nuncia Speciana. Klíčové bylo, že Kirmeserovým argumentům uvěřil papež Klement VIII. – možná i pod vlivem osobních velmi negativních zkušeností s kladskými protestanty. Císařské i papežské rozhodnutí o předání kláštera Tovaryšstvu bylo vydáno roku 1595, k jeho uskutečnění pak došlo – i přes rozhořčené protesty stavů – o dva roky později.

Zpráva jezuitského vizitátora Johannese Vivaria z roku 1599 ukazuje, že stav nové jezuitské komunity, vedené Otcem Wernerem, v žádném případě nebyl lepší než poměry ve zrušeném klášteře. Spíše naopak. Zděšený vizitátor byl konfrontován s jevy, jako byly noční pitky či ženské návštěvy (k jedné z nich došlo právě ve chvíli, kdy zmíněná kontrola probíhala). V letech 1601–1604 sice zastával místo kladského rektora právě Vivarius, takže lze předpokládat zlepšení řeholní kázně, poté se však do čela koleje vrací Werner. Další vizitační zprávy z předbělohorského období k dispozici nemáme, takže nevíme, do jaké míry se staronovému rektorovi podařilo to, co nedokázal na konci 90. let, tj. udržet morálku svých podřízených na úrovni předpokládané řádovými předpisy.

Druhá, mnohem kratší fáze sporu proběhla roku 1609, v době, kdy byl Rudolf II. přinucen k vydání Majestátu. „Protijezuitští spojenci“, tedy bývalí mniši a kladský zemský sněm, se pokusili využít posílení stavovské moci a přednesli stavům království Českého (na ty se v 90. letech vůbec neobraceli – výmluvný doklad o změně mocenských poměrů!) a dále císaři, nunciu Caetanimu a pražskému arcibiskupu Loheliovovi svůj návrh na obnovení kanonie. Jeden z někdejších kladských řeholníků, karlovenský opat Michael, však písemně dosvědčil, že jeho podpis pod peticemi mnichů je zfalšovaný. Dnes již nelze rozhodnout, zda opatovo svědectví bylo pravdivé, či vynucené, resp. nějakým způsobem „motivované“. V každém případě to onu restituční akci znevěrohodnilo a jistě významnou měrou přispělo k tomu, že jezuitská kolej zůstala v Kladsku zachována.

Argumentace založená na logických vývodech

„Rušitelé“ v první fázi sporu: Jezuité jsou lékem proti herezi

Pokud v 16. století někdo z katolického tábora došel k názoru, že je třeba zrušit určitý klášter, použil jako prvního a nejdůležitějšího argumentu poukaz na neřádný život mnichů. S takovýmto zdůvodněním požadavku likvidace řeholní komunity se však v případě kladské kauzy nesetkáváme. Zdejší augustiniánští kanovníci evidentně nepatřili ke svým „kolegům“ z některých jiných klášterů, kteří již přestali zpívat kanonické hodinky a sloužit pravidelně mše. O dosti vysoké úrovni řeholního života kladského konventu, resp. jeho kulturní úrovni svědčí mimo jiné inventář klášterní knihovny z roku 1594. Historička Zdeňka Hledíková jej našla v archivu pražské arcibiskupské konzistoře a věnovala mu jednu velmi zajímavou studii.²⁴⁰ Snad nejpozoruhodnější na bibliotéce našich mnichů bylo, že obsahovala množství těch nejnovějších hudebnin. Mezi nimi nacházíme i díla takových velikánů, jako byli Orlando di Lasso či Jacob Handl. Samozřejmě, to, že tyto věci byly součástí knihovny, nutně neznamena, že příslušné hudební opusy byly v klášteře i provozovány. Nicméně fakt, že je kanonie vůbec zakoupila, je ve značném rozporu s představou o tom, že mnišské komunity rušené v 16. a zkráje 17. století byly vždy v úpadku a takřikajíc „v posledním tažení“.

Bylo tedy třeba nalézt jiné dostatečně pádné zdůvodnění Kirmeserových likvidačních záměrů. A tak se papeži Klementu VIII. roku 1593 z Čech referuje, že kladským „*duším hrozí [...] jasné nebezpečí*“, kterému mniši, ač příkladného chování, nejsou schopni účinně čelit. Tím nebezpečím je samozřejmě hereze. Autor zmíněné relace, kterou bohužel známe pouze z nepodepsaného opisu (nejspíše jím byl nuncius Speciano), běduje, že klášter je „*ze všech stran obklopen nekonečným počtem kacírů*“. „*Vaší Svatosti oddaný Christoph Kirmeser*“ se prý obává, že kanonie, „*protože heretikové po ní nemálo dychtí, nakonec jednou skončí v jejich rukou, pokud se co nejrychleji nepoužije nějaký vhodný lék*“.²⁴¹ Podotkněme, že naprosto stejná slova se

²⁴⁰ Z. HLEDÍKOVÁ, *Knihovna a další vybavení*, s. 386–404.

²⁴¹ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 17r.

objevují v papežské bule z 9. března 1595.²⁴² I jiné pasáže přejímá bula z řečené zprávy bez jakékoliv změny. Úředníci papežské kanceláře si tedy poněkud usnadnili práci a neobtěžovali se s vymyšlením vlastních formulací.

Papežova další listina, adresovaná Rudolfovi II., je pojata slavnostněji a je, řekněme, na teologicky vyšší úrovni. O Kladském hrabství se v ní mluví jako o vinici, „*kteřou zničil zuřivý kanec z lesů, to jest Satan, kníže temnot tohoto světa.*“ Motiv onoho „*aper silvester*“ – „*kance z lesů*“ je vzat z jednoho starozákonního žalmu.²⁴³ Jedná se o velmi oblíbenou alegorii, kterou používali katolíci v textech očeňujících protestanty a protestanté v textech očeňujících katolíky. (Zřejmě nejznámějším dokumentem, v němž zmíněný divočák provádí své dílo zkázy je – vedle samotného Písma – bula Lva X. *Exsurge Domine*, v níž se hrozí exkomunikací Martinu Lutherovi.²⁴⁴) Papež Klement neopomněl Rudolfovi připomenout, že na tom, s jakým nadšením bude příkaz z Říma proveden, závisí panovníkova spása: „*neboť sám BŮH [...] Tě neopustí v Den soužení.*“ Den soužení, to je pochopitelně Onen den – Poslední soud.

V téže listině Klement VIII. Rudolfovi sděluje, že byl informován o jednom konkrétním a velmi znepokojivém dokladu postupu „heretiků“ v Kladsku: „*Doslechli jsme se totiž, že jakýsi kacír již před nějakým časem zanechal v závěti [peněžní] odkaz, aby v tom místě byla vybudována škola bezbožnosti, kteréžto zajisté zhoubné peníze by Tvoji autoritou mohly být obráceny k potřebným účelům k užitku téhož místa.*“²⁴⁵

Více nám o kladské „*škole bezbožnosti*“ řekne probošt Kirmeser. Podle jeho svědectví byl uvedeným štedrým nebožtíkem jistý „*Caspar Geppert, předák schwenckfeldiánů*“, tedy jedné místní nekatolické sekty.²⁴⁶ Tento měšťan „*umírá v Kladsku bez dědice a zanechává několik tisíc zlatých na almužny*“. To byly peníze opravdu nemalé. Leckterému šlechtici té doby se nepoštětilo, aby po sobě zanechal

²⁴² Tamtéž, f. 19r–20v.

²⁴³ Jde o žalm 80 (79): „*Byla vinná réva [...] Proč jsi prolomil její ohrady – a každý kolemjdoucí ji obírá, kanec z lesů ji plení a polní zvěř ji hltá?*“

²⁴⁴ „*inclina aurem tuam ad preces nostras, quoniam surrexerunt vulpes quaerentes demoliri vineam, cujus tu torcular calcasti solus [...] exterminate nititur eam aper de silva, et singularis feras depasci eam.*“ – viz Carl MIRBT – Kurt ALAND (edd.), *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, I, Tübingen 1967, s. 504.

²⁴⁵ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 23r.

²⁴⁶ Ke schwenckfeldiánům viz např. Horst WEIGELT, *Spiritualistische Tradition im Protestantismus. Die Geschichte des Schwenckfeldertums in Schlesien*, Berlin – New York 1973; Paul Gerhard EBERLEIN, *Ketzer oder Heiliger? Caspar Schwenckfeld, der schlesische Reformator und seine Botschaft* (= Studien zur Schlesischen und Oberlausitzer Kirchengeschichte 6), Metzingen 1999.

takové jmění. Celá suma byla uložena na radnici a – což zřejmě nikoho nepřekvapí – začala lákat pozornost pánů konšelů. Těm bylo líto, že by takové bohatství mělo být rozděleno mezi chudinu a začali spřádat plány, jak by se mohlo využít lépe. Nakonec se rozhodlo, pokračuje Kirmeser, „z popudu Joachima Schmidta, císařského sekretáře na kladském hradě, a Valentina Franka, doktora práv, městského syndika, obrátit tuto sumu peněz na zřízení lutersko-kalvinistické koleje – proti právu Božímu i lidskému a proti vůli schwenckfeldiánského testátora, který, když žil, měl školy luteránů ve větší nenávisti než psa“.²⁴⁷

Dohodnutý projekt prý již pánové Schmidt a Frank, proslulí to „pseudoevangeličtí reformátoři“, začínají realizovat: „Povolali z Míšně do Kladska nemálo učených mladíků a rozmístili je z autority městské rady, ne bez obrovského poprasku a mručení, jako učitele k vydržování do domů.“ Proto je nezbytně nutné, uzavírá kladský probošt, aby ve městě vznikla jako protiváha oné bezbožné vzdělávací instituce kolej Tovaryšstva Ježíšova.²⁴⁸

Pochopitelně, že soužití katolického kláštera s většinou protestantskou společností v Kladsku se neobešlo bez konfliktů. Zároveň je ale jasné, že nebezpečí hrozící kanonii ze strany „kacířů“ bylo Kirmeserem a dalšími, podobně smýšlejícími lidmi zveličováno. Řadu dokladů pro toto tvrzení jsem uvedl již v kapitole věnované chronologii sporu. Ano, luteránské vrchnosti bránily svým katolickým poddaným, aby chodili na mše do klášterního kostela, ale to v 16. století nebylo nic mimořádného. Většina urozenců pokládala za samozřejmou součást svých vrchnostenských práv i dohled nad náboženským životem na svých panstvích. S klášterem se protestantští šlechtici a měšťané nicméně snažili mít korektní vztahy. Nikoliv nevýznamným detailem je například odvolání prostořekého luteránského kaplana, který znevažoval při svých kázáních preláta řeholních kanovníků a katolíky obecně. Navíc ona proboštem zmiňovaná nová protestantská kolej nakonec v Kladsku vůbec nevznikla.

To, že pod „krutovládou“ luteránských pánů klášter příliš neúpěl, nám prozrazuje nechtě sám Kirmeser. V jednom svém listu popisuje, jak se poprvé dozvěděl o onom d'ábelském plánu „heretiků“ na vybudování nové školy ve městě. Rozpovídal se prý o tom „u mého stolu, veřejně, v přítomnosti kladského císařského hejtmana, pana

²⁴⁷ AP Wrocław, Kolegium jezuickie w Kłodzku, sig. U, s. 14.

²⁴⁸ Tamtéž.

Melchiora Rechenberga, řečený doktor Valentin Frank, zpít pohárem²⁴⁹. Poté se „osoby sedící kolem stolu během pítí²⁵⁰ dohadovaly o kvalitě, víře a náboženství magistrů a profesorů, zda soudí, že se k oné školní péči mají použít lidé římské, nebo augsburské konfese.“²⁵¹ Naši pozornost zasluhuje, že v tomto krátkém úryvku se výslovně mluví o pítí alkoholu hned dvakrát. Hosté byli nepochybně spokojeni. Taková tedy byla realita: Místní luteránská honorace přišla do kanonie a v náladě povznesené jistě vynikajícím klášterním vínem v podstatě přátelsky s proboštem diskutovala. Za projev nenávisti to lze označit jen stěží.

Protestanti byli přesto v dokumentech „rušitelů“ líčeni jako smrtelné nebezpečí pro augustiniánskou kanonii, jako lidé pomýšlející na uchvácení jejích statků. Tento argument však k založení koleje Tovaryšstva sám o sobě nestačil. Musel být doplněn dalším tvrzením: Jezuité jsou jediným východiskem z nouze, jediným lékem na „kacířský mor“ v Kladsku. Podobná slova můžeme číst ve všech dokumentech, které zřízení jezuitské koleje připravovaly či stvrzovaly.

Tak Klement VIII. roku 1595 konstatuje, že probošt Kirmeser „*nevidí nic účinnějšího a přínosnějšího, než aby v témže proboštví byla zřízena kolej kněží Tovaryšstva JEŽÍŠOVA, jehož činnost nejenže může takové hrozící nebezpečí zažehnat, ale lze i doufat v obrovské plody vytvořené energickou prací a pílí těch kněží*“. Pontifikova nadšená slova jsou doplněna obligátní parafrází z Písma: Jezuité jsou v hrabství potřeba „*kvůli hojně žni a malému počtu dělníků*“.²⁵²

Zajímavě formulovali obdobnou pasáž úředníci Rudolfa II. v císařském majestátu z roku 1602. Základní tezí je, že Koruna nemá věnovat svou přízeň všem církevním řádům a společenstvím ve stejné míře. Řády si nejsou rovny – některé z nich jsou lepší a užitečnější. „*Císařové, králové, knížata*“ mají před Bohem jeden velmi důležitý úkol: „*starat se o stav náboženství*“. Proto „*je vhodné po zásluze jedny vyvyšovat nad druhé a povznášet je zvláštními privilegii*“. Kteří řeholníci mohou s takovými privilegii počítat? Přece ti, kteří „*se se zvláštní horlivostí věnují a zcela obětují kázání BOŽÍHO slova a jiným svatým církevním službám a kteří se zejména*

²⁴⁹ „*sub scypho*“

²⁵⁰ „*inter pocula*“

²⁵¹ Tamtéž, s. 14–15.

²⁵² Olomouc, f. 19r.

pilně starají jak o duchovní výchovu mládeže, tak o její vzdělání ve vědách“. Jinými slovy: „*ctihodné Továryšstvo JEŽÍŠOVO*“.²⁵³

Námítky zastánců kláštera: Mniši a luteráni coby dobří sousedé a plán na zřízení kladského biskupství

Jak na argumenty svých protivníků reagovali členové kladského konventu? Nevíme. Je jisté, že si zrušení kanonie nepřáli a že se snažili plány svého probošta zhatit.²⁵⁴ Z 90. let však nepochází žádný jimi psaný dokument, který by nás informoval, jaké konkrétní důvody byli schopni na svoji obhajobu uvést. Můžeme jen předpokládat, že jejich stanovisko znělo velmi podobně jako slova, jimiž za zachování kláštera ve svém protestním listu panovníkovi bojovali kladští stavové.

Kladský zemský sněm především zdůrazňoval, že řeholní kanovníci se nedopustili žádného prohřešku, kvůli kterému by zasluhovali tak krutý trest, jako je zrušení jejich komunity. Pokoušel se Rudolfovi II. důrazně promluvit do svědomí. Panovník si musí uvědomit, „*že to je nevýslovně proti Bohu, proti svědomí, proti ustanovení práv, proti rozumu a mravům, aby taková dobromyslná, chvályhodná fundace měla být rozvrácena, zničena, roztrhána a zavržena, zvláště když k tomu nikdo nemá nějaký podstatnější důvod, neboť uvedený klášter v Kladsku byl dosud osazen zbožnými, učenými a bezúhonnými osobami a konventními bratry.*“²⁵⁵

Zdá se, že v tomto případě stavové nemuseli situaci ani příliš přikrašlovat. V 80. a 90. letech 16. století se řeholní kázeň v klášteře výrazně zlepšila; koneckonců i osudy augustiniánských kanovníků po zrušení kláštera ukazují na to, že jim zanedbávání duchovních povinností vskutku nebylo možné předhazovat. Jako kněží patřili ve své době k nadprůměru: Caspar Hauser je jezuitským historikem Aloisem Kroessem nazýván „*horlivým*“. Další bývalý mnich Caspar Tschepe byl spolu s Hauserem roku 1605 kladským kněžstvem pověřen významným a prestižním úkolem – měl zastupovat klérus hrabství na pražské diecézní synodě. Michael Josef Winkler, rovněž člen

²⁵³ Tamtéž, f. 33r.

²⁵⁴ Jasně to dokládá list arcibiskupa Berky kladským mnichům z 16. ledna 1596 – viz NA Praha, APA, Emanata, f. 137r.

²⁵⁵ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 113.

zrušeného konventu, byl na počátku 17. století zvolen karlovským opatem...²⁵⁶ Ne, opravdu nelze souhlasit s Aloysem Bachem, který líčí augustiniánské kanovníky jako kvalitativně nesouměřitelné s jejich jezuitskými nástupci.

Sledujme dále stavovskou argumentaci. Na výtku, že nekatolíci, zvláště pak samotné stavy, klášter neustále ohrožují, odpovídají obvinění těmito květnatými slovy: „*S nimi [tj. s mnichy] jsme vždy byli v dobrém sousedství, proboštům jsme prokazovali úctu, lásku, přátelství a všechno dobré a věrně jsme se jich ujímali, poskytovali jsme jim ochranu a ochotně jsme jim pomáhali ve všem, co bylo prospěšné a dobré k jejich zdaru. Také jsme nikdy nedopustili, aby jim bylo bráněno ve výkonu náboženství.*“²⁵⁷ Mluvit o lásce převážně luterských stavů ke katolickému klášteru jistě neznělo věrohodně. Na tváři Rudolfa II., resp. úředníka, který byl vyřízením dané věci pověřen, to nejspíš vyvolalo pobavený úsměv. Na druhou stranu byla pravda, že katolické mše mohly v klášteře probíhat nerušeně. To v protestantských městech zdaleka nebylo samozřejmé. Svě o tom věděli například sedlečtí cisterciáci, jejichž kostel se pravidelně, vždy o velkých církevních svátcích a o nedělích, stával terčem útoku obyvatel Kutné Hory. Nešlo o nějaké drobné strkanice, ale o skutečné násilné akce, během kterých šlo mnichům o život. Kutnohorští totiž přicházeli vyzbrojeni nejen kameny, ale i nejrůznějšími zbraněmi včetně zbraní palných.²⁵⁸

Argument, že jezuité Kladské hrabství povznesou, zejména v oblasti pastorace a vzdělání, stavy rovněž nepřijímají a odrážejí jej ironickou poznámkou: „*Kostely a školami jsme díky Bohu vybaveni, nové koleje v této chvíli nepotřebujeme a pánům jezuitům můžeme přát jejich zdar jinde.*“²⁵⁹

Ve vážnějším tónu se nese „protijezuitský“ výklad arcibiskupa Berky. Před papežem a jeho nunciem musel mít minimálně od roku 1595 nasazenu masku horlivého zastávce plánu na zrušení kanonie. V listu kardinálu Pierbenedettimu ze září 1597 však dává nad příchodem Tovaryšstva do Kladska plně najevo své znechucení. Prý se tak zmaří jiná, lepší cesta k posílení katolické církve v hrabství. Plánoval totiž statky užít k vytvoření nového biskupství. To by byla velmi účinná hráz proti dalšímu postupu „heretiků“, navíc by tak pražské arcibiskupství získalo po dlouhé době sobě podřízené, sufragánní biskupství. Tuto roli sice de iure plní diecéze olomoucká, ale fakticky tomu

²⁵⁶ A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, s. 779, 782–784.

²⁵⁷ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 113.

²⁵⁸ Z. WINTER, *Život církevní*, II, s. 712.

²⁵⁹ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 157.

tak není, protože tamní biskupové nechtějí arcibiskupy v Praze uzнат za své metropolity. Dodejme, že doklady o tom, že by arcibiskup skutečně vážně uvažoval o založení kladského biskupství, nemáme. Tento argument mu měl nejspíš sloužit jako jakési alibi, aby nevypadal, že situaci v Kladsku chce řešit méně razantně než jeho protivníci.

V témže dokumentu se Berka odvažuje ještě o krok dál: Záměr postoupit majetek kanonie Tovaryšstvu je nejen horší než případné zřízení nového biskupství, ale může zájmy církve i poškodit. „Móda“ předávat kláštery starých řádů jezuitům se mu vůbec zdá podivná. Upozorňuje, že kauza Kladsko se velmi podobá případu celestinského kláštera Ojvín (založeného mimochodem stejně jako augustiniánská kanonie v Kladsku za vlády Karla IV.), který byl před několika desítkami let rovněž darován Tovaryšstvu. *„v minulých letech daroval císař Ferdinand Otcům Tovaryšstva jakýsi bohatý klášter jménem Ojvín s městečky a vesnicemi. Oni jej po krátké době, kdy jej drželi, prodali a předali v moc se všemi poddanými a jiným příslušenstvím městu Žitavě. Tito heretici měšťané podle svého zvyku po vypuzení katolických kněží přinutili všechny poddané, aby se s nimi srovnali ve víře. Tak bylo mnoho tisíc duší svedeno a ztraceno. Nakonec tíž měšťané úmyslně zapálili a úplně zničili samotný klášter.“*²⁶⁰

Bylo působení jezuitů na onom dolnolužickém klášterním panství z hlediska zájmů katolické církve skutečně tak zhoubné? Nutno upozornit, že Berkovo líčení se od reality poněkud odchyluje. Je obtížné rozhodnout, zda byl o některých faktech pouze špatně informován, nebo zda je – ve snaze Tovaryšstvo co nejvíce očernit – překroutil úmyslně. Podívejme se na celý případ trochu podrobněji.

Jezuitská komunita skutečně ve starém celestinském klášteře na hoře Ojvín několik let existovala, Tovaryšstvo Ježíšovo však nikdy v plné držbě klášterních statků nebylo. O takovém modelu se sice uvažovalo, brzo se však ukázalo, že by to bylo spojeno s obrovskými problémy. Nejen obyvatelé okolních panství, ale i poddaní na samotných klášterních statcích se již téměř úplně přiklonili k luterství. Jezuita Hurtado Perez dokonce z hereze podezíral i posledního ojvínského převora Balthasara Gottschalka.²⁶¹ Víme, že se v Gottschalkově knihovně nacházela „kacířská“ literatura, například Lutherův komentář k Pavlovu listu Galat'anům. Perezovo tušení tedy

²⁶⁰ *Sněmy české*, IX, č. 363, s. 475–476.

²⁶¹ A. KROESS, *Geschichte der Böhmschen Provinz*, s. 49.

pravděpodobně bylo správné.²⁶² I v Kladsku se museli jezuité potýkat s mnoha nepřijemnostmi, ale Žitavsko pro ně bylo oříškem ještě tvrdším. Rektor pražského Klementina Blysem si v dopisech Otcí generálovi zoufá nad tím, že chybělo jen málo, a jeho spolubratři na Ojvíně byli luterskými sedláky ukamenováni. Jindy prý zase místní vyhnali jezuitského kazatele z kostela.²⁶³

Za této situace se Tovaryšstvo Ježíšovo s císařem dohodlo na řešení, které bylo přijatelné jak pro ně, tak pro mocné město Žitavu, jejich hlavního protivníka v oblasti. Ferdinand I. již roku 1553, tedy před příchodem jezuitů do českých zemí, klášterní panství jakožto majetek své komory Žitavským pronajal. I když mezi jezuity nechyběly hlasy, aby řád přijal klášter se vším jeho majetkem od Koruny jako dar,²⁶⁴ nakonec převážil názor, aby si pouze nechal z ojvínských statků každoročně vyplácet sumu 1400 tolarů.²⁶⁵ K pokusu o založení jezuitské komunity na Ojvíně sice došlo (samotný hrad s klášterem a kostelem totiž pod žitavskou správou nespadal), byl však jen krátkodechý. S odporem staříčského Balthasara Gottschalka se Otcové ještě dokázali vypořádat (byl z úřadu převora sesazen), až příliš bouřlivé nekatolické „ovečky“ však již byly nad jejich síly. Na horké ojvínské půdě vydrželi pouze pět let (1557–1562).²⁶⁶

K prodeji panství pak skutečně došlo (roku 1574), bylo však důsledkem snahy Ferdinandova nástupce Maxmiliána II. rychle získat peníze, nikoliv přáním jezuitů. Ti na oné transakce nijak nevydělal, nicméně jí ani nebyli poškozeni, protože „*ojvínský plat*“ jim měl být vyplácen i nadále.²⁶⁷ Na pravou míru nutno uvést i arcibiskupovo tvrzení, že Žitavští po odchodu jezuitů klášter úmyslně zapálili. Bylo to opět trochu jinak: Roku 1577 do kláštera udeřil blesk, výsledkem čehož byl ničivý požár trvající osm dnů. Zkázou ještě znásobilo to, že plameny způsobily výbuch střelného prachu, který měli Žitavští uložen v jedné z budov bývalého konventu.²⁶⁸ K této události došlo v době, kdy již celé panství včetně samotného kláštera náleželo Žitavě. Podezírat měšťany, že chtěli ničit svůj vlastní majetek, jistě nemusíme.

²⁶² Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte des Oybins urkundlich erforscht und dargestellt*, Zittau 1840, s. 85.

²⁶³ A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, s. 49–50.

²⁶⁴ Zasazoval se o to např. superintendant P. Victoria – viz tamtéž, s. 49.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 43–44, 54.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 48–49, 54–55. Oficiálním (a nutno podotknout, že z pohledu kanonického práva nedostatečným) důvodem sesazení Balthasara Gottschalka byl jeho vysoký věk.

²⁶⁷ C. A. PESCHECK, *Geschichte*, s. 84.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 88. Ke kauze Ojvín viz též G. HEIß, *Die Jesuiten*, s. 152–160.

Jakkoliv je Berkův popis jednotlivých faktů případu Ojvín poněkud zavádějící, v jednom měl arcibiskup nepochybně pravdu. Schopnosti jezuitů měly své limity. Zvláště v prostředí vůči nim nepřátelském se museli připravit na to, že utrpí nejednu porážku.

Argumenty v „revolučním“ roce 1609

Víme, že koncem 16. století jezuité spolu se svými spojenci útočili a kladští stavové v roli ochránců kanonie (ale samozřejmě také vlastních zájmů) se bránili. Jejich moc však na úspěšnou obranu nestačila. Roku 1609 se role prohodily. Tím, kdo chtěl změnit stávající stav, byli mniši, vlastně již bývalí mniši, a stavy. Začnu tedy argumentací právě této „proklásterské koalice“.

Exaugustiniáni – podobně jako jejich stavovští ochránci v předešlé fázi sporu – v první řadě s velkým důrazem prohlašují, že se ničím neprovinili a že jejich životu a řeholní disciplíně nelze nic vytknout. Mnoho prostoru ve svých rozčilených listech věnují tomu, kdo všechno může jejich bezúhonnost dosvědčit. Nejsou troškaři: Tvrdí, že svědky jejich řádného života není jen pár lidí, ale stovky, ba tisíce. Například arcibiskupu Lambergovi píše: *„Proto my, chudí konventuálové, prosíme Vaši knížecí Milost jako vládnoucího pána a fundátora našeho kláštera, aby se obrátil na celé Kladské hrabství se žádostí o zprávu o našem životě“*.²⁶⁹

Řeholní kanovníci pokračují: Nejsou to pouze Kladští, nenacházející věru přílišné zalíbení ve způsobech Otců Tovaryšstva, kdo nám v tomto bodě dává zapravdu! Vždyť i nejctihodnější nuncius Speciano, věrný spojenec jezuitů, se nechal slyšet, že zrušení kláštera není pro mnichy trestem a nesmí tak být nikým vykládáno. Vše se podle jeho slov stalo *„pouze kvůli většímu dobru“* pro církev, nikoliv kvůli nějakému provinění augustinianů.²⁷⁰

A co více! I hlavní strůjce konce jejich řeholního domu, probošt Kirmeser, v přítomnosti významných svědků včetně apoštolského nuncia vysvědčil, že mravům řeholníků nelze nic vytknout. Jak k tomu došlo? Ještě před zrušením kláštera byl do

²⁶⁹ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 84.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 81.

Kladská doručení list arcibiskupa Berky. Adresován byl kladskému konventu, tedy pouze „řadovým“ mnichům, nikoliv proboštovi. Kirmeser na to vůbec nehleděl, dopis „*proti vůli Jeho knížecí Milosti [tj. arcibiskupa] otevřel a po čtrnáct dnů zatajoval.*“ Jeho obsah se ovšem řeholníci nakonec přece jen dozvěděli. Berka psal „*abychom proboštovi [v jeho záměrech] nebránili a nebyli vůči němu neposlušní (jak nás probošt bez ohledu na pravdu obvinil), nýbrž abychom vůči němu zachovávali veškerou poslušnost; a že se máme zodpovídat [z hříchu neposlušnosti] písemně nebo ústně.*“ Řeholníci se pak dostavili do Prahy před Berku a veškeré jeho podezření z neposlušnosti rozptýlili. Tato událost, ke které byl, jak jsem již zmínil, přizván nuncius Speciano, byla nepochybně zinscenována arcibiskupem, snad ve snaze na poslední chvíli kanonii zachránit. Přítomen byl i Kirmeser. Berka se ho prý otázel, zda mniši „*za způsob života nebo za nedostatky ve sloužení mši a při výuce ve škole zaslouží trest.*“ Probošt prý odpověděl lakonickým „*Ne.*“²⁷¹

Z důrazu, který mniši věnují právě bezvadnosti svého řeholního života, vyplývá, že tuto otázku viděli jako klíčovou. Odmítali přijmout představu, že jejich komunita byla zrušena jen a pouze z toho důvodu, že řád řeholních kanovníků sv. Augustina byl shledán méně potřebným než jezuité. Jejich způsob myšlení se však míjel s uvažováním, které panovalo u římské kurie. Papež Klement VIII. i jeho nástupce Pavel V. sice považovali nepřístojný život v nějakém konventu za velmi pádný důvod k jeho zrušení, v žádném případě to ale pro ně nebyl důvod nezbytně nutný.

Vedle obhajoby svých mravů augustiniánští kanovníci opakují ještě jeden argument, a sice že probošt Kirmeser byl člověkem charakteru velmi nízkého, dokonce tak nízkého, že se opovážil obelhat i osoby oplývající nejvyšší důstojností – císaře a papeže. Prý „*psal tajně jak Jeho Svatosti, papeži Klementu Osmému, tak Jeho císařskému Veličenstvu, přičemž v rozporu s pravdou informoval obě nejvyšší hlavy, jako by uvedený klášter byl prázdný, ačkoliv přece existovalo a ještě nyní existuje kromě probošta šest kněží a bratří pocházejících z téhož řádu řeholních kanovníků.*“²⁷²

Tyto věty jsou na první pohled poněkud záhadné. O tom, že by Rudolf II. nebo papež Klement pokládali kladskou kanonii za klášter bez konventu, osazený toliko jednou osobou – proboštem Kirmeserem (a po jeho rezignaci již nikým), totiž nic

²⁷¹ Tamtéž, s. 73, 84. Přítomnost nuncia Speciana mniši zmiňují pouze v listu nunciiovi Caetanimu (viz tamtéž, s. 73).

²⁷² Tamtéž, s. 73.

nesvědčí. Záhada se stane jasnější, když se podíváme do papežské listiny z 9. března 1595, do které ruka kuriálního písaře napsala mimo jiné i slova „*praepositura [...]* *vacet*“.²⁷³ Otevřeme-li osvědčený latinsko-český slovník autorů Pražáka, Novotného a Sedláčka, najdeme mezi mnoha významy slovesa *vacare* překlad „*býti pust, neosazen, neobydlen*“, o kus níže pak „*býti uprázdněn*“. Různými způsoby můžeme do naší mateřštiny převést i slovo *praepositura* – buď jako „*úřad probošta*“, nebo jako „*klášter, v jehož čele stojí probošt*“ – tj. „*kanonie*“. Uvedenou formulaci tedy sice lze přeložit i způsobem, který použili řeholní kanovníci – „*klášter je prázdný (pustý, neosazený)*“, je však zřejmé, že papež pouze konstatoval, že „*úřad probošta je neobsazený*“.

Řeholníci, nadšení „*důkazem*“ domnělého proboštova podvodu, který v Klementově dokumentu objevili, si neuvědomili, že v jejich protestních listech se nachází logický rozpor. Na jednu stranu uváděli, že nuncius Speciano, plnicí úlohu papežových „*očí a uší*“ u císařského dvora, byl přítomen, když je přijal arcibiskup Berka, na druhou stranu prohlašovali, že papež o jejich existenci vůbec nevěděl. V případě císaře a jeho úředníků je tato věc ještě zřejmější. Citoval jsem již kladské *Litterae annuae*, v nichž se jasně mluví o tom, že císařovi komisaři měli zajistit pokojné uvedení Otců Tovaryšstva do Kladska a zároveň odchod augustiniánů. Koruna tedy o jejich přítomnosti v klášteře byla informována rovněž.

Téma Kirmeserovy nízkosti a nečestnosti si augustiniánští kanovníci velmi oblíbili a často je rozváděli. Bývalý kladský probošt v té době již nežil,²⁷⁴ což jim možná jen pomohlo k tomu, aby své averzi vůči někdejšímu představenému dali zcela volný průchod. Úslovím „*o mrtvých jen dobře*“ se vůbec neřídili. Českým stavům vysvětlují, jaká byla hlavní proboštova motivace k jeho zrádnému jednání: „*böse Anfeindung des Ordens*“ – „*zlá nenávisť k řádu*“ (tj. k řádu řeholních kanovníků). Proto se uchýlil k „*falsche Practike*“, k tomu, že ignoroval instituce, jež měl o svých aktivitách informovat – vyjednával přímo s Římem „*za zády fundátora, kterým tehdy byl vysoce důstojný, milostivý pán a kníže Zbyněk Berka, blahé paměti pražský arcibiskup, jakož i za zády řádu*“.²⁷⁵

I v tomto případě bude vhodné, když připojím krátký komentář, který nám zodpoví rankeovskou otázku, „*jak to vlastně bylo*“. To, že obešel arcibiskupa Berku,

²⁷³ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 19r.

²⁷⁴ V listu nunciu Caetanimu čteme slova „*ipsemet defunctus Kyrmeserus*“ – viz ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 73.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 79.

Kirmeser sám přiznává v dokumentu, který sepsal v době, kdy již byl opatem svatolambrechtským. Uvádí i důvody, proč se tak rozhodl: „*Poté, co byl na místo zesnulého arcibiskupa nově zvolen nejctihodnější pan Zbyněk Berka, pamětliv své povinnosti a svého svědomí jsem opět začal rozvažovat, zda tento úmysl má být předložen řečenému nejctihodnějšímu panu nedávno zvolenému arcibiskupovi, nebo spíše zda k tomu má být arcibiskup přiveden autoritou nejvyššího pontifika a císaře. První cestě jsem nedůvěřoval, jsa výše uvedeným případem [odmítnutím ze strany arcibiskupa Medka] učiněn obezřetnějším. Zalíbila se mi tedy ta druhá myšlenka.*“²⁷⁶ Šlo zajisté o cestu nestandardní: Probošt tu chtěl „*přivést*“, jinými slovy přinutit k určitému jednání svého „*nadřízeného*“ – vizitátora a fundátora svého kláštera. Nutno však uznat, že obracet se se svými žádostmi přímo na papeže, případně císaře nebylo zakázáno. Navíc, jak víme, arcibiskup Berka nakonec, ač nerad, své svolení k likvidaci kanonie dal.

Závažnějším problémem je, že chyběl souhlas karlovského opata. Tento duchovní přítom – vedle arcibiskupa – disponoval právem vizitovat kladský klášter. Když se v 60. letech 16. století Vilém z Rožmberka rozhodl zrušit kanonii v Třeboni, svolení onoho nejvýznamnějšího augustiniánského kanovníka v Čechách si zajistil.²⁷⁷ Opat na Karlově Jan Mirra sice byl přítomen scéně, kterou Kirmeserovi ztropil arcibiskup Berka,²⁷⁸ ale bohužel nevíme, co na naši kauzu říkal. V každém případě Kirmeserovu akci oficiálně neposvětil. Otázkou ovšem je, zda jeho oficiální posvěcení vůbec bylo třeba. Z pohledu opata Michaela, který stál v čele karlovského kláštera roku 1609, tomu tak bylo. Poznali jsme ale, že když své svolení ke zrušení kanonie dal arcibiskup Berka, prohlásil to nuncius Speciano téměř za urážku Svatého stolce. Připomeneme si zdůvodnění: Papež má v církvi „*plenitudo potestatis*“ – „*plnost moci*“ a „*o podobných beneficiích [...] může rozhodovat – a také to dělá – bez takového svolení patronů aneb ordinářů a kolátorů*“.²⁷⁹ Představy o právu tedy byly různé; záleželo na úhlu pohledu. Nějaké jednoznačně protiprávní jednání kladskému proboštu nebylo možné vytknout.

Dosud jsme se věnovali pouze peticím řeholních kanovníků. Je na čase, abychom se seznámili s tím, jakou „*troškou do mlýna*“ kladské kauzy roku 1609

²⁷⁶ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13r.

²⁷⁷ J. KADLEC, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, s. 161.

²⁷⁸ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13r.

²⁷⁹ Tamtéž, f. 26r.

přispěli jejich stavovští patroni. Těžiště jejich argumentace leží poněkud jinde než v případech řeholníků. Neřeší se charakter mnichů, neřeší se Kirmeser, ale jiné, praktičtější a z hlediska stavů navýsost významné věci – vztah kláštera, resp. nyní jezuitské koleje k zemskému sněmu a otázka berní. Jinými slovy: daňová a právní exemce. V 90. letech si stavové všimli jiných témat, především řeholní kázně v kanonii. Proč ta změna? Nepochybně to byla reakce na Rudolfovu listinu z roku 1602, která kladské jezuity i celé jejich panství vyjímala z povinnosti platit berně a jiné dávky. To byla docela zásadní změna oproti původní situaci – ze všech poddaných augustiniánské kanonie totiž byly z berní povinnosti osvobozeny pouze čtyři vsi. Šlo-li o peníze, dokázaly být „údy sněmu zemského“ velmi razantní.

Na jezuity se tedy žaluje, „že se od nás oddělují a nechtějí spolu s ostatními stavy zde v Kladsku brát a trpět právo, tím méně chtějí stejně [jako my] odvádět daně. Odtud je také dostatečně jasné, že nemohou zastávat úlohu prelátského stavu jako odedávna probošt [...]. Z toho by mohla našim prastarým právům a zvyklostem povstat velká škoda a vysoce obtížné narušení a různice.“²⁸⁰ Kladští šlechtici a měšťané, velmi si cenící starých pořádků, jsou postupem jezuitů znechuceni a volí k označení nedávných událostí slova, která nám dnes neznějí nijak mimořádně, ale pro ně byla synonymem nejvyšší hrozby: „nebezpečné novoty“.²⁸¹

Otázce berní se budu více věnovat na jiném místě. Proto nyní zastáncům obnovení kladského kláštera odejmu slovo a předám je jejich protivníkům – jezuitům. Jejich argumentace se často opakuje, proto budu citovat vždy jen jedno reprezentativní místo. Nechci čtenáře unavovat mnoha velmi podobně znějícími pasážemi.

Se slovy o bezúhonnosti augustiniánských kanovníků v době, kdy existoval jejich klášter, jezuité nijak nepolemizují. S obviněním bývalé hlavy kanonie z podvodů naopak nesouhlasí zcela zásadně. Rektor kladské koleje píše Rudolfovi II., že „probošt Kirmeser byl zbožný, bohabojný kněz, jak dosvědčí všichni zbožní, kteří ho znali. Nelze tedy věřit, jak je nyní Hauserem osočován, že používal falešné praktiky a nenáležitě prostředky“.²⁸² Hauser a jeho druhové si mají zamést před vlastním prahem, neboť

²⁸⁰ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 96.

²⁸¹ Tamtéž, s. 95.

²⁸² Tamtéž, s. 76.

podezřelá je naopak jejich zpráva panovníkovi, „při jejímž podpisu byl spáchán podvod“.²⁸³

Záležitost s daněmi byla poměrně jednoznačná, neboť osvobození jezuitských kolejí od břemene berní bylo v dané době běžné. A na námitku, že zrušením kláštera byl kladský sněm ochuzen o svého významného člena, o augustiniánského preláta, jezuité odpovídají: „Proti tomu Vaše císařské a královské Veličenstvo nejpoddaněji informujeme, že z moci privilegií Vašeho císařského Veličenstva jsme nástupci Kirmesera a [předchozích] proboštů v klášteře a dosud jsme se ukazovali a chovali jako zemští obyvatelé a preláti.“ Dobře vědí, že nejlépe panovníka přesvědčí jeho vlastními slovy, resp. slovy jeho úředníků, a proto uvádějí: „Těž ve všech veřejných z císařského [hejtmanského] úřadu vyšlých patentech, které nám jsou doručovány, je prelátský stav zmíněn těmito slovy: NN, prelátům, rytířstvu, městům a svobodným rychtářům.“ Stejně se prý chovají i sami kladští stavové, jejichž listy „adresované rektoru koleje jsou nadepsány 'proboštu rektorovi'“.²⁸⁴

Dlužno uznat, že jezuitům se podařil kousek vskutku mistrný. Vyvrátili tvrzení svých protivníků jejich vlastními slovy. Stavý trvaly na tom, že představenému jezuitské koleje nenáleží titul probošta, a tudíž není členem zemského sněmu. Otcové Tovaryšstva však mohli vytáhnout dopisy, které dostali od týchž stavů, s adresou „proboštu rektorovi“. Otec rektor byl jistě se svým výkonem naprosto spokojen, a proto mohl listy císaři zakončovat nesmlouvavě a rázně. Koncem srpna 1609 kupříkladu píše, že „ani stavý hrabství Kladského, ani ten Hauser [...] nemají důvod, aby si na papežskou Svatostí a Vaším císařským Veličenstvem našemu Tovaryšstvu nejmilostivěji poskytnutou transakci [...] v nejmenším stěžovali nebo aby se pokoušeli o nějakou restituci“.²⁸⁵

Shrnutí

Argumenty obou stran založené (spíše) na logické úvaze (stranou ponechme, že dobová logika se v mnohém lišila od té dnešní) se značně liší v první a druhé fázi sporu. V letech 1586–1597 představitelé „projezuitského“ tábora prohlašovali, že

²⁸³ Tamtéž, s. 77.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 77–78.

protestantství je v Kladsku na vzestupu, a dokládali to mimo jiné přípravami založení nové „*lutersko-kalvinistické koleje*“ (k jejímuž zřízení však nedošlo). Varovali, že cílem neustále sílících „heretiků“ je uchvácení panství kanonie, a volali po adekvátní odpovědi ze strany katolické církve. Kladští, převážně luteránští stavové namítali, že oni sami ani jejich předkové nikdy klášter neohrožovali, naopak mu byli vždy dobrými sousedy a ochránci. Pražský arcibiskup Berka, který byl v dané kauze dalším protivníkem jezuitů, se vzhledem ke své konfesní příslušnosti k tvrzení o mírumilovnosti luteránů připojit nemohl, a tak zvolil jiné zdůvodnění svého postoje: V celestinském klášteře Ojvín původně také vznikla jezuitská komunita, nakonec však *Patres* odešli a ojvínské panství se dostalo do rukou protestantského města Žitava. Není vyloučeno, že v Kladsku se tento scénář bude opakovat. Mnohem více by tedy katolickým zájmům prospělo, kdyby se statky kanonie použily ke zřízení nového biskupství.

Obě strany přeháněly – pravda se nacházela někde uprostřed. Existence kanonie v silně protestantizované zemi byla pochopitelně provázena mnohými komplikacemi, na druhou stranu nic nenaznačuje tomu, že by cílem místních luterských elit byla její likvidace (to bylo naopak cílem Kirmesera a jeho spojenců). Prameny dokonce dokládají jistá vstřícná gesta protestantů vůči proboštovi, přestože tento byl typickým představitelem bojovného katolicismu.

Roku 1609, po dvanáctileté přestávce, se konflikt rozhořel znovu. Je zajímavé, že zastánci restituce kláštera neopakovali staré argumenty, ale přišli s konstrukcemi zcela novými. Patrně by pro ně bylo lepší, kdyby použili své teze z konce 16. století, protože jejich nová argumentace příliš dobře podložená nebyla. Jako příklad uveďme absurdní tvrzení, že Kirmeser papeže i císaře mylně informoval o tom, že v klášteře již žádní augustiniánští kanovníci nežijí. Pro kladského rektora vyvrácení výroků protistrany tedy nebylo příliš obtížné. I to mohlo být jedním z důvodů, proč snahy o obnovení nakonec neuspěly.

Argumentace odkazováním na autority

Obhájci kláštera: Augustiniánská kanonie je vůlí předků, panovníků a papežů

Řeholní kanovníci i kladští stavové věděli, že osud kanonie závisí především na rozhodnutí papeže a císaře. Je tedy vcelku logické, že se v boji za zachování augustiniánské komunity v Kladsku citovaly především dokumenty vydané těmito dvěma osobami, resp. jejich předchůdci. Přesněji řečeno: Mniši poukazovali na ustanovení císařská i papežská, stavy pouze na ta císařská. Náboženské přesvědčení kladských šlechticů a měšťanů známe a těžko bychom od nich mohli očekávat, že by byli ochotni podepřít své stanovisko listinami vydanými institucí, jež byla podle Martina Luthera „založena ďáblem“.²⁸⁶

Když se v letech 1617–1619 pokoušeli jezuité zrušit klášter augustiniánských kanovníků v Olomouci, poukazovali napadení v mnoha svých listech na právní sbírku *Corpus iuris canonici*, konkrétně na pasáže pojednávající o pojmu *maius bonum*, tj. *větší dobro*, resp. *maior usus* – *větší užitek*. Tovaryšstvo totiž tvrdilo, že kanonie má být zrušena mimo jiné kvůli tomu, že jezuitská kolej představuje pro církve větší dobro než nějaký starý klášter. V případě Kladska sice „rušitelé“ také tvrdí, že jezuité jsou lepší, že jsou schopnějšími pedagogy a dokážou lépe odolávat tlaku protestantství, ale samotný pojem *maius bonum* bychom v jejich listech hledali marně. Snad z toho důvodu, že jejich hlavním protivníkem, zvláště v první fázi sporu, v 90. letech 16. století, byly protestantské kladské stavy, které si logicky v kanonickém právu příliš nelibovaly. Řeholní kanovníci s danou formulací pracují minimálně. Věta v jejich dopisu pražskému arcibiskupovi Lamberkovi z roku 1609, vyjadřující pobouření nad tím, „*jak se ale to maius bonum proměnilo v malum pessimum* [nejhorší zlo]“, je skutečně výjimkou.²⁸⁷ Podrobnější výklad o uvedeném termínu kanonického práva si tedy ponechme do kapitoly o olomoucké augustiniánské kanonii.

Mnohem častější je dovolávání se klášterních privilegií. Nunciu Caetanimu například augustiniánští kanovníci píše, že jejich právo na klášter „*bylo získáno v dávných dobách spravedlivým titulem*“, tj. že tato jejich držba „*byla potvrzena*

²⁸⁶ Viz např. název Lutherova spisu z roku 1545 *Wider das Papstthum zu Rom, vom Teufel gestiftet*.

²⁸⁷ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 84.

*privilegii Nejsvětějšího papeže a Svatého císařského Veličenstva, zvláště pak Karla IV., jakož i jiných knížat a pánů.*²⁸⁸ Logiku tohoto uvažování nám nejlépe objasní následující slova kladských stavů: *Kanonie byla „zvěčnělým arcibiskupem Arnoštem blahé paměti věnována řádu řeholních kanovníků svatého Augustina, [...] ale nyní má být kvůli nedbalému a mylnému přehlédnutí odevzdána a předána do rukou nového, neznámého řádu jezuitů, jimž to tím zbožným arcibiskupem Arnoštem a našimi milými předky nikdy nebylo určeno“.*²⁸⁹

Úcta k „milým předkům“ je vůbec typickým znakem těchto pasáží ve stavovských listech. Právní tematika se tu prolíná s otázkami morálními a náboženskými. Zdůrazňuje se, že mnoho majetků odkázali klášteru v posvátných, nedotknutelných listinách – totiž v posledních vůlích – zbožní lidé, kteří již hleděli do rozšklebené tváře smrti. Jezuité se tudíž provinili tím, že *„jsou znásilňovány testamenty proti vůli odkazujících“*. To je nesmírně hanebné a *„nevýslovně proti Bohu“*.²⁹⁰ Velebnost odkazu předků je prý taková, že by kladské rytíře a měšťany mohla přimět k násilnému jednání: *„Mohli bychom [...] vzít do rukou ony prostředky, které nouze a právo vždy připouští proti násilným držitelům, a bránit dobře míněné testamenty a ustanovení našich milých předků.“* Od takového spravedlivého postupu upouštějí jen s ohledem na císaře *„jako naši nejvyšší Bohem ustanovenou vrchnost“*.²⁹¹

Tematiky privilegií se týká i jedna zajímavá a popravdě dosti odvážná právní teorie našich stavů. Svěřili se s ní Rudolfovi II. v lednu 1596: *„K tomu Vašemu císařskému Veličenstvu nejposlušněji připomínáme, že tento klášter, jak bylo řečeno, byl nejen darován řeholním kanovníkům svatého Augustina, nýbrž že také všechna a každá jeho privilegia, imunity a svobody byly určeny pouze tomuto řádu.“* Bez ohledu na to, že císař Rudolf i papež Klement veškerá práva kladských řeholních kanovníků na jezuitu výslovně převedli, vyvozují pisatelé z uvedené premisy, že tato práva byla zrušením kláštera *„zničena a uvedena v zánik“*. Jinými slovy: Jezuité se vznášejí v právním vakuu. Dostí nečekaný argument z úst šlechty – vždyť v 16. století bylo převádění majetku i práv zrušených klášterů na různé instituce a osoby, mnohdy na osoby šlechtického stavu, jevem dosti častým.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 111.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 113.

²⁹¹ Tamtéž, s. 112.

To ale není vše, co mniši a jejich zastánci na poli právníkové ekvilibristiky předvedli. Dokázali ještě něco mnohem působivějšího. Začali tvrdit, že důkazy, které podporují jejich stanoviska, se nacházejí i v listinách, jimiž byl klášter zrušen. O co konkrétně šlo: 5. července 1597 vydal papež Klement VIII. jakýsi vysvětlující dodatek ke své „rušící“ listině z 9. března 1595. Ono doplnění mělo formu breve a psalo se v něm: „z apoštolské autority jsme tímto listem ustanovili a prohlašujeme, že pokud by se přihodilo, že by řečená kolej kdykoli a jakýmkoli způsobem byla zmíněnými řeholníky Tovaryšstva JEŽÍŠOVA opuštěna, pak by potlačení řádu a připojení řečeného probošství k téže koleji bylo zrušeno a samo probošství by bylo na budoucí časy [...] obnoveno, vráceno a uvedeno do původního stavu“.²⁹²

Mnichům a jejich spojencům toto ustanovení muselo připadat jako jasný paprsek naděje. Papež byl rychle informován, že v důsledku dezinterpretace jako slov hrozí násilné akce proti členům Tovaryšstva pod heslem: „Vyžeňme jakýmkoliv způsobem jezuity, a kanonie bude obnovena.“ Samozřejmě nechtěl dopustit, aby jeho vlastní slova byla takto zneužívána. Proto již o několik měsíců později vydal další listinu, která představuje jeho rázné: „Tak jsem to nemyslel!“ Klíčové věty znějí následovně: „z apoštolské autority jsme tímto listem ustanovili a prohlašujeme, že naším úmyslem nikdy nebylo ani není toto probošství mocí zmíněné naší listiny obnovit a uvést do jeho dřívějšího stavu. Výjimkou je případ, že by sami Otcové Tovaryšstva JEŽÍŠOVA dobrovolně a po rozvaze téže probošství zcela a úplně opustili a odešli z něj s tím úmyslem a záměrem, že se do něho nikdy v budoucnu nevrátí.“²⁹³

Navzdory tomuto vysvětlujícímu dokumentu hodlali kladští protestanté využít jakékoliv příležitosti, aby jezuity vypudili. Zdá se, že při tom stále vkládali naději právě do breve z července 1597. Vhodná příležitost se naskytla roku 1599, kdy městem táhl oddíl vojska; pravděpodobně kamsi do Uher, do války proti Turkům. Kladští jezuité tento incident viděli takto: „V měsíci červenci zde byli vojáci, již ve zbroji [...]. Ti, kteří Tovaryšstvu nepřejí, aby sobě a lidu přichystali zábavu, navádějí pochodující [vojáky], aby začali s bitvou v koleji.“ Evidentně šlo o ozbrojence nekatolického vyznání, protože výzvy s radostí uposlechli: „Oddíl přišel v bojové formaci, v čele s bubeníkem a pištcem. Chystá se násilím překonat zavřené brány. Vůdcem je jakýsi kovář, který sděluje způsob, jakým mohou být brány prolomeny. Naši byli ještě více vystrašeni, když

²⁹² Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 31r.

²⁹³ Tamtéž, f. 31v.

se konal útok na druhá vrata, poté, co byla násilím otevřena první.“ Otce Tovaryšstva, kteří se již strachovali o holý život, paradoxně zachránili obyvatelé města. Ano, právě ti, kteří je příliš nemilovali. Shromáždili se totiž ve velkém počtu kolem koleje, aby na vlastní oči viděli, jak její osazenstvo skončí. Útočníci nebyli místní, a tak se davu začali obávat. „Náhle vojáci začali volat, že se jim chystá léčka. Byli zřejmě vyděšeni množstvím lidí, kteří se seběhli“. Vojsko tedy v chvatu odtáhlo a jezuité si mohli oddechnout.²⁹⁴

Jedné z listin, které ukončily bohaté dějiny kanonie, se týká také poznámka mnichů v dopise arcibiskupovi Karlovi z Lambergu z roku 1609: „V kanceláři Vaší knížecí Milosti je prý latinské svolení nejvyššího pontifika Klementa Osmého, které stanovuje Tovaryšstvu dobu držby [kladského kláštera] na šest let.“²⁹⁵ Není jasné, jak řeholníci k takovému závěru dospěli. Číslo šest se, pravda, objevuje v obou zmíněných breve z roku 1597; jde ovšem pouze o znění datovací formule: „Dáno v Římě [...] v šestém roce našeho pontifikátu.“²⁹⁶ Zde tedy zdroj uvedeného argumentu hledat nemůžeme.

Snad je zdrojem této domněnky majestát Rudolfa II. z dubna 1602, který potvrzuje zrušení kanonie a upřesňuje postavení a práva nové koleje. Řeholní kanovníci mohli uvažovat takto: Pokud po šesti letech a několika měsících (první Rudolfova rušící listina pochází z listopadu 1595) musel panovník vydat nový dokument, v němž se hovoří o zrušení kladské kanonie, pak muselo být někým původně stanoveno, že jezuité mají držet statky kláštera pouze šest let. Vidíme, že jako příslovečný tonoucí, chytající se i stébla, se naši řeholníci snažili ve svůj prospěch využít čehokoliv, třeba i velmi nepravděpodobné hypotézy.

Protivníci kláštera: Stavové pošlapávají vůli Karla IV.

Hlavním oficiálním důvodem pro zrušení kladské kanonie bylo její ohrožení místními protestanty. Toto tvrzení dokládali Christoph Kirmeser a jezuité mimo jiné

²⁹⁴ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 13. O tom, že jezuité v Kladsku rozhodně neměli „na růžích ustláno“, nás informují i královská registra. Např. roku 1600 Rudolf II. kladského hejtmana informuje o stížnostech rektora koleje na nejrůznější tupení a výsměch. Příkazuje mu, aby těmto incidentům zabránil a viníky potrestal – viz NA Praha, RG, č. 97, f. 165v–166v.

²⁹⁵ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 84.

²⁹⁶ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 31v.

tím, že stavy flagrantně porušily jedno velmi důležité klášterní privilegium – zlatou bulu Karla IV. z roku 1350. Obsah listiny shrnul roku 1609 rektor kladské jezuitské koleje takto: Klášter „*byl se všemi svými osobami a statky od počátku zlatou bulou Karla IV. vyňat ze vsí jurisdikce, z povinnosti poslouchat usnesení, mandáty atd. země Kladské a podřízen výhradně duchovnímu právu a jurisdikci*“.²⁹⁷

Toto údajné podřízení výhradně duchovní jurisdikci bylo vykládáno tak, že žádná světská osoba ani instituce nemá právo ukládat klášteru daně. Stavy ale po kanonii daně požadovaly a roku 1586, jak již víme, přistoupily kvůli jejich neplacení ke konfiskaci dobytka v jednom klášterním dvoře. Zabaveno bylo konkrétně devatenáct krav, čtyři volí a šest koní. Toto Kirmeser a později i členové Tovaryšstva Ježíšova prezentovali jako zločin, nestoudnost do nebe volající a důkaz, že protestantské stavy zahájily rozhodující tažení proti katolicismu v hrabství (příznačná jsou proboštova slova „*kladští šlechtici násilně a loupežně*“²⁹⁸ *vpadli na klášterní statek*“).²⁹⁹ Je třeba podotknout, že výsady obsažené v Karlově bule si nárokovali i jezuité. Z právního hlediska se totiž pokládali za nástupce kladských řeholních kanovníků.

O čem se vlastně v inkriminované listině píše? Karel IV. v ní v podstatě potvrzuje zakládací listinu Arnošta z Pardubic.³⁰⁰ Oba dokumenty byly vydány v Praze téhož dne – 23. října 1350. Císař nejprve podrobně vypočítává majetek, který řeholním kanovníkům darovali Arnošt a jeho bratři Smil a Vilém. Šlo o statky ve vsích Niederschwedeldorf, Oberschwedeldorf, Batzdorf a Eisersdorf, dále o jakési místo blízko kladského hradu a konečně o opevněný dvůr nacházející se přímo v areálu uvedeného hradu. Dále se upozorňuje, že ke klášternímu panství náležejí i statky, jež zakoupili bratři Renčo a Mikuláš z Hluboče. Panovník zdůrazňuje, že všechny čtyři výše uvedené vesnice a jejich rychtáři, jakož i řečené místo u kladského hradu a opevněný dvůr jsou nyní majetkem nové kanonie. Statky od bratrů z Hluboče – zvláště významný detail! – však již znovu připomenuty nejsou.

Pak přichází ta nejdůležitější pasáž: „*všechny i jednotlivé [statky] se všemi příjmy jménem a z moci nás, našich dědiců a nástupců, českých králů a Koruny*

²⁹⁷ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 89.

²⁹⁸ Lze také přeložit „*za použití loupežného násilí*“ – v originálu „*per vim spoliationis*“.

²⁹⁹ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13r.

³⁰⁰ Arnoštovu listinu viz Franz VOLKMER – Wilhelm HOHAUS (edd.), *Geschichtsquellen der Grafchaft Glatz, I: Urkunden und Regesten der Grafchaft Glatz bis zum Jahre 1400*, Habelschwerdt 1883, s. 116–119.

*řečeného království, s předchozí zralou radou našich knížat, předáků, baronů a věrných, z naší jisté vůle zprošťujeme a osvobozujeme od všech věcných nebo osobních služeb [...], od vši světské jurisdikce ustanovujeme, že [...] mají být podřízeny církevnímu právu a od nynížka se těšit z církevní imunity a svobody“.*³⁰¹

Pokud jsme předchozí dva odstavce četli pozorně, je nám jasné, že listina umožňuje dvojí interpretaci. Vesnice Niederschwedeldorf, Oberschwedeldorf, Batzdorf a Eisersdorf jsou uváděny opakovaně, majetek darovaný šlechtici Renčonem a Mikulášem nikoliv. Z toho je možné vyvodit, že vynětí ze světské jurisdikce se týká pouze oněch čtyř vesnic. Formulace „*všechny i jednotlivé [statky] [...] osvobozujeme*“ ale připouští i výklad, že Karel IV. udělil imunitu *celému* panství kanonie.

Tato nejednoznačnost byla zcela určitě vnímána jako problém již v době Karlově; protože císař už za necelý měsíc, 16. listopadu 1350, vydal další, upřesňující privilegium. Tímto dokumentem prohlašoval, že uvedená exempce ze sféry světského práva nebyla poskytnuta všem klášterním vsím, ale pouze oněm čtyřem „*vyvoleným*“.³⁰²

Císařova jasná slova však některým kladským proboštům nebránila v tom, aby opakovaně vznášeli nárok na imunitu celého svého panství. Proti tomu se logicky stavěly kladské stavy. K prvnímu střetu došlo ve 2. polovině 15. století. Listinou ze 14. října 1475 jej urovnal tehdejší držitel kladského hrabství, kníže Jindřich Münsterberský. Kníže, mimochodem syn krále Jiřího z Poděbrad, se postavil zcela na stranu stavů: „*ustanovujeme, aby se probošt Michael a jeho budoucí nástupci trvale a na věky ze všech a se všemi majetky hledícími ke klášteru s výjimkou oněch čtyř vsí a statků výslovně osvobozených ve zlaté bule ukázali skloněnými a zavázanými [...] ve všech břemenech, kontribucích, berních, sbírkách a jiných zátěžích bez jakékoliv výmluvy*“. Velmi důležité je, že toto rozhodnutí obsahuje i sankci: Klášter se měl knížecí vůli podřídit „*sub pena impignoracionis*“ – „*pod trestem zabavení*“.³⁰³ Jinak řečeno: Pokud by se proboštovi a jeho spolubratřím opět nechtělo platit daně, měly se stavy odškodnit zabavením části klášterního majetku.

Další kolo boje o klášterní imunitu propuklo za Christopa Kirmesera. Onu již několikrát zmiňovanou konfiskaci klášterního dobytka z roku 1586 sice probošt nazýval

³⁰¹ Tamtéž, s. 119–122.

³⁰² B. BRETHOLZ, *Das Pfarrei-Archiv in Glatz*, s. 7.

³⁰³ Franz VOLKMER – Wilhelm HOHAUS (edd.), *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz, II: Urkunden und Regesten der Grafschaft Glatz von 1401 bis 1500*, Habelschwerdt 1888, s. 348–349.

loupeží,³⁰⁴ ale nám je jistě zřejmé, že stavy nejenže mohly, ale podle listiny Jindřicha Münsterberského dokonce musely reagovat právě uvedeným způsobem.

Probošt si stěžoval až u Rudolfa II., ovšem odpověď, která mu byla od pražského dvora doručena, ho musela velmi zklamat. To, že jeho stížnost nebyla přijata příznivě, poznal již z úvodu císařova listu, datovaného 8. listopadu 1586, kde je použita formulace „*tvá domnělá exempce*“. Panovník poukazuje na listinu Karla IV. z listopadu 1350 i na rozhodnutí knížete Jindřicha a konstatuje, že tyto důkazy ve prospěch stavů hovoří zcela jasně. Pak přechází do zlobného tónu: „*Ačkoliv zmíněný náš hejtman ono zabavení podle výše zmíněného ustanovení knížete Jindřicha Münsterberského provedl v exemptní vsi, kde máš dvůr, bylo toto všechno zapříčiněno tvou neposlušností a zadržováním naší berně a náležitých dávek*.“ Nejostřejší je závěr listu: „*Tímto ti přikazujeme konečně a přísně, aby ses proto zcela a úplně zdržel takové neposlušnosti, jakož i odpírání a nenáležitého zadržování berně a dávek a abys tyto vždy řádně, jak se patří, bez umenšení odváděl*“.³⁰⁵

O pět let později, 19. prosince 1591, byla „*mezi vznešenými stavy a proboštvím v Kladsku*“ uzavřena smlouva, která měla dlouholetý spor definitivně ukončit. Probošt Kirmeser se v ní jménem svého kláštera podřizuje panovníkovu příkazu a zavazuje se platit berně i jiné dávky ze všech vesnic, „*kteřé nejsou výslovně jmenovány ve zlaté bule Karla IV.*“ Stavy pak slibují „*chránit statky výše uvedeného kláštera jako jednoho z ostatních spoluobyvatel země*“.³⁰⁶

Sám probošt tedy nakonec uznal, že jeho protivníci byli v právu. To však rektoru jezuitské koleje nebránilo v tom, aby roku 1609 v rámci polemiky s proklášterním táborem nepřišel s nadmíru svérázným výkladem celého sváru o placení daní: To, že klášter, resp. jezuitská kolej jako jeho „*dědička*“ odvádí berně, je situací zcela novou, nezakládající se na jakýchkoliv historických dokumentech. „*Tento stav začal teprve před 6 lety před námi, nemůže tedy být nazýván prastarým, jak ho popisují stavy*“. Kirmeser prý dohodu z roku 1591 neuzavřel proto, že by byl přesvědčen důkazy protistrany, že by se sklonil před vůlí Karla IV., Jindřicha Münsterberského a nakonec Rudolfa II. To, že se s kladskými rytíři a měšťany dohodl, že se uvolil platit kontribuce, byla pouze jeho dobrá vůle: „*Bylo na jeho vůli, stejně jako je nyní na naší vůli, zůstat*

³⁰⁴ Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 13r.

³⁰⁵ AD Kłodzko, sig. R1 p 1586.

³⁰⁶ ATJ Kraków, rkp. č 2649, s. 279–282.

při smlouvě, nebo ne³⁰⁷. Jezuité se zkrátka zuby nehty drželi teorie o zuřivých protestantech, kteří nebohého Kirmesera protiprávně nutili, aby se, co se berní týče, choval stejně jako ostatní vrchnosti Kladského hrabství.

Na závěr této kapitoly nutno uvést ještě jednu skutečnost, čtenáři jistě zcela zřejmou: Po zrušení augustiniánské kanonie poukazovali jezuité stále znovu na listiny Rudolfa II. a Klementa VIII., kterými toto zrušení bylo provedeno. Se slovy, že předání majetku řeholních kanovníků Tovaryšstvu Ježíšovu, bylo učiněno „*Papežskou Svatostí a Jeho císařskou Milostí*“³⁰⁸ se při procházení jezuitských dokumentů k naší tematice setkáme nesčetněkrát. Co mohlo být účinnějšího, než když rektor kladské koleje upozorňoval Rudolfa II., vždy dbalého své důstojnosti, že řeholní kanovníci požadují obnovení svého kláštera v rozporu s císařovou vůlí, že jednájí, „*jako kdyby ten klášter nebyl našemu Tovaryšstvu náležitým způsobem předán Vašimi vyslanými komisaři*“. Všechny aktivity protistrany pak bylo možné jednoduše očernit slovy, že „*je dotčena reputace a povýšenost Vašeho císařského Veličenstva*“.³⁰⁹

Shrnutí

Je poněkud paradoxní, že jak augustiniánští kanovníci a stavy, tak příslušníci Tovaryšstva se dovolávali týchž dokumentů. Obě strany postupovaly tak, že vytáhly z truhly či jiného bezpečného úložiště příslušný pergamen, přečetly si ho a vybraly z něj ty věty, které se jim „hodily do krámu“. Taková listina pak vlastně fungovala jako jakési švédské stoly, z nichž si lidé také vybírají pouze to, co jim připadá přitažlivé a lahodné.

Nejlepším příkladem uvedeného přístupu je využívání Karlovy zlaté buly z října 1350. Mniši a jejich spojenci prohlašovali, že bula je výslovně určena řádu řeholních kanovníků, což znamená, že nikdo jiný statky kanonie vlastnit nesmí. Podle druhého tábora táž listina dokládala, že kladské stavy jednaly protiprávně, když po klášteře vyžadovaly placení berní. Karel IV. prý kanonii od jakýchkoliv plateb představitelům světské moci navždy osvobodil. Incident v Niederschwedeldorfu, kde byl v reakci na

³⁰⁷ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 90.

³⁰⁸ Tamtéž, passim.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 91.

neodvedení berně konfiskován klášterní dobytek, pak byl podle této logiky prezentován jako křiklavý důkaz běsnění kladských protestantů.

Obě strany obviňovaly protivníka z omylu a obě měly v tomto obviňování pravdu – další paradox, který tu potkáváme. Majetek kteréhokoliv kláštera – v případě souhlasu příslušných autorit – samozřejmě mohl být jinému řádu předán. To, že listiny, jimiž byl takový řádový dům založen a obdarován, byly vydány konkrétní řeholní komunitě, nemohlo garantovat neměnnost tohoto právního stavu až do konce věků. A k problému placení berní klášterem se vyjádřil již Karel IV., který v jiné listině z roku 1350 stanovil, že mniši daně z části svých statků odvádět musejí.

„Portréty“ sporných stran

Obraz protivníků kláštera v dokumentech zastánců kláštera

Většině účastníků našeho sporu bylo jasné, že jestliže má být jejich argumentace dostatečně působivá, musí ji doplnit vykreslením co nejodpudivějšího obrazu protistrany a vše „okořenit“ řadou emotivních výkřiků. Mnohdy (ne-li většinou) nezáleží na tom, co se říká, ale jakým způsobem se to říká. To věděli již starověcí řečníci a platí to vlastně dodnes. Nějakou tou citově silnou formulací je proložena i nejedna pasáž věnující se například rozboru listin, ale věty, v nichž hrdinové našeho příběhu líčí vlastnosti svého protivníka, emocemi přímo přetékaají.

Patrně nás překvapí, že hněv zastánců zachování kláštera, zvláště stavů, se snesl i na hlavu arcibiskupa Berky. Berka se, jak již dobře víme, snažil kanonii zachránit, nakonec však musel ustoupit před vůlí mocnějších. A právě to stavové ostře kritizovali jako slabost a zbabělost, ba co víc – jako hřích. V listu císaři z října 1597 volají, že pokud klášter skutečně bude zrušen, bude to znamenat spáchání nezměrných hříchů, přičemž *„na těchto hříších budou mít účast všichni ti, kterým byl svěřen vrchní dohled nad tímto řádovým domem a kteří chtějí být fundátory aneb kolátory, jako je právě Jeho knížecí Milost pan arcibiskup.“* Řečení lidé tím, že *„se nesnažili s větším důrazem, aby tento klášter byl zachován ve svém původním stavu“*, nečiní nic jiného, než že *„oslabují a nohama pošlapávají dobrotivý a laskavý úmysl a přízeň prvního fundátora a předků.“* Místo, aby splnili svou povinnost a zastali se pronásledovaných mnichů, *„otvírají jezuitům dveře a okna a tím je uznávají a přijímají za své učitele a mistry.“*³¹⁰

V témže listu šlehá vysoko i plamen nenávisti k proboštu Kirmeserovi: *„Teď musíme jasně říci, že nyní nedávno vládnoucí probošt vůči svému řádu, kterému přísahal, jednal tak zrádně a nevěrně, oloupil jej, ze svévolné opovržlivosti a ctižádosti za úplatu a vědomě opustil řádné povolání a jemu svěřený klášter [...], prahl po vyšších počtách, hodnostech a prebendách a příjmech, nechal se zavést duchem pokušitelem na*

³¹⁰ ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 114–115.

*střechu chrámu, a nadto své jemu svěřené děti – farníky*³¹¹ *vystavil plenění a nebezpečí.*³¹² Čtenáři možná není úplně jasné, proč se v této dlouhé a košaté větě mluví o střeše chrámu. Ne, nejedná se o narážku na jeden z chrámů Páně v Kladsku. Pisatelé jen odkazují na novozákonní příběh o pokušení Krista. Podle něj Satan vystavil Ježíše třem zkouškám. Druhou z nich bylo, že jej postavil na vrchol jeruzalémského chrámu a vyzval jej, aby se vrhl dolů a vynutil si tak na Bohu svou záchranu. Syn Boží však odmítl svého Otce pokoušet.³¹³ Kladští rytíři a měšťané citovanými slovy tedy vyjadřují své přesvědčení, že zlovolný probošt je strháván do pekelného chřtánu nikoliv jen zlem v sobě samém, ale samotným Luciferem. Dle jejich názoru Kirmeser v této zkoušce – na rozdíl od Krista – samozřejmě tragicky selhal.

Nejvíce prostoru ve svých listech však stavové věnují hlavnímu protivníkovi – jezuitům. Ti jsou líčeni téměř jako největší pohroma, jaká kdy postihla svět. Jsou údajně tak zlí, tak zkažení, že myslí jenom na svůj prospěch a nejsou ochotni a vlastně ani schopni omezit svou požívačnost. Aby údajná zlotřilost jezuitů vynikla ještě více, jsou srovnáváni s lidmi žijícími prý řádně a příkladně – s obyvateli Kladska. V hrabství žije *„mnoho stovek věrných poddaných, kteří Vašemu císařskému Veličenstvu v nynějším válečném tažení poskytují nejen svůj majetek, ale také v případě nouze z pravé německé věrnosti nasazují svá těla a životy“*. Každý z nich je přitom panovníkovi *„více ku prospěchu než tři, čtyři řeholní osoby [míněni jezuité], které se starají toliko o svůj pomíjející břich a při těchto svých žádostivostech břicha nezpůsobují a neusilují o nic jiného než o rozvrat“*.³¹⁴

Roku 1596, tedy ještě před příchodem jezuitů, zemský sněm hrabství Rudolfovi II. líčí, k jak nepředstavitelným škodám by v zemi došlo, pokud by její hranice překročila noha jezuity. Je to obraz naprosté zkázy. *„Taková neuvážená a rychlá změna a novota“* zplodí pouze to, že *„dosud trvajících křesťanská láska, jednota, sousedství a důvěra budou rozervány, naproti tomu zášť a rozepře, hádky a různice budou zasazeny, statky budou navzájem zcizovány a oddělovány, všude bude zaveden zmatek a nesvár v duchovních a politických věcech.“*³¹⁵ O pár vět dále se varuje, že jezuitský mor se může dotknout

³¹¹ V originále „*Pfarkinder*“.

³¹² ATJ Kraków, rkp. č. 2611, s. 114.

³¹³ Mt 4, 5–7.

³¹⁴ ATJ Kraków, rkp. 2611, s. 120.

³¹⁵ Tamtéž, s. 155.

i samotného panovníka. Oni neblaze proslulí řeholníci totiž „s sebou do země, a zvláště knížatům přinášejí všelijaké nebezpečí, neklid a neštěstí“.³¹⁶

Pro případ, že by Rudolf ještě nebyl dost vyděšen, měly stavy v záloze další hrůzyplnou vizi. Jezuité nejenže ničí dosavadní dobré vztahy mezi obyvateli, nejenže všem, v první řadě panovníkovi, přinášejí neštěstí a smůlu, ale také vždy rozvrátí hospodářství kraje, který je jejich přítomností postižen. „Snad ta věc může zajít až tak daleko, že klášter a jeho příjmy budou ztenčeny a že by bylo možné tím obtížněji přimět lidi k odvádění a poskytování toho, co se má jinak tomu řeholnímu domu povinně dávat. [...] Z toho můžeme snadno uvážit, že tento dosud dobře zachovalý klášter by byl zachvácen úpadkem a snad by výsledek té věci nakonec byl takový, že by jej do jeho původního stavu (v němž nyní ještě je) vůbec nebylo možné navrátit, nebo jen s velkým úsilím, prací a námahou.“ Zdůrazňuje se, že tato slova nejsou pouhou domněnkou, ale že „to vyplývá a je očividné z každodenní zkušenosti jiných míst.“³¹⁷ Víme, že stavové se po příchodu jezuitů velmi usilovně snažili, aby se jejich „proroctví“ naplnilo: Okamžitě zakázali poddaným, aby kladské koleji odváděli jakékoliv dávky.

Když císař přes všechna varování svolil k předání kladské kanonie jezuitům, rozhodly se stavy přitvrdit a vykreslily ještě temnější portrét Tovaryšstva. Učinily tak v suplice z října 1597. Dříve tvrdily, že Otcové plodí „rozepré, hádky a různice“, nyní bijí na poplach s tím, že ovocem jezuitského stromu jsou války. Upozorňují, že „paty jezuitů následuje mnoho nářku a utrpení, o čemž věrohodně svědčí Francie a jiná místa“.³¹⁸ Ve Francii v té době stále ještě probíhaly války mezi tamními kalvinisty (hugenoty) a katolíky. Z hlediska členů kladského sněmu byla příčina onoho nadmíru krvavého a téměř čtyři desetiletí trvajících konfliktů jasná: Za všechno mohl příchod jezuitů.

Nejen rozdmýchávání válečných požárů, ale i osnování spiknutí a rebelií proti panovníkovi prý patří mezi oblíbené kratochvíle následovníků Ignáce z Loyoly: „Ano, oni sami také píší a říkají, že nejsou povinni poslušností žádné světské vrchnosti. O nich také píší znamenití lidé, že kdo chce zabránit vzpouře poddaných proti vrchnosti a ponechat zemi a lid v klidu, ten u sebe nemá nechat uhnízdit žádného jezuitu.“³¹⁹

³¹⁶ Tamtéž, s. 156.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž, s. 116–117.

³¹⁹ Tamtéž, s. 117.

Slovník stavů je příznačný. O jezuitěch se mluví jako o nějaké škodlivé havěti, která se v té či oné nebohé zemi hodlá „einnisten“ – „uhnízdit“.

Pisatelé vědí, že by mohli upadnout do podezření, že se proti Tovaryšstvu staví především z důvodu náboženské zášti. Proto připomínají, že jezuity nemůže vystát i mnoho katolíků, zvláště mnichů. „Protože jsou také nováčky a na světě nerostou téměř ani 50 let a ruce jim narostly z nadměrné lakoty a předstírané zbožnosti příliš dlouhé, nejsou na slušných místech trpěni. Dokonce od samotných svých příbuzných katolického náboženství jsou jakožto domnělí reformátoři klášterů, jak sami sebe nazývají, nenáviděni a pronásledováni.“³²⁰ Tato slova svým ochráncům možná poradili řeholní kanovníci. Právě v prostředí starých církevních řádů byla výtka jezuitům, že jsou „nováčci“, velmi častá. Cisterciáky, benedikty či augustiniánské kanovníky bylo v 16. století možné kárat za leccos, ale určitě ne za to, že by jim chyběla dlouhá a slavná historie. V konkurenčním boji s Tovaryšstvem tedy vyzvedávali právě ji jako jednu ze svých hlavních předností.

Také „zahraničněpolitickou kartu“ protivníci jezuitů vynášejí. Probíhá válka s Osmanskou říší a vnitřní mír je důležitější než kdy jindy: „Nechť Vaše císařské Veličenstvo jako mírumilovný potentát [...] nedovolí, aby vzrostly takové rozepře mezi jeho poddanými a aby pouto křesťanské lásky mezi sousedy a obyvateli bylo tímto způsobem roztrháno, zvláště v dnešní době, kdy opět bojujeme s jiným nepřítelem v Uhrách“.³²¹ Čtème takové věty pozorně a všimějme si detailů. Turci (sice nejsou výslovně jmenováni, ale s nikým jiným Habsburkové v té době v Uhrách nebojovali) jsou označeni jako „jiný nepřítel“ či „druhý nepřítel“ („ein anderer Feind“). Kde je druhý nepřítel, musí být i první nepřítel. Kdo jím byl? Odpověď je jistě každému zřejmá. Jak velká musela být nenávist vůči jezuitům, když jsou jmenováni v jedné řadě s protivníkem, se kterým Habsburkové vedli mnoho vyčerpávajících válek...

Poté, co barvitě vylíčili, jaká Apokalypsa by nastala, kdyby členové Tovaryšstva v Kladsku zůstali, vyslovují naši „jezuitobijci“ podezření, že muselo dojít k nějakému omylu. Vždyť Rudolf je tak mírumilovný, tak dobrotivý a k obyvatelům Kladského hrabství vždy laskavý. Proto „nemůžeme uvěřit, že Vaše císařské Veličenstvo souhlasilo s touto změnou a s vypravením jezuitů dříve, než jsme byli s našimi námitkami vyslyšeni“. Pokud panovník opravdu k takové obskurnosti svolil, musel tak učinit „bez

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

úplné znalosti případu a s nedostatečnou informací“.³²² Nyní již tu dostatečnou informaci má, a tak podepsaní pevně věří, že všechny uvedené námitky přijme, „čímž Vaše císařské Veličenstvo prokáže dobrý křesťanský a Bohu svrchovaně milý skutek, kterým bude zachován mír, láska a jednota mezi jeho věrnými poddanými, naproti tomu bude zabráněno všelijakým zmatkům, neštěstí a rozdělení, též věčnému protivinstvím mezi námi a novými obyvateli kláštera“.³²³

Citoval jsem dokumenty z konce 16. století, z doby, kdy se v Kladsku s obavami očekával příchod jezuitů a kdy rozrušení místních nekatolíků dosahovalo vrcholu. Je skutečně pozoruhodné, s jakým zanícením dokázaly luterské stavy bojovat za katolický klášter. Kdyby Martin Luther v té době ještě žil, jistě by tím příliš nadšen nebyl. Ovšem obyvatelé Kladska se se starým řádovým domem již jaksi sžili (nejinak tomu bylo i v mnoha jiných oblastech českých zemí, kde nekatolíci udržovali s mnichy velmi korektní vztahy) a navíc – v porovnání s hrozbou založení jezuitské koleje se stavům jakákoliv jiná eventualita zdála být lepší.

Tón dokumentů z roku 1609 je mnohem uměřenější. Invektivy vůči jezuitům jsou řídké a v dopisech řeholních kanovníků chybí úplně. Proč? Hrál zde snad nějakou roli to, že se zastánci restituce kladské kanonie obraceli – na rozdíl od 90. let – i na nuncia Caetaniho a jeho prostřednictvím na papeže? Jistě, je to jedno z možných vysvětlení. Ale až se seznámíme s kauzou augustiniánské kanonie v Olomouci, uvidíme, že tamním mnichům nedělalo vůbec žádný problém sesílat hromy a blesky na hlavy jezuitů přímo v peticích Svatému Otci. Spíše se tedy zdá, že onen až poněkud plachý charakter písemností z roku 1609 je dán situací, v níž se bývalí řeholníci v té době nacházeli. Jejich klášter byl zrušen a oni (s výjimkou bratra Michaela) žili v „exilu“ na královských farách v Kladském hrabství. Moc si tedy – lidově řečeno – vyskakovat nemohli. Jejich olomoučtí řádoví spolubratři naproti tomu v době, kdy do Říma posílali své rozhněvané dopisy, stále sídlili ve svém klášteře, jejich poddaní jim odváděli dávky (to bylo velmi významné, neboť žádné protijezuitské tažení se neobešlo bez peněžních nákladů) a navíc se mohli pochlubit nikoliv nevýznamnými spojenci v řadách katolické církve.

³²² Tamtéž, s. 118.

³²³ Tamtéž, s. 122.

Obraz zastánců kláštera v dokumentech protivníků kláštera

V této kapitole se budeme zabývat v podstatě pouze texty, které pocházejí z pera Christopa Kirmesera. Vedle něj sice za zrušení kláštera horovali také jezuité, nuncius Speciano a nakonec i papež Klement VIII., ale v jejich písemnostech na očerňování charakteru protivníka doprovázené výbuchy emocí nenarazíme. V případě papeže a nuncia máme k dispozici pouze jejich oficiální dokumenty – listiny. Ty se pro vyjádření zhnusení nad podlostí protivné strany příliš nehodily. V relacích nuncia Speciana (které se však nezachovaly v úplnosti) není o kauze Kladsko ani řádka.

A jezuité – to je takový speciální případ. V dané době dosti výjimečný případ. Badatel, který zavítá do *Archivum Romanum Societatis Iesu* či do provinciálního archivu Tovaryšstva Ježíšova v Krakově sice může studovat korespondenci mezi řádovými generály a jezuitu z provincií, může si přečíst petice rektora kladské koleje, ale nikde nenajde jedinou větu, kterou by doložil, že jezuité opláceli nadávky Kladských stejnou mincí. Právě jsme si ukázali, že stavové hrabství na členech *Societas Jesu* nenechali takříkajíc nit suchou – jsou strůjci válek, původci rebelií, příčinou nářku a utrpení atd. atd. Členové Tovaryšstva se však ve svých polemikách omezují na konkrétní, věcnou argumentaci týkající se kladské kanonie a oné slovní dělostřelby, kterou si tolik oblíbili jejich protivníci, se zřikají. Pouze označení bývalého augustiniánského kanovníka Caspara Hausera výrazem „*ten Hauser*“ („*der Hauser*“) v listu panovníkovi můžeme pokládat za určitý projev despektu. To je ovšem výjimka.

Proč byli tak slušní (někdo by snad mohl dokonce říci „tak moderní“)? Je to zřejmě dáno především předpisy Tovaryšstva pro vnitrořádovou korespondenci, které ovlivnily i styl dopisů adresovaných osobám mimo řád. Bylo nařízeno, že list jezuitu má být jasný, nesmí být zbytečně rozvláčný a musí být prost veškerých nepotřebných rétorických příkras. Taková korespondence byla praktičtější, a navíc zcela v souladu s náboženským ideálem mírnosti, resp. uměřenosti (*modestia*). Sám Ignác z Loyoly prohlásil: „*Přehnaně stylizovaných dopisů nemáme zapotřebí*“.³²⁴

Vraťme se tedy k proboštu Kirmeserovi. Jeho slovník byl velmi bohatý, a tak mohl tisícerým způsobem vyjádřit, jak moc svými odpůrci pohrdá, jak velká je jeho nenávisť. Když chce například sdělit, že jeho klášter – na rozdíl od jezuitů – není

³²⁴ Markus FRIEDRICH, *Der lange Arm Roms? Globale Verwaltung und Kommunikation im Jesuitenorden 1540–1773*, Frankfurt am Main 2011, s. 93–94.

schopen zastavit stále se stupňující útoky náboženských protivníků, napíše, že augustiniánští kanovníci nejsou s to zadržet „*tak silné dychtění a útoky nepřátelských harpyjí*“.³²⁵ Když jednoho českého šlechtice informuje o tom, jak jej skličuje, že téměř celé Kladské hrabství propadlo herezi, klade na papír tato slova: „[Píši] *proto, že svá ústa téměř nemohu otevřít kvůli velkému zármutku srdce, který na mne zde ze všech stran dopadá, a vpravdě nemohu Vaší Milosti takové mé hoře zatajit, nýbrž musím to Jeho císařskému Veličenstvu a Vaší Milosti se srdcem zarmouceně smutným předložit písemně.*“³²⁶

Dosti jednoznačně a razantně také líčí charakter arcibiskupa Medka. Ten prý byl proti kladskému proboštovi zaujatý natolik, že „*nevoli, kterou vůči mně pojal, neodložil dříve než spolu s životem skrze úmrtí.*“³²⁷ Tato nenávist se údajně zrodila během audience, kterou měl Kirmeser v arcibiskupském paláci koncem roku 1586 nebo někdy v průběhu roku následujícího. Jistá indicie ale naznačuje, že Medkova nelibost zase nebyla tak silná. Na jaře 1589 arcibiskup totiž Otce Christopha pověřil významným a čestným úkolem: Měl se odebrat do Říma a předat papeži Sixtu V. relaci *ad limina*, tj. zprávu o stavu pražské arcidiecéze.³²⁸ Uvedený dokument měli v ideálním případě předávat biskupové papeži osobně, ale často se nechávali zastupovat jinými církevními hodnostáři. Je reálné, že by pražský arcibiskup takto vyznamenal člověka, kterého se rozhodl až do konce svých dnů pronásledovat nezměrným hněvem?

Nejvíce se představený kladského kláštera „vyřádil“ v kázání, které měl o neděli *Quasimodogeniti*, tedy o první neděli po Božím hodu velikonočním roku 1587. Nebylo to kázání leccjaké. Kirmeser je totiž vydal tiskem (vytištěno bylo v Ingolstadt, ve městě, kde probošt – na jezuitské univerzitě – studoval), a to hned dvakrát. Poprvé roku 1587, podruhé roku 1592. Toto načasování přímo volá po naší pozornosti.

Někdy koncem roku 1586 došlo, jak jsme se dozvěděli v kapitole o chronologii naší kauzy, k úřednímu zabavení dobytka v jistém klášterním dvoře (císařův mandát, který tento incident zmiňuje, pochází z 8. listopadu). Poté probošt zahájil kroky směřující k předání kanonie jezuitům. A právě v této době vychází uvedené kázání poprvé. U arcibiskupa Medka však plán na zrušení kanonie nenalezl příznivou odezvu, a tak byl celý projekt několik let „u ledu“. Teprve když byl zvolen nový arcibiskup, což

³²⁵ Olomouc, f. 13r.

³²⁶ AD Kłodzko, sig. A 10 b, 2. července 1584.

³²⁷ Tamtéž, f. 13r.

³²⁸ Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 224–225.

se stalo roku 1592, vrátil se Kirmeser ke svému záměru. Jistě nemusím opakovat, kteréhože roku spatřilo světlo světa druhé vydání proboštova díla.

Proč se vlastně kladský prelát rozhodl tímto dílkem vstoupit do světa literatury? Povíme si něco o jeho obsahu a hned nám to bude jasnější. Probošt si opakovaně stěžoval na chování svých konkurentů v boji o duše obyvatel hrabství. Jistě si vzpomínáme, že jej iritoval zejména jeden z nich, luteránský kazatel Andreas Eising. Jeho kázání prý byla plná „*neevangelických, urážlivých a hanobících slov*“.³²⁹ Nuže, pohledme, jak mělo podle Kirmesera vypadat kázání evangelické a neurážlivé.

Titul kázání, resp. spisu zní velmi přívětivě: „*Pax vobis*“, tedy „*Pokoj vám*“. Na začátku nalézáme čtení z Nového zákona, ke kterému se kázání vztahuje. Jde o verše Jan 20, 21–31, které líčí rozhovor vzkříšeného Krista s apoštoly. Spasitelova promluva začíná právě slovy „*Pokoj vám*“. Listujeme dál a čteme úvodní slova vlastního kázání, které potvrzují náš prvotní dojem, že půjde o duchovní promluvu smířlivou, radostnou, o protiklad Eisingových nenávistných výlevů: „*Pax vobis, pokoj vám, říká třikrát věčná Boží moudrost, Ježíš Kristus, v tomto dnešním svatém evangeliu, když po svém radostném zmrtvýchvstání pozdravil své milé učedníky a apoštoly, pohlédnuv na ně poprvé.*“³³⁰

Postupně se však tón mění. Přichází varování před temnotami, které Kristův pokoj narušují: „*Neboť stejně jako z Božího pokoje povstává všelijaká spravedlnost, tak také naproti tomu z ďáblova nepokoje různé bezpráví, zatrpklost a nevole. Protože však Boží rozsudek nad zlem hříchů a nespravedlnosti není vyneseno brzo, pokračují běsnící děti tohoto světa dokonce bez jakéhokoliv studu v páchání všelijakých hříchů, hanebností a setrvávají úplně ve vši zlobě a svévoli.*“³³¹ Kirmeserův lék na ony smrtelné hrozby, které člověka strhávají do pekelné propasti, je typicky katolický: „*proti těmto smrtelným hříchům by se snad ještě mohlo pomoci Boží milostí skrze kajičnou zpověď a odpouštění hříchů.*“³³² Jak známo, význam zpovědi neakcentovaly protestantské církve tak jako katolíci. Řada evangelických autorit nepokládala zpověď za svátost ustanovenou Kristem, obvyklá byla rovněž kritika její formy užívané v katolické církvi, tj. soukromé ušní vyznání hříchů před knězem.

³²⁹ AD Kłodzko, sig. A 10 b, 15. ledna 1585.

³³⁰ Christophorus KIRMESERUS, *Pax vobis. Ein Christliche Predig von dem Fride vnsers lieben Herren vnd Heylands Jesu Christi* [...], Ingolstatt 1592, s. 2.

³³¹ Tamtéž, s. 9.

³³² Tamtéž, s. 10.

Všem má být jasné, že uvedenými pekelnými nástrahami je postiženo i Kladsko: „*Ale lstivý ďábel a arcinepřítel naší spásy žalostně roztrhal a rozdrtil milostiplná pouta kajícího, jak to pak (Bože, smiluj se) s bolestí vidíme před očima. Dostatečně to vidíme v tomto vznešeném Kladském hrabství.*“ Poté prelát naříká, kolika nepřáteli je „*Kristův ovčinec*“ (rozuměj „katolická církev“) v zemi ohrožen. Zdejší „*milé ovečky*“ jsou hubeny nejen novokřtěnci, „*kalvinistickým drakem*“ a mnoha dalšími protestantskými „*houfy*“, ale i těmi, „*kteří se od veškerého poznání Boha zcela odvrátili a s bezbožným, pošetilým mužem v srdci říkají, že žádný Bůh není*“.³³³ Ateismus se v 16. století skutečně vyskytoval (jedna z nejznámějších mikrohistorických studií o oné době, Ginzburgova kniha *Sýr a červi*, pojednává o kacířském procesu s jistým mlynářem z Furlanska, jehož názory se blíží ateismu³³⁴), šlo ovšem o postoj v zásadě výjimečný. Kirmeser jej zmiňuje proto, aby jeho posluchači, resp. čtenáři nabyli dojmu, že katolíci v hrabství musejí čelit nebezpečí vpravdě obrovskému a smrtelnému.

Postup nepřátel je prý neobyčejně rychlý: „*Bohu na výsostech budiž žalováno, ano, dostatečně to poznáváte ve vaší obci, mezi sousedy a ve vlastních domech, jak u tak mnoha věrných lidí v několika letech žalostně vyhasla křesťanská láska i se vším Božím pokojem*“. Nedostatek křesťanské, katolické lásky v Kladsku má přitom jen ty nejzhoznější následky: „*Vy vidíte, vy milí Kladští, jak jste zabředli do neustálého rozhořčení, hádek a nevole [...]. Vidíte to a dozvídáte se o tom denně, že veškerá víra, veškerá láska a věrnost byla ze země vykázána falešnými, neřádnými kazateli. Kristův pokoj, to vznešené 'Pokoj vám', je roztrhán*.“ Dobří křesťané nemohou být přáteli takových služebníků temnot, kteří mají „*za své nejlepší přátele žida a pohana, Turka a ďábla*“.³³⁵

Poté, co náš stále více rozhněvaný kazatel sám označil své náboženské protivníky za ďáblové přátele, je začíná obviňovat z nesnášenlivosti: „*Je k nářku, že mnohý krásný, vážený muž se nespokojuje se svým vlastním neštěstím a omylem, nemá dost na Božím hněvu, který na sebe a na svou nevinnou ženu a dětičky seslal skrze kacířství, ale nenávidí, pošklebuje se a vysmívá se, znevažuje a uráží ještě jiné, věrné lidi, muže a ženy, kteří se naopak ve vši pokoře odebrali k Božímu pokoji do naší*

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*, Praha 2000.

³³⁵ Ch. KIRMESERUS, *Pax vobis*, s. 10.

*katolické církve a stávají se součástí všeobecného svatého křesťanského společenství.*³³⁶

Když Kirmeser mluví o charakteru protestantů, nezná jeho fantazie hranic. Jen namátkou si ukážeme několik postupů, kterých s oblibou užívá. Občas hledá vhodné přirovnání v říši zvířat. „Heretici“ pochopitelně nemohou být pojmenováni jako zvíře ušlechtilé, jako kuň, orel či lev. Mnohem vhodnější je takový pes: *„tyto nebohé, svedené lidičky jsou jako zuřiví psi, kteří zrovna tak kousají kolem sebe, napadají lidi a dobytek a chtějí zuřivě a vztekle dělat všechno jako zlostný pes, který sedí na otýpce sena, nijak jí neužívá, a nepustí k tomu také milou ovečku, nýbrž vrčí na ni podle pravého psiho zvyku.*³³⁷ Použitelný je i mezek, nevzhledný kříženec koně a oslice: „Kacíři“ jsou *„jako mladý mezek, který když se ze struku své matky dostatečně nasál a napil, otočí se a udeří matku zadními nohama do boku.*³³⁸

Dalším postupem, který tu nalézáme, je srovnání „heretického“ protivníka s jinými dávnými nepřáteli křesťanstva. Účelem je, aby se i ti nejzavilejší protivníci z minulých časů zdáli být vedle Lutherových učedníků téměř neškodní. *„U Turků a pohanů nemá křesťana udivovat, že umírají v nevíře, neboť pronásledují Kristovu pravdu, kterou nikdy nepoznali. U židů tomu je stejně, neboť pronásledují pravdu, kterou ukřižovali a svým vlastním rozsudkem tak naplnili Písmo. Ale naši odpadlí predikanti a sektářští mistři, kteří se pyšní Kristovým evangeliem – zde, zde je třeba se divit jejich zlobné tvrdošijnosti, že Kristovu pravdu pronásledují.*³³⁹

Nadmíru si Kirmeser při charakteristice protestantů oblíbil i odkazy na různá emocionálně silná místa v Bibli. Například: Heretičtí *„zuřiví vlci [...] tak bezostyšně roztrhali milý Kristův oděv na kusy, který přece ušetřili i krvelační katovští pacholci, když ho nerozdělili, ale metali o něj los, kdo si ho ponechá celý.*³⁴⁰ Zde jde, jak jsme jistě poznali, o narážku na událost, k níž podle evangelií došlo po Kristově ukřižování: Vojáci metali los o to, kdo získá Ježíšův šat. V našem kázání Kristovy šaty symbolizují křesťanstvo, které je nekatolíky trháno a děleno do množství sekt. Kirmesera ovšem napadlo, že by téma rozdělení církve mohl pojmout ještě působivěji. Církev je přece Kristovým mystickým tělem. Proto pronáší (resp. píše) i tuto větu: *„Bezbožní židé*

³³⁶ Tamtéž, s. 11.

³³⁷ Tamtéž, s. 12.

³³⁸ Tamtéž, s. 18.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 12.

*Ježíšovo křehké tělo nikdy neroztrhali a nerozsekali, jako to učinili tito antikřesťanští trabanti s Kristovou církví, s nevěstou Kristovou spojenou s ním tělem.*³⁴¹

Kázání dosahuje svého vrcholu: „*A tak je velikým zázrakem, protože tito zatrpklí lidé beze všeho studu urážejí a hanobí, též kolem sebe házejí takovými nevýslovnými urážkami, jako jsou papeženské šelmy, mameluci, křivopřísežníci a podobně, je přece obrovským zázrakem, říkám ještě jednou, že je všemocný, spravedlivý Bůh nenechá okamžitě zaživa propadnout se do pekelné propasti spolu s odbojnými Kórachem, Dátanem a Abíramem.*“³⁴² Pokud neznáme velmi dobře Starý zákon, patrně nyní slyšíme jména Kórach, Dátan a Abíram poprvé. Podle starozákonní knihy Numeri to byli vůdci vzpoury proti Mojžíšovi, které Bůh potrestal přesně tak, jak to kladský probošt popsal – zaživa se propadli do pekla.³⁴³

Poslední věty tohoto pozoruhodného kázání oslavují Boží slitování. Ani ony však nejsou pojaty příliš smířlivě: „*Ale Bůh nechť se smiluje a odstraní klapky z jejich očí, aby přece jednou mohli poznat nezhaltitelné světlo katolické pravdy a Boží pokoj ve slově jednoty. Pokud ale ne, pak [nechť mohou] v Onen den [...] okamžitě poznat toho, jež napadali, dělili a roztrhali.*“³⁴⁴ S pojmem Onen den jsme se již jednou setkali – jde o Poslední soud. Kladským heretikům se tedy prorokuje, že Krista sice poznají, ale poznají jej jako nejvyššího spravedlivého soudce, který je za jejich boj proti „*světlu katolické pravdy*“ svrhne do pekel. Věru nečekané poselství knížečky, která nese název „*Pokoj vám*“.

Víme již, co Kirmeser napsal (a pronesl z kazatelny, byť je otázkou, zda ve stejné podobě, jakou čteme v řečené knize). Nyní se zamysleme nad tím, jak napsané souvisí se zrušením kladské kanonie. Nějaká souvislost tu být musí – ukazuje na to svrchu uvedená skutečnost, že se roky vydání spisu *Pax vobis* shodují s počátky dvou proboštových pokusů o likvidaci kanonie. Řešení této otázky není příliš obtížné. Předchozí kapitoly nás obeznámily s tím, že nejvýznamnějším důvodem pro předání majetku řeholních kanovníků Tovaryšstvu Ježíšovu bylo bujení „*herezí*“ v Kladsku. Patrně se tedy nebudeme mýlit, řekneme-li, že kniha *Pax vobis*, ostrý šíp vystřelený proti „*heretikům*“ v hrabství, je nejrazantnější a emocionálně nejsilnější formulací onoho hlavního proboštova argumentu.

³⁴¹ Tamtéž, s. 12–13.

³⁴² Tamtéž, s. 11.

³⁴³ Num 16.

³⁴⁴ Ch. KIRMESERUS, *Pax vobis*, s. 18.

Shrnutí

Nejobsáhlejšími texty, kde se vykresluje obraz protivníka, je několik protestních listů kladských stavů z 90. let 16. století a kázání probošta Kirmesera *Pax vobis*, vydané tiskem v letech 1587 a 1592. V obou případech jde o kritiku absolutní a zdrcující; nepříteli není přiznána jediná dobrá či alespoň neutrální vlastnost.

Tovaryšstvo Ježíšovo je podle stavů spolkem, jehož členové jeví starost pouze o „svůj pomíjivý břich“. Podrobně se popisuje zkáza, která stihne každou zemi, v níž se jezuité usadí. Nejedná se prý jen o naprostý hospodářský rozvrat, ale též o četné války a povstání – prostě o „krvavé lázně“ všeho druhu. „Téma jezuité“ je aktualizováno, je dáno do souvislosti s právě probíhajícími válečnými konflikty: Jako důkaz krvelačnosti Otců se uvádí, že jsou vinni rozpoutáním bojů ve Francii, tj. hugenotských válek. Jinde jsou zase přirovnáváni k Turkům, s nimiž právě v té době Rudolf II. válčil. Jezuity kladští stavové líčí dokonce v mnohem temnějších barvách než probošta Kirmesera, který je podle nich „pouze“ velmi ctižádostivý a chtivý vyšších hodností (což byla v zásadě pravda, byť ne úplná).

Cílem Kirmeserova díla *Pax vobis* bylo ukázat, že protestanté v Kladsku jsou tak nebezpeční, že jimi jsou zbytky katolické církve, v první řadě augustiniánská kanonie, smrtelně ohroženy. Proboštův odpor vůči všemu protestantskému se projevuje v mnoha variacích. Nekatolíci jsou přirovnáváni k zuřivým psům, k mezkovi kopajícímu do matky či k vojákům, kteří ukřižovali Krista. Jsou prý mnohem horší než jiní nepřátelé Matky církve – Turci a židé. Titul nejvíce nenávistné pasáže celého textu nutno přiřknout větám, v nichž se autor podivuje nad tím, že Bůh ještě ony „heretiky“ nevrhl zaživa do pekla, jako to učinil v době starozákonní s vůdci povstání proti Mojžíšovi. Proboštův výpad má s elaboráty stavů mnoho společného, můžeme tu ale vysledovat i jeden podstatný rozdíl. Zatímco stavy varovaly před jezuity jako před nebezpečím ohrožujícím obyvatele Kladské země a jejího panovníka, klade Kirmeser důraz na nadpozemskou rovinu sporu: luteráni a další „sektáři“ se v jeho očích proviňují především proti Bohu.

Rok 1609, kdy proběhlo „druhé dějství“ sporu, již podobně obsáhlé a nanejvýš kritické portréty v podstatě neobsahují. Jezuitské polemiky jsou věcné a neemotivní, což mohlo být ovlivněno i vnitrořádrovými předpisy pro korespondenci. Upuštění od tohoto typu argumentace na straně stavů a bývalých mnichů pak může svědčit o snaze nepopudit zdrcujícím odsudkem Tovaryšstva Ježíšova papežského nuncia Caetaniho, na kterého se rovněž obraceli se žádostí o pomoc. Případně to lze interpretovat jako projev obecnější nejistoty a opatrnosti při jednání s „potentáty“, který by byl u mnichů majících velmi negativní zkušenosti s vrcholnými představiteli moci pochopitelný.

Kauza kanonie Všech svatých v Olomouci

Chronologie sporu

Prolog: Od prvního pokusu o zrušení kláštera do smrti probošta Civalliho

Podobně jako kladský klášter procházela i kanonie Všech svatých na olomouckém Předhradí v 16. století obdobím krize. Počet mnichů stejně jako úroveň řeholního života vykazovaly sestupnou tendenci. Pomyslného dna bylo dosaženo roku 1564, kdy probošt – tedy představený komunity, který měl jít ostatním mnichům příkladem – došel k závěru, že život v klášterních zdech jej již nenaplnuje, a z kanonie uprchl. Aby si v následujících letech zvýšil životní standard, nezapomněl si s sebou vzít klášterní klenoty.³⁴⁵

Znechucen těmito poměry připadl olomoucký biskup, energický Vilém Prusinovský z Víckova, na myšlenku augustiniánskou komunitu zrušit a klášterní majetky použít ke zřízení koleje Tovaryšstva Ježíšova. Koncem roku 1565 se proto odebral do Vídně, aby s jezuitským provinciálem Nicolausem Lanoyem tento plán probral. Na Lanoye udělalo setkání s olomouckým ordinářem mocný dojem. Návrhem na zřízení nové koleje byl pochopitelně nadšen, ale ještě více byl unešen biskupovou osobností. O něco později referoval do Říma řádovému generálovi: „*V německých zemích jsem ještě nenašel tak katolického, horlivého a chytrého církevního knížete, jako je tento biskup Vilém. Několik let studoval v Itálii a slyšel kázat otce Laineze a Parmia. Usiluje o zlepšení svého duchovenstva, zvláště na svých panstvích. Ženatí kněží i ti s konkubínami se ho děsí.*“³⁴⁶

Jezuité se ovšem nakonec museli spokojit s výrazně hubenějším výsledkem celé akce. Olomoucká kolej sice byla roku 1566 založena, ale bez použití majetku kláštera

³⁴⁵ František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského*, III, Brno 1905, s. 316.

³⁴⁶ A. KROESS, *Geschichte*, I, s. 291–293.

Všech svatých, a tedy v podstatně menším rozsahu, než se původně zamýšlelo. Augustiniánům kanovníkům se podařilo ze smrtelného nebezpečí vyvázat. Nevíme přesně, čemu za svou záchranu vděčili. Je však pravděpodobné, že významnou roli sehrály výhrady olomoucké městské rady, ve které zasedalo mnoho nekatolíků. Konšelé mohli využít toho, že disponovali zakladatelskými právy kláštera, a tudíž měli právo spolurozhodovat o nakládání s jeho majetky.³⁴⁷

Trvalo ještě mnoho let, než v kanonii opět zavládl duch řádného řeholního života. Stalo se tak díky novému proboštu Janu z Weitersfeldu, zvolenému roku 1593. Weitersfeld dokázal nejen obnovit řeholní kázeň, ale také klášter hospodářsky pozvednout. Byly zaplaceny dluhy, a dokonce zakoupeny některé nové statky. Za svůj úspěch schopný představený nepochybně pokládal i to, že konvent Všech svatých zvolil (nejpravděpodobněji roku 1609 či 1610) svým vizitátorem olomouckého biskupa, kardinála Dietrichsteina. Olomoučtí biskupové získali i zakladatelská práva kláštera.³⁴⁸ Na počátku 17. století se tedy zdálo, že obrozenou řeholní komunitu, chráněnou rukou mocného kardinála, čekají světlé zítřky.

Mocný ochránce je vhod, když svoji sílu využívá právě k ochraně. Dietrichstein však k tomuto typu patronů nepatřil. Jako vizitátor a fundátor se nad olomouckými augustiniány snažil získat co největší kontrolu. Příležitost k zásahům do vnitřního života kláštera se naskytl brzy. Z kdysi rázného probošta Weitersfelda se stal vetvý stařec, který již na řízení řeholního domu nestačil. Bylo nutné zvolit koadjutora, který by klášter fakticky spravoval. Kardinál prostřednictvím svých komisařů mnichům důrazně doporučil, aby nevolili nikoho ze svého řádu, ale aby si vybrali muže Dietrichsteinovy důvěry, olomouckého sufragána Giovanniho Battistu Civalliho. Snad již tehdy, při tomto prvním kardinálově náporu na autonomii své komunity, tušili augustiniánští kanovníci cosi nedobrého. Převládla ale snaha jej příliš nedráždit (zvláště když ho nedávno přijali za svého vizitátora), a tak mu v dubnu 1611 vyhověli. Vyměnili si však revers, že volba osoby, která není členem řádu augustiniánů kanovníků, je výjimkou, jinými slovy že řádová privilegia zůstala nedotčena.³⁴⁹

O rok později probošt Jan z Weitersfeldu umírá. Civalli se nyní měl stát proboštem, protože zároveň s koadjutorstvím obdržel i právo nástupnictví do

³⁴⁷ Tamtéž, s. 292.

³⁴⁸ J. TENORA, *Pokus*, s. 154, 156.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 158.

proboštského úřadu. Mnichům však již otrnulo a byli nyní plni odhodlání převzít vládu v kanonii opět do svých rukou. Augustiniánský klášter augustiniánským kanovníkům! Bylo třeba jednat rychle. Ještě ani nevychladla mrtvola zemřelého probošta, a již se konala za účasti šternberského probošta Matěje Jašínského kapitula, která rozhodně odmítla, že by měl Civalli jakékoliv právo na další správu řeholního domu Všech svatých. Dva bratři okamžitě sdělili výsledek rokování překvapenému sufragánovi: Civalli musí pochopit, že již s klášteřem nemá nic společného. Oni, řeholní kanovníci, jsou pravými dědici zemřelého preláta. Oni se tedy postarají o pohřeb, oni se budou starat o chod řádového domu, oni si zvolí svého probošta. Minorita Civalli nechť se tedy laskavě z kláštera klidí.³⁵⁰

Velmi rychle měli kanovníci pochopit, že jejich aktivita příliš neodpovídá mocenské konstelaci. Dietrichstein proboštu Jašínskému zevrubně vysvětlil, kdo tu přikazuje a kdo poslouchá a že s takovým nadšením provedené „svržení“ Civalliho nebylo nic jiného než „odpor“ a „znevážení biskupské jurisdikce“. Když šternberského probošta zlomil, zaslal řeholníkům příkrý list: Přikazuje, aby dne 21. května 1612 „*beze všeho odkladu, hluku nebo odporu*“ zvolili za svou hlavu dosavadního koadjutora Civalliho. Bez podpory Jašínského se mniši neodvážili dále vzdorovat. Jistě s velkým zadostiučiněním sledoval italský sufragán, jak jej jakožto jediného kandidáta volí ti, kteří se proti němu ještě nedávno s takovou vehemencí bouřili. I v této chvíli kapitulace však řeholníci pamatovali na právní zajištění do budoucna: Opět si na kardinálovi vyprosili písemné prohlášení, že volba neaugustiniána je další výjimkou, která neruší ani jednu větu z jejich privilegií, svobod a stanov.³⁵¹

Nový probošt usiloval o to, aby klášter i celé panství fungovaly co možná nejlépe. Součástí tohoto ideálního fungování měly být také tzv. fúry – šlo o jednu z robotních povinností poddaných, o povinnost vozit z příkazu vrchnosti různé náklady. Vyskytl se ovšem problém: Předchozí probošti po obyvatelích svých vesnic fúry nevyžadovali. Vydali jim listiny, „nadání“, ve kterých byly robotní povinnosti přesně vypočítávány, a fúry mezi nimi uvedeny nebyly. Hrdí sedláci proto jakékoliv „novoty“ odmítli. Civalli reagoval stížným listem císaři Matyášovi. Svou pozici podepřel argumentem, o kterém dobře věděl, že bude pro panovníka přímo neodolatelný. Dozvídáme se o něm z Habsburkovy odpovědi. Sufragán mu prý sdělil, že ona nadání

³⁵⁰ Tamtéž.

³⁵¹ Tamtéž, s. 159.

byla propůjčena „bez jistého k tomu povolení [...] králův českých, markrabův moravských a na nemalou škodu a újmu téhož kláštera jakožto komory naší“.³⁵²

Ano, bez potvrzení panovníka přece žádná listina vydaná klášterní vrchností nemůže být platná! To zcela odpovídalo habsburskému konceptu „vrchní ochrany“ vůči klášterům.³⁵³ Zde šel Matyáš vlastně ještě dál, když bez ohledu na biskupovo postavení fundátora prohlásil kanonii Všech svatých za „komoru naší“, tedy za součást svého korunního majetku. Podobně jako ve žďárské kauze tedy panovník využíval konfliktů mezi svými poddanými k posílení své moci.

Ještě více neklidní než poddaní byli řeholní kanovníci. Civalli se sice upřímně snažil být představeným otcovským, ale v očích mnichů byla jeho vláda nesnesitelnou, protože jim byla vnucena. V jejich postoji je ze Šternberka utvrzoval probošt Jašínský, stále více se stydící za svou někdejší povolnost vůči kardinálovi. Jeho názory na situaci kanonie Všech svatých byly velmi jasné: Kardinál? „*Není fundátorem kláštera.*“ Sice má při volbě probošta jako olomoucký biskup jeden hlas, ale „*jeden hlas – žádný hlas.*“ Probošt Civalli? „*Není prelátem, nýbrž pouhým administrátorem.*“ A on sám – Jašínský? Je jediný zvolený augustiniánský probošt na Moravě, a tudíž hlavou všech tří moravských kanonií – šternberské, olomoucké i fulnecké. Mniši u Všech svatých proto „*nemají poslouchat sufragána, nýbrž Jašínského jako svého preláta.*“³⁵⁴

Na obzoru se rýsoval nový střet mezi augustiniánskými kanovníky a olomouckým sufragánem, resp. kardinálem. Giovanni Battista Civalli ovšem v lednu 1617³⁵⁵ vydechl naposledy, čímž dalším nepříjemnostem se svým konventem navždy unikl. Dalším potíží naopak neunikli mniši, kteří se měli přesvědčit, že všechny dosavadní strasti byly jen drobnou předehrou toho, co mělo přijít.

³⁵² NA Praha, MR, č. 5970. Matyáš v citovaném listu ze 13. srpna 1614 ustanovil komisi, která měla ověřit, zda poddaní opravdu panovnickým potvrzením svých privilegií nedisponují. To však bylo pouhou formalitou. Civalli by si v tak důležité věci jistě nevymýšlel. Členy komise byli kardinál Dietrichstein a moravský podkomoří. Kvůli Dietrichsteinovu zaneprázdnění byl později olomoucký biskup nahrazen jiným komisařem – prokurátorem markrabství Moravského.

³⁵³ S vrchní zeměpanskou ochranou nad kláštery se setkáváme – byť v poněkud jiné podobě – již ve středověku: viz Václav VANĚČEK, *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, Praha 1938.

³⁵⁴ J. TENORA, *Pokus*, s. 207.

³⁵⁵ Tamtéž. Tenora uvádí jako datum Civalliho úmrtí 22. leden 1617. V deníku rektora olomoucké jezuitské koleje však zápis o tom, že sufragán zemřel, nalézáme u data 29. ledna 1617. Informaci o prelátově pohřbu v olomoucké katedrále rektor zapsal ke dni 12. února 1617 – viz MZA Brno, G 12, sig. Cerr II, č. 230, s. 384. T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 348 klade Civalliho smrt chybně do roku 1622.

Dietrichsteinův plán

Kardinál Dietrichstein byl vždy jakýmkoliv odporem a vlastně i pouhým náznamem nesouhlasu s jeho postoji mimořádně popuzen. Tento ne právě sympatický rys jeho povahy dobře poznali biskupové, nunciové, zemští úředníci, dvořané, poddaní, zkrátka osoby všech stavů. Byl totiž toho názoru, že ho kardinálský purpur nad osoby všech stavů (s výjimkou panovníků, ostatních kardinálů a Svatého otce v Římě) povznáší. Je pochopitelné, že blesky kardinálovy nevole stíhaly ještě více ty, kteří stáli na nižších příčkách společenského žebříčku, jako byli například naši řeholní kanovníci. Znevažování jeho úřadu vizitátora, zpochybňování jeho role fundátora, nechť vůči představeným, které dosadil, to vše mu bylo důvěrně známé ze žďárské kauzy a rozčilovalo ho na nejvyšší míru. Proč by se s odbojnými kanovníky nevypořádal stejně jako se žďárskými cisterciáky? Případ Žďár se ovšem nepříjemně dlouho táhl – mimo jiné z toho důvodu, že se v Římě o kardinálovi mluvilo jako o prelátovi, který podlehl vášni hromadit majetky. Nebylo by příliš taktické, kdyby se v Římě a ve Vídni jednalo o připojení statků dalšího zrušeného, resp. rušeného kláštera k menze olomouckého biskupství. Východisko bylo prosté: Oživení Prusinovské myšlenky předat majetek kanonie jezuitskému řádu.

Krátce po Civaliho skonu tedy putuje k císaři Matyášovi posel, který mu přináší snažnou kardinálovu žádost. Je třeba, aby byla akademie při olomoucké koleji Tovaryšstva Ježíšova, zatím spíše skromnějších rozměrů, výrazně rozšířena a aby získala status univerzity. Napříště se tu měl konat jak každoročně zahajovaný kurz filosofie, tak úplný „repertoár“ teologických přednášek, jak se na správně vysoké učení sluší.³⁵⁶

³⁵⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 493. K dějinám olomoucké akademie, resp. univerzity viz zejména Bohumil NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace. Akty a listiny z let 1558–1619*, I: 1558–1590, Brno 1916; Václav NEŠPOR, *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947; Olga UHROVÁ-VÁVROVÁ (ed.), *Listář olomoucké university 1566–1946*, Olomouc 1947; Jan NAVRÁTIL (red.), *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573–1973*, Ostrava 1973; Jiří FIALA a kol., *Univerzita v Olomouci (1573–2009)*, Olomouc 2009. Vývoj akademie v období, které zde sledujeme, shrnuje přehledně studie Miloš KOUŘIL, *Počátky jesuitské akademie v Olomouci*, in: Petronilla CEMUS – Richard CEMUS (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010, s. 329–337. S příslibem každoročního otvírání nového kurzu filozofie se setkáváme již roku 1614, kdy kardinál Dietrichstein zvýšil důchod koleje na 3000 zlatých. Ve studijním roce 1617/1618 byly podle některých pramenů

Panovník odpověděl mandátem z 28. února 1617. Je poněkud paradoxní, že na počátku sporu, v jehož průběhu byly nejrůznějšími prohlášeními, důmyslnými argumenty i tvrdými hrozbami popsány stovky stran, stojí dokument až lakonicky stručný. Pokud vypustíme zbytné, většinou zdvořilostní, úvodní a závěrečné formulace, zbude z něj vlastně jen jedna věta: „*Nečiníme Vaší Lásky tejna, že sme k tomu z mocnosti naší císařský a královský a jakožto markrabě moravské milostivě povolili, aby nadepsaný probošství se všemi důchody a příslušenstvím [...] Patribus Societatis Jesu pro vyzdvižení Academie a cvičení mládeže v literním umění zcela a zouplna postoupeno a odevzdáno bylo.*“³⁵⁷ Když císař Matyáš, úředníci české královské kancléře Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, Bohuslav z Michalovic a Pavel Michna z Vacínova listinu podepisovali, jistě netušili, co všechno tato jediná věta uvede do pohybu.

Zastavme se na chvíli u otázky, kterou později ve svých protestních listech olomoučtí augustiniáni stále znovu otvírali. Tvrdili totiž, že celý plán na zrušení jejich kláštera ukuli jezuité používající Dietrichsteinova jména pouze jako zástěrku svých morálně pochybných aktivit. Toužili prý před světem vypadat jako skromní lidé augustiniánským majetkem obdarovaní, a ne jako nestvůry po augustiniánském majetku lačnickí.³⁵⁸ K tomuto názoru se na počátku 20. století přiklonil i církevní historik Jan Tenora: „*Kardinál dával na venek své jméno, ale opravdovou hybnou silou byli jezuité, kteří to prováděli, před veřejností zůstávající skrytě.*“³⁵⁹

Kdyby tomu tak opravdu bylo, jistě bychom se to dozvěděli z korespondence mezi generálem Tovaryšstva Mutiem Vitelleschim a moravskými, resp. českými jezuity. Ve vnitrořádkové korespondenci by přece nebylo potřebné skrývat, že vše připravili a vše řídí oni, jezuité, a kardinál pouze „*na venek dává své jméno*“. Zmíněné dopisy ovšem ukazují, že realita byla poněkud odlišná. Ocitujme si pasáž z generálova listu rakouskému provinciálu Ferdinandu Alberovi, ve kterém se zmínka o předání olomouckého kláštera Všem svatých jezuitům objevuje poprvé: „*Co se týká olomoucké záležitosti, o které nejjasnější kardinál Dietrichstein vyjednává u císaře, dosud jsem*

obnoveny přednášky scholastické neboli spekulativní teologie (poprvé se konaly v letech 1582–1584, ale pro nedostatek pedagogů byly zrušeny). Na druhou stranu ani katalog jezuitů z let 1618–1619, ani příslušné *Litterae annuae* neuvádějí žádného profesora spekulativní teologie. Pokud k obnově zmíněných přednášek opravdu došlo, souviselo to nepochybně s očekáváním brzkého předání kláštera Všem svatých koleji. O pokračování kurzu spekulativní teologie ve studijním roce 1618–1619 neexistují žádné doklady. K uvedenému viz M. KOUŘIL, *Počátky jezuitské akademie*, s. 334–336.

³⁵⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 493.

³⁵⁸ MZA Brno, G 10, č. 195, passim.

³⁵⁹ J. TENORA, *Pokus*, s. 209.

*o tom nic nezvěděl. Raduji se ovšem, že to bylo na jeho přání začato. Pokud by mi o tom napsal sám kardinál, věřím, že nebude nic, co by mohlo zabránit tomu, abychom mu vyhověli.*³⁶⁰

Oporu pro teorii, že iniciátory celé akce byli jezuité, nenalzáme ani v deníku rektora olomoucké koleje Gregora Rumer. První zápis, v němž se mluví o rozhovorech mezi členy Tovaryšstva a kardinálem na téma předání majetku augustiniánské kanonie, je datován 19. února 1617. Rumer píše, že spolu s Otcem prokurátorem odjel do Brna, aby s olomouckým biskupem jednal „*ve věci probožství Všech svatých, o kterém nejjasnější [tj. Dietrichstein] učinil opatření, aby bylo připojeno ke koleji k provedení fundace univerzity.*“³⁶¹ Kardinál tedy pravděpodobně poslal onen osudový list Matyášovi ještě před zmíněným datem, přičemž se nezdá, že by tento krok konzultoval s vedením koleje. Kdyby taková konzultace proběhla, jistě by se to v rektorově deníku odrazilo – uvážíme-li význam dané akce – minimálně v podobě letmé zmínky. Vidíme, že Dietrichsteinova role v celém podniku byla aktivnější, než jak ji prezentovali někteří kardinálovi současníci či Jan Tenora.

Jezuité a olomoucký biskup na projektu zrušení kláštera Všech svatých úzce spolupracovali. Kardinál na sebe vzal úkol vyjednat vše u císařského dvora, což se mu, jak jsme viděli, povedlo velmi rychle. Aby z hlediska církevního práva byla věc v pořádku, bylo nutné získat také souhlas papeže. To měli na Dietrichsteinovo přání zařídit jezuité.³⁶² Kardinálův agent v Římě Giacomo Olivieri hrál v těchto jednáních méně významnou roli.

Nutno dodat, že kardinálův agent nebyl s vyjednávacím úsilím jezuitů, zvláště jejich generálního prokurátora Lorenza Pauliho, moc spokojen. V depeši

³⁶⁰ ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 794.

³⁶¹ MZA Brno, G 12, sig. Cerr II, č. 230, s. 385. Další jednání mezi Dietrichsteinem a představiteli olomoucké koleje proběhlo v první polovině března 1617. Rektor a prokurátor 3. března opět odjeli ke kardinálovi do Brna „*ratione Praepositurae Omnium SS*“. Poté pokračovali do Mikulova, kde se 12. března zúčastnili pohřbu Dietrichsteinovy neteře Markéty Františky – viz tamtéž. (O řečené smuteční ceremonii se zmiňuje Tomáš PARMA, *Commendants corpus nostrum exanime terrae... Biskupské testamenty kardinála Dietrichsteina a jeho pohřeb v olomoucké katedrále*, in: *Studia theologica* 17, 2015, s. 203–220. K osobnosti Markéty Františky viz Dobromila BRICHTOVÁ, *Markéta Františka hraběnka z Dietrichsteina*, in: Leoš MLCÁK (red.) *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 64–66.) Do Mikulova tehdy přijel i kanovník olomoucké biskupské kapituly Jan Arnošt Platejs z Platenštejna, pozdější velký spojenec řeholních kanovníků od Všech svatých. Podle vlastních slov se o plánu zrušit kanonii dozvěděl právě při příležitosti uvedeného pohřbu – viz MZA Brno, G 10, č. 195, s. 518. I na dalších stranách deníku rektorů olomoucké komunity Tovaryšstva Ježíšova čteme poměrně často zápisy o setkání jezuitů z této koleje s kardinálem. Předmět jednání většinou není zmíněn, ale lze předpokládat, že se o kauze kláštera také mluvilo.

³⁶² ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 804.

Dietrichsteinovi z května 1617 Paulimu vytýká jakési opomenutí a na adresu prokurátora i dalších římských členů Tovaryšstva poznamenává: „*zda se mi, že urgování takových věcí by jim mělo ležet velmi na srdci, jak jsem je o to mnohokrát žádal.*“³⁶³ Počátkem následujícího měsíce agent opět sděluje, že se ve věci olomouckého proboštství neudělalo nic nového, a to především kvůli Otcí Lorenzovi. Tentokrát za to ale jezuita opravdu nemohl, protože byl nemocný. Trápily ho jisté střevní problémy.³⁶⁴ Podobných projevů nevole vůči údajné liknavosti jezuitů najdeme v Olivieriho korespondenci vícero. Těžko říci, zda byly oprávněné. V každém případě měl agent silný pocit, že by jednání o předání kanonie Všem svatých zvládl lépe.

Vraťme se ale na Moravu, kde bylo třeba informovat představitele řádu řeholních kanovníků sv. Augustina o zrušení jednoho z jejich klášterů. Nejvyššími řádovými hodnostáři v markrabství byli probošti šternberský a fulnecký. Právě jim kardinál poručil, aby se koncem března dostavili do Olomouce. Když o průběhu celého jednání později písemně informoval císaře Matyáše, zmínil mimochodem, že do rezidenčního města svého biskupství přijel „*pro tu příčinu včerejšího dne schválně*“.³⁶⁵ Tato slova ukazují, jak pro něj bylo v této věci důležité osobní jednání. Ano, mohl samozřejmě předložením císařova mandátu pověřit některého ze svých služebníků. Proč tak neučinil? Snad se obával, že by se mniši mohli postavit na odpor (podobně jako v případě Civallioho volby), a domníval se, že právě důstojnost jeho osobní přítomnosti jim vezme odvahu působit jakékoliv potíže. Snad se chtěl i potěšit tím, že na vlastní oči spatří ponížení těch, kteří se o něm dříve vyjadřovali s nedostatečným respektem a křížili jeho záměry.

Ať již byly kardinálovy motivy jakékoliv, jisté je, že 28. března 1617 osobně seznámil probošty s panovníkovým rozhodnutím zrušit klášter Všem svatých. Oba mniši podle všeho přijali tuto Jobovu zvěst nadmíru emotivně. V listech úpěnlivě volajících pomoc, které augustiniáni brzo začali rozesílat na všechny strany, se píše, že před biskupem dali naplno průchod svému pohnutí, že propukli v pláč a nárek. Kriticky uvažující čtenář zmíněných dokumentů by mohl namítnout: „*Vždyť se nemusí jednat o odraz reality. Takové formulace nejsou nic jiného než maska, kterou si mniši nasadili, aby vzbudili lítost u svých potenciálních zastánců.*“

³⁶³ MZA Brno, G 140, kart. 438, f. 572v.

³⁶⁴ Tamtéž, s. f. 577r.

³⁶⁵ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 495.

Slova řeholníků jsou však potvrzena samotným Dietrichsteinem, který jistě neměl zájem na tom, aby osud řeholních kanovníků u někoho vzbuzoval soucit: Mniši „s pláčem na kolena padajíc mne, abych za některý den toho odložil a jim, že by tu věc pokorně skrz suplikací svou na Vaši císařskou Milost vznésti mohli, popřál, i pro Boha prosili.“³⁶⁶ Až se budeme podrobně zabývat peticemi augustiniánů, uvidíme, že v nich navýsost emotivní formulace najdeme nejen při líčení oné nepříjemné schůzky s kardinálem, ale téměř v každé větě. Vždy bychom přitom měli mít na paměti již řečené: Nešlo o masku, o rétorickou figuru „předstírání citů“, ale o odraz reálného duševního rozpoložení. Jinými slovy: Vždy když čteme v listech mnichů o nářku, zoufalství a slzách, měli bychom mít před očima ony dva probošty, klečící a plačící před Františkem z Dietrichsteina.

I v takovém šoku však byli schopni uvést poměrně racionální argumenty, proč nemohou okamžitě panovníkův rozkaz splnit. „Na tom, aby se milostivé vůli a jistému poroučení Vaší císařské Milosti v nejmenším na odpor stavěti měli, nikdá nebyli a nejsou,“ tlumočí nejprve olomoucký biskup panovníkovi omluvu mnichů. Požádali o odklad rozhodnutí a milostivé císařské vyslechnutí jejich stanoviska, „aby jim od jiných toho řádu, jsouc oni přední osoby, že to zamlčeli a při Vaší císařské Milosti, aby [...] to při nich zůstávalo, v poniženosti vyhledávati zanedbali, přičteno, zvlášť také od mnohých, že pro nějaké zlé chování aneb vejstoupek od nich odtrženo jest, řečeno nebylo.“³⁶⁷

Dietrichstein mnichům vyhověl – dovolil, aby poslali petici císaři. Byl pevně přesvědčen, že Matyáš, který již jednou rozhodl, svoji vůli nezmění. O přítomnosti mnichů v klášteře se v této době vyjadřuje jako o něčem provizorním, jako o záležitosti, která má trvat pouhou chvílí.³⁶⁸ Kardinál se tedy v žádném případě nenechal vyvést z míry a pokračoval ve svém úředním úkonu, jehož dalším bodem bylo předvolání zástupců klášterních poddaných. I oni měli být informováni o změně majitelů klášterních statků.

Brzy ovšem olomoucký ordinář poznal, že augustiniánští poddaní jsou v porovnání se samotnými mnichy poněkud hrubších mravů a tvrdší povahy. Po svých služebnících jim vzkázal, aby se před něj ihned postavili. Reakcí byla naprostá

³⁶⁶ Tamtéž, s. 496.

³⁶⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 495–496.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 497.

ignorance. Příkaz se několikrát opakoval, pokaždé se stejným „úspěchem“. Nepomáhalo ani to, že se kardinál odvolával na císařskou vůli. Nakonec se musel snížit k tomu, že požádal přítomné probošty, aby se na ony nepoddajné poddané pokusili zapůsobit oni. Teprve tato metoda přinesla úspěch – za několik chvil již před biskupem stála skupina zemitých, nepříliš nadšeně se tvářících vesničanů. Přítomní mniši jistě s nemalým pobavením sledovali, jak nízká je najednou autorita jejich mocného protivníka.

Na nejvyšší míru rozhněvaný kardinál si rozhodně nebral servítky: „*Když se ke mně najíti dali, tuze pro takové spurné neposlušensví jejich a nerozmyslné zlehčení osoby Vaší císařské Milosti, naposledy též mne, jim sem domlouval a taky, že o tom Vaší císařskou Milost poddaně v známost uvésti věděti budu, se ohlásil.*“³⁶⁹ Toto je ovšem líčení značně eufemistické. V nejednom archivním dokumentu z počátku 17. století si můžeme přečíst, jak vypadalo kardinálovo rozčilení, zvláště pokud se jednalo o rozčilení na osoby nacházející se na opačném žebříčku společenské hierarchie: Výbuch hněvu, vodopád výhrůžek, včetně hrozeb mučením.³⁷⁰

Poté bylo poddaným oznámeno, že jejich novými pány budou jezuité. Prozatímne ovšem zůstanou augustiniáni v klášteře a on, kardinál, jmenuje dočasného správce klášterního majetku. Nakonec byli přítomní „robotní lidé“ vyzváni, aby přislíbili, že budou respektovat panovníkovu vůli i biskupovo rozhodnutí o přechodné správě statků kanonie. Adresáti této výzvy si však evidentně oblíbili postoj „pasivní rezistence“: „*Vždy na konvent se odvolávajíc, mně odpověď oustní dáti se ostýchali,*“ musel si císaři stěžovat Dietrichstein. Opět tedy nastalo ono známé kardinálovo „*nastupování*“ a teprve po této opakované „kartáčové palbě“ hrozeb poddaní kapitulovali a učinili požadovaný slib. Následně byl ustanoven onen dočasný administrátor kanonie; stal se jím řeholní kanovník, dosavadní převor kláštera Všech svatých.³⁷¹

Jakkoliv nepříjemné a v některých okamžicích až ponižující muselo pro kardinála jednání s řeholníky a jejich poddanými být, pokládal vše za nevýznamnou lapálii, za drobnou obtíž, která na celkovém výsledku nemůže nic změnit. Z hlediska mnichů se však jednalo o úspěch. Dietrichstein chtěl, aby augustiniánští kanovníci

³⁶⁹ Tamtéž, s. 496.

³⁷⁰ Viz např. NA Praha, MR, č. 5052, f. 29r–30r.

³⁷¹ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 496–497.

z kláštera ihned odešli, oni přesto v kanonii setrvali. Jejich konvent stále existoval. Uhájili si pozice, ze kterých se mohli svým nepřátelům postavit na odpor. Boj začal.

Boj o záchranu kláštera na dvou frontách

Kardinál Dietrichstein byl pevně rozhodnut neponechat nic náhodě a urychleně podnikl kroky k zamezení dalších průtahů. Ještě týž den, kdy se před něj postavili řeholní kanovníci a po mnohém přemlouvání také klášterní poddaní, napsal císaři Matyášovi dlouhý dopis, ve kterém vyličil nastalé komplikace. Vzhledem k důstojnosti a vznešenosti adresáta volil formulace mírné, uhlazené. Přesto za větami typu „*oni pak dosti neposlušně přede mne přijíti nechtěli*“³⁷² vycítíme, že kardinál byl neočekávaným chováním oněch prostých lidí k smrti uražen. Spolu s tímto listem putovali do Prahy také dva olomoučtí jezuité, Georg Dingenauer a Ferdinand Morgenhausen. Oficiálně je tam vyslal rektor olomoucké koleje, ovšem Dingenauer jako Dietrichsteinův zpovědník a důvěrník byl pověřen i tlumočením postojů olomouckého biskupa.³⁷³

Panovníkova reakce kardinála jistě plně uspokojila a posílila jeho přesvědčení, že odstranění augustiniánské komunity z kláštera Všech svatých je jen otázkou času. Moravský zemský hejtman Ladislav Popel z Lobkovic, nejvyšší úředník markrabství Moravského, totiž obdržel Habsburkův příkaz, který rozhodnutí o zrušení kanonie jednoznačně potvrzoval: „*Nečiníme tebe tejna, že jsme klášter Všech Svatých řádu svatého Augustina z jistých a hodných příčin pro obecné dobro kolleji Societatis Jesu olomoucké připojiti [...] ráčili.*“ Chování klášterních poddaných je zcela v Dietrichsteinových intencích označeno za „*nemalé zlehčení vzkazu našeho císařského*“. Ztrestání by zasloužili všichni poddaní, ovšem císař ve své velkomyslnosti a laskavosti povoluje, aby byli potrestáni pouze „*přední původci toho*“.³⁷⁴ Nevíme, jakou formu trestu pan Ladislav, mimochodem velký Dietrichsteinův přítel, zvolil. Zdá se, že byla účinná, protože později o jakémkoliv dalším zapojení klášterních sedláků do sporů kolem rušení kanonie již neslyšíme.

³⁷² Tamtéž, s. 496.

³⁷³ Tamtéž, s. 497; MZA Brno, G 12, sig. Cerr II, č. 230, s. 385. Oba jezuité do Prahy odjeli dne 31. března 1617.

³⁷⁴ NA Praha, MR, č. 6055, f. 1r; 17. dubna 1617.

Řeholníci neklesali na mysli. Vnější tlak, jakkoliv byl silný, nevedl k jejich rezignaci, ale naopak je pobízel k větší aktivitě. Jako jedna z prvních možností obrany se jim nabízelo využití vazeb v rámci jejich řádu. Konvent Všech svatých se dohodl na společném postupu s probošty šternberským a fulneckým. Zhruba ve stejnou dobu, kdy ke dvoru odjížděl *Pater* Dingenuer, se i jejich společní zástupci odebrali k císaři Matyášovi, aby jej požádali o změnu jeho rozhodnutí, které pokládali za kruté a nespravedlivé. Panovník jim odpověděl písemně téhož dne, kdy vydal výše citovaný list Lobkovicovi, tedy 17. dubna 1617.

Řeholníci si nemají myslet, upozorňuje Habsburk, že učinil své rozhodnutí v nějakém návalu hněvu. Právě naopak: rozhodl „s *dobrym rozmyslem a dostatečným uvážením*“. Pokud si mniši nebyli jisti svým dalším osudem, tak jim nyní jasně sděluje, že budou rozděleni do jiných klášterů svého řádu. Toto všechno řeholní kanovníci jistě četli s nemalým zármutkem, přesto pro ně byl císařův reces prvním paprskem naděje. Jasně v něm totiž bylo uvedeno, že předání klášterního majetku jezuitům se neděje „*pro nějaké zlé chování téhož konventu, ale pro větší užitek a obecné dobro*“.³⁷⁵ Uznání řádného řeholního života v kanonii Všech svatých z úst toho, kdo chtěl kanonii zrušit, bylo nadmíru významné. Právě úpadek řeholní kázně totiž obvykle býval jedním z hlavních argumentů pro likvidaci mnišských komunit. Matyáš tak augustiniánským kanovníkům poskytl zbraň na obranu jejich pozic, kterou dokázali velmi obratně využít, zvláště při komunikaci s římskou kurií.

S Římem souvisí další významná osoba, o kterou se olomoucký konvent mohl opřít – nebyl jí nikdo menší než opat kláštera sv. Petra v okovech, nejvyšší představitel Lateránské kongregace augustiniánských kanovníků. V jeho sídle, starobylé bazilice San Pietro in Vincoli, mohou návštěvníci dosud obdivovat nejen proslulou Michelangelovu sochu rozhněvaného Mojžíše, ale především okovy, ze kterých byl apoštol Petr podle Písma zázračně vysvobozen andělem. Když mniši svému římskému představenému zasílali své prosby o pomoc, možná si tuto skutečnost připomněli, doufajíc, že tak mocná relikvie přispěje k dalšímu zázraku – k odvolání již vyhlášeného zrušení jejich kanonie. Listy z Olomouce, naléhavě prosící o přímělu u papeže, logicky zdůrazňují sounáležitost všech řádových komunit: „*je to přece společné dobro našeho společného řádu*“.³⁷⁶ Opat je stavěn do role milosrdného otce,

³⁷⁵ Tamtéž, f. 2r.

³⁷⁶ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 59.

na kterého se obracejí jeho nešťastné děti: „*Proto pro niterné milosrdenství našeho Boha Vaši nejctihodnější otcovskou Důstojnost pokorně prosíme, aby se o nás postarala*“.³⁷⁷ A Jeho nejctihodnější otcovská Důstojnost se pochopitelně starala...

Ovšem i mimo svůj řád našli mniši platné zastánce. Byl tu opavský děkan, kterého mniši využívali hlavně jako doručovatele svých listů do Vídně, nicméně mnohem významnějším se pro vývoj jejich kauzy stal kanovník olomoucké katedrální kapituly Jan Arnošt Platejs z Platenštejna.³⁷⁸ Učený Platejs, licenciát teologie a doktor práv, mnichům nejen poskytoval cenné rady, ale především na základě rozhovorů s nimi a dokumentů, které mu poskytli, koncipoval jejich petice do Vídně a do Říma.³⁷⁹ Když olomoucká kapitula dne 26. května 1617³⁸⁰ hlasovala o předání majetku kláštera Všech svatých jezuitům (olomoučtí kanovníci se tedy zachovali stejně jako jejich pražští kolegové v kauze Kladsko, ačkoliv z hlediska papežské kurie bylo takové hlasování nadbytečné, ne-li dokonce protiprávní), postavil se spolu s kapitulním děkanem Janem Fridrichem Breunerem proti návrhu.³⁸¹ Pokud je pravdivý zápis v deníku rektora olomoucké jezuitské koleje, pak oba muži nejenže hlasovali proti kardinálovu přání, ale dokonce během jednání „*vehementer restiterunt*“, tj. stavěli se Dietrichsteinově vůli prudce na odpor. Byli sice přehlasováni, ale jejich vystoupení aspoň znamenalo, že svolení kapituly nebyl jednomyslné.³⁸²

Jan Tenora je toho názoru, že Platejs byl jediným členem olomoucké biskupské kapituly, který podpořil řeholní kanovníky. V práci tohoto historika o kauze kláštera Všech svatých najdeme věty typu „*řeholním kanovníkům běželo však v kapitule olomoucké jen o kanovníka Platýsa*“ či „*Že druzí kanovníci jsou na straně jezuitů, to věděli, a ukázalo se brzo*“.³⁸³ Tento omyl lze snadno vysvětlit tím, že Tenora nepoužil uvedeného jezuitského deníku, který obsahuje informaci o Breunerovi. Pravdou ovšem je, že Platejsovy proaugustiniánské aktivity byly o poznání rozsáhlejší.

Proč se vlastně Jan Arnošt postavil proti tolika mocným protivníkům? Proč se pouštěl do boje s tak nejistým výsledkem? Své důvody vysvětluje v dopise

³⁷⁷ Tamtéž, s. 60.

³⁷⁸ Nejpodrobnější studii k Platejsovi zůstává Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna. Příspěvek k dějinám pobělohorské protireformace*, ČMM 54, 1930, s. 15–78, 293–336.

³⁷⁹ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 572.

³⁸⁰ J. TENORA, *Pokus*, s. 268, uvádí chybné datum 26. června 1617.

³⁸¹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 80–84.

³⁸² MZA Brno, G 12, sig. Cerr II, č. 230, s. 387.

³⁸³ J. TENORA, *Pokus*, s. 268.

adresovaném kardinálu Dietrichsteinovi. Obsah celého listu lze shrnout pod jediné slovo: Svědomí! Toto slovo křičí z každé strany, z každé věty. Přečtěme si pár typických pasáží onoho pozoruhodného dokumentu. V úvodu se pisatel hrdě přiznává, že se rozhodl hrát s otevřenými kartami. Jistě, mohl by navenek s likvidací kláštera souhlasit, a potají intrikovat proti kardinálovi a jezuitům. To ovšem není jeho styl: „*Soudím, že milost knížete se nemá získávat a zachovávat naličenými a jinak navenek, jinak ovšem uvnitř (při použití síta svědomí) znějícími slovy, ale spravedlností ducha a pravdivostí věci.*“³⁸⁴

Rád uznává, že záměr povýšit olomouckou kolej na univerzitu je chvályhodný. Pochybuje však, že „*prostředky ke zřízení univerzity, nabídnuté Otcům Tovaryšstva a jimi s velkou žádostivostí oběma rukama urvané, se mají z přísného hlediska svědomí oslavovat podobnými chvalořečmi.*“³⁸⁵ A ještě jedna věta obsahující ono Platejsem tolik oblíbené slovo „svědomí“: „*Těmito důvody byly vzbuzeny v mém svědomí jakési skrupule bránící, aby byl klášter Všech svatých předán otcům Tovaryšstva*“.³⁸⁶

Svědomí, svědomí, svědomí! Jak ušlechtila ta slova znějí! Ale jak často jsou zároveň zneužívána... Platejs věděl, že mu jsou, resp. mohou být předhazovány jiné, nižší pohnutky – zášť vůči jezuitům a neshody s kardinálem. Takové domněnky ale rezolutně odmítá: Pouze svědomí bylo jeho rádcem. Proč by choval nenávisť vůči Tovaryšstvu Ježíšovu? Právě Otcům jezuitům přece vděčí za své vzdělání – je absolventem římského *Collegia Germanica*, proslulé to koleje Továrašstva. A kardinála pokládá za knížete „*nadmíru milujícího (amantissimus), spravedlivého a dobrého*“. Proto také před ním otevřeně vyslovil svůj názor, proto mu také otevřeně píše.³⁸⁷

Zdá se ovšem, že kanovníka Jana Arnošta pobízelo k pomoci mnichům z olomouckého Předhradí i něco jiného než hlas svědomí. Byl sice členem olomoucké kapituly, což mu zajišťovalo slušný příjem, on ale přesto toužil po dalších prebendách a hodnostech. Musíme přiznat, že toto puzení i přes jeho mládí (roku 1617 mu bylo 31 let, patřil tedy k nejmladším členům kapituly) nebylo ničím překvapivým. Muži, kteří získali své vzdělání v *Germanicu*, tvořili bezesporu elitu katolické církve a tomu odpovídaly i jejich ambice. Platejs sice byl také držitelem kanonikátu vyšehradského a vratislavského, ale s těmito tituly nebyly spojeny žádné příjmy. Jeho otec, sekretář

³⁸⁴ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 80.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 82.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 81.

české dvorské kanceláře, se pro něj snažil domluvit udělení nějakého úřadu u pražského arcibiskupa Lohelia. Doloženy jsou žádosti o proboštsví litoměřické a o proboštskou či děkanskou dignitu v pražské metropolitní kapitule. Tyto pokusy ale vyzněly naprázdno.³⁸⁸

Za uvedené situace se ctizádostivý olomoucký kanovník na počátku roku 1617 dozvěděl, že kanonie Všechn svatých, jejíž proboštsví se nedávno uprázdnilo, se ocitla v úzkých. Jistě mohl očekávat, že za pomoc se mu řeholníci odvděčí tím, že ho zvolí do svého čela. Tak se v závěrečné fázi sporu i stalo, nicméně s touto volbou nebylo, jak se zanedlouho dozvíme, vše v pořádku. Je také hodno zmínky, že Jan Arnošt byl radou vatislavského biskupa arcivévody Karla, jehož vztah k Dietrichsteinovi nebyl právě ideální.³⁸⁹ Také to mohlo při kanovníkově rozhodování, zda se postaví za mnichy, hrát jistou roli.

Mniši, opírající se zejména o spolupráci s Platejsem, zahájili mohutnou defenzivní akci na záchranu svého kláštera. Instancemi, na kterých další trvání kanonie záviselo, byli císař a papež. Nepřekvapí, že právě jim byly doručeny obšírné, velmi emotivní listy, volající po spravedlnosti. Augustiniáni v nich hořekují nad neštěstím, které je tak nečekaně zasáhlo a obžalovávají jezuitu z nezřízené touhy po majetku, volající je před Poslední soud. Podobně jako při setkání jejich představených s Dietrichsteinem se neomezují pouze na citovou rovinu svého postoje. Vyjmenovávají i konkrétní argumenty obhajující jejich stanovisko: Nebyli obviněni z porušení řeholních povinností; vůlí fundátorů a donátorů bylo založení augustiniánské kanonie, nikoliv koleje či univerzity Tovaryšstva Ježíšova; část klášterního majetku byla zakoupena samotnými augustiniánskými kanovníky, kteří samozřejmě také nikdy neměli v úmyslu pracovat na obohacení jezuitů; stávající majetkový stav byl potvrzen mnoha privilegii vydanými mimo jiné císaři a nejvyššími pontifiky.³⁹⁰

V jarních měsících roku 1617 ovšem z kláštera Všechn svatých neputovaly pouze dopisy papeži a císaři, ale i osobám, které se u obou nejvyšších hlav křesťanstva měly přimluvit. Mniši dobře věděli, kdo je nejvlivnějším rádcem císaře Matyáše. Bylo všeobecně známo, že skutečným tvůrcem Habsburkovy politiky je kardinál Khlesl. Právě jemu tedy napsali zvláště uctivý, až devótně ponížený dopis. Méně ponížený list

³⁸⁸ V. LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*, s. 29–30.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 30.

³⁹⁰ Podrobně se argumentaci augustiniánských listů budou věnovat následující kapitoly.

byl určen méně mocnému, nicméně i tak velmi významnému panovníkovu rádci – nejvyššímu kancléři Zdeňku Vojtěchu Popelu z Lobkovic. U papeže pak měl za olomoucké augustiniány prosit již zmíněný opat kláštera sv. Petra v okovech. Víme, že kardinál Dietrichstein mnichům dovolil, aby se písemně obrátili na panovníka. Záhy však byl informován o tom, že „spisovatelská aktivita“ mnichů a jejich pomocníků nabyla výrazně většího rozsahu. Protivníci řeholních kanovníků si ovšem stále byli jisti svým úspěchem. Koncem dubna 1617 jezuitský generál poznamenává, že je nutné získat papežské potvrzení co nejrychleji, „*aby úmysly nejjasnějšího kardinála nebyly déle rušeny, pokud by byly dále působeny ony obtíže, o kterých Jeho Jasnost píše, že je možné se jich obávat.*“³⁹¹ Zatím tedy nebyla obrana mnichů vnímána jako nebezpečí reálné, ale pouze potenciální, jako něco, čeho „*je možné se obávat*“. To se však mělo brzy změnit.

První mraky na dosud jasné obloze Dietrichsteinových a jezuitských plánů se objevily brzo. Matyáš ani Pavel V. totiž mnichy neodbyli, nepostavili se ke kauze olomoucké kanonie odmítavě, ale vyžádali si k tomuto spornému případu podrobnější dokumentaci. Řeholníci byli vyzváni, aby předložili svá privilegia, kterými se ve svých prosebných listech tak důrazně oháněli.

Taková reakce mnichy povzbudila. Odráží se to v jejich listu panovníkovi, který napsali jako průvodní komentář k zaslaným privilegiím. Odvažují se tu již výhrůžného tónu. Na adresu jezuitů poznamenávají: „*Jestliže na nás a na klášter řádu našeho bez přestání se tisknouti a nás odtad vyhnati usilovati budú, předně k Vaší císařské Milosti a potom ke všem těm, kterým v nadpověděných privilegiích, nadáních a potvrzeních k obhájení poroučení jsme, [...] o pomoc a ochranu utýcti se chceme.*“³⁹² Naráželi tím zejména na své oblíbené privilegium, vydané císařem Karlem roku 1372, ve kterém Otec vlasti skutečně jmenoval jako garanty nedotknutelnosti statků kláštera Všech svatých kromě sebe také zemské úředníky a všechny své ostatní poddané.³⁹³ Řeholníci pochopitelně nehodlali obcházet se žádostí o pomoc každého jednoho Matyášova poddaného. Šlo o hrozbu, že se obrátí na stavy. Nejen jezuité, ale i císař a jeho rádci by

³⁹¹ ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 802.

³⁹² MZA, G 10, č. 195, f. 298r.

³⁹³ Pavel KRAFL – Petra MUTLOVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ, *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně, Dějiny a diplomatář kláštera*, Praha 2010, s. 120, listina z 22. listopadu 1372. Mniši dále v citovaném dopise upozorňovali na to, že podobnou listinu jim vydal např. i král Vladislav Jagellonský. V ní je ochranou kláštera ve jménu panovníka pověřena olomoucká městská rada.

z takového scénáře jistě nadšeni nebyli. Vztahy Koruny se stavy totiž před Bílou horou byly jen zřídka kdy harmonické a po jejich dalším komplikování panovník rozhodně netoužil – zvláště v první polovině roku 1617, v době, kdy stavy žádaly o volbu svého u nekatolíků nepříliš populárního bratrance Ferdinanda Štýrského českým králem.

Císař, respektive úředníci a rádci, kteří rozhodovali jeho jménem, nebyli v žádném případě nestrannými soudci – podobně jako další aktéři popisovaných událostí sledovali svůj prospěch. Z tohoto hlediska je zaujal jeden bod argumentace mnichů, a sice ono zakoupení řady statků pro klášter za řádové peníze. Někteří iniciativní úředníci přišli s dosti odvážnou právní teorií: Pokud k oné majetkové transakci došlo se svolením panovníka, pak je pravým fundátorem Matyáš, a nikoliv Dietrichstein. Toto byl pro kardinála zcela nepředpokládaný vývoj. Musel mít dojem, že se mu věci začínají vymykat z rukou. Obě strany se nové situace pokusily využít k očernění protivníka. Jezuité tvrdili, že se mniši snaží vymanit se z právní závislosti na olomouckém biskupovi, řeholní kanovníci kontrovali v dopise kardinálovi následující konstrukci: „*Obáváme se, že celá tato otázka o fundátorovi mezi Svatým císařským Veličenstvem a Vaší nejjasnější Milostí povstala z popudu otců Tovaryšstva JEŽÍŠOVA. Slyšeli jsme totiž od mnohých, že oni jsou nejvýše chtivi jak kláštera a statků, tak také toho, aby univerzita již nebyla biskupská, ale císařská.*“³⁹⁴

Klín mezi jezuitu a kardinála se augustiniánským kanovníkům vetknout nepodařilo. Zaznamenali však jiný, velmi důležitý úspěch. Na počátku léta 1617, nejspíše v červnu, se jako vyslaný olomouckého konventu dostavil do české dvorské kanceláře opavský děkan, aby se informoval, jak si mniši stojí a zda již není k dispozici oficiální reakce Koruny na kauzu vlastně již formálně zrušené, přesto však nadmíru živé řeholní komunity.³⁹⁵ Ke svému překvapení se dozvěděl, že oficiální reakce nejenže ještě není, ale ani nebude: „*[...] Jeho Veličenstvo už s tou záležitostí nechce mít nic společného, [...] dříve bylo informováno jinak, a proto ji ponechává zcela rozhodnutí nejvyššího pontifika.*“³⁹⁶

Matyáš tedy poznal, že věc, jejíž realizace vypadala původně velmi snadně, se stává oním příslovečným horkým bramborem: Měl na ní sice zájem habsburskému trůnu vždy věrný Dietrichstein, ale na druhou stranu hrozilo, že do celého sporu budou

³⁹⁴ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 540. Mniši zaslali Dietrichsteinovi i další listy, ve kterých zdůrazňují, že kardinál by je měl jako jejich biskup, fundátor i vizitátor ochraňovat.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 560.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 553.

zataženy stavy. Na zmaření záměru kardinála a jezuitů jistě pracovalo i mnoho jejich protivníků na vídeňském dvoře. Mniši mohli slavit. Císařská fronta jejich boje odpadla. Nyní se mohli naplno zaměřit na bitvu, kterou s jezuiti vedli u papežské kurie.

Rozhodnutí v Římě

Jedno staré válečné moudro praví: „nepřítel mého nepřítele je mým přítelem“. Přesně podle tohoto klíče hledali mniši své další spojence před generálním střetem s protivnými silami. Toho nejvýznamnějšího našli v arcivévodovi Karlovi, který zastával úřad vratislavského biskupa. Snad se příliš nevzdálíme pravdě, vyslovíme-li domněnku, že zmíněný kontakt řeholním kanovníkům zprostředkoval Platejs, který byl kanovníkem nejen olomoucké, ale i vratislavské biskupské kapituly.³⁹⁷ Kardinál Dietrichstein stále ještě s nelibostí vzpomínal na rok 1608, kdy mu arcivévoda, tehdy ještě sedmnáctiletý mladík, připravil jednu z nejtrpčích porážek jeho života. Onoho roku se oba dva ucházeli o vratislavský biskupský stolec. Karla podporovala kromě papeže Pavla V. především štyrská linie rodu Habsburků, ze které pocházel; Dietrichstein se opíral o podporu císaře Rudolfa II. Očekával se vyrovnaný souboj. Nakonec však císař, ovlivněn dvorskými intrikami, tajně instruoval své komisaře, aby se i oni při volbě postavili na arcivévodovu stranu. Kardinál nakonec skončil s výsledkem vpravdě ostudným: Svůj hlas mu nedal ani jeden z volících kanovníků.³⁹⁸ Takové ponížení se muselo vrýt do srdce hrdého duchovního knížete opravdu hluboko.

Vzhledem k výše uvedenému jistě nikoho neudiví, že se na straně olomouckých mnichů velmi silně angažovali agenti arcivévody Karla na císařském a papežském dvoře. Zájmy habsburského biskupa v Římě hájil Lodovico Santolini, člen kongregace oratoriánů,³⁹⁹ ve Vídni byl týmž úkolem pověřen další Ital – Fabio Ponsone. Tito muži

³⁹⁷ V literatuře se setkáme s mylným tvrzením, že Platejs se vratislavským kanovníkem stal až po bitvě na Bílé hoře – viz např. M. M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 261. Že zmíněný úřad zastával již před Bílou horou, dokládá kupříkladu list olomouckých řeholních kanovníků z roku 1619, kterým byl papež informován o volbě Platejse proboštem olomoucké kanonie – viz MZA Brno, G 10, č. 195, s. 566.

³⁹⁸ Joachim KÖHLER, *Das Ringen um die tridentinische Erneuerung im Bistum Breslau. Vom Abschluß des Konzils bis zur Schlacht am Weissen Berg, 1564–1620*, Köln – Wien 1973, s. 267–269.

³⁹⁹ K němu viz Giovanni MARCIANO, *Memorie storiche della congregazione dell'oratorio*, IV, Napoli 1699, passim.

byli augustiniánskými kanovníky opakovaně prošeni o přimluvu v Římě. Všechny prosby byly samozřejmě s radostí vyslyšeny. Jejich služby řeholníci vysoce oceňovali. Počátkem srpna 1617 například Ponsonemu srdečně děkují za to, „*jak velmi si vzala Vaše nejctihodnější Milost k srdci naši záležitost*“. A nezůstalo pouze u vřelých slov: Posel, který arcivévodovu služebníkovu citovaný dopis doručil, přinesl i malou pozornost – měšec s dvaceti uherskými dukáty.⁴⁰⁰ Úlohou Ponsoneho, a zejména jeho římského kolegy bylo nejen všemožně podporovat věc kanonie Všech svatých, ale také včas informovat mnichy o všech aktivitách jejich protivníků – o každém rozhovoru, o každé intrice, o každé audienci u papeže. Věděli, že klíčem k úspěchu je co nejrychlejší reakce na jakýkoliv krok jezuitů, resp. kardinálových přátel a služebníků.⁴⁰¹

Depeše Dietrichsteinova agenta Olivieriho nás informují o tom, že dalším ochráncem kláštera Všech svatých se stal pražský arcibiskup Jan Lohelius. Jistý Olivieriho informátor se v červnu 1617 „*dozvěděl, že pražský arcibiskup sem psal ve prospěch řeholních kanovníků*“. I Lohelius měl ve Věčném městě svého agenta a ten neváhal navštívit datáře (kuriálního hodnostáře, který měl vydání papežského povolení ke zrušení kanonie na starosti) a olomouckou kauzu s ním probrat. Tato jediná návštěva podle Dietrichsteinova služebníka způsobila nezměrné komplikace. Pavel V., zdržující se právě ve Frascati, totiž následně vzkázal do Říma, že v případě olomouckého kláštera nehodlá učinit žádné rozhodnutí bez vyslechnutí a zvážení všech argumentů augustiniánských kanovníků. Olivieri z nově nastalých komplikací vinil především jezuitského generálního prokurátora. Líčí ho jako člověka výjimečně nekompetentního. Vůbec si prý nezaslouží pochvalu, protože v jisté důležité věci týkající se olomoucké kanonie „*tak otálel s informováním datáře, jako by setrval v nečinnosti*“. Právě kvůli prokurátorově neschopnosti tedy papež „*přikázal ony všechny obtíže*“.⁴⁰²

Nejen arcibiskup Lohelius a arcivévoda Karel, ale i další lidé povstali na obranu napadeného kláštera. Mniši totiž koncem července 1617 požádali o pomoc své spolubratry v moravských řeholních domech. Varovali je, že jezuité nejsou hrozbou

⁴⁰⁰ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 558.

⁴⁰¹ Tak 19. března 1618 piší augustiniánští kanovníci Ponsonemu: „*Žádáme, aby nám u papežského stolce byl pan Santolini bdělým přítelem při nařčeních tohoto druhu, a aby se pokoušel svou pohotovostí odrážet předvídané střely, a aby nestrpěl, aby bylo něco uzavřeno bez našeho očištění a odpovědi.*“ (MZA Brno, G 10, č. 195, s. 562.) Podobně v listu z téhož dne Santolinimu: „*Nepovažujte, nejjasnější pane, za nehodné jednat jako náš obhájce, znovu se postarat o to, ať se neuzavírá cokoliv bez naší odpovědi.*“ (Tamtéž.)

⁴⁰² MZA Brno, G 140, kart. 438, f. 583.

pouze kanonii Všech svatých nebo řádu augustiniánských kanovníků, ale „*společně a všeobecně všem řeholním řádům*“. Proto musejí všichni držet při sobě, proto musejí jedním mohutným hlasem volat do Říma o pomoc. Šlo vlastně o dobře zorganizovanou a promyšlenou petiční akci. Text společného prohlášení již předem připravil Platejs. Úkolem klášterů markrabství bylo pouze přivěšení svých pečeti.⁴⁰³ Nikdo je samozřejmě nemusel dvakrát pobízet. I přes jisté kontakty a spolupráci v některých oblastech viděly staré řády na Moravě v jezuitách především nebezpečného konkurenta, který nezadržitelně roste a sílí na jejich úkor.⁴⁰⁴

S rostoucím počtem přátel v zádech poslali augustiniánští kanovníci Dietrichsteinovi list, který, ač plný povinných zdvořilostních formulací, překypoval neústupností a odhodláním. Jsou přesvědčeni o své nevině: „*My si nejsme vědomi žádného zločinu*“. Dávají jasně najevo, že budou bojovat až do konce, že vyčkají obvinění ze strany jezuitů, případně kardinála a vynesení rozsudku papežem: „*Ten by totiž ignoroval všechna práva a zdál by se být ubohého rozumu, kdo by ustoupil pouhé budoucí a pochybné žalobě*“. Pokládají se za mravně povznesené nad své protivníky a svou pozici za pevně zajištěnou textem privilegií. Vyzývají nepřátele na čestný souboj. Stále postrádají svoji hlavu – probošta, což jim jejich obranu komplikuje. Například v tom, že pouze probošt, nikoliv jiný člen konventu, se může účastnit zemského sněmu. Na nejbližším zasedání by přitom rádi předložili svoji kauzu k posouzení pánům stavům, a to „*za přítomnosti nejjasnějšího nového českého krále*“, tedy nedávno zvoleného a korunovaného čekance na královský trůn Ferdinanda II. Štýrského. Proto žádají Dietrichsteina, aby jim jako jejich vizitátor určil den k volbě představeného.⁴⁰⁵

Takový tón kardinála jistě překvapil. Ještě nedávno před ním mniši klečeli v slzách, a nyní se sebevědomě dožadují svých práv, vyjadřující se větami typu „*známe znění našich privilegií týkajících se volby představeného u Všech svatých*“.⁴⁰⁶ Bylo zřejmé, že případného usnesení, resp. vyjádření moravských stavů by okamžitě využili jako argumentu v Římě. Proto Dietrichstein mnichům nevyhověl. Bude mu doručeno ještě mnoho žádostí o určení dne volby probošta, ale on zůstane neoblomný a bude je všechny zamítat.

⁴⁰³ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 54–55, 23. července 1617.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 55–57.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 64–65, 15. července 1617.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 65.

Mniši se však nenechali odradit těmito obstrukcemi, které nejspíš očekávali, a pokračovali ve svém útoku. Do Říma – k uším opata u sv. Petra v okovech, papeže Pavla V. a nově i kardinálů-protektorů církevních řádů – proudily stále nové nářky nad tragédií olomoucké kanonie, stále nové invektivy vůči jezuitům, stále nové stížnosti na olomouckého biskupa. Řeholní kanovníci museli nejen vhodně volit slova, ale také investovat nemalé materiální prostředky. Bylo třeba platit posly, značné částky představovaly dary, resp. „dary“ různým vlivným osobám. Oněch dvacet zlatých Fabiovi Ponsonemu jistě nebylo jediným výdajem tohoto typu. Finanční rovina celého sporu byla pro řeholníky natolik významná, že ji zmiňují hned v úvodu jednoho listu Svatému Otci: „byli jsme nespočetnými výdaji zahrnání do dluhů,“ stěžují si již v první větě. A o několik řádků níže: „den ze dne rostou naše náklady, dluhy narůstají.“⁴⁰⁷ Ano, i toto byla podstatná rovina pře našich „bojovníků“.

Jezuité se spolu s Olivierim v Římě také činili. Zhruba od poloviny roku 1617 mohli počítat s významnou posilou: K papežskému dvoru dorazil Lodovico Ridolfi, člen slavného prošpanělsky orientovaného florentského rodu, který zastával úřad vratslavského probošta a těšil se velké Dietrichsteinově důvěře. Do Města přibyl především proto, aby papeži předložil kardinálovu relaci *ad limina* a aby u kurie zastupoval zájmy císaře Matyáše. Zdržel se tam až do května 1620 a po celé tři roky patřil k hlavním Olivieriho spolupracovníkům a rádcům.⁴⁰⁸ Kardinálův agent si Ridolfiho služby nemohl vynachválit. V dopise z 5. srpna 1617 například svému pánu píše: „Získal jsem obrovskou útěchu, že jste do těchto věcí uvedl toho pana Lodovica, protože i s autoritou agenta Jeho císařského Veličenstva je bude moci snadno vyřešit“. Činnost jezuitského generálního prokurátora naopak Olivieri nepřestává líčit ve velmi nepříznivém světle. Před nedávnem prý zmíněného Otce žádal, aby následujícího dne dopoledne spolu s ním a Ridolfim zašel za datářem. On to odmítl, ale slíbil, že „*monsignore dataria*“ navštíví sám, a to téhož dne odpoledne. Svůj slib však nesplnil.⁴⁰⁹

I přes jisté rozpory mezi kardinálovým agentem a generálním prokurátorem Tovaryšstva se v očích tábora „rušitelů“ vše vyvíjelo sice pomalu, ale přece jen příznivě. Jezuitský generál Vitelleschi v prosinci 1617 stále věřil v úspěch, i když byl nucen odložit svůj někdejší bezbřehý optimismus a připustit, že nastaly komplikace:

⁴⁰⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 551.

⁴⁰⁸ K Ridolfimu viz T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*, s. 269–270.

⁴⁰⁹ MZA Brno, G 140, kart. 438, f. 603.

„O záležitost proboštví (Všech svatých) je zde dobře postaráno a jakkoliv zde věci jdou povolna, vidím, že je v tom možno doufat v nejlepší výsledek,“ sděluje rektorovi olomoucké koleje Gregoru Rumerovi.⁴¹⁰ Na přelomu let 1617–1618 však došlo k událostem, které naděje na „nejlepší výsledek“ ještě více hatily.

Advent roku 1617, přestože má být pro křesťany dobou klidu a míru, přinesl rozepře mezi představeným rakouské jezuitské provincie Florianem Avancinem a kardinálem Khleslem. Khlesl oplýval nejen dosti velkým vlivem v Římě, ale především, jak již víme, se mohl těšit z postavení nejmocnějšího rádce císaře Matyáše. Narušení vztahu k němu Tovaryšstvu v tažení za získáním olomoucké kanonie pochopitelně příliš neprospívalo. Není divu, že se Mutio Vitelleschi ze všech sil snažil onen incident, jehož podrobnosti nám prameny bohužel neprozrazují, co nejrychleji „vyžehlit“: „Napsal jsem samotnému kardinálovi, abych jej usmířil, a též jsem napomenul P. provinciála, aby se u něj omluvil, což nepochybně přinese kardinálovi velké zadostiučinění.“⁴¹¹

Oba dva kající úkony jezuitů Khlesla usmířily, ovšem zanedlouho, počátkem následujícího roku, přišla další rána: Tentokrát se na *Patres e Societate Jesu* rozhněval dokonce ten, který Tovaryšstvu nabízel klášter Všech svatých – Dietrichstein. Situace byla ještě vážnější než v předchozím případě: V jezuitské korespondenci se mluví o tom, že kardinál je „graviter offensus“ – „těžce uražen“. Důvod? Jezuité si na panovníkovi vymohli pro svou olomouckou kolej nová privilegia, ale jejich konečný text nebyl předem konzultován s biskupem. Což vzhledem k tomu, že zmíněné *collegium* bylo biskupskou fundací, kardinál celkem oprávněně pokládal za problém.⁴¹²

K usmíření museli v tomto případě otcové vynaložit mnohem větší úsilí než u Khlesla. Do biskupových rukou putoval okamžitě dopis, ve kterém si generál posypal hlavu přímo horou popela. Začínal větou: „Nemohu jednoduše vyložit, jak velké hoře mi způsobil onen posel, který mne zpravil o tom, že Vaší nejjasnější Ctihodnosti byla poskytnuta příčina k zarmoucení.“ Dietrichstein je žádán o jakýkoliv příkaz

⁴¹⁰ ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 852. Po bitvě na Bílé hoře byla vytvořena samostatná česká provincie Tovaryšstva Ježíšova a Rumer se stal jejím prvním představeným; k jeho osobnosti naposledy Jozef ŠIMONČIČ, *Niekoľko poznámok ku pôvodu P. Gregora Rumera, SJ (1570 – 1627), prvého provinciála českej provincie S.J.*, in: Morava a Brno na sklonku třicetileté války, Praha 1995 s. 246–251.

⁴¹¹ Rektor olomoucké koleje Gregoru Rumerovi, 23. prosince 1617, ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 859.

⁴¹² Tamtéž, s. 865.

Tovaryšstvu, jehož splnění by mohlo zmírnit jeho spravedlivý hněv. Rozkaz bude ihned proveden „*se vší ponížností a ochotou*“.⁴¹³ Situace byla opravdu vážná, neboť velmi vzrušený tón neovládl pouze list určený kardinálovi, kterým bylo třeba na adresáta patřičně zapůsobit, ale pronikl i do vnitrořákové korespondence, jež měla být věcná a střídmá. Generál hořekuje nad tím, že „*radost z konfirmace privilegií byla posypána takovým nevitáným kořením*.“ Provinciál Avancinus spolu s některými dalšími předními jezuity je řádovým vedením vyzýván, aby usilovně přemýšleli nad tím, co by mohlo kardinálovu mysl obměkčit. Neboť tomuto „*nejlepšímu knížeti*“, je třeba poskytnout zadostiučinění „*jakýmkoliv způsobem*“!⁴¹⁴

Na jaře roku 1618, po mnoha omluvách a nejspíš i po potrestání viníků, kteří byli za uvedené opomenutí zodpovědní (či byli prohlášeni za zodpovědné), mohl Mutio Vitelleschi s úlevou konstatovat: „*Mysl nejjasnějšího kardinála Dietrichsteina se zdá být úplně usmířena*.“⁴¹⁵ Brzo ovšem měli jezuité čelit mnohem vážnějším problémům, než byla nevole toho či onoho preláta. Mohutný příval událostí „velkých dějin“ otrásl samými základy jejich existence v zemích Koruny české. Stavby království se probouzejí z několik let trvající letargie a povstávají proti Habsburkům. 23. května 1618 dochází k pražské defenestraci, je zřízeno stavovské vojsko, vzniká vláda stavů království Českého – tzv. direktorium. Prvním nařízením tohoto nového orgánu je vypovězení všech členů Tovaryšstva ze země.⁴¹⁶ Jak příznačné! Je zřejmé, že katolická církev měla v těchto bouřlivých časech jiné starosti než kauzu jedné augustiniánské kanonie.

Od dubna 1618 prameny o osudu pře olomouckých mnichů mlčí. Pozornost celé Evropy byla upřena k českému konfliktu, plápolajícímu stále mohutnějším plamenem. Jistě bychom předpokládali, že za tohoto stavu v Římě nechali definitivní rozhodnutí o osudu kláštera Všech svatých na dobu po válce. Dějiny se však někdy vzeprou takovým úvahám historiků a ukáží, že se umí ubírat i jinými, zdánlivě méně racionálními cestami. Papež Pavel vynesl svůj soud ve věci mnichů krátce před 18. dubnem 1619. Toto datum nese list olomouckých řeholníků papeži, ve kterém se mniši radují ze svého vítězství. Mluví se tu o „*rozhodnutí Vaší Svatosti stran Otců Tovaryšstva Ježíšova*“ – „*super Patrum Societatis Jesu*“.⁴¹⁷ Tato formulace nám

⁴¹³ 6. ledna 1618, tamtéž, s. 868.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 865, 867.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 882.

⁴¹⁶ K vypovězení jezuitů viz A. KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz*, I, s. 907 nn.

⁴¹⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 565.

ukazuje, jak se kanovníci zpětně na celou věc dívali. V jejich očích byl předmětem sporu nikoliv majetek kanonie, resp. jejich právo na něj, které pokládali za nesporné od samého počátku, ale postoj jezuitů.

Svatý otec se vyjádřil ke dvěma bodům. Za prvé potvrdil existenci konventu Všech svatých a garantoval mu držbu jeho veškerého majetku. Slovy mnichů: „*byli jsme ponecháni a zůstáváme v dřívějším a od nepamětných časů klidném vlastnictví kláštera a jeho statků.*“ Za druhé: Tovaryšstvu „*bylo Vaší Svatostí uloženo věčné mlčení [...] o zmíněné záležitosti*“.⁴¹⁸ Jezuitům tedy nejvyšší pontifik zakázal kdykoliv v budoucnu opakovat své nároky na statky kanonie.

Proč se papež rozhodl právě takto a právě v tuto dobu? Co bylo to klíčové, rozhodující? Argumenty obratně formulované Platejsem? Zásahy vlivných spojenců mnichů, zejména arcivévody Karla? (Nezapomínejme, že arcivévoda byl členem štýrské linie Habsburků, která ve sledované době zažívala strmý mocenský vzestup: Karlův bratr Ferdinand Štýrský byl minimálně od 20. července 1618, tedy od zatčení kardinála Khlesla,⁴¹⁹ dominantní osobou celého rodu, v březnu následujícího roku pak po úmrtí císaře Matyáše usedl na uprázdněný habsburský trůn.) Méně intenzivní „bojové nasazení“ kardinála Dietrichsteina v porovnání s kauzou Žďár? Vývoj stavovského povstání? U této poslední z možných odpovědí se musíme na chvíli zastavit. V Čechách začala „ohavná rebelie“, jak ji nazývali Habsburkové, v květnu 1618. Morava však zatím zůstávala stranou. Teprve v dubnu následujícího roku vedlo tažení českého stavovského vojska v čele s Jindřichem Matyášem z Thurnu k tomu, že povstalo i markrabství. Bylo jasné, že postoj moravských stavů k jezuitům bude stejný jako u jejich českých kolegů, ale v případě postupu vůči starým církevním řádům bylo možné doufat v poněkud měkčí a diferencovanější způsoby. U papežské kurie tedy mohli dojít k názoru, že urychlené odmítnutí nároků Tovaryšstva by mohlo statky kláštera Všech svatých zachránit pro církev.

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ Nutno poznamenat, že na přípravách zatčení nejvýznamnějšího rádce císaře Matyáše se spolu s Ferdinandem Štýrským a arcivévodou Maxmiliánem (bratrem Rudolfa II.) podílel právě i arcivévoda Karel (byť na vlastní akci přítomen nebyl; tu provedli s jednotkou ozbrojenců Ferdinand a Maxmilián) – viz Moriz RITTER, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreißigjährigen Krieges (1555–1648)*, III: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart – Berlin 1908, s. 8. Karel tedy z této události, kterou můžeme bez váhání označit za státní převrat, jednoznačně mocensky profitoval.

Je velmi obtížné na uvedené otázky jednoznačně odpovědět. Časová souvislost mezi papežovým rozsudkem a přechodem Moravy do tábora povstalců je skutečně až zarážející. Zdá se ovšem, že jiné faktory byly významnější, možná mnohem významnější. Zamysleme se nad rozdílným výsledkem obou pokusů o zrušení kláštera, ve kterých figuroval kardinál Dietrichstein, tedy případu žďárského *cistercia* a olomoucké augustiniánské kanonie.

Proti žďárským mnichům válčí kardinál s krajním úsilím. Vyhrožuje Svatému stolci, že pokud nebude rozhodnuto v jeho prospěch, složí úřad olomouckého biskupa, což by představovalo pro katolickou církev na Moravě velkou ránu. Další důležitý moment: Nevíme o tom, že by měl v nějaké významné osobnosti mimo cisterciácké řádové struktury protivníka po celou dobu sporu (například opozice nejvyššího kancléře Lobkovice byla pouhou epizodou). Oproti tomu roku 1617, kdy začíná rozepře s augustiniánskými kanovníky, jej rozhodně nenacházíme v bojovné náladě, ale naopak ve stavu jisté malátnosti až malomyslnosti. Opět v korespondenci s Římem zmiňuje svoji rezignaci, ale ta už nemá být nátlakovým prostředkem; je naopak výrazem silných obav z budoucnosti, z otravy Moravského markrabství a celé habsburské monarchie „nekatolickým jedem“. Touží po opuštění střední Evropy a trvalé rezidenci ve Věčném městě, této skále víry a baště Svaté církve.⁴²⁰ Tažení proti mnichům od Všech svatých neorganizuje sám, ale musí své aktivity koordinovat s jezuitou, se kterými se ne vždy shodne. Nadto musí čelit vytrvalým útokům nejen vedení Lateránské kongregace augustiniánských kanovníků, ale i arcibiskupa Lohelia a biskupa Karla Habsburského, resp. jejich služebníků.

Byl to tedy souběh více vlivů, co způsobilo, že pozice olomouckého biskupa v jeho boji proti řeholním kanovníkům byla nakonec slabší než při úsilí o likvidaci žďárské cisterciácké komunity. Tak došlo k tomu, že „prostí“ mniši zvítězili nad mocným kardinálem, že klášter disponující ne právě ohromující doménou porazil nejmajetnějšího preláta zemí Koruny české. Je poněkud paradoxní, že muselo dojít k tak výjimečné konstelaci sil, aby Svatý stolec uznal, že řádně žijící mnišská komunita má právo na existenci, když o její majetek má zájem jiný, v danou dobu oblíbenější řád. Vítězové však ještě zcela spokojeni nebyli. Chtěli svému triumfu nasadit korunu – chtěli zvolit svého patrona Jana Arnošta Platejse proboštem konventu Všech svatých.

⁴²⁰ Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn, 1570–1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007, s. 103–104.

Probošt – neprobošt Platejs

16. dubna 1619 se v kostele kláštera Všech svatých za přísného utajení sešli řeholníci ze všech tří moravských augustiniánských kanonií, aby zvolili hlavu tohoto řádového domu. Jejich myslí byly ovládány rozporuplnými pocity. Na jednu stranu zažívali ulehčení a povznesení díky nedávnému úspěchu v konfliktu s kardinálem Dietrichsteinem a jezuitu, na druhou stranu si bolestně uvědomovali, že se nad jejich vlastní začínají stahovat válečná mračna. V takových časech skutečně záleželo na tom, jaká osoba bude stát v čele konventu. Mezi kandidáty byli dva členové řádu řeholních kanovníků sv. Augustina: šternberský převor Václav Štěpánek a člen konventu Všech svatých Jiří Benner. Za normálních okolností by právě oni měli při výběru přednost. Nicméně vzhledem k tomu, že zásluhy Jana Arnošta Platejse o klášter byly v očích mnichů vpravdě nepomíjející, padla volba právě na něj. Ve své relaci papeži Pavlu V. řeholníci připomínají, že k volbě přistoupili až *„poté, co jsme vzývali milost Ducha svatého.“* Je velmi pravděpodobné, že tentokrát – na rozdíl od volby Dietrichsteinem vnučeného sufragána Civallioho – byli opravdu přesvědčeni, že plní vůli Ducha.⁴²¹

Když augustiniánští kanovníci představují nově zvoleného probošta Svatému Otci, nešetří superlativy. Aby se jeho osoba ještě více zaskvěla, je postavena do kontrastu s kardinálem Dietrichsteinem. Jak často jej prosili, aby se choval jako pravý vizitátor a ochranný pán kláštera! Žádali ho, *„aby již jednal a aby jmenoval den volby pro již dva a půl roku uprázdněné probošství, aby poskytováním pomoci Otcům Tovaryšstva nebojoval proti těm, které má bránit, chránit a dohlížet na ně, [...] a konečně aby byl přiveden k soucitu samotnou zkázkou, kterou je oslabení jak hospodářství, tak pobožnosti a zápalu, jež [augustiniánští] Otcové a bratři prokazují při Božích službách.“* Vše marně, neboť *„všechny tyto věci byly touto Jasností považovány za nicotné“*.⁴²²

Kanovník Jan Arnošt ovšem, ačkoliv ho k tomu jeho duchovní úřad vůbec nezavazoval, nebohému klášteru zcela nezištně pomohl. Zachoval se jako *„muž nejvíce milující naši řeholi“*, rozplývají se mniši, zapomínajíce na pravidla kurtoazní

⁴²¹ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 566.

⁴²² Tamtéž, s. 565–566.

korespondence, podle které největší chvála náleží adresátovi. Jejich nadšení pro Platejse však nezná mezí: On je „*zed' zadržující všechny na nás mířené střely našich protivníků*“, je „*neporažený duch*“, „*skví se [...] chválami o [jeho] životě a učenosti, naplněné schopnostmi v téměř všech důležitějších vědách*“, „*je nadán rozličnou výmluvností mnoha jazyků*“, „*trpěl pro římskou katolickou víru*“, a především „*nešetřil přátelským bděním [pro nás] ve dne i v noci*“, což „*bohatě dosvědčí [...] hromada napsaných dopisů, zpráv, dokumentů, privilegií a vidimací, která byla předána témuž Nejsvětějšímu apoštolskému stolci [k rozhodnutí] v naší zmíněné záležitosti*“. „*Tímto vším pohnuti a vybídnutí jsme [...] pro naše uprázdněné probošství a v tomto přebouřlivém stavu všech věcí jak zvláště našich, tak obecně církevních nemohli najít nikoho vhodnějšího,*“ uzavírají řeholníci popis svého hrdiny a vyjadřují naději, že papež jistě neodmítne jejich volbu potvrdit.⁴²³

Ještě jednou aktivizovali mniši celou síť kontaktů, aby dosáhli kýženého cíle. Generálního prokurátora svého řádu naléhavě prosí, aby se o potvrzení zvoleného probošta „*ráčil vynasnažit všemi silami*“. Je to prý nutné zvláště nyní, v době, kdy katolické náboženství zažívá nejvyšší tíseň, kdy „*heretikové*“ pronásledují všechny pravověrné. Na konci čteme důležité postskriptum, které má opatu od sv. Petra v okovech připomenout hlavní zásadu úspěchu všech podobných akcí nejen u papežského dvora: „*Žádáme, aby se vše vyřizovalo v naprosté tajnosti*⁴²⁴, *aby se o tom [...] něco nedozvěděl nejjasnější kardinál Dietrichstein nebo jezuité (neboť vše bylo učiněno bez jejich vědomí).*“⁴²⁵

Platejs se zase obrací s toutéž žádostí na arcivévodu Karla a pro jistotu i na jeho zpovědníka. Opět se uvádí, že celá operace je utajená: „*Klášter řeholních kanovníků Všech svatých v Olomouci [...] mne navrhl za svého preláta, poté co byla tajně učiněna volba*“. Doufá, že Habsburk jistě neodmítne svému „*nejponiženějšímu služebníkov*“ takovou malou pomoc, takové „*nepatrné doporučení*“.⁴²⁶

Mniši tedy chtěli, aby se kardinál o všem dozvěděl až poté, co Nejsvětější Otec volbu potvrdí. Toto malé překvapení se jim ovšem příliš nepodařilo, neboť Dietrichstein byl o věci informován už za několik týdnů. V Římě již Pavel V. rozhodl ve prospěch

⁴²³ Tamtéž, s. 566–569.

⁴²⁴ „*in summo silentio*“.

⁴²⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 76–77.

⁴²⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 576–578. Oba dva listy – arcivévodovi i jeho zpovědníkov – jsou datovány 17. dubna 1619.

Platejse, ale ještě předtím, než byla vyhotovena příslušná bula, zahájil kardinálův římský agent Giacomo Olivieri energický protiúder. Protestoval nejprve u datáře; poté si vymohl audienci přímo u papeže. Ten si během poprasku, který způsobil Olivieri, uvědomil, že další porážka kardinála v konfliktu s mnichy by již byla příliš tvrdá. Neměl zájem na jeho úplném ponížení, na tom, aby se z něj stal člověk uražený, zahořklý a toužící po pomstě. Proto nakonec nejenže všechny Dietrichsteinovy námitky uznal, ale toto uznání osladil pochvalou. Když Olivieri vyjádřil naději svého pána, že mu za stávajícího utrpení nebude přidáno ještě další utrpení, reagoval papež laskavým úsměvem a slovy: „*Nesmí se přidávat utrpení trpícím, a zvláště tomu, kdo mi je tak drahý a kdo tolik trpěl ve službě Boží.*“⁴²⁷

Platejs se tedy proboštem nestal. Po bitvě na Bílé hoře sice u papežského dvora nastalo druhé kolo jednání o jeho potvrzení (zdá se, že zvolený, leč nekonfirmovaný probošt vkládal naděje do změny na stolci sv. Petra, na který roku 1621 dosedl Řehoř XV.), ale i z něj vyšel Dietrichstein vítězně.⁴²⁸ Místo Platejse museli mniši roku 1622 za svého představeného přijmout osobu preferovanou kardinálem – minoritu a olomouckého světicího biskupa Cesare Narda Montopoliho. Ctižádostivého Jana Arnošta, který po místu preláta Všech svatých přímo prahl, to velmi ranilo. V jeho deníku nacházíme ke dni, kdy se dozvěděl, že papež jeho volbu s konečnou platností neuznal, tato výmluvná slova: „*Větší ztrápené modlitby vyřčené kvůli ztracenému úřadu probošta Všech svatých, v nichž byl Bůh prošen, aby mi pomohl jinak.*“⁴²⁹

Mniši však v hlavní věci, v boji za existenci olomouckého konventu, zvítězili a na svého dobrodince a hlavního strůjce tohoto úspěchu nikdy nezapomněli. Když byl klášter o několik desetiletí později přestavován v barokním slohu, byl vyzdoben dvěma malbami, které Platejsovy zásluhy připomínaly. Každý, kdo přicházel do kanonie, spatřil nad její branou sebevědomý vzkaz jezuitům. Šlo o alegorii, která hlásala, že řád řeholních kanovníků sv. Augustina přetrvá i přes všechna protivenství na věky věků. Řehole tu byla vyobrazena jako půvabná žena. U jejích nohou jako něco, co překonala a nad čím je povznesena, ležel čas, symbolizovaný přesýpacími hodinami. V levé ruce pozvedala v triumfálním gestu vítěznou vavříny a korunu, její pravice zaháněla temnoty zářící pochodní. Vedle ní stála v podobě anděla Fáma – zosobněná slavná pověst řádu,

⁴²⁷ J. TENORA, *Pokus*, s. 197.

⁴²⁸ K těmto jednáním viz Bedřich JENŠOVSKÝ, *Knihovna Barberini a český výzkum v Římě*, in: Zprávy českého zemského archivu, IV, 1924, s. 76, 112.

⁴²⁹ Národní knihovna České republiky Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků, rkp. VII. G. 11, f. 30v.

troubící na polnici. Vše bylo doplněno nápisem „*Religio numquam nec sacra fama perit*“ – „*Řehole ani svatá pověst nikdy nezahynou*“.⁴³⁰

Onen druhý obraz, který se nacházel v interiéru kláštera, odrážel neklidné události z počátku 17. věku ještě konkrétněji. Představoval Platejse, jak jednou rukou ochraňuje kanonii u Všech svatých a v druhé celému světu ukazuje listinu, kterou papež uložil jezuitům „*perpetuum silentium*“.⁴³¹ Podobně byli vyobrazováni zakladatelé klášterů – se zmenšenou budovou řeholního domu a s listinou, v daném případě fundální. Poselství zmíněného uměleckého díla tedy bylo jasné: Jan Arnošt Platejs je fakticky druhým fundátorem kláštera. Právě on se nejvíce zasloužil o přežití kanonie, která byla roku 1617 císařem Matyášem prohlášena za zrušenou.

Jistě není náhodou, že zhruba v téže době byly velmi zběžně napsané, ba naškrábané koncepty všech listů, kterými se klášter v letech 1617–1619 hájil, úhledně opsány do rukopisného svazku, aby se i v budoucnu mohl každý snadno přesvědčit o pádnosti augustiniánských argumentů.

Na závěr odpovíme na jednu otázku, která čtenáře nad předchozími stranami jistě napadla: Jak to bylo se vztahem Platejse a Dietrichsteina, resp. Platejse a jezuitů po sporu o klášter Všech svatých? Jan Tenora nás ujišťuje, že mezi oběma vysokými duchovními nikdy, dokonce ani v letech 1617–1619/1622 „*nebylo [...] žádného nepřátelství*“. Celou kauzu tento historik interpretuje jako jakousi drobnost, druhořadou záležitost, jež nijak neovlivnila vzájemný respekt, který k sobě biskup a kanovník jeho katedrální kapituly chovali.⁴³² Jak naivní tento pohled je, ukázal ve své rozsáhlé studii o Platejsově životě Václav Líva. Realita byla taková, že Platejs se v době konfliktu o kanonii snažil setkání s kardinálem co nejvíce vyhnout. V říjnu 1618 se mu například písemně omlouvá, že se nedostavil před jeho osobu, a to i přes opakované obeslání. Důvodem prý byla nemoc. Své tvrzení dokládá příloženou zprávou lékaře Vodderbornia. O skutečných příčinách kanovníkovy reakce na ona obeslání netřeba pochybovat.⁴³³

Když se po Bílé hoře kardinálova moc znásobila (stál nyní v čele nejen církevní, ale jako císařský gubernátor i světské správy Moravy), „emigroval“ Platejs do Prahy, kde zastával funkci generálního vikáře nuncia Caraffy. Povinnost rezidovat v Olomouci

⁴³⁰ J. TENORA, *Pokus*, s. 500.

⁴³¹ Tamtéž, s. 501.

⁴³² Tamtéž, s. 209.

⁴³³ V. LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*, s. 30.

obešel nejspíše tím, že si obstaral papežský dispens. Roku 1624 se však do markrabství vrátil, což svědčí o výrazném zlepšení vztahu k Dietrichsteinovi, resp. Dietrichsteina k němu. K usmíření mezi ním a členy Tovaryšstva naopak nedošlo: Roku 1627 na něj jezuité Ferdinandu II. žalovali, že poštvává české duchovenstvo k odporu proti trůnu. Po kardinálově úmrtí zažil největší triumf, a krátce poté největší zklamání svého života. Oním triumfem bylo, že ho v září 1636 olomoucká katedrální kapitula zvolila biskupem. Problém tkvěl v tom, že jeho protikandidátem byl císařův mladší syn, arcivévoda Leopold Vilém. Habsburkové byli „vzpurnou“ volbou pochopitelně popuzeni a podnikli v Římě kroky proti zvolencově konfirmaci. O několik měsíců později, v srpnu 1637, jej zastihla smrt.⁴³⁴

Shrnutí

Připomeňme si stručně, které momenty chronologie konfliktu o klášter Všech svatých jsou nejvýznamnější. Řečená kanonie podobně jako většina klášterů starých řádů procházela v 16. století fází úpadku. Nejnižší klesla v 60. letech, kdy její představený uprchl, odciziv klášterní klenoty. Na přelomu 16. a 17. století se však situace za schopného a energického probošta Jana z Weitersfeldu výrazně zlepšila. Řeholní disciplína byla obnovena, statky kanonie rozmnoženy. I na počátku 17. století však mniši museli čelit problémům. Nešlo již o potíže vnitřní, ale o vnější tlak – tlak ze strany vizitátora, kterým byl olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteina. Ten po Weitersfeldově úmrtí roku 1612 vnutil řeholním kanovníkům svého sufragána Giovanniho Battistu Civalliho jako probošta. Když Civalli po pěti letech, poznamenaných spory s mnichy i klášterními poddanými, zemřel, zasáhla kardinálova ruka kanonii ještě nemilosrdněji. Šlo o úsilí zrušit tento starobylý řádový dům a předat jeho majetek Tovaryšstvu Ježíšovu. Historik Jan Tenora tvrdí, že Dietrichstein tu plnil úlohu pouhé zástěrky. Podle něj všechno ve skutečnosti připravili jezuité. Prameny z Římského archivu Tovaryšstva Ježíšova, Tenorovi neznámé, však dokládají, že kardinál hrál roli mnohem aktivnější.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 38–44, 65, 296, 317, 329–332.

Konflikt mezi augustiniánskými kanovníky a jejich protivníky – jezuity a Dietrichsteinem – můžeme rozdělit do dvou fází. První je časově vymezena březnem 1617 a červnem téhož roku. Olomouckým augustiniánům se podařilo získat cenné spojence: opavského děkana, některé významné představitele svého řádu (mimo jiné opata kláštera u sv. Petra v okovech v Římě), a především kanovníka olomoucké biskupské kapituly Jana Arnošta Platejse z Platenštejna.

V březnu 1617 vydal císař Matyáš dekret, kterým klášter zrušil, již o měsíc později ovšem v jiné listině prohlásil, že důvodem k uvedenému zrušení nejsou nějaká pochybení řeholních kanovníků, ale větší užitek, který přináší jezuitský řád. To bylo pro mnichy velmi důležité, neboť tím odpadl snad nejčastější důvod, který se v 16. století obvykle uváděl pro rozhodnutí o zrušení nějakého kláštera. Snad díky četným peticím řeholníků, snad také na přímluvu vlivných lidí či ze strachu před intervencí stavů přenechal císař Matyáš rozhodnutí o osudu olomouckých řeholních kanovníků papeži. Vedle tohoto panovníkova rozhodnutí neprosperla zájmům „rušitelů“ ještě jedna skutečnost – silně kritický postoj kardinála římského agenta Jacoma Olivieriho ke generálnímu prokurátorovi Tovaryšstva Ježíšova, tedy k osobě, jež měla být u kurie v boji za zrušení olomoucké kanonie jeho hlavním spojencem.

Druhá fáze sporu probíhala od června 1617 do jara 1619. Řeholní kanovníci, povzbuzeni změnou postoje panovníka, se vrhli do boje s obrovskou energií. Mohli počítat s novými pomocníky – s vratislavským biskupem arcivévodou Karlem (pomoc jeho agentů v Římě a ve Vídni byla pro olomoucké řeholníky opravdu neocenitelná), pražským arcibiskupem Lohelielem a s dalšími moravskými kláštery starých řádů. Zatímco pozice augustiniánských kanovníků sílila, jezuité byli na přelomu let 1617 a 1618 oslabeni rozepřemi s kardinálem Khleslem, a dokonce i se svým dosavadním spojencem – kardinálem Dietrichsteinem. Tuto krizi se jim sice podařilo zažehnat, ale nakonec stejně podlehli. Roku 1619 papež Pavel V. potvrdil v případě kláštera Všech svatých majetkový *status quo* a Tovaryšstvu uložil „*perpetuum silentium*“ – „věčné mlčení“ o jejich nárocích na statky augustiniánských kanovníků. Příčin tohoto výsledku bylo jistě vícero, vyzvednout musíme vliv arcivévody Karla, člena štyrské linie Habsburků, která právě ve sledované době začíná hrát jednu z hlavních rolí na jevišti evropských dějin.

Jakýmsi epilogem popisovaného konfliktu byl spor o potvrzení volby Jana Arnošta Platejse proboštem kanonie Všech svatých, který probíhal v letech 1619–1622.

Dietrichsteinovi se podařilo papežské confirmaci volebního aktu zabránit a prosadit do čela kláštera „svého člověka“ Montopoliho. Kardinálova porážka v zápasu s řeholními kanovníky tím byla poněkud zmírněna.

Argumentace založená na logických vývodech

„Rušitelé“: Úpadek kláštera a *maius bonum*

S nemalým politováním musím konstatovat, že dokumentů k našemu tématu, v nichž by byly podrobněji vylíčeny argumenty „rušitelů“ kanonie, je velmi málo. Na vině je mimo jiné nedostatečné zachování archivu olomoucké jezuitské koleje (jeho zbytky nacházející se v Moravském zemském archivu v Brně čítají pouhých sedm a půl běžných metrů). Víme o některých kardinálových písemnostech, které podrobnější zdůvodnění jejich požadavků mohly obsahovat, ale ty jsou nyní nezvěstné. Možná nešlo o náhodnou ztrátu, ale o úmyslné zametení stop... Tak například citelně postrádáme dokument nad jiné významný – Dietrichsteinův list panovníkovi z února 1617, který stál na počátku celé pře. Naše prameny jsou tedy sporé, a proto výklad k tomuto bodu nemůže být než nástinem.

Nejsnáze bylo možné zdůvodnit zrušení nějakého kláštera poukazem na jeho úpadek, zvláště na úpadek řeholní kázně. Který držitel moci v potridentské církvi by nebyl pobouřen potyčkami mezi mnichy, luteránským či jinak „heretickým“ pokřivením mše nebo zanedbáváním chórové modlitby... Vyskytl se ovšem problém: Olomoučtí augustiniánští kanovníci tomuto temnému obrazu vůbec neodpovídali. Sám panovník poté, co se informoval o jejich životě mnichů, byl nucen uznat, že stav této řeholní komunity nemůže být důvodem k jejímu zrušení. Jeho úředníci tedy museli prohlásit: *„dotyčný klášter ne pro nějaké zlé chování téhož konventu, ale pro větší užitek a obecné dobro koleji olomoucké Societatis Jesu s jistou od Jeho Milosti císařské etc. nařízenou fundací připojen byl.“*⁴³⁵

Přesto se i po tomto velmi jednoznačném uznání kvalit mnichů z dubna 1617 objevují snahy je očernit. Vypovídá o mnohém, že se většinou neobjevují žádné konkrétní výtky k stávající situaci, ale jen obecné stížnosti na „nedostatečnost“ členů olomouckého konventu⁴³⁶, případně kritika prohrěšků „některých prelátů“ od Všech svatých.⁴³⁷ Obojí se ovšem značně míjelo účinkem. Útoky v obecné rovině nemohly

⁴³⁵ NA Praha, MR, č. 6055, f. 2r.

⁴³⁶ Např. MZA Brno, č. 204, s. 60.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 61–62.

klášter příliš ohrozit a kauzy spojené s probošty již patřily minulosti. Představený prchající pod rouškou noci s klášterními klenoty z kanonie, to byla historie stará více než půlstoletí.

Jediným konkrétnějším bodem, kterým Otcové Tovaryšstva dokládali úpadek kláštera, bylo tvrzení, že kardinál Dietrichstein v celé své rozsáhlé diecézi „*nemá nikoho z řeholních kanovníků, komu by svěřil proboštví* [u Všech svatých]“⁴³⁸. Právě proto prý musel před několika lety jmenovat do čela kanonie nikoliv augustiniánského kanovníka, ale – když nebylo zbylí – svého sufragána Civalliho.

Tento pochmurný obraz vykreslil na vídeňském dvoře *Pater* Dingenauer na jaře 1617 a využíván byl poměrně dlouho také u papežské kurie, a to i poté, kdy se císař Matyáš k věrohodnosti těchto údajů vyslovil velmi kriticky. Mniši s uvedenou výtkou museli polemizovat ještě v říjnu téhož roku.⁴³⁹ Pak jejich protesty ustávají, což nejspíš znamená, že jich už nebylo třeba. Také v Římě tedy pochopili, že k nespokojenosti s úrovní řeholního života v klášteře Všech svatých není důvod.

Jezuité proto museli najít jiné zdůvodnění svých nároků. Stalo se jím sousloví *maius bonum* – větší dobro, případně *maior usus* – větší užitek. Narážíme na ně všude, téměř v každé písemnosti, kde se mluví o plánu předání kanonie Tovaryšstvu. Pro Dietrichsteina a jezuity se stalo mantrou, kterou neustále opakovali, jakousi magickou formulí, jež měla odstranit všechny překážky z cesty, po níž se hodlali ubírat.

Mnichům od Všech svatých bylo jasné hned od počátku, že právě tato dvě slova jsou základními kameny, na kterých je postavena budova protivníkovy argumentace. Již na jaře 1617 shrnují své znalosti o postoji jezuitů takto: „*je namítáno, že se pouze z menšího užitku dosáhne většího*“.⁴⁴⁰ Zalíbení protistrany v uvedeném argumentu líčí často se silnou ironií, s hořkým úsměvem: „[Jezuité] *milují ona slova „kvůli většímu užitku“, jež dlouho usilovně v řečeném právu hledali [...], milují je, pravíme, a v oblíbě mají, ba dokonce tvrdí, že jsou jak v jejich knihách, tak v jejich ústech a srdcích vyvedena zlatými písmeny*“.⁴⁴¹ Samozřejmě bylo augustiniánům dobře známo i to, jakou konkrétní podobu mělo mít ono lepší využití jejich statků: „*Otcové Tovaryšstva*

⁴³⁸ NA Praha, MR, č. 6055, f. 6r.

⁴³⁹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 59–60.

⁴⁴⁰ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 513.

⁴⁴¹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 30.

*nepravdivě tvrdí, že [po zrušení kláštera] z našich majetků pojde větší užitek než dosud od nás, pod záminkou zřízení nové univerzity v Církvi BOŽÍ.*⁴⁴²

Jezuité tedy netvrdili nic jiného, než že vzdělávání, ve kterém bezesporu vynikali, je důležitější a užitečnější než rozjímání, modlitby, bohoslužby a kázání řeholních kanovníků. Byli přesvědčeni, že již nyní jejich kolej svými zásluhami září v temnotách „heretické“ země mnohem více než augustiniánská kanonie. Po povýšení olomoucké koleje na univerzitu měla ona záře zalít nejen celé markrabství, ale i další země. V tomto duchu zdůvodňuje potřebu likvidace olomouckého kláštera například *Pater Dingenauer*: „*Probošství Všech svatých je vakantní. [...] Jeho majetek použije kardinál Dietrichstein k založení olomoucké univerzity a předá koleji Tovaryšstva JEŽÍŠOVA tamže, [...] protože soudí, že založení univerzity přinese nejvíce užitku pro okolní provincie žádostivé věd – pro Uhry, Slezsko, Polsko, Moravu.*“⁴⁴³ Jezuitský generál si zase pochvaluje, v jakém souladu jsou zájmy jeho řádu a všech věřících: „*Píšu o tomtéž případu Otcí provinciálovi, aby se ze všech sil snažil vyjít vstříc záměru nejjasnějšího kardinála, který směřuje nejen ku prospěchu Tovaryšstva, ale také k dobru křesťanstva.*“⁴⁴⁴ Generálova logika je neúprosná: Kdo se v kauze kláštera Všech svatých staví proti jeho řádu, ten se staví proti celé Církvi!

Vyjádření mnichů I – Úpadek kláštera

V argumentaci jezuitů dokázali augustiniánští kanovníci najít jedno nebezpečí na první pohled nepříliš patrné. Tu a tam čteme v jejich textech větu „*praepositura vacat*“ (resp. „*praepositura vacet*“). V jedné z předchozích kapitol jsme se již dozvěděli, že tuto větu můžeme přeložit dvojím způsobem: „*úřad probošta je uprázdněný (neobsazený)*“, ale také „*klášter (resp. kanonie) je pustý, neobsazený*“. V konventu Všech svatých vyvstala obava, že zvláště ve vzdáleném Římě ti, na jejichž rozhodnutí další existence kláštera závisela, vše pochopí nesprávně, tj. že kanonie je pustá, bez konventu, a předání jejího majetku Tovaryšstvu je zcela v pořádku. Tuto věc bylo třeba vyjasnit.

⁴⁴² MZA Brno, G 10, č. 195, s. 554.

⁴⁴³ NA Praha, MR, č. 6055.

⁴⁴⁴ ARSI, Epistolae Generalium ad Nostros, sig. Austr. 2/II, s. 802.

Mniši uznávali, že předání kláštera nové řeholi by v případě jeho zpustnutí bylo logické: „*Je nepochybně podle kanonického práva dovoleno [...] užít ustanovení o zcizení a směně, jestliže jsou takové statky aneb klášter opuštěny představeným, mnichy a kapitulou a zcela postrádají svého pána, k němuž podle práva fundace nebo fundátorem učiněné donace hledí. Neboť tehdy je lepší, aby takové statky pro blaho církve užíval někdo než nikdo.*“⁴⁴⁵ Upozorňují ovšem, že toto v žádném případě není případ jejich kláštera.

Na obvinění z porušování řeholní kázně, byť nikdy nebylo konkretizováno ani doloženo, pohlíželi kanovníci jako na věc nanejvýš nebezpečnou. Proto nešetřili papírem ani inkoustem a pilně psali listy, v nichž proti takovému křivému nařčení co nejrozhodněji protestovali. Stále znovu poukazovali na skutečnost, že nikdy nebyli protivnou stranou obvinění z konkrétních pochybení (odhlédne-li se od irelevantního připomínání některých starých kauz). Již v prvním protestním listu císaři čteme: „*to však nemůže řád náš od Vaší císařské Milosti přijati a skrz mnohá privilegia v důchodech a v užívání statkův potvrzení to pochopiti, jakým skutkem Vaší císařské Milosti nelibezným a jakou vinou jest toho zasloužil, aby vzděláním pobožnosti nové naše pobožnost se umenšovala, vzděláním jiného řádu řád náš ke skáze přiveden byl.*“⁴⁴⁶

Podobná slova nesmějí chybět v žádném dopisu, kterým se mniši brání proti kardinálovi Dietrichsteinovi a jezuitům. Ze záplavy oněch vět uveďme jako příklad ještě alespoň ty, které si mohl přečíst kancléř Lobkovic: „*Leč snad jsou vinni zmínění bratři kláštera Všech svatých a po zásluze pykají. Trest si zaslouží, jestliže to někdo navrhl, sebe ustanovil soudcem a je samotné viníky. Ať nejprve objasní provinění, prokáže skandální způsob života, ukáže zanedbání uctívání Boha, doloží je a [viníky] usvědčí. A když bude shledáno, že se dopustili poklesku, ať je dán průchod spravedlnosti, ať jsou přinuceni k nápravě, nebo po řádném soudním procesu rozsudkem kompetentního soudce definitivně odsouzeni. Pakli se ale nic takového nestane, z jakého důvodu si zasloužili oni dobří Otcové, aby se prospěch jiných stal jejich újmou, ačkoli oni sami nežádají ničí újmu, ale spokojeni žijí v pokoji?*“⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 35.

⁴⁴⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 499.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 513.

Věru zvučná, důstojná, až jakoby slavnostním tónem pronášená slova. Řeholníci však věděli, co si mohou dovolit. Nejenže nikdo nedosvědčil, že by se chovali „nemnišsky“, ale jejich bezúhonnost po nějaké době potvrdil i císař Matyáš. Proto se brzo odhodlávají k ráznému protiútoku. Kardinál Dietrichstein a jezuité neustále poukazují na úpadek jejich kláštera. Oni, augustiniánští kanovníci, dokázali, že se ničím neprovinili. Přiznávají nicméně, že zde je síla, která jim může plnění řeholních povinností výrazně zkomplikovat. O koho se jedná? Přece o jezuity! A nejde o problém, který by trápil jen jejich kanonii: „*Otcové Tovaryšstva Ježíšova těmito a podobnými novými nároky a nezřízenými choutkami po cizí věci znepokojují všechny řády všech řeholí usazených v těchto částech Germánie*“.⁴⁴⁸ Pro zle tísněné a neustále napadané mnichy je krajně obtížné věnovat se svému poslání, neboť „*ten kdo cítí, že jeho hlavě hrozí smrtelné nebezpečí, je rozpolcen do tisíce starostí a rozličných myšlenek*“.⁴⁴⁹

S jedinou konkrétnější výtkou svých protivníků, s tvrzením, že roku 1611 nebyl mezi moravskými řeholními kanovníky k dispozici nikdo, kdo by byl hoden úřadu představeného kláštera Všech svatých, se mniši také dokázali vcelku úspěšně vypořádat. Jejich stanovisko vysvětluje například z listu římskému opatovi od svatého Petra v okovech z října 1617. „*Necht' zatím Vaše nejctihodnější Milost jedná jako ochránce svého řádu a nevěří, že je třeba přibírat do našich klášterů cizí preláty kvůli naší nedostatečnosti*“, prosí naléhavě. Zcela podle pravdy prohlašují, že jim Dietrichstein Civalliho vnutil. Podobně prý postupuje i při jmenování představených jiných klášterů. „*Neboť mnozí z nich byli neřádně povýšeni k podobným církevním hodnostem nikoliv z nouze, ale buď z peněžní simonie od jakéhosi olomouckého scholastika a kancléře nejjasnějšího kardinála z Dietrichsteina, nebo postupovali kvůli přímlovám téhož nejjasnějšího [kardinála] z čiré přízně a jakoby násilně nám, kteří jsme chtěli dosáhnout téhož úřadu, byli dosazeni, abychom tak řekli oproti našemu očekávání. A jak dokazují připojené listiny od řečeného kancléře nebo jiných, stalo se to spíše proti kanonickému právu*“.⁴⁵⁰

Osob hodných úřadu probošta neměl řád řeholních kanovníků sv. Augustina nadbytek, ale v žádném případě nebylo možné říci, že by žádní vhodní kandidáti nebyli k dispozici. Před Civallim si olomoučtí mniši z řad své řehole zvolili Jana

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 504.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 60

z Weitersfeldu, který kanonii značně pozvedl. K další volbě pro kardinálův odpor došlo až roku 1619. Vedle Platejse se jí zúčastnili hned dva schopní augustiniánští kanovníci – Václav Štěpánek a Jiří Benner.

Je zřejmé, že veškeré zpochybňování stavu řeholního života v klášteře Všech svatých nestálo na pevných základech. Pozice mnichů v tomto bodě tedy byla opravdu silná.

Vyjádření mnichů II – *Maius bonum*

Uvedl jsem, že s předchozími tvrzeními se při putování archivními svědectvími k našemu tématu setkáváme velmi často. Stejně je tomu s reakcemi mnichů na jezuitskou teorii o *větším dobru*; i ty jsou opravdu všudypřítomné. Stěží nás to překvapí. Vždyť víme, že právě tyto dvě teze – úpadek kláštera a *maius bonum* – byly dvěma sloupy, na kterých stálo zdůvodnění požadavků Tovaryšstva Ježíšova. Řeholní kanovníci ve svých obranách zpochybňují, že jednání protivné strany je možné pojmenovat slovem *bonum* – dobro, tím méně pak *maius bonum*. O téměř dvě stě let později prohlásí slavný filosof Immanuel Kant, že člověk koná dobro pouze tehdy, jestliže se jeho jednání může stát vzorem pro všechny ostatní. Jinými slovy: Pokud se chování jedince zobecní, vztáhne na celé lidstvo, vyjde hned najevo, co je dobré a co škodlivé.⁴⁵¹ Ano, to je onen proslulý kategorický imperativ, myšlenka, která je s jeho jménem spojena snad nejvíce. Mniši jako by tuto ideu předjímalí. Vykreslují ponurý obraz chaosu, který by nastal, kdyby se všichni řídili zásadou „předej svůj majetek tomu, kdo ho bude užívat lépe“.

Takto zní zmíněné úvahy v dopisu císaři Matyášovi z března 1617: „*Lidská mysl a vtípu ostrost skrz milosrdenství Boží k tak veliké vysokosti přišla a každodenně vešjeji přichází, že jakékoliv by nálezky od člověka k zlepšení věcí již stávajících vyhledány byly, potomně skrze mnohé rozmýšlení ještě k větší dokonalosti přivedeni býti mohú. Jestliže tedy pro vymyšlení lepšího užitku to, co jednou privilejemi a obdarováním tak slavných papežův a císařův potvrzeno jest, k zrušení přijíti má, nejni žádný člověk na*

⁴⁵¹ Přesná Kantova formulace zní: „*Jednej jen podle té maximy, od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“ – Immanuel KANT, *Základy metafyziky mravů*, Praha 1990, s. 84.

*tomto světě, žádný řád řeholní, žádné nadání duchovní ani sami jezuiti svými nálezkami sebu jisti, aby to vše nikdy skrze vtip lidský k skázi přijíti nemohlo a oni tím prostředkem od Pána Boha upadnúc po některým času do té jámy, kterou jiným kopali, trestáni býti nemohli. Práva všelijaká nepotřebná budou, než větší užitek a vtipnější člověka vymyšlení nám za právo slúti musí.*⁴⁵²

Jistě nepochybíme, když v těchto myšlenkách budeme spatřovat odraz Platejsova filosofického vzdělání, kterého – jaký paradox! – nabyt v jezuitských školách. Studnice jeho invence se tím ovšem nevyčerpala. Po poukazu na absurdnost jezuitské argumentace přichází další úvaha: Jakýkoliv čin nelze nazvat dobrem, pokud jednomu člověku prospěje, a jiného poškodí. Naléhavost a emotivnost tohoto místa se s postupem času zvyšuje. V březnu 1617 jde ještě o věty vcelku klidné, některé z nich působí spíše jako poučky z nějaké učebnice morálky či citace ze zákoníku. Vše je formulováno jako výsledek chladného, logického uvažování: *„Je zajisté dilem velkého milosrdenství zakládat akademie a university, ale nikoliv menším bezprávím je oslabovat řehole odedávna již jednou založené, opatřené privilegii, opětovně potvrzené a přijaté do opatrování a ochrany. Děj se dobro, ale ať kvůli němu nevinný netrpí zlo, neboť dobro se nečiní proto, aby z něj vycházelo zlo. Ať se Tovaryšstvo JEŽÍŠOVO těší ze svého dobra, [ale] ať jedná tak, aby neplodilo zlo pro jinou řeholi, protože v katolické Církvi nemá být jedno řeholní společenství zároveň tvořivé a pro jiného ničivé.*⁴⁵³

Podobně v jiném listu z téže doby: *„Mnoho by se na tomto světě nalézti a vymysleti mohlo, co by mnohem lepší a užitečnější než to, co již ustanoveno jest, bylo, ale [...] ta láska obyčejně od práva jak světského, tak i duchovního v takových příčinách se činí, může-li se co zlepšiti, [pak] bez úrazu třetí osoby“*⁴⁵⁴

Jak odlišně jsou napsány věty věnované škodlivosti jezuitského záměru o několik měsíců později! Hlasy mnichů tu již klidně nepoučují, ale hřmějí a burácejí. Čtenář již neslyší definice, ale je ohlušen výkřiky, nepůsobí se již tolik na jeho rozum, ale především na city. Před jeho oči jsou stavěny metafory nadmíru odvážné – záhuba matky a sycení se krví protivníka: *„A také chudí studenti, jak tvrdí [Otcové Tovaryšstva], mají být podporováni z důchodů našeho kláštera. Ať je živí. Ale proč na náš náklad? Proč na úkor našeho skromného majetku? Proč je tak podporovat za cenu*

⁴⁵² MZA Brno, G 10, č. 195, s. 500.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 511.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 500.

*újmý jiných a naše skromné a velmi malé majetky přivést k úplné nedostatečnosti a nouzi? [...] Velmi mnoho se divíme a litujeme svého bídného údělu, když někdo touží jednomu chudákovi učinit dobrodiní, a nám naopak zlo, když někdo chce jeden řád povýšit nebo spíše, když zbožný, nedávno vzniklý řád usiluje o své vlastní vyvýšení, a zároveň přivozuje krajní záhubu jiného, prastarého řádu, téměř vlastní matky. Pro slitování nad námi a naším řádem: Když někdo jiný snad se svým ne zcela spokojený zatouží lízat krev druhého a jíst chléb opatřený potem z jeho tváře, má na nás a náš řád padnout onen nespravedlivý los a my sami se máme stát jeho hříčkou?*⁴⁵⁵ Na tyto vzrušené výkřiky zpravidla navazovala analýza příslušných pasáží kanonického práva, kterým se budu věnovat v následující kapitole.

Zvýšený důraz na vyvrácení teorie o *maius bonum*, jehož projevem byly právě citované věty, přinesly letní měsíce roku 1617. Čím to bylo způsobeno? Pravděpodobně změnou v postoji panovníka. Ten zpočátku stál v jedné řadě s dalšími „rušiteli“ kláštera, v dubnu 1617 však prohlásil, že na životě mnichů od Všech svatých nebyla nalezena žádná skvrna, a v červenci či v srpnu rozhodnutí celého sporu přenechal papeži s tím, že byl protivníky augustiniánských kanovníků chybně informován. Po tomto obratu Koruny již nebylo třeba zaměřovat se tolik na vyvrácení představy o neřádně žijících olomouckých mniších, naopak obrana proti druhé jezuitské zbrani, proti tvrzení o *větším dobru*, musela být posílena.

K onomu posilování obrany, k onomu vyztužování pomyslných valů proti útočícím vojákům Tovaryšstva, třímajícím bojovou vlajku s nápisem *maius bonum*, nebyl vždy použit ten nejkvalitnější materiál. Zamysleme se nad tím, do jaké míry byl účelný následující argument: Povýšení olomoucké jezuitské koleje na univerzitu, jinými slovy zavedení studia teologie, by nepřineslo velký užitek. Absolventi by nijak výrazněji nepřispěli k povznesení stavu církve na Moravě, protože „*stejná ochablost farářů a kazatelů, jež se shledává na mnohých místech, se nalézá i u teologů jako setrvalý jev a pouze důchody našeho kláštera to nespasí.*“⁴⁵⁶ Tvrzení, že zavedení úplného kurzu bohosloví v moravské metropoli by bylo téměř bez efektu, nepůsobí příliš věrohodně. Jistě, v komplikované náboženské situaci počátku 17. století, ze které katolíci opravdu nemohli být nadšeni, nebylo možné čekat zázraky. Ovšem názor, že by se přínos plánovaného kroku blížil nule, nelze pokládat za opodstatněný.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 555–556.

⁴⁵⁶ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 33.

Ještě podivnější jsou tyto řádky: „*K obrácení mládeže, jež se v řečené koleji ve dne v noci věnuje studiu, na víru obvykle nedošlo při studiu teologie. Kdo se totiž věnuje studiu u Otců, pak, byl-li dříve heretik a nebyl do lůna církve profesory [svobodných] umění a filosofie [...], pohrdne i teologií Otců Tovaryšstva*“.⁴⁵⁷ Jezuité na to mohli snadno odpovědět, že studium teologie neslouží k obrácení studujících, ale k výchově kněží, kteří pak budou obracet duše svých oveček.

Proč se vlastně v listech řeholních kanovníků objevují i takové slabé argumenty? Dnes bychom se jejich použití patrně obloukem vyhnuli, protože jinak by toho naši sokové okamžitě využili. Zdá se však, že člověk raného novověku uvažoval jinak. Musíme si uvědomit, že v oné době byla velmi vysoko ceněna kvantita. Čím více modliteb, čím delší cesta na mši, čím větší počet odsloužených mší či vyslechnutých zpovědí, tím lépe. Augustiniánští kanovníci (spolu s Platejsem) se chovali podle téhož vzorce: Čím delší protestní psaní, čím více slov, tím lépe. Pokud není dostatek pádných důvodů, které by mohly podepřít vlastní stanovisko, pak je nutné zopakovat je hned několikrát. A pokud i poté hrozí, že by délka takového listu byla málo působivá, pak se musí jako jakási vata využít i argumentů ne právě přesvědčivých. Teprve když se posel prohýbá pod tíhou tlustospisů, do kterých se dopisy rozrostly, nastává pro jejich autory okamžik spokojenosti.

Další argumenty mnichů

Zatím jsme se zabývali pouze těmi augustiniánskými úvahami, které byly přímou reakcí na tvrzení jezuitů. Jejich augmentační repertoár byl ovšem mnohem širší.

Často se objevuje naléhavý apel na to, aby všichni účastníci sporu plnili své povinnosti. Jde o jeden z leitmotivů zejména těch dopisů, jež řeholníci zasílali kardinálu Dietrichsteinovi, který zastával úřad vizitátora a fundátora neboli ochranného pána kláštera Všech svatých. Kardinál se ale choval všelijak, jen ne jako pravý ochránce. Mniši si tedy museli neustále stěžovat. Z taktických důvodů to nečinili přímo. Podívejme se, jak důmyslně, jak „společensky přijatelně“ olomouckému biskupovi vyčítají jeho prohřešky v jednom listu, pocházejícím nejspíše z června nebo července

⁴⁵⁷ Tamtéž.

1617 (přesné datum bohužel neznáme, protože k dispozici máme pouze koncept datem neopatřený).

Obracejí se prý na svého fundátora a vizitátora v situaci, kdy na jejich konvent zle dorážejí jezuitští protivníci. Jen jakoby mimochodem připomínají, že ho vizitátorem zvolili „*dobrovolně, nikoliv z nutnosti*“. Očekávali, pokračují, že právě on „*uplatní ve prospěch nás samých a proti našim nepřátelům jak slova, tak prostředky ochrany*“. Nyní pozor! Neříkají „*natvrdo*“, že by se snad Dietrichstein svým povinností zpronevěřil. Prý se jim jen doneslo něco o jistých nestoudných vyjádřeních členů olomoucké koleje: „*od samotných protivníků jsme slyšeli, že ochrana a přízeň vůči nám, která [nám] má být po právu prokazována, byla, aniž o to kdo žádal, dobrovolně a z [kardinálovy] vlastní vůle, prokazována jim samým*“. Řeholní kanovníci ujišťují, že takovým slovům nevěří, protože vědí o „*Vám a celému nejjasnějšímu domu Dietrichsteinů vrozené spravedlnosti, bezúhonnosti a respektování práva*“. Vzhledem k tomu, že fámy šířené jezuity jsou nebetyčnou lží, prý kardinál „*ústa nactiutřačů snadno přinutí k tomu, aby to, co nemoudře vyžvanila, zase vzala zpět, rozžvýkala a pozřela*“.⁴⁵⁸

Podobně opatrně a uctivě nabádali řeholníci i své soudce, tedy papeže Pavla V. a císaře Matyáše, aby se zachovali spravedlivě a aby neprotěžovali žádný církevní řád na úkor jiných. Pouze a jedině tento postoj může zajistit rozkvět řeholního života. Matyášovi je kladeno na srdce, aby byl zachován stav, kdy „*jak celý slavný dům rakouský, tak předkem Vaše císařská Milost všechny řády duchovních lidí jednotejnou milostí, jednotejnou ochranou, žádnéj druhému nepředstavujíc, vždycky milostivě obdariti a hájiti ráčila, pročez tak mnoho rozličných řehol a řádův duchovního povolání v slavného domu rakouského a Vaší císařské Milosti království a zemích k velikému rozmnožení přišlo*“.⁴⁵⁹ Nejvyššímu pontifikovi se opakovaně připomíná, že je „*otcem a obráncem společným všem řeholním řádům (které všechny získaly svou konfirmaci od apoštolského stolce)*“.⁴⁶⁰

Mnoho argumentů používali augustiniánští kanovníci po celou dobu sporu. Jestliže však došli k názoru, že některé jejich tvrzení je začíná poškozovat, nebylo pro ně problémem se ho vzdát. To se týká především výkladu o původu jejich majetku.

⁴⁵⁸ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 26–27.

⁴⁵⁹ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 498–499.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 522.

V prvních měsících sporu se o tom rozepisují v každé petici. Důraz kladou zejména na to, že část klášterního jmění zakoupili za vlastní, řádové peníze. Na věty jako „*jsme vyháněni z majetku, který jsme si pořídili za vlastní peníze řádu*“⁴⁶¹ či „*kláštery za naše vlastní peníze vystavené, domy skoupené [...] měly být odevzdány*“⁴⁶² narážíme na každém kroku.

Nabízí se přirozeně otázka, proč se ono zakoupení statků stalo tak oblíbeným tématem. Vše se nám vyjasní, pokud si uvědomíme, že dárce, donátor, si vůči majetku, který církevním institucím poskytl, nezřídká ponechával jistá práva. Ve zmíněném aktu koupě proto mohli řeholníci spatřovat posílení svého vlastnického práva. Bylo ale tvrzení o zakoupení podstatné části statků oprávněné? Nejednalo se o výmysl? Nikoliv. Olomoucká kanonie původně sídlila v českém Lanškrouně, odkud byla vypuzena husitskými bouřemi. Již v předhusitském období však získala řadu moravských statků, které jí zůstaly i poté, co byly její české državy rozchváčeny. Hlavním zdrojem těchto majetkových zisků byly právě koupě. Takto se součástí klášterního panství staly Nezamyslice, Laškov, Újezd u Uničova, Dědice u Vyškova a další vsi v markrabství.⁴⁶³

Nastává ovšem problém, který mniši nepředpokládali. Koruna, vždy připravena v příhodný okamžik využít sporů mezi poddanými ve svůj prospěch, přichází s novou interpretací oblíbeného argumentu augustiniánských kanovníků: „*jestliže byla totiž taková koupě učiněna se svolením českého krále a v jeho zemi, pak je on, a ne olomoucký biskup pravým fundátorem kláštera Všech svatých*.“⁴⁶⁴

Mniši neusilují o úplnou roztržku s kardinálem. Je jim jasné, že nemohou dosáhnout jeho sesazení z biskupského stolce, a tak směřují k jakési koexistenci s ním. Informují ho tedy o stanovisku císaře Matyáše a zároveň jej (ne zcela upřímně) ubezpečují: „*Nemůže nám být totiž nic milejšího, než se z toho, koho jsme zvolili za vizitátora, těšit i jako z fundátora*“.⁴⁶⁵ Je příznačné, že tato vstřícná slova nepostrádají osten připomínky, že kardinál není vizitátorem kláštera automaticky, z titulu svého biskupského úřadu, ale pouze díky volbě. Ještě jedním způsobem reagovali mniši na novou situaci: Bez lítosti se vzdali jakékoliv zmínky o původu svého majetku. Naznali,

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 504.

⁴⁶² Tamtéž, s. 499.

⁴⁶³ D. FOLTÝN, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 490; P. KRAFL – P. MUTLOVÁ – D. STEHLÍKOVÁ, *Řeholní kanovníci*, s. 74–80.

⁴⁶⁴ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 540.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

že tato cesta se neosvědčila, a proto o ní od června 1617 v žádné písemnosti neslyšíme ani slovo.⁴⁶⁶

Další doklad toho, že naši řeholníci dokázali být při psaní listů do Vídně i do Říma neobyčejně pružní, přinášejí dokumenty k petiční akci moravských opatů z léta 1617. Již jsme se dozvěděli, že autory oné petice, onoho stížného listu odeslaného papeži moravskými kláštery, byli olomoučtí řeholní kanovníci spolu s Platejsem. Přesto se v nich neopakují argumenty, jež známe z listů podepsaných mnichy z kanonie na olomouckém Předhradí, ale nacházíme tu perspektivu výrazně odlišnou. Celá kauza je pojednána nikoliv z hlediska kláštera Všech svatých, resp. řádu řeholních kanovníků sv. Augustina, ale jako problém zemský, jako věc, která se týká celého markrabství Moravského.

Mnichům bylo jasné, jak pohnout ostatní konventy starých řádů, aby se k nim přidaly. Vedle hrozby, že je zanedlouho stihne stejný osud – pohlcení jejich klášterů jezuity, na ně působili i varováním, že „temné praktiky“ jezuitů budou mít citelný dopad na obsah jejich pokladnic: *„mimořádné dávky byly českými králi a moravskými markrabaty obvykle žádány hlavně od měst a klášterů. Zmíněná prelatura vyrvaná mnišskému řádu bude předána Otcům Tovaryšstva. Král český proto nezmenší své kontribuce, ale protože předtím platilo dávky ze svých majetků více klášterů, bude poté muset nikoliv bez velkých obtíží platit to samé [...] za klášter vyrvaný řeholníkům klášterů méně. Otcové Tovaryšstva totiž jednoduše osvobodí své šije od těchto mimořádných dávek, protože budou tvrdit, že se plně věnují výchově a výuce mládeže.“*⁴⁶⁷

Augustiniánští kanovníci dále upozorňují na vliv zemského sněmu, jehož je probošt od Všech svatých platným údem: *„tento klášter je v Moravské zemi prelaturní a jeho probošt má na sněmech zmíněné země nikoliv nejvyšší hlas a postavení“*.⁴⁶⁸ Aby se papeži, který se stará o záležitosti celého světa, nezdála věc olomoucké kanonie nepatrná a zanedbatelná, je předchozí poznámka zasazena do kontextu mnohem širšího, do kontextu středoevropské politiky: *„Často mnohé tyto země v Germánii [...], když na*

⁴⁶⁶ Posledním dokumentem, ve kterém je koupě klášterních statků zmíněna, je list řeholních kanovníků kardinálu Dietrichsteinovi – viz MZA Brno, G 10, č. 204, s. 26–38. Jeho přesná datace není jasná (k dispozici máme pouze opis konceptu bez data), nicméně z jeho obsahu lze vyvodit, že vznikl kolem 26. června 1617.

⁴⁶⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 522–523.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 522.

*podobných sněmech již již mířily prostřednictvím různých zemských statutů od kacířů ke zkáze římského náboženství, byly podobnými hlasy církevního stavu (jehož hlavami jsou takoví zemští preláti) zachráněny“.*⁴⁶⁹

S uvedeným postupem se nesetkáváme poprvé. Zajisté máme v živé paměti, že již v protestních listech bojujících za zachování kladské kanonie se ono propojení problémů řeholní komunity a „velkých“, evropských událostí objevuje dosti silně. Tehdy, na konci šestnáctého století, ve Francii ještě zuřila náboženská válka mezi katolíky a hugenoty. Právě ta byla zastánci setrvání řeholních kanovníků v Kladsku prohlášena za důkaz zhoubného působení Tovaryšstva Ježíšova, neboť to prý byli právě jezuité, kdo tuto válku zosnoval. Na počátku 17. století již oblastí s největšími turbulencemi, resp. s největším napětím v křesťanské Evropě nebyla země galského kohouta, ale Svatá říše římská – Germania. Vznikají zde Katolická liga a Protestantská unie, spory mezi jednotlivými křesťanskými denominacemi se stupňují, dochází ke kratším válečným konfliktům, o kterých se později bude mluvit jako o předešlé třicetileté války (např. spor o vévodství Jülich–Cléve 1609–1614 či furlanská válka 1615–1617). Zmínku o politické situaci v Germánii tedy musíme vnímat v těchto dobových souvislostech.

Shrnutí

Prameny jezuitské provenience ke kapitole, na jejímž konci se právě nalzáme, jsou bohužel zachovány pouze zčásti. Navíc se zdá, že členové Tovaryšstva svěřovali své plány především přímo povoláním uším, a nikoliv papíru. V dokumentech, které máme přesto k dispozici, se opakují především dvě tvrzení. Za první: klášter Všech svatých je stížen úpadkem. Za druhé: zrušení zmíněné kanonie a předání jejího majetku Tovaryšstvu Ježíšovu je *maius bonum* – větší dobro. První z uvedených bodů se brzy ukázal jako nepravdivý, a tudíž zcela nepřesvědčivý. Hodnocení druhého záviselo na úhlu pohledu.

⁴⁶⁹ Tamtéž.

O myšlenkovém světě protistrany, která musela hájit svoji existenci, se dozvídáme z mnohem většího počtu pramenů, a tak se můžeme šířit i variabilitě její argumentace plně obdivovat. Mniši dokázali umně využít jak toho, co jejich protivníci tvrdili, tak toho, co netvrdili. Odhalili největší slabinu jezuitského postoje – téměř úplnou absenci konkrétních a zároveň aktuálních výhrad vůči úrovni řeholního života olomoucké kanonie. (Výjimkou bylo tvrzení, že při poslední volbě probošta nebyl žádný olomoucký ani jiný moravský řeholní kanovník hoděn tohoto úřadu, a proto byla vybrána osoba stojící mimo řád – sufragán Civalli. Tuto výtku však mniši snadno odrazili poukazem, že Civalli jim byl Dietrichsteinem vnucen.) Zásadu *maius bonum* vykreslili jako absurdní, když ukázali, že její všeobecné respektování není možné. Důležité rovněž bylo, že dobře ovládali umění přejít z obrany do útoku. Odmítli pozici obžalovaných a sami se stali žalobci: Začali kritizovat Tovaryšstvo za to, že poškozují staré církevní řády, resp. celou církev.

Nepoučený člověk by od argumentace mnichů v 17. století patrně očekával jistou strnulost, vytrvalé lpění na určitých závěrech, na určitých ideách. Realita je této představě na hony vzdálená. Poté, co se ukázalo, že panovník využívá jednoho jejich tvrzení způsobem, který jim příliš nevyhovoval, se dokázali onoho argumentu zcela vzdát. Byli rovněž s to přizpůsobovat obsah svých listů adresátovi i tomu, kdo pod nimi byl podepsán. (Jeden z jejich listů byl peticí, ke které přivěsily svoji pečeť další moravské kláštery.)

Argumentace odkazováním na autority

Odkazování na listiny a jiné právní dokumenty

Olomoučtí řeholní kanovníci zdůvodňovali oprávněnost svých postojů nejen rozumovými úvahami, ale také textem řady právních dokumentů. Bylo jim jasné, že zdravý selský rozum sám o sobě nezmůže nic proti staré zásadě „*littera scripta manet*“. Na začátku sporu argumentují tím, že mají k dispozici listiny, které jim právo na klášterní majetek zcela jasně garantují. Papeži Pavlu V. na jaře 1617 píše: „*Jsme vyháněni ze svatého místa proti záměru našich zakladatelů, jenž byl stvrzen tolika nejvyššími pontifiky, císaři, králi, potvrzen pečetěmi, nadto zajištěn strašnými prokletími, Boží zlobou a exkomunikacemi proti těm, kdo by se proti tomu provinili.*“⁴⁷⁰

Srovnáme tyto věty s obdobným úryvkem z dopisu řeholních kanovníků císaři Matyášovi, který pochází z téže doby. Tam je daná pasáž podána obšírněji. Snad proto, že v dopisech panovníkovi obecně nepadá zmínka o kanonickém právu. Bylo tudíž žádoucí poněkud rozvést jiný bod právní argumentace. Opět se zde zdůrazňuje, že platnost oněch listin garantují nejen mocní tohoto světa, ale i trestající ruka Boží: „*Nadání naše, nejmilostivější císaři, od Vaší císařské Milosti svaté a slavné paměti předkův a papežův římských řádu našemu na klášter ten udělená patrná jsou, obzvláště když se tato slova zřetelně dokládají, že nás (totiž králové čeští) i s klášterem naším a všemi důchody i příslušenstvím k němu náležejícím i s potomky svými v milostivou svou ochranu a defenzi císařskou, královskou a jakožto margkrabě moravské vzíti a opatřiti milostivě ráčili. A jinde k jistějšímu toho zachování všem k odstrašení protivného oumyslu a předsevzetí takto dostaveno jest, že ten klášter Všech svatých pod nemilostí a hrozným trestáním Boha Všemohoucího žádným vymyšleným způsobem odprodán, zastaven, udarován, od užívání, udržání zákoníkův a kanovníkův řádu svatého Augustina odcizen nebude.*“⁴⁷¹

Dlužno podotknout, že dokumenty, na které se mniši odvolávali, se týkaly případů běžného zcizení majetku kláštera, a nikoliv toho, co zamýšleli Dietrichstein

⁴⁷⁰ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 504.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 501–502.

a jezuité, tedy nového určení účelu fundace s povolením nejvyšší církevní autority. Použitelnost těchto textů tedy byla nadmíru sporná.

Našemu pozornému oku by neměl uniknout ještě jeden detail. Když se olomoučtí mniši obracejí na papeže, uvádějí, že nadání jejich konventu byla stvrzena „*nejvyššími pontifiky, císaři, králi*“. Královský titul je postaven na poslední, nejméně významné místo, před ním stojí vyšší titul císařský a ten papežský nacházíme na místě prvním, nejčestnějším. Jinak řečeno: řeholníci dávají najevo, že papež je víc než císař. V psaní Jeho císařské Milosti však řeholníci názor náhle mění: Nejprve jsou zmíněni panovníkovi předkové a až po nich římstí papežové. Pořadí hodností je ze zdvořilosti přizpůsobeno adresátovi i v ostatních listech Matyášovi a Pavlu V. Ano, až do takových podrobností jsou ony petice promyšleny.

Řeholní kanovníci se na svá privilegia odvolávali opravdu často a rádi. Když je však poslali panovníkovi, dočkali se rozčarování. Listiny mimo jiné dokazovaly, že podstatná část klášterního majetku byla získána koupí. Jak již víme, začala se na základě toho na císařském dvoře rozvíjet teorie, že pravým fundátorem kanonie není olomoucký biskup, ale panovník. Zdá se, jako by tento nepříjemný zážitek v řeholnících vyvolal určité obavy z toho, co všechno mohou jejich soudci ještě ve starých pergamenech nalézt. Ačkoliv již poslali jejich vidimované opisy auditoru papežského nuncia ve Vídni a souhlasili s tím, aby byly dále odeslány papeži, v červenci 1617 názor mění a obracejí se na Fabia Ponsoneho, svého člověka ve městě na Dunaji, naléhavými slovy: „*velmi nám záleží na tom, aby věci započaté našimi protivníky byly ukončeny nejprve na světském fóru, a ne před papežem*“. Tím světským fórem mají na mysli moravský zemský sněm. Ponsone má vynaložit veškerý svůj diplomatický um na to, „*aby u zmíněného pana auditora ráčil způsobit, aby [...] uvedené opisy našich privilegií neposílal do Říma.*“⁴⁷² Řeholníci zkrátka došli k závěru, že bude lepší, když papež nebude mít k dispozici kompletní text listin, ale pouze určité vybrané pasáže.

V obsáhlých elaborátech obhajujících právo kanonie Všem svatých na další existenci je možné nalézt nejen partie pojednávající o privilegiích, ale i analýzu panovníkova písemného příkazu (nakonec nerealizovaného), kterým měl být klášter zrušen. Jde o onen dekret z 28. února 1617. Když si řeholníci tuto listinu přečetli, bylo

⁴⁷² Tamtéž, s. 550.

jim jasné, že jí lze vytknout jeden velmi závažný nedostatek – vůbec neobsahovala zmínku o nutnosti papežského svolení.

Tuto skutečnost samozřejmě neopomenuli zmínit již ve své první petici papeži z března 1617: „*doslechli jsme se a s nářkem jsme si přečetli, že věc [tj. zrušení kláštera Všech svatých] byla u císaře dokonce dovedena k nařízení jejího provedení skrze císařský dekret (předcházející dispens Vaší Svatosti)*“.⁴⁷³ Ani v jejich dalších dopisech do Říma uvedený bod nesměl chybět. Například v létě 1617 Pavlu V. sdělují: „*Po smrti probošta řečeného kláštera Všech svatých a preláta země Moravské byl nejjasnějším a nejctihodnějším knížetem a pánem, panem kardinálem z Dietrichsteina, naším vizitátorem, napsán dopis nám neznámého obsahu Svatému císařskému Veličenstvu. Totéž Svaté císařské Veličenstvo na něj odpovědělo, aby byl řečený klášter ihned vydán Otcům Tovaryšstva pro vzdělávání mládeže (bez jakékoli zmínky o svolení či souhlasu Vaší Svatosti)*“.⁴⁷⁴ Ještě více na poli církevního práva stojí argumentace řeholních kanovníků v listu adresovaném opatu u sv. Petra v okovech: Právo prý „*považuje bez povolení nejvyššího pontifika takové nepřívznivé požadavky a vyžebnané souhlasy [...] za neplatné*“.⁴⁷⁵

Tato vyjádření působí dojmem, že o jejich obsahu byli mniši skálopevně přesvědčeni a že se nebáli svůj právní názor hájit proti komukoliv. Podíváme-li se ale na jejich korespondenci s císařem Matyášem, vyvstane před našima očima obraz značně odlišný. Jeden příklad: Zhruba v téže době jako svůj první list papeži napsali i první list (v rámci sledované kauzy) Jeho Veličenstvu. O únorovém dekretu se sice zmiňují, ale ani slůvkem nenaznačují, že by s ním bylo něco v nepořádku: „*Jak z Vaší císařské Milosti psaní strany kláštera Všech Svatých řádu našeho v městě Holomouci ležícího [...] kardinálovi z Ditrichštejna biskupu holomouckému učiněného, tak i z téhož nejdůstojnějšího a osvíceného knížete vůli Vaší císařské Milosti v poniženosti a v poddanosti dostatečně jsme vyrozuměli*“.⁴⁷⁶ Řeholníci byli skutečně plni odhodlání hájit klášter za jakýchkoliv okolností, ale zároveň uvažovali realisticky a dokázali přizpůsobit svoji argumentaci názorům adresáta, na něhož se zrovna se svými stížnostmi obraceli. Znovu se tedy přesvědčujeme (a ještě mnohokrát přesvědčíme) o jejich pružnosti a schopnosti taktizovat.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 503.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 552.

⁴⁷⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 57–58.

⁴⁷⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 498.

Už několikrát jsem uvedl, že polovina roku 1617 tvoří v popisované konfrontaci výrazný zlom. Je to doba, kdy se císař Matyáš od celé kauzy distancuje, kdy se jediným bitevním polem pro mnichy, kardinála Dietrichsteina i jezuitu stává papežský dvůr v Římě. Řeholníci spolu s Platejsem jsou přesvědčeni, že musejí své úsilí znásobit, svoji argumentaci rozvinout a propracovat. Proto se objevuje nová, učenější podoba právních pasáží augustiniánských stížných listů. Je založena na pojmech *pozitivní právo* (*ius positivum*) a *přirozené právo* (*ius naturale*). Nejednen čtenář jistě tyto termíny slyší poprvé, a tak bude účelné jejich stručné vysvětlení. *Ius positivum* není nic jiného než právo psané, právo, jehož zdrojem jsou právní texty – zákony, nařízení atd. *Ius naturale* oproti tomu jsou právní zásady vycházející z našeho svědomí. Člověk 17. století by patrně použil poněkud odlišné vysvětlení. Řekl by, že přirozené právo jsou zákony, které Bůh vložil do srdce člověka.

Inovovaný výklad mnichů o jejich právních nárocích na majetek kláštera Všech svatých tedy vypadá takto: „[...] *Nejvyšší pontifik a císař aneb král český souhlasili, aby nám bylo povoleno klášter zříditi, zakoupiti světské statky a užívat je. [...] Tvrdíme, že všechno, co vlastníme, nám bylo svěřeno pozitivním právem. K tomu náležejí námi učiněné koupě oněch statků, donace, přijetí privilegií, poskytnutí bul a potvrzení našemu řádu o těchto statcích, že je budeme vlastnit navždy*“. Řeholníci připouštějí, že v některých případech mohou být právní dokumenty v rozporu se svědomím, morálkou, spravedlností. To ovšem, prohlašují důrazně, není jejich případ. Vztahuje se na ně *ius naturale* a toto „*přirozené právo [znamená], že ony statky byly učiněny našimi takovým způsobem, že nám je nikdo jakožto naše nezbytné vlastnictví nemůže spravedlivě odejmout.*“

Rozklad je ukončen následující, poněkud komplikovaněji formulovanou úvahou: „*Kdyby totiž dnes panovník někomu zdarma nabídl nějaký statek a jistě by to stvrdil výnosem, aby ho [tj. uvedeného člověka] všichni uznali za pána onoho statku, a kdyby se statek stal jeho [– onoho člověka] a on podle pozitivního práva pánem toho statku, aby [pak] byl po provedeném obdarování onen statek řečenému člověku odňat, překročil by [panovník] hranice spravedlnosti, protože ty přiznávají každému, co jeho jest, a velmi těžce by porušil příkazy přirozeného práva, totiž čestně žít, druhému*

*neškodit, každému přiznat, co mu náleží.*⁴⁷⁷ Aplikováno na kauzu kláštera Všech svatých to znamená, že „rušitelé“ pošlapávají oba dva zmíněné druhy práva.

Předchozí řádky nezapřou, že je jménem řeholních kanovníků formuloval Platejs, který se mohl pyšnit nejen licenciátem teologie, ale také doktorátem obojího práva. Oním obojím právem je, jak známo, míněno právo civilní a kanonické. Je nasnadě, že v Římě raději slyšeli argumentaci založenou na tom druhém z nich. Neúnavný Platejs tedy prošel všechny zmínky o pojmu *větší dobro*, resp. *větší užitek* ve sbírkách tvořících *Corpus iuris canonici*, a brzy mohl (ústý mnichů) Dietrichsteina poučit: *„Pokud totiž kanonické právo a kasuistika odborníků dovolují ve jménu většího užitku v církvi církevní majetek zcizovat, zastavovat, prodávat, směňovat a převádět z jednoho řádu aneb kláštera na druhý, pak tvrdí, že se to může stát ne pro jakýkoliv větší užitek, ale pro užitek evidentní a nanejvýš potřebný.*“⁴⁷⁸

Podrobněji se vše vysvětluje v listu nejvyššímu pontifikovi: Kánony *„určují obecně čtyři povolené a spravedlivé příčiny zcizení a směny církevního majetku, totiž krajní nouzi, velký a evidentní užitek, nutný projev zbožné lásky, nepochybný [obecný] prospěch či nepochybnou ztrátu“*. Obsah těchto pojmů objasňuje uvedením konkrétních příkladů. O krajní nouzi by se jednalo, *„kdyby byl [klášter] tisknut příliš mnoha dluhy a tyto dluhy důrazně naléhaly“*, o velký a evidentní užitek, pokud by *„mohl být zakoupen větší statek díky prodeji statku menšího“*, o nutný projev zbožné lásky, jestliže by *„zcizením nebo zastavením statků mohl být potlačen hlad a vykoupeni zajatci; nejprve ti, kteří hledí k témuž kostelu, poté ti, kteří náležejí k jakýmkoliv dalším kostelům“*. Nepochybnou ztrátou by pak byla situace, kdy by *„nějaký statek či majetek byl pro týž kostel velkým břemenem“*.⁴⁷⁹

Kanonické právo tomuto Platejsovu výkladu v zásadě odpovídá. Je však třeba si uvědomit, že ucelený a systematický svod kanonického práva vznikl teprve roku 1917. V době, o které pojednáváme, šlo o spleť obrovského množství norem, z nichž mnohé pocházely ještě z doby pozdní antiky. Tak například v nejstarší sbírce svodu *Corpus iuris canonici*, tzv. Graciánově dekretu, se cituje jedno dávné ustanovení, podle kterého se z majetku určité církevní instituce mají odepsat uprchlí otroci, které na příslušné statky není možné vrátit. Mnohdy tedy nebylo možné nalézt ustanovení přesně

⁴⁷⁷ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 37–38.

⁴⁷⁸ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 554.

⁴⁷⁹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 31–32.

odpovídající řešené kauze, a tak se muselo postupovat podle principu analogie. Šlo o skutečný právní labyrint.⁴⁸⁰

Zmínky o možnosti zcizení církevního majetku podle zásady *maius bonum* či *maior usus* jsou roztroušeny na různých místech *Corpusu*. Zdůrazňují přirozeně především nutnost schválení příslušnými církevními autoritami a nezbytnost nepochybného většího užitku pro církve. Zvláště významné je následující papežské rozhodnutí, které čteme ve druhé části Graciánova dekretu: „*Bez výjimky ustanovujeme, aby se biskup neodvažoval z věcí svého kostela cokoliv darovat nebo směniti či prodat, ledaže by to snad dělal kvůli tomu, aby opatřil lepší statky; nechť zvolí po projednání a se souhlasem všeho kléru to, o čem není pochyb, že to prospívá církvi.*“⁴⁸¹ Rozhodnout ovšem, co je pro církve prospěšné, respektive prospěšnější, lepší, nebylo vždy snadné. Naši řeholní kanovníci byli samozřejmě pevně přesvědčeni, že Gracián je jejich spojencem, neboť podle nich klášter Všech svatých nepřinášel církvi méně dobra než jezuitská kolej.

Je zajímavé, že poslední slovo mnichů k těmto právním záležitostem zní velmi neprávnický. Dokonce bychom mohli říci, že veškeré předchozí interpretace a přemýšlení o právu popírá: „*I kdyby vystávala tak velká nutnost založení řečené univerzity a teologického studia, že by nebylo možné vyjít jí vstříc jinak než uloupením kláštera Všech svatých nám a celému našemu řádu, my v žádném případě neustoupíme.*“⁴⁸² Řeholníci tu bojovně a rozhněvaně prohlašují, že spravedlnost, ta pravá spravedlnost, pocházející z nebes, je na jejich straně a že se jí nevzdají, i kdyby všechny právní texty hovořily proti nim.

Svatý Bernhard coby spojenec mnichů

Na konci předchozí kapitoly jsme se dozvěděli, že se argumentace mnichů dokázala vznést až do nebeské výše. Z této nadpozemské sféry byl na pomoc povolán

⁴⁸⁰ K pramenům kanonického práva ve středověku a raném novověku viz např. Johann Friedrich von SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechtes*, I–III, Stuttgart 1875–1880; stručně též Antonín HRDINA, *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*, Plzeň 2011.

⁴⁸¹ Aemilius FRIEDBERG (ed.), *Corpus iuris canonici*, I, Lipsiae 1879, s. 704 (Decretum Gratiani, pars II, causa XII, quest. II, c. 52).

⁴⁸² MZA Brno, G 10, č. 204, s. 34.

svatý Bernhard z Clairvaux – cisterciácký opat z 12. století, jedna z nejvýznamnějších církevních autorit středověku. Jeho spisy čtenáře oblažovaly natolik, že si vysloužil přívlastek *doctor melifluus* – medotekoucí učitel. Platejs při svém horečném prohledávání literatury, která by mohla augustiniánským kanovníkům pomoci, narazil na jeden světcův spis, který jej přímo ohromil. Šlo o rukopis *De consideratione ad Eugenium papam libri V – Pět knih papeži Evženu o rozvaze*, do něhož světec sepsal své rady a doporučení prvnímu cisterciáckému nejvyššímu pontifikovi Evženu III. Bernhard v něm kritizuje mimo jiné dobovou praxi podřizování příliš velkého množství klášterů přímo Svatému stolci formou zvláštních papežských svolení – dispenzů. Patrona olomoucké augustiniánské kanonie nezaujalo přímo toto téma, ale něco jiného. Clairvauxský opat označuje zmíněnou zvyklost za zlo a dokládá, že papež nemá na konání zlých, církvi škodících skutků právo. Souvislost je jasná: I předání svého řádového domu jezuitům vnímali olomoučtí mniši jako nejvyšší zlo. I tento akt vyžadoval papežské svolení, papežský dispenz. Volání z hlubin středověku útočící na hrozbu papežské svévole muselo ohroženým řeholníkům připadat jako zázrak. Za chvíli uvidíme, že ho také jako zázrak skutečně interpretovali.

Platejsovi a řeholním kanovníkům nestačilo, že na dílo *De consideratione* prostě odkázali. Pokládali myšlenky v něm obsažené za tak zásadní, že z něj ocitovali téměř celou kapitolu „*O prelátech, kteří jsou znechuceni podřízeností a usilují o nezávislost*“.⁴⁸³ Řada vět jako by jim mluvila z duše. Bernhard hned na začátku poučuje: „*Bud' přesvědčen, že ti není dovoleno nic, co vypadá jako zlo, i kdyby to snad jinak bylo dovolené.*“⁴⁸⁴ Sděluje, že škodlivé výnosy Apoštolského stolce již vyvolaly vlnu nevole. Všude je prý slyšet „*reptání a stížnosti církevních obcí*“. „*Divil bych se,*“ obrací se nejen na Evžena, ale na držitele papežského úřadu obecně, „*kdyby toto jednání mohlo být omluveno. Takovým konáním dokazujete, že máte sice plnost moci, ale možná ne plnost spravedlnosti. Děláte to, protože můžete, ale jestli to také máte, to je otázka.*“⁴⁸⁵

Opat se dále dovolává autority Písma, konkrétně výroku svatého Pavla, že apoštolská moc má být použita jen „*k budování, nikoli k boření*“⁴⁸⁶ Šlo o slova tak

⁴⁸³ Tamtéž, s. 27–29.

⁴⁸⁴ Gerhard B. WINKLER (ed.), *Bernhard von Clairvaux – Sämtliche Werke*, I, Innsbruck 1990, s. 722–723.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 724–725.

⁴⁸⁶ 2 Kor 13, 10. Podobným veršem je 2 Kor 10, 8.

známá, že ani nemusel výslovně zmiňovat jejich biblický původ. „Co?, odpovíš, ty mi zakazuješ udělovat dispenzy? Ó ne, jen jimi plýtvat. Nejsem tak nezkušený, abych nevěděl, že jste dosazeni jako ti, kteří mají právo udělovat dispenzy – ale pouze k budování, nikoli k boření. [...] Kde tlačí nouze, je možné dispenz omluvit, kde je vyhlídka na užitek, je třeba jej chválit. Myslím tím užitek pro všechny, ne pouze pro jednotlivce. Neboť když tu není žádný z těchto případů, jedná se nikoliv o svědomité udělování, ale o bezcitné plýtvání dispenzy.“⁴⁸⁷

V oné části Bernhardova spisu, kterou řeholníci opsali do své petice, se nemluví jen o papeži a mezích jeho moci, ale o také biskupech a mniších. Použité věty – jak jinak – mluví v intencích řeholních kanovníků. Mnichům dle dané citace hrozí vnější nebezpečí (konkrétně rebelující poddaní, zvlčili kvůli tomu, že kláštery byly papežskými dispenzy vyňaty z biskupské pravomoci), ale biskupové, ač by je měli chránit, nic nečiní. „Proč by neměl nestálý lid, který svoji svobodu zneužívá ke zlu, nerušeně hřešit, když tu není nikdo, který ho kárá? Proč by také neměl být bezbranný klášter okraden a vydrancován, když ho nikdo nebrání? Ke komu by se tito lidé měli utéci? Snad k biskupům, kteří trpí bezprávím, jež jim bylo učiněno?“⁴⁸⁸

Dosud jsme se věnovali pouze tomu, které části oné kapitoly „O prelátech“ z knihy cisterciáckého světce augustiniánští kanovníci použili. Neméně významné ovšem je, které části nepoužili. K těmto vynechávkám totiž nedošlo z toho důvodu, že by příslušné pasáže pokládali za méně významné, ale proto, že se jim daný text dosti silně „nehodil do krámu“. Je to logické. Situace, která tolik znepokojovala opata z Clairvaux, byla přece jen nemálo odlišná od problému, který tížil mnichy na olomouckém Předhradí.

Zvláště nepohodlný byl začátek šestnáctého oddílu kapitoly „O prelátech...“ První dvě věty originálu vypadají v českém překladu takto: „Prosím, nemluv mi o přínosu těchto exempcí! Jejich veškerý přínos spočívá v tom, že kvůli tomu biskupové stále více pocítují nevoli a mniši jsou stále zpupnější.“⁴⁸⁹ Táž pasáž v podání řeholních kanovníků? „Prosím, nemluv mi o přínosu těchto exempcí! Žádný totiž není.“⁴⁹⁰ Věta, ve které se mnichům připisuje pýcha, nepřekvapivě mizí a je nahrazena jinou, řeholním kanovníkům příjemnější formulací.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 730–731.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 726–727.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 28.

Další věty byly shledány rovněž krajně nepřijatelnými: „*Podívej se jen přesněji jak na majetek, tak také na způsob života takových svobodných řeholníků, ať již kdekoliv, zda tam nemůžeš nalézt v jednom bodě nadmíru zahanbující chudobu, ve druhém ale nadmíru zahanbující zesvětštění.*“⁴⁹¹

Nemělo by nám dále uniknout, že se mnichům z jejich citace vytratila podstatná většina patnáctého oddílu. V něm dává svatý Bernhard průchod svému rozhořčení nad nešvary na nejvyšších místech církve snad nejplněji: „*Ostatně není známkou pokorného, ale povýšeného ducha, když někdo nejedná rozumně, ale svévolně, jako by pozbyl všeho rozumu, a nechá se pobízet nikoliv soudností, ale náladou. Co odpovídá více zvířecím způsobům? A když je nehodné tvora nadaného rozumem žít jako kus dobytka, kdo by pak mohl snést, že v tobě, nejvyšším vládci, je přirozenost tak tupena a lidská čest tak hluboce uražena?*“ Svatý Bernhard se tu rozohňuje natolik, že neváhá svá slova opět podložit Písmem, a sice veršem žalmu: „*Člověk je ve svém přepychu nechápavý, podobá se němému dobytku.*“⁴⁹² Mniši jistě chtěli, aby naplno zaznělo, že Svatý otec zrušením jejich kanonie udělal obrovskou chybu. Ale přirovnávat ho kvůli tomu ke kusu dobytka, to pro ně už bylo příliš.

Olomoučtí řeholníci samozřejmě neponechali svoji dlouhou citaci z díla svatého Bernharda bez komentáře. Tón tohoto komentáře je jásavý. Světec stojí na jejich straně! Nevylučují, že se stal zázrak, že clairvauxský opat viděl do budoucnosti, že viděl ohrožení kláštera Všech svatých, a proto přispěchal svými svatými slovy na pomoc. „*Kdo nevidí, jak vhodně se tato slova hodí ke zlému stavu naší věci, způsobenému Otcí Tovaryšstva, když se nemá vyžadovat nic zlého pod pláštěm dobra, v ničem takovém nemají biskupové ustupovat a nemá se dít žádné udělování dispenzu ze strany nejvyššího pontifika? Tak to prohlásil tak velký medotekoucí učitel církve, autor tak velkých spisů, jako by již dopředu znal onen požadavek jezuitů. Sami Otcové uvedeného Tovaryšstva pro svou nemírnou hamižnost po cizích věcech upadli do teze sv. Bernharda nebo spíše to na ně bylo takovým svatým mužem vrženo, když byl ovanut věštekým Duchem.*“⁴⁹³

Nemělo by zůstat bez povšimnutí, že výklad o Bernhardově díle se vyskytuje pouze v jednom z listů řeholních kanovníků olomouckému biskupu Dietrichsteinovi. To

⁴⁹¹ G. B. WINKLER (ed.), *Bernhard von Clairvaux*, s. 726–727.

⁴⁹² Tamtéž, s. 724–727.

⁴⁹³ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 29.

nám může přijít poněkud zvláštní. Většina onoho textu se přece netýká biskupů, ale papeže a jeho pravomocí. Je ale třeba uvážít ostrost nových formulací, se kterými jsme se před chvílí seznámili. Mniši spolu s Platejsem správně usoudili, že světcova bojovná slova se hodí právě do dopisu člověku, proti němuž bojovali, jemuž chtěli demonstrovat svoji neústupnost, a nikoliv do petice jejich soudci. Jistě, riskovali, že Dietrichstein onen list pošle do Říma a bude poukazovat na jejich malý respekt vůči Svaté stolici. V takovém případě se ale mohli do jisté míry bránit tím, že se nejedná o jejich vlastní slova, ale o řádky, které původně napsala svatá ruka Bernhardova.

Argumentace Písmem svatým I – Starý zákon

Všichni aktéři našeho sporu byli členy katolické církve. Největším kalibrem, který mohli v boji se svými protivníky nasadit, bylo logicky Písmo svaté. Pojdme se podívat na místa v listech řeholních kanovníků, kde se objevují právě verše Slova Božího. Křesťanské dějiny spásy začínají stvořením světa a končí Apokalypsou. V následujícím líčení se této biblické chronologie přidržím.

Podle Genese, první knihy Starého zákona, byl svět stvořen v šesti dnech; sedmého dne pak Bůh odpočíval. Vyprávění o počátku světa je protkáno mnoha verši, v nichž Nejvyšší stále znovu vyjadřuje uspokojení nad svým dílem. Když stvořil světlo, „*viděl, že světlo je dobré*“⁴⁹⁴. Když dál vyrůst rostlinám, „*viděl, že je to dobré*“.⁴⁹⁵ Když na nebesa umístil slunce a měsíc, „*viděl, že je to dobré*“⁴⁹⁶ atd. Na konci šestého dne se tato slova objevují naposledy, jako hodnocení celého výkonu Stvořitele: „*Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré*“.⁴⁹⁷ Rozmanitost stvoření je tedy jednoznačně prohlášena za něco pozitivního (*všechno*, co bylo stvořeno, je dobré). Však také Komenského známý výrok „*varietas delectat*“ – „*rozmanitost (člověka) těší*“ se opírá právě o první kapitolu Geneze.

Olomoučtí mniši uvedené verše interpretovali jako Boží přitakání rozmanitosti i ve sféře církevních řádů, rozmanitosti, kterou prý jezuité bezohledně ničí. Neboť

⁴⁹⁴ Gn 1, 4.

⁴⁹⁵ Gn 1, 12.

⁴⁹⁶ Gn 1, 18.

⁴⁹⁷ Gn 1, 31.

Tovaryšstvo pohlcuje jiné řády, kláštery jiných řádů, jako je například jejich kanonie: „*At' je mládež živena a vzdělávána v koleji Tovaryšstva, ale at' se nebrání tomu, aby táž mládež již zasazená nebo ta, jež bude v budoucnu zasazena, v již dávno v Olomouci zřízeném klášteře řeholních kanovníků, byla živena, odívána, přijímána do řádu a přiváděna k nebeskému životu. Neboť Kristus ukázal ne jeden, ale mnoho prostředků pro nabytí blaženosti tak hojného počtu lidí, pro přijetí povolání a Boží inspiraci a chtěl, aby tyto prostředky – protože Bůh spatřil, že to, co učinil, bylo velmi dobré – byly všem zachovány, a ne zničeny.*“⁴⁹⁸

Když se v Bibli posuneme o něco dále, dojdeme k pádu Adama a Evy a k jejich vyhnání ze zahrady Eden. Stvořitel od člověka odnímá rajskou blaženost a přikazuje mu, aby se živil prací: „*V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat.*“⁴⁹⁹ I tohoto verše dokázali řeholní kanovníci využít proti jezuitům. Vyjadřují své zděšení nad tím, že z popudu Tovaryšstva padlo císařské rozhodnutí, které je flagrantním porušením Boží vůle: „*na vlastní oči vidíme, že náš pot a krev se obrací v užitek jiných, dychtících po naší spáse. Chléb, jež nám zrodila naše denní a noční námaha, který jsme v souladu s Písmem v potu tváře dobývali a o kterém si nikdo z nás nemyslel, že bychom ho měli sníst, spatřujeme přenášet od nás hladovějících do cizích rukou, jejichž prací nikdy nevznikl.*“⁵⁰⁰

Příkaz pracovat ovšem podle mnichů nebyl jediným, kterým hříšní jezuité opovrhovali. Snad nejznámějším souborem Božích ustanovení ze Starého zákona je Desatero. Řeholníci samozřejmě neopomíjejí vytknout svým nepřátelům jeho nerespektování, konkrétně nerespektování posledních dvou přikázání, tj. „*Nebudeš dychtit po ženě svého bližního*“ a „*Nebudeš toužit po domě svého bližního ani po jeho poli ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.*“⁵⁰¹ Rozhořčeně prohlašují: „*[...] Otcové Tovaryšstva, poučení o devátém a desátém přikázání Dekalogu, ve svých školách žádostivost po cizích věcech horlivě proklínají, [...] ale fakticky ji nanejvýš schvalují. Po cizím majetku se nemá toužit, neboť to jen posiluje nesvornost, města a svět pobízí do válek a pohání do bojů, podněcuje lidské pokolení pokryté hanbou k vzájemným podvodům a zločinům.*“

⁴⁹⁸ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 511.

⁴⁹⁹ Gn 3, 19.

⁵⁰⁰ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 504.

⁵⁰¹ Dt 5, 21.

*Avšak oni si už takřka od počátku své profesní činnosti zvykli jen kradmo usilovat o církevní statky jiných řádů; k tomu se svatě zavázali a snad též slib učinili.*⁵⁰²

Opět se tu objevuje řada dobových *topoi* o jezuitěch; v tomto případě jsou „naroubována“ na slova Písma. Jezuité jsou představeni jako ztělesnění hrabivosti, jako pokrytci a strůjci válek. Pokud si čtenář při četbě výkladu o zrušení kladského kláštera myslel, že označovat členy Tovaryšstva za původce válek se odvažovali pouze protestanti, pak nyní vidí, že se velmi mýlil. Neexistuje žádný rozdíl v razanci protijezuitské argumentace luteránů a katolíků; aspoň v pramenech k našemu tématu tomu tak není.

Ani na Knihu žalmů olomoučtí mniši nezapomněli. Jako zvláště příhodný k začlenění do výpadů proti „rušitelům“ jejich kláštera se jim jevil jeden verš žalmu osmdesátého třetího, který je písní o spravedlnosti. Nepřekvapí, že původ spravedlnosti je podle žalmisty nebeský: „*pravda povstala ze země a spravedlnost shlédla z nebe*“.⁵⁰³ Řeholní kanovníci pak upozorňují kardinála Dietrichsteina, že i s ohledem na uvedený verš nemohou od svých spravedlivých nároků na majetek kláštera Všech svatých v žádném případě ustoupit: „*Rozhodli jsme se, neboť pravda povstala ze země a spravedlnost shlédla z nebe, trvat na těchto pravdách*“.⁵⁰⁴

Starý zákon končí několika knihami proroků. Z nich mniši přivolali na pomoc proroka Ozeáše, v jehož knize najdeme mimo jiné slova vztahující se k otcovské lásce Hospodinově vůči synům Izraele: „*Provázky lidskými jsem je táhl, provazy milování*“.⁵⁰⁵ Řeholníci z olomouckého Předhradí toto místo interpretují tak, že Bůh k sobě přitahuje lidi příjemnými zážitky, příjemnými věcmi: „*prostřednictvím těchto vnějších okolností jsme Bohem taženi k dobrému a blaženému životu jako v lidských provazech*“. Život v kláštorech je prý takovými krásnými věcmi přímo přeplněn. Může se jednat například o „*zdraví vzduchu*“, „*půvab místa*“ nebo „*příjemnost života*“. Tento Boží záměr však jezuité bez ostychu maří. Důsledky jsou katastrofální: „*Kdo, inspirován Duchem [...], bude žádat o přijetí do jakéhokoliv řádu, jestliže uvidí již vybudovanou cestu, po které by musel jít do jiného kláštera poté, co by byl z jednoho kláštera vyhnán, nebo přejít z života v ústraní na faru a k duchovní péči o mnohé, od*

⁵⁰² MZA Brno, G 10, č. 204, s. 38.

⁵⁰³ Žl 85, 12.

⁵⁰⁴ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 26–27.

⁵⁰⁵ Oz 11, 4.

*přirozeného uspořádání ve spojení k často obtížnému životu, plnému nebezpečí ztráty duše?*⁵⁰⁶

V uvedeném úryvku můžeme slyšet ozvěnu velmi dávných myšlenek, myšlenek starých stejně jako samotný řeholní život. Jde o protiklad *klášter – svět*. Klášter je oázou klidu, místem, kam je člověk přiveden Duchem svatým, místem kvetoucí křesťanské lásky a vpravdě příjemného, přirozeného života. Okolní svět je oproti tomu pouští, kde člověku hrozí rozličná nebezpečí, místem života osamělého (v hlubším slova smyslu), obtížného a plného starostí. Kritika nenáviděných jezuitů se tak stává zároveň oslavou mnišského života.

Argumentace Písmem svatým II – Nový zákon

Z hlediska biblické chronologie nejstarší událostí Nového zákona, na kterou mniši odkazují, je Kristovo podobenství o dělnících na vinici. Ježíš vypráví svým učedníkům o hospodáři, který hledal námezdnou sílu a měl to štěstí, že postupně potkal hned pět skupin ochotných dělníků. Všechny poslal na svou vinici. První skupinu potkal za úsvitu, další dělníky potkal o třetí, o šesté, o deváté a konečně o jedenácté hodině. Když po vykonané práci přišli všichni k majiteli vinice, dostal každý po jednom denáru. To se samozřejmě těm, kteří pracovali déle, příliš nelíbilo. Zahrnuli proto svého chleboďárce výčitkami: *„Tihle poslední dělali jedinou hodinu, a tys jim dal stejně jako nám, kteří jsme nesli tíhu dne a vedro!“* On však odpověděl jednomu z nich: *„Příteli, nekřivdím ti! Nesmluvil jsi se mnou denár za den? Vezmi si, co ti patří, a jdi! Já chci tomu poslednímu dát jako tobě; nemohu si se svým majetkem udělat, co chci? Nebo snad tvé oko závidí, že jsem dobrý?“*⁵⁰⁷

Přečtěme si, kde vidí mniši od Všech svatých souvislost mezi svou situací a uvedeným podobenstvím: *„Ať se tedy těší chvále Otcové Tovaryšstva, že poskytují nejlepší učitele k výchově a vzdělávání mládeže, ale ať proto nepostrádají své mzdy i jiné řehole, vynikající jestliže ne v tomto, pak alespoň v jiném druhu zbožnosti. Stejná námaha má být stejně odměněna, pakli nemá být mzda větší pro ty, kteří ráno, o třetí,*

⁵⁰⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 512.

⁵⁰⁷ Mt 20, 1–16.

*šesté a deváté přišli pracovat na Vinici Páně, než pro ony, kteří dorazili o jedenácté.*⁵⁰⁸ Slova „*pakli nemá být i větší*“, by nám neměla uniknout. Řeholníci jimi vlastně s Bibli polemizují. Evidentně si cenili starobylosti svého řádu natolik, že si na základě toho nárokovali hojnější nebeskou odměnu, než jaká měla připadnout jezuitům.

V kapitole věnované chronologii popisovaného sporu jsme se dozvěděli, že kanovníkům byly vytýkány některé staré prohřešky. Nepopírají je, ale brání se tím, že tyto kauzy již nejsou aktuální a že se netýkaly celého konventu, nýbrž jen jednotlivců. Opět si tu pomáhají novozákonními evangelií, konkrétně příběhem Jidáše Iškariotského: „*špatní mezi dobrými jsou nejen v jakémkoliv řádu, ale také mezi dvanácti apoštoly se našel jeden Jidáš.*“ A stejně jako kvůli tomuto zrádci nepřestal být sbor apoštolů „*přesvatý*“, tak ani dřívější prohřešky několika osob prý „*nemohou uškodit celému klášteru nebo našemu řádu*“.⁵⁰⁹

Poslední knihou Písma je, jak známo, Zjevení svatého Jana neboli Apokalypsa. Podle ní nastane na konci časů okamžik soudu všech duší – Poslední soud. Jan ho popisuje mnohem stručněji než nesčetné hrůzy, které budou doprovázet zánik světa. Stačí mu pár vět: „*A viděl jsem veliký bělostný trůn a toho, kdo na něm seděl; před jeho pohledem zmizela země i nebe a už pro ně nebylo místa. Viděl jsem mrtvé, mocné i prosté, jak stojí před trůnem, a byly otevřeny knihy. Ještě jedna kniha byla otevřena, kniha života. [...] A mrtví byli souzeni podle svých činů zapsaných v těch knihách.*“⁵¹⁰ Bůh tedy soudí na základě zápisů ve dvojích knihách. Za prvé se jedná o knihy, do kterých jsou zapisovány lidské skutky, za druhé to je kniha života, nazývaná na jiných místech Apokalypsy také Beránkovou knihou života, do níž byla zanesena jména lidí obdrživších milost od Boha. Zmínky o knihách nejsou ničím jiným než symbolickým vyjádřením víry, že ke spáse člověka je třeba dvojího – vlastního přičinění a Boží milosti.

Císaře Matyáše mniši poučují, že by při rozhodování o případě jejich kláštera měl právě o Posledním soudu velmi důkladně přemýšlet. Jejich spor s jezuitou totiž „*ne věc světská, ale duchovní jest*“. Důrazně upozorňují na moc svatých patronů řádu augustiniánských kanovníků, kteří výsledek soudu nad panovníkovou duší podstatně ovlivní. Tito svatí totiž „*všecken slavný rakouský dům v modlitbách svých sobě vždycky*

⁵⁰⁸ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 511.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 562.

⁵¹⁰ Zj 20, 11–15.

*poručený mají a jsouc více tímto Vaší císařské Milosti dobrým skutkem (jestliže se jejich rádu stane) pohnuti i nyníčky i na onom hrozným posledním soudu všeho světa [o] Vaší císařské Milosti přede vši nebeskou září a na soudné stolici sedícím Kristem Pánem mluvíti, odpovídati a zastávati budou tak, aby Vaší císařské Milosti po tomto zemským císařským spravování od Boha Všemohoucího věčné a nikdy nepřestávající kralování a panování dané bylo.*⁵¹¹

Také Matyášovi rádci – kardinál Khlesl a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic – obdrželi z kláštera Všech svatých listy nabádající k uvažování o Onom dni. Jejich obsah se shoduje. Píše se v nich: „*Až jednou oni [tj. svatí patroni augustiniánských kanovníků] i my všichni staneme u Božího třes vzbuzujícího soudu, tam vypovídi a podají zprávu o chvále a ochraně svých příznivců a ochránců před tribunálem vše spravedlivě rozsuzujícího soudce a vpravdě tak svým příznivcům připraví snadný příchod k nesmrtnosti věčného života.*“⁵¹²

Vidíme, že vůči rádcům nejsou mniši tak štědrí jako k Jeho Veličenstvu. Neslibují jim „*věčné a nikdy nepřestávající kralování a panování*“, ale pouze „*snadný příchod k nesmrtnosti věčného života*“. Představa, že králové zůstávají králi i na nebesích a mají tedy jakési lepší postavení než „obyčejní“ zesnulí, příliš neodpovídá duchu Bible (v knize proroka Daniela se sice o kralování více osob v nebi mluví, ale těmito vladaři jsou svatí⁵¹³), dobře však odráží dobové stavovské uspořádání společnosti. Podobně se od textu Písma odlišuje i celé augustiniánské pojetí nebeského soudu. Nenacházíme tu ani slovo o knihách skutků nebo knize života. V pojetí mnichů se celý proces podobá pozemskému soudnímu řízení, kde před soudce předstupují svědkové – svatí (a vedle nich možná i sami řeholní kanovníci – i takovou interpretaci citované pasáže připouštějí), aby vypovídali pro, či proti obviněnému. Řeholníkům tedy rozhodně sebevědomí nechybělo. Prostě trůnu sdělili, že nebesa stojí na jejich straně.

Když jsme se už v tomto výkladu dotkli nebeských výšin, bude vhodné prozradit, jak si řeholní kanovníci představovali svůj život po smrti. Ano, i to v pramenech k jejich při s jezuitou najdeme. Podle Bible je nebeská existence člověka radikálně odlišná od jeho pozemského bytí. Pozemské svazky pominou, neboť nastane

⁵¹¹ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 502.

⁵¹² MZA Brno, G 10, č. 195, s. 514.

⁵¹³ Dan 7, 18: „*Ale království se ujmou svatí Nejvyššího a budou mít království v držení až na věky, totiž až na věky věků.*“

stav, kdy bude „*Bůh všechno ve všem*“, ⁵¹⁴ jak praví apoštol Pavel. Sám Ježíš popírá, že by na nebesích přetrvalo například pozemské manželství. Na dotaz, kdo bude v nebi manželkou víckrát ženatého muže, odpovídá: „*Když lidé vstanou z mrtvých, nežení se ani nevdávají, ale jsou jako nebeští andělé.*“ ⁵¹⁵ Mniši z Předhradí však představu, že by jejich konvent někdy měl zaniknout, v žádném případě nepřijímají. Kanonii Všechných svatých pokládají za věčnou. V listu ostatním moravským řádovým domům ji označují dojemnými a až poetickými slovy: „*v tomto ubohém a smrtelném i v onom šťastném a věčném životě spojené společenství, spojená láska, spojený soulad duší.*“ ⁵¹⁶ Význam tohoto postoje je jasný. Řeholníci obviňují jezuitu, že chtějí zrušit něco, co je v hlubším slova smyslu nezrušitelné, něco, co má z vůle Prozřetelnosti trvat „*i v onom šťastném a věčném životě*“. Tovaryšstvo Ježíšovo je stavěno do role odpůrců Ježíšovy vůle.

Zcela zásadní je otázka, komu a kdy psali mniši dopisy, ve kterých odkazují na Písmo či z něj přímo citují. Nejvíce těchto listů pochází z jara 1617, tedy ze samého počátku sporu. Jde konkrétně o psaní císaři Matyášovi, které je datováno téhož dne, kdy se dozvěděli, že jejich klášter byl zrušen. Zároveň se dalšími dopisy obrátili na kardinála Khlesla a nejvyššího kancléře Lobkovice. V následujících měsících a rocích se ale výskyt biblických citátů a teologických rozkladů rapidně snižuje.

Tento vývoj je pochopitelný. V emotivně vypjatých situacích, v okamžicích, kdy člověk ztrácí naději, se víra a texty, které jsou jejím zdrojem, stávají pro mnohé posledním útočištěm. Když ale chvíle tísně pominou (a naši mnichové dokázali najít četné spojení poměrně rychle), vrací se člověk – obrazně řečeno – z onoho na tento svět a začíná opět více uvažovat v kategoriích materiálna. Leckdo by u osob, které svůj život zasvětily Bohu, možná očekával po celou dobu konfliktu vysokou míru zaujetí pro teologickou argumentaci, ale ukazuje se, že mniši (spolu s Platejsem) dali přednost jinému postupu. Nemusí se přitom jednat nutně o doklad slabosti jejich víry. Mohli dojít k názoru, že situace si již nevyžaduje použití „zvláštních bojových prostředků“ a že je tedy možné spolehnout se na „standardní zbraně“, jako byla např. právní argumentace.

⁵¹⁴ 1 Kor 15, 28.

⁵¹⁵ Mk 12, 25.

⁵¹⁶ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 54–55.

Shrnutí

Připomeňme si na závěr hlavní momenty té části argumentace řeholních kanovníků, jež byla založena na textech pokládaných z různých důvodů za autoritu. Použil jsem výraz „argumentace řeholních kanovníků“, protože olomoučtí mniši jsou pod ní podepsáni. Je ovšem nepochybné, že se na její tvorbě – obecně, a zvláště v případě textů, o nichž byla řeč v této kapitole – podílel podstatnou měrou kanovník olomoucké biskupské kapituly Jan Arnošt Platejs. Jistě si z předchozího výkladu pamatujeme, že se tento učený muž mohl pyšnit licenciátem teologie a doktorátem obojího práva. Je nám tudíž jasné, že byl zvláště kompetentní pro to, aby z článků sbírky *Corpus iuris canonici* či z veršů Písma svatého ukul pro boj svých chráněnců ty pravé zbraně. Možná, že i Tovaryšstvo Ježíšovo se v rámci svých útoků směřujících k získání olomoucké kanonie častěji utíkalo k teologii a kanonickému právu. Vzhledem k svrchu zmíněnému nedostatku pramenů jezuitské provenience o tom však nemůžeme říci nic bližšího.

V oblasti práva se řeholníci od Všech svatých zaměřili na analýzu jezuity tolik oblíbeného pojmu *maius bonum*, resp. *maior usus*. V předchozí kapitole jsme se dozvěděli, že se mniši pokusili zkritizovat obecnou platnost tohoto pojmu, odhalující ji jako logický nesmysl. Záhy přišel na řadu rozklad právní. Ten byl založen na tvrzení, že kanonické právo připouští aplikaci této zásady pouze v určitých situacích. Kromě toho se prý musí jednat vždy o užitek nepochybný, o užitek, který bez jakýchkoliv pochyb prospěje církvi.

Co se teologického výkladu týče, zabývají se analyzované supliky dosti důkladně jednou kapitolou ze spisu svatého Bernharda *De consideratione ad Eugenium papam libri V*, ve které se kritizuje praxe tehdejších papežů vyjímát kláštery z pravomoci diecézních biskupů a podřizovat je přímo Svatému stolci. Řeholníky zaujala zejména světcova myšlenka, že papežovy pravomoci nejsou neomezené, protože nejvyššímu pontifikovi nejsou dovolena rozhodnutí, která by byla nespravedlivá, resp. která by poškodila církev. Značná pružnost mnichů, na kterou jsem upozornil v minulé kapitole, se odráží i v práci s Bernhardovým textem. Opata z Clairvaux sice prezentují jako autoritu a sáhodlouze z jeho díla citují, ale když narazí na pasáže, které se jim z nějakého důvodu nehodí, tak je jednoduše vynechají.

Zvláště na počátku sporu, v době, kdy jim bylo nejhůře, se kanovníci spolehli na autoritu nejvyšší – na slovo Boží, na Bibli. Verše, ve kterých viděli potvrzení svého stanoviska, našli v mnoha knihách Písma počínaje Genezí a konče Apokalypsou. Opět je nutné vyzdvihnout onu pružnost a tvůrčí vynalézavost, se kterou – spolu s Platejsem – své petice vymýšleli. Protože byli velmi hrdí na to, že jejich řád je starobylejší než Tovaryšstvo Ježíšovo, napadla je při četbě Kristova podobenství o stejné mzdě pro všechny dělníky na vinici Páně „kacířská“ myšlenka: Dělníci, kteří přišli dříve, možná měli obdržet odměnu větší. Poslední soud pak – opět v rozporu s textem Bible – líčí jako proces, při kterém svatým, konkrétně patronům jejich řádu, připadne veledůležitá role svědků.

„Portréty“ sporných stran

Sebeprezentace řeholních kanovníků

Tato kapitola o obrazech sporných stran musí být koncipována poněkud odlišně než její protějšek v části o Kladsku. Nemohu zde mluvit o jezuitském portrétu řeholních kanovníků, neboť v nečetných, navíc velmi stručných dokumentech členů Tovaryšstva nějaké rozsáhlejší pasáže dehonestující kanovníky nenalzáme. Víme sice o tom, že v Římě se „rušitelé“ o mniších příliš pozitivně nevyjadřovali, přesný obsah těchto výhrad ale neznáme. V dochovaných augustiniánských suplikách se naopak pasáže očeňující protistranu vyskytují v míře velmi hojně; mnoho vět je věnováno i sebechvále pisatelů. Právě jí začneme.

Hovoří-li olomoučtí řeholníci o vlastnostech svého řádu, vyzdvihují právě ty z nich, které jezuitům – ať již objektivně, nebo domněle – chybějí. Nejčastěji je uváděno zpívání církevních hodin a starobylost řádu.

Ignác z Loyoly na rozdíl od zakladatelů starších řeholních společenství neuložil Tovaryšstvu, jež stvořil, povinnost zpívat několikrát denně v chóru *horae canonicae* – kanonické hodinky. Chtěl, aby jeho následovníci mohli věnovat svůj čas tomu, co si vyžadovala konkrétní situace, konkrétní chvíle. Jezuitský řád, vzniklý jako reakce na výzvy nové doby, měl být co nejpružnější, a starobylý zvyk společných modliteb byl proto vnímán jako něco poněkud svazujícího. V Tovaryšstvu nicméně kvetly jiné formy zbožnosti, např. známé exercicie, jejichž tvůrcem byl sám Ignác. Kromě toho byla důmyslně teologicky zdůvodněna absence kanonických hodin: Každý čin jezuita směřuje „*ad maiorem Dei gloriam*“ – „*k větší slávě Boží*“. Celý jeho život tedy je jednou dlouhou, nepřetržitou modlitbou. Modlitbou, jež se neskládá ze slov, ale z činů.⁵¹⁷

Mniši z olomouckého Předhradí však na takové „výmluvy“ nehledí a neváhají důrazně upozornit na to, že společné modlitby v chóru jsou oblastí, v níž nad svými protivníky ční opravdu vysoko. Tato skutečnost prý má soudce přímo „*burcovat*“ k tomu, aby se přiklonili na stranu napadeného kláštera. Proto volají: „*Ať Vás [...]*

⁵¹⁷ V 16. století se vyskytly snahy papežské kurie jezuitům kanonické hodinky přece jen předepsat, ale Tovaryšstvo se tomuto tlaku ubránilo – viz B. DUHR, *Geschichte der Jesuiten*, s. 844.

*pohne volání nevinných, pláč starců, nářek mladíků, hořekování celého řádu. [...] Ať burcuje denní i noční bdění, strávené zpíváním chval Bohu. Ty poté, co by byla provedena hrozící změna, pomínou a zmlknou (neboť tato činnost není vlastní Otcům Tovaryšstva, ale chór, jenž je podstatou pouze klášterních [řádů], u nich po celý rok mlčí).*⁵¹⁸

Řeholním kanovníkům se velmi přičila představa, že by jezuité měli být uznáni za užitečnější řád. Ano, modlitby zpívané v chóru možná nemají efekt, který by byl na první pohled viditelný, uznávali, ale v nebi je ten efekt zcela jasný a patrný. Jejich modlitby za spásu duší bližních nejsou pokladem pozemským, ale nebeským. A tak rozhodně a slavnostně prohlašují: „*nepřestáváme vykonávat jiná dobrá díla [tj. mimo vyšší vzdělávání, které je doménou jezuitů], jak ve prospěch svůj, tak i bližních a církve a provádět tak, pokud možno, záměr našich zakladatelů. To, co má mít svou zásluhu v nebi, má získat v každém ohledu místo v církvi.*“⁵¹⁹

Nejen na *horae canonicae*, ale na všechny své staré tradice, na svou slavnou historii jsou mniši velmi hrdí. Starobylost byla pro člověka středověku a raného novověku pozitivní hodnotou sama o sobě. Všechny reformy církevních řádů se nezaměřovaly na vytvoření něčeho nového, lepšího; jejich cílem byla „*renovatio*“ či „*restauratio*“ – obnova starobylého řádu, návrat ke kořenům, k dávnému, (téměř) ideálnímu stavu. V duchu této logiky stavějí mniši dlouhou historii řádu řeholních kanovníků svatého Augustina hrdě na odiv. Když vyslovují slova „*ordo noster*“ – „*náš řád*“, hned jedním dechem dodávají, že je „*antiquus*“ – „*starý*“ či rovnou „*antiquissimus*“ – „*prastarý*“. Musíme jim přiznat, že na takové výrazivo měli plné právo, neboť jejich řád vznikl již v 11. století, v době gregoriánské reformy, přičemž společný život kleriků podle řehole svatého Augustina, z něhož řád vyrostl, sahá v čase ještě hlouběji – až do dob pozdní antiky. V tomto ohledu se Tovaryšstvo Ježíšovo, založené teprve roku 1534 a potvrzené papežem Pavlem III. o šest let později, řeholním kanovníkům opravdu nemohlo rovnat.

Alespoň pár příkladů z bezpočtu vět, v nichž se mniši zmiňují o dlouhé historii svého společenství. Dietrichstein je upozorňován na to, že kvůli praktikám jezuitů „*naše starobylá řehole ztrácí na síle*“.⁵²⁰ Týž adresát se má zamyslet nad následující otázkou:

⁵¹⁸ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 513–514.

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 557.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 563.

„Čím si pak, nejjasnější a nejctihodnější kníže, náš prastarý řád, čím si zasloužil [...], že zatímco Jeho svaté císařské Veličenstvo zamýšlí přát Tovaryšstvu Ježíšovu [a] zřídit akademii a univerzitu prospěšnou této moravské zemi pro vzdělávání mládeže, náš řád chce oslabit, již tak nepatrný počet klášterů zmenšit [...]?“⁵²¹ Papeži připomínají jeho povinnosti vůči řádu formulací „náš prastarý řád nalézající se pod samotnou bezprostřední ochranou římského pontifika“.⁵²² Obžalovávají Tovaryšstvo, že „přivozuje a způsobuje krajní záhubu jinému prastarému řádu“.⁵²³ Dopis kardinálu Khleslovi nám pak ukazuje, že ono skvělé označení „*antiquissimus*“ si kanovníci nevyhrazují pouze pro sebe, ale že ho přiznávají i ostatním „starým“ církevním řádům. Ptají se v něm: „Půjde-li to totiž takto dál [...], kdo bude podporovat prastaré řády [...]?“⁵²⁴

Neustálé opakování faktu, že řád řeholních kanovníků sv. Augustina trvá už stovky let, má ještě jednu velmi důležitou souvislost. Ukazuje na ni věta napsaná dne 22. května 1617 do listu mnichů olomoucké biskupské kapitule: „Protože naše služby jakožto nehodné nebudou postačovat k odměnění, vyvází to ustavičné prosby jak nás, tak těch svatých v nebi, které přeslavný řád řeholních kanovníků zrodil.“⁵²⁵ Ano, svatí, to byla další oblast, v níž díky své dlouhé historii předčili naši mniši jezuity. Mohli se pyšnit celou plejádou světců, a ne ledajakých. Kupříkladu svatý Hartman byl nejen prvním proboštem Klosterneuburgu, jednoho z nejslavnějších rakouských klášterů, ale i rádcem a zpovědníkem císaře Fridricha Barbarossy. Svatého Jana, zvaného *a Craticula*, který ve Francii dosáhl biskupské hodnosti, pojilo pouto věrného přátelství s jinou vynikající ozdobou křesťanských nebes – s proslulým „*medotekoucím*“ svatým Bernhardem. Svatý Kjeld, dómský probošt v dánském Viborgu, byl natolik vážený, že když se obyvatelé města postavili proti jeho reformám, podpořil ho celou vahou své autority papež Evžen III. Svatý Thorlak Thórhallsson byl prohlášen za patrona Islandu. Boloňský rodák svatý Guarinus Palestrinský zakončil svou strmou církevní kariéru tím, že oblékl kardinálský purpur. A pak tu máme ještě svatého Gaucheria, svatého Vicelina, svatého Jana z Bridlingtonu a další a další...

⁵²¹ Tamtéž, s. 510.

⁵²² Tamtéž, s. 551.

⁵²³ Tamtéž, s. 556.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 511–512.

⁵²⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 63.

Ptáte se, jaký byl v letech 1617–1619, tedy v době sporu o olomouckou kanonii, počet jezuitských svatých? Nula. První dva jezuité, svatý Ignác a svatý František Xaverský, byli kanonizováni až roku 1622. Jejich beatifikace sice proběhla roku 1609, ale jakožto blahoslavení stáli v nebeské hierarchii přece jen níže než světci.⁵²⁶ Poukázat na světce, „*kteřé slavný řád kanovníků zrodil*“, tedy bylo tahem velmi chytrým.

Řeholníci dále prohlašují, že jim je vlastní mimořádná pracovitost a úsilí při obdělávání „vinice Páně“. Pouze díky tomuto nasazení získali majetek, který jim je nyní odebírán. Proto se pohoršují, že jezuité si činí nárok na „*dílo našich dávných předchůdců, které jsme získali ne vyháněním jiných řeholních řádů a odnímáním jejich důchodů, nýbrž mnoha vyprošenými a přijatými almužnami, horlivým kázáním z kazatelen kostelů, pohnutím učiněným v srdcích*“.⁵²⁷ Pochopitelně nezůstala nevyužita možnost zkombinovat motiv tvrdé řeholní práce s biblickým příkazem dobývat svou obživu právě prací: „*Chléb, jež nám zrodila naše denní a noční námaha, který jsme v souladu s Písmem v potu tváře dobývali a o kterém si nikdo z nás nemyslel, že bychom ho měli sníst, spatřujeme přenášet od nás hladovějících do cizích rukou, jejichž práci nikdy nevznikl*“.⁵²⁸

Mniši konečně za svou přednost často označují i věrnost. Věrnost nejen Bohu, jeho přikázáním a jeho zástupci na zemi – papeži, ale i panovníkům. Například v listu kardinálu Khleslovi z roku 1617 charakterizují svůj řád jako „*nejjasnějšímu rakouskému domu velmi věrný, u všech knížat velmi oblíbený, českým králům velmi oddaný*“.⁵²⁹ Protijezuitský osten v těchto slovech není uveden explicitně, ale není třeba o něm pochybovat. Myšlenka, že cílem jezuitů je získání co největší politické moci bez ohledu na zájmy římské kurie či panovníků, do jejichž přízně se údajně různými pochybnými praktikami vtírají, byla v dané době velmi rozšířená.

⁵²⁶ Friedrich Wilhelm BAUTZ – Traugott BAUTZ (redd.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, I–XIV, Hamm – Herzberg 1975–1998, *ad vocem*.

⁵²⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 505.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 504.

⁵²⁹ Tamtéž, s. 510.

Obraz protivníků kláštera v listech augustiniánských kanovníků

Obraťme nyní naši pozornost k tomu, jak byli v peticích řeholních kanovníků vyliční ti, jejichž cílem byl zánik kanonie Všech svatých. Historik, který tyto dokumenty pročítá, brzo s údivem zjistí, že ve většině z nich není přední „rušitel“ – František z Dietrichsteina – vůbec líčen jako protivník. Kardinál je vykreslen pouze jako nástroj v rukou Tovaryšstva, bezmála jako nevinná oběť jezuitských intrik. Pokud mají říci, kdo nebo co je ohrožuje, pak odpovídají: jezuité – jejich „hamižnost“, „nenasytnost“, „choutky“ a „žádostivost“. Olomoucký biskup je prý jen nástroj, prostředník. Následující formulace je typická: *Kauza kláštera Všech svatých je „věc začatá snad, jak se domníváme, z popudu Otců Tovaryšstva prostřednictvím nejjasnějšího kardinála z Dietrichsteina“.*⁵³⁰ Jak řeholní kanovníci, tak Platejs dokázali pro olomouckého biskupa najít slova velmi vlídná (ačkoliv ne právě upřímná). Platejs jej například oslovuje jako „*knížete spravedlivého a dobrého, nadmíru milujícího*“.⁵³¹

S jezuitu však mniši (nikoliv však Platejs, jak uvidíme dále) bojují vždy s otevřeným hledím. Ve všech jejich listech, ať již byl adresátem nesmiřitelný protivník jezuitů, nebo jejich přední zastánce, je obraz Tovaryšstva nadmíru nepřívětivý. Dávají naplno průchod veškerému rozhořčení, všem obavám a negativním emocím. Řád založený svatým Ignácem je ukázán v první řadě jako nepřítel – nepřítel starých církevních řádů i všech, kteří tyto řády podporují.

Takto líčí císaři Matyášovi spoušť, kterou po sobě může Tovaryšstvo zanechat, pokud neustane rušení klášterů: „*Což vše jestli za pravdu uznané bude a naplněním žádosti*⁵³² *jesovitův k potvrzení přijde, kdo více kláštery řeholním lidem stavěti, kdo zbořené opravovati, kdo do nějaké řeholi jíti, kdo jsouc ještě na zkoušení vzat v ní zůstatí, kdo dobře hospodařiti, kdo privilegia na nějaké založení vyjednávati, kdo pobožnosti následovati chtěti bude, jestliže [nebudou moci] žádného trvajícího místa užítí a [...] na svou krvavou práci a cizího pokojné beze vší starosti dosáhnuté užívání hleděti musiti budú.*“⁵³³

⁵³⁰ Tamtéž, s. 553.

⁵³¹ Tamtéž, s. 517.

⁵³² Snad je na místě podotknout, že pisatelé nemají na mysli „žádost“ ve smyslu požádání o něco, vyslovení nějakého návrhu – např. na zrušení kláštera. Tímto slovem mínili to, co bychom my dnes vyjádřili nejspíše výrazem „žádostivost“ či chcete-li „chtíč“.

⁵³³ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 501.

Podobný tón zaznívá i v listu římskému pontifikovi, který podepsaly a zpečetily ostatní moravské konventy: „Konečně pokud Vaše Svatost vyhoví tolikrát přání a bezuzdné touze Otců Tovaryšstva, jak musí být nám ubohým, které krátce po odebrání toho kláštera řeholním kanovníkům postihne řada podobných odcizení (neboť povaha zmíněných Otců Tovaryšstva vůči nám je taková již dlouho), jak nám ubohým opravdu bude muset být, s jakým zápalem budou moci být plněny povinnosti řádu a toho kláštera, věci zbožnosti i hospodářství, jestliže částečně soucit a lítost nad jinými našimi spolubratry, přivedenými k takovým strastem, částečně strach z podobného zla, které nám hrozí, budou naše myšlenky odvádět jinam, než kam by se slušelo, a dříve přivádět k protilékům, s jejichž pomocí by bylo třeba čelit podobnému zlu.“⁵³⁴

Mnoho, velmi mnoho prostoru věnují mniši líčení jezuitských vlastností. Jak podle nich mysl typického jezuitu vypadá? Charakterovým rysem, který je zmiňován bezkonkurenčně nejčastěji, je touha po majetku. Vzhledem k tomu, oč ve sporu mezi řeholními kanovníky a jejich protivníky šlo, volba této vlastnosti jako té pro jezuitu vůbec nejzákladnější nepřekvapí. Řečená „hamižnost“ je „nezřízená“, a především „innata“ – „vrozená“.⁵³⁵ Jezuita se tedy tohoto „postižení“ nemůže zbavit. To je prý ta pravá příčina rušení kláštera Všech svatých, ne teorie o „větším užitku“! – „tímto jménem většího užitku zastírají svou nenasytnou dychtivost po cizích věcech“.⁵³⁶ Tužbou jezuita není nic jiného, než „užívat plodů získaných prolitím cizí krve, vlastníma rukama se prohrabovat cizími důchody coby svými, těšit se jimi, častěji se jich dotýkat a jakoby si s nimi dosti sladce a příjemně pohrávat“.⁵³⁷ Co patří jiným řádům, to chtějí pro sebe, chtějí to „vhozovat do svého chřtánu“⁵³⁸ – „k tomu se svatě zavázali a snad též slib učinili.“⁵³⁹

Příklady této hrabivosti jsou nesčetné. Není křesťanské země, není církevního řádu, který by se s ní nemusel potýkat. Řád řeholních kanovníků v českých zemích jí již jednou – bohužel neúspěšně – čelil: „Otcové Tovaryšstva uspěli a onen neoprávněný nárok dospěl k svému cíli, že získali před několika roky bohatý klášter téhož našeho řádu v Kladsku a všichni bratři byli odtud vyhnáni. Uspěli, pravíme, a zalíbilo se jim to.

⁵³⁴ Tamtéž, s. 523.

⁵³⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 26.

⁵³⁶ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 554.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 505.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 526.

⁵³⁹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 38.

*Právě proto, že se jim to zalíbilo, aby z toho neměli potěšení jen jednou, ale častěji, opakují týž požadavek vůči našemu klášteru v podobě argumentu o větším užitku.*⁵⁴⁰

Jezuitská chamtivost je prý neoddělitelně spojena s nesmírnou pýchou. Tomuto tématu řeholníci z olomouckého Předhradí věnují poněkud záhadnou větu: Členové Tovaryšstva chtějí, aby „*byly pouze o nich samých zpívány triumfální ódy: My jablka plaveme, vy hrušky skákejte, my jablka plaveme.*“⁵⁴¹ Co tím pisatelé mysleli? Musím přiznat, že jsem při pokusu interpretovat toto místo nějakou dobu tápal. Pak se ale ukázalo, že jde o narážku na jednu z Ezopových bajek; přesněji řečeno na jednu z nejméně známých Ezopových bajek. Když stručně vyložím její obsah, hned bude jasné, proč není součástí povinné četby žáků našich škol. Ona bajka vypravuje, že jednoho krásného dne plavalo v jakési řece několik jablek. Náhle se vedle nich objevil další „plavec“ – byl jím výkal. Když kolem sebe viděl jablka, nabyl přesvědčení, že i on je lahodným kusem ovoce a vykřikl: „*My jablka plaveme!*“ Pak ale nasákl vodou a potopil se.⁵⁴² Poučení z bajky? Pýcha předchází pád. A co ty hrušky? Není vyloučeno, že figurují v nějaké jiné variantě uvedeného příběhu, ve které by se pak exkrement povyšoval nad hrušky ležící na břehu řeky.

Zamyslíme-li se nad tímto využitím Ezopova vyprávění důkladněji, zjistíme, že se jedná o velmi rafinovaný způsob, jak Tovaryšstvo Ježíšovo urazit. V prvním plánu je tedy ona výpůjčka z řeckých bajek útokem na pýchu, ve druhém plánu urážkou. Tomu, kdo znal Ezopa a zároveň kauzu kanonie Všech svatých, bylo hned zřejmé, kdo hraje jakou roli v této alegorii. Krásná, voňavá a chutná jablka, případně hrušky, to jsou mniši starých církevních řádů. Jezuité pak nejsou nikým jiným, než onou nepříliš vábnou substancí...

Jelikož je touha Tovaryšstva po zisku namířena i proti starým církevním řádům, na jejichž dědictví samo navazuje, je každému jezuitovi vlastní i vrcholný nevděk. Je to, jako kdyby dcera zabila svou rodičku: „*Řeholní řád nedávno uznáný touží po povýšení a usilovně pracuje pro krajní záhubu jiného prastarého řádu, který je jakoby jeho vlastní matkou.*“⁵⁴³ Pokud *Patres* dále setrvávají na této cestě hříchu, tak se

⁵⁴⁰ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 556.

⁵⁴¹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 34.

⁵⁴² Joachim CAMERARIUS, *Fabulae Aesopicae*, Lugduni 1579, č. 395, s. 383.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 556. Čtenář se možná zeptá, proč bylo pro vyjádření vztahu starých řádů a Tovaryšstva zvoleno přirovnání matka – dcera, a nikoliv otec – syn. Pro toho, kdo se vyzná v křesťanské víře, je odpověď snadná. V rovině duchovní má křesťan pouze jednoho Otce – toho nebeského. Oproti tomu postavou ženy (nevěsty, matky) je symbolizována církev. Ve Zjevení svatého Jana se např. praví, že nový

jim vše jistě vrátí. Vznikne nějaká nová řeholní *Societas*, která získá ještě větší vliv, a ta „zkrátka, jak bude narůstat, bude moci [...] zničit i jejich starší, (jestliže by se drželo v mezích prvních zakladatelů) vpravdě svaté Tovaryšstvo a jako dcera pozřít svou matku.“⁵⁴⁴

Jezuitský mamon prý souvisí ještě s jednou charakterovou vadou – s leností. Kdyby nebyli líní, získávali by bohatství vlastní prací, a nikoliv zcizováním majetku jiných. Papeži to mniši vysvětlují velmi barvitě, za použití zajímavých metafor: Otcové z Tovaryšstva prý nenásledují příklad mnichů z toho důvodu, že „*to dílo vyžaduje spoustu potu a námahy*“. Rozhodli se pro cestu mnohem pohodlnější: „*zlíbilo se jim vstoupit do již připraveného, prací jiných postaveného [...] a dosud teplého hnízda, usednout k již prostřenému stolu a předloženému jídlu a pití, klidně a pobaveně využívat únavy druhých, těšit se z vítězství bez boje, bez bitvy*“.⁵⁴⁵

„Cože?“, může se tehdejší i dnešní čtenář pozastavit, „jezuité, tak učení muži, autoři tolika děl, učitelé v tolika školách, ti že by byli líní?“ I na tuto výhradu mají řeholní kanovníci odpověď: Školy Tovaryšstva jsou pouhým divadlem, zástěrkou nezřízené hrabivosti. Jezuitům nejde o studenty, ale o hmotný prospěch za každou cenu. Úsměvná je „*ona jejich chabá a ubohá výmluva, že tak nečiní pro sebe, nýbrž kvůli výchově mládeže, ne kvůli ctižádosti, nýbrž pro zvýšení úsilí a pro užitek v církvi*“.⁵⁴⁶ Jejich učenost není tou pravou učeností, pravou duševní prací, protože ji nechápou jako prostředek poznání, ale jako nástroj k získání co největšího majetku. Jistě, pokračují řeholníci, je všeobecně známo, že jezuité si „*podivuhodně oblíbili vědy*“. Ale proč? Co v nich hledají? Přece to, „*co by mohlo povrchně přemalovat barvou jejich nenasytanou touhu po moci a majetku alespoň nějakou lží, která se jeví jako spravedlnost*“.⁵⁴⁷

Právě zmíněné věty nás vedou k dalšímu bodu anatomie myslí jezuitů z pera mnichů. Jde o pokrytectví. Starost o vzdělávání mládeže údajně není jedinou maskou,

Jeruzalém, společenství spasených, je jako „*nevěsta ozdobená pro svého ženicha*“ (Zj 21, 2) – tedy pro Krista. Na jiném místě Apokalypsy se o spojení církve a Krista mluví jako o „*svatbě Beránkově*“ (Zj 19, 7–9). Odtud pak pochází i slovní spojení Svatá matka církev a nesčetné množství výroků církevních autorit, jako jsou např. slova svatého Cypriána: „*Nemůže mít Boha za Otce, kdo nemá církev za Matku*.“ (Maurice BÉVENOT – Robert WEBER (edd.), *Corpus Christianorum: Series Latina III/1: Sancti Cypriani episcopi opera: Ad Quirinum, Ad Fortunatum, De lapsis, De ecclesiae catholicae unitate*, Turnholt 1972, s. 253.) Jestliže tedy personifikací celé církve je žena, pak i všechna společenství v rámci křesťanstva, včetně církevních řádů, musejí být symbolizována ženskými postavami.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 506.

⁵⁴⁵ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 505.

⁵⁴⁶ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 38.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 30.

kteřou si Otcové z Tovaryšstva nasazují, aby oklamali svět. Slib chudoby, který skládají, je při jejich žádostivosti toliko prázdňým slovem. Mniši si nemohou odpustit ironickou narážku: „*Jestlipak ale veřejně nevyznávají chudobu? Snad ještě snáze, než ji předstírají.*“⁵⁴⁸ Kromě toho se prý členové Tovaryšstva s falší pro ně příznačnou prohlašují za přátele ostatních církevních řádů, ač jim ve skutečnosti chystají jen zkázu a smrt: „*Raději a liběji by k snešení přišlo, kdyby od nepřátelů bud' našich neb víry naší katolické to vše nám se dalo.*“ Původcem tažení proti starým řádům, ano, i snahy o zrušení kanonie u Všetech svatých však jsou „*ti, kteří se přátelé naši hlásí, za bratry naše spoluduchovní vydávají, i též podle ustanovení předkův jejich ode všech za to držáni sou*“.⁵⁴⁹

Typický jezuita tedy svoji pravou, temnou tvář skrývá. Skrývá svůj skutečný postoj ke starým církevním řádům. Bojuje s nimi, ale bojuje ve skrytu, podle, nerytířsky. Nevystoupí na jeviště, aby se osobně zúčastnil tragédie, kterou ostatním chystá, ale řídí vše ze zákulisí prostřednictvím nastrčených herců: „*někteří horlivě agitují, zajisté na podnět Otců Tovaryšstva Ježíšova, u našeho Nejsvětějšího Otce, aby ubohé řeholníky klášterních řádů vyhnali z jejich statků a klášterů prostřednictvím [jezuitům] oddaných příznivců, oklamanych svody jejich řeči*“.⁵⁵⁰

Vidíme, že augustiniánský exkurz do mysli jezuity je opravdu pozoruhodným komplexem předsudků, zaujatosti a obrovské averze. Řeholní kanovníci, povzbuzeni protijezuitskými náladami, rozšířenými hojně i v katolickém táboře, zejména mezi řeholníky starých řádů, činí z jezuity-člověka jezuitu-obludu. Tovaryšstvo si jistě za mnohé chyby kritiku zasloužilo, zde jsou ovšem negativní zkušenosti s tímto církevním řádem znásobeny a zobecněny, takže vzniká obraz opravdu hrůzostrašný.

Když čteme věty, jimiž augustiniánští kanovníci tepou jezuity, přijde nám snad občas na mysl: „Jistě, mniši Otce z Tovaryšstva nemilovali, ale nenašlo se přece jen něco, čeho si na svých protivnících aspoň trochu vážili, co aspoň v náznaku ocenili?“ V sáhodlouhých peticích, jež byly z Olomouce rozesílány na všechny strany, se skutečně vyskytují dvě stručná místa, která jezuity oceňují, ba chválí. Jde ovšem o chválu nikoliv Tovaryšstva počátku 17. století, ale Tovaryšstva poloviny předchozího

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 38.

⁵⁴⁹ Tamtéž, s. 498.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 520.

století. Uznání zásluh svatého Ignáce a jeho družiny je postaveno do protikladu k údajnému pozdějšímu zplanění a morálnímu úpadku.

Kardinál Dietrichstein si v jednom listu od mnichů mohl přečíst slova: „*poté co blahoslavení zakladatelé Tovaryšstva Ježíšova, Ignác a [František] Xaverský šťastně odešli z tohoto ubohého života, [...] počali být někteří Otcové téhož Tovaryšstva uchvázeni a zapáleni leskem získávání bohatství.*“⁵⁵¹ Podobně v listu papeži je *Societas Jesu* označena jako „*vpravdě svaté Tovaryšstvo*“, ale jenom proto, aby se tato slova chvály proměnila ve zdrcující kritiku dodatkem „*jestliže by se drželo v mezích svých prvních zakladatelů*“.⁵⁵² Dnešní člověk by se při líčení osob, vůči nimž pociťuje averzi, patrně neomezil pouze na negativa. Takový portrét by se zdál na první pohled zaujatý, neobjektivní, nevěrohodný. Řeholní kanovníci v 17. století ale uvažovali jinak. Chtěli, aby jejich listy byly jedním velkým morálním rozhořčením nad Tovaryštvem. Jediné slovo, které by tomuto obrazu neodpovídalo, by v jejich očích představovalo trhlinu, hrozící zničit celou pracně vybudovanou stavbu jejich argumentace.

Všechny dosud citované věty, které řeholníci napsali, směřují k jedinému cíli. Jakoby šlo o přípravnou dělostřeleckou palbu před hlavním útokem. Nyní se tedy seznámíme s těmi nejtvrďšími slovy, s tím nejhroznějším obviněním. Shromažďování majetku, nevděk, strojení úkladů ve skrytu, to vše jsou prostředky, kterých Tovaryšstvo užívá na cestě k získání moci. Nad čím že chtějí tu moc získat, co chtějí ovládnout? Všechno! Celý svět.

Kardinála Dietrichsteina mniši varují, že ani majetek jeho biskupství není před pletichami jezuitů v bezpečí. Takto prý vypadá jejich plán pro Moravu: „*Jak by pak nejprve po klášteře Všech svatých nezatoužili po klášteře hradiském (který, jak jsme se dozvěděli, mají už de facto zanesený ve svém zápisníku aneb vademecu), po něm po zábrdovickém, poté po louckém, konečně po velehradském, nakonec po samotné kapitule a biskupství olomouckém?*“⁵⁵³ I papež je upozorňován, že na světě není místa, které by nebylo „*nezřízenými choutkami*“ řeholníků v černých klerikách ohroženo: „*Otcové Tovaryšstva nabízejí prostředky ke zřízení univerzity, které s sebou přinášejí bezprostřední a nutný důsledek zničení klášterního řádu. Poznali jsme, již poučení dlouhodobou zkušeností, že to neskončí jinak, než že jejich řád samojediný bude*

⁵⁵¹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 29–30.

⁵⁵² MZA Brno, G 10, č. 195, s. 506.

⁵⁵³ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 34.

*vládnout všude na zemi, oni sami budou vlastnit všechny církevní statky, sami si přisvojí obracení kacířů a práci vykonanou na vinici Páně, sami dosáhnou odplaty v nebi (my však nevíme, zda se tímto způsobem má získávat)*⁵⁵⁴ Katastrofickou vizí jezuitů coby ničitelů ostatních církevních společenství děsí i následující věta z téhož dopisu: *„mimo tento způsob [tj. zrušení kanonie Všech svatých] nebyl jezuita k učinění většího užitku pro duše v Boží církvi navržen žádný jiný, než aby jim byly statky všech klášterů předány, klášterní řády zničeny, všechny konventy řeholníků z kořenů vyvráceny*⁵⁵⁵

Řeholníci se nebojí otevřeně pojmenovat konečný výsledek svých úvah. Pokud chtějí jezuité pohltnout a utlačovat své bližní, pokud chtějí jako tyrané vládnout všem, pak jejich aktivity nejsou ničím jiným než čirým *zlem*. Vyberme opět namátkou pár citací. Opata kláštera sv. Petra v okovech mniši varují, že členové Tovaryšstva *„chtějí dále šířit své zlo*⁵⁵⁶. Papeži píší: *„Pohnuti zlem, které se poněmáhle šíří dále a které hrozí snad i nám a dalším řeholím všech klášterních řádů, [...] jsme nuceni obtěžovat Vaši Svatost*⁵⁵⁷. Podobně jsou prošeni představení moravských klášterů: *„Vaše nejctihodnější otcovské Důstojnosti úpěnlivě žádáme, abyste ráčili pomoci od zla šířícího se dál ze dne na den, které hrozí jak jednotlivě Vaším spolubratrům sloužícím pod společnou řeholí sv. Augustina, tak společně a všeobecně všem řeholním řádům*⁵⁵⁸.

Ten, kdo by se zamyslel nad teologickými konsekvencemi tvrzení *„činnost jezuitů je zlo*⁵⁵⁹, by se mohl řeholních kanovníků zeptat: *„Znamená to, že Tovaryšstvo nějak souvisí s ďáblem, s pekelnými mocnostmi?*⁵⁶⁰ Odpověď mnichů je jednoznačně kladná. V některých listech můžeme spíše jen tušit náznak tohoto konstatování. Například větu *„Protivná strana totiž nespí, nýbrž spěchá, aby nám přivodila konečnou zkázu*⁵⁵⁹ lze chápat jako narážku na úsloví o ďáblu, který rovněž nikdy nespí.⁵⁶⁰ Tím spíše, že v následující pasáži se řeholníci rozepisují o aktivitách Otce Dingenauera, kterého ze všech jezuitů nenáviděli asi nejvíce. Jeho úsilí v boji za získání kanonie Všech svatých je vyličeeno velmi barvitě: *„Ctihodný Pater Dingenauer obchází, objíždí a obletuje [mocně], dny a noci tráví na dvorech knížat a velmožů, posluhuje, klečí, klání*

⁵⁵⁴ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 505.

⁵⁵⁵ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 34.

⁵⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

⁵⁵⁷ MZA Brno, G 10, č. 195, s. 521–522.

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 521.

⁵⁵⁹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 27.

⁵⁶⁰ Není bez zajímavosti, že slova *„Ďábel nespí*⁵⁶⁰ můžeme najít i v Kempenského spisu *Následování Krista*, snad nejslavnějším díle, které kdy bylo členem řádu řeholních kanovníků sv. Augustina napsáno – viz Tomáš KEMPENSKÝ, *Následování Krista*, Olomouc 1990, s. 79.

*se, ruce a roucha líbá s obdivuhodnou obratností a nevyhýbá se konečně žádné světské úsluze (jen kvůli zisku cizího jmění a statků) do té míry, že kdyby šat nebyl svědkem, vše ostatní by svědčilo o tom, že není Otcem Tovaryšstva, ale světským dvořanem.*⁵⁶¹

Setkáme se ovšem i se zcela explicitním vyjádřením přesvědčení o vztahu mezi jezuitou a podsvětní říší. Kardinálu Dietrichsteinovi s obavami sdělují, že se před jejich očima zjevuje „obraz tohoto hrozícího, skrze Otce Tovaryšstva odnikud jinud než z pekel přivolaného, na Moravu až do Olomouce povoláného a proti nám ubohým svolaného zla, z něhož dýchá pud nezřízené žádostivosti“.⁵⁶² Mniši se odvažují tvrzení, které je i při veškeré kritičnosti řady katolíků k jezuitům v rámci římské církve neobvyklé. Naopak typické je pro polemiky protestantské.⁵⁶³ Musíme si uvědomit, že list obsahující uvedená slova byl zaslán jednomu z největších podporovatelů jezuitského řádu v habsburské monarchii. Odvaha vskutku dech beroucí!

Z doby pobělohorské máme doloženu řadu případů, kdy se členové jiných církevních řádů vyjadřovali vůči Tovaryšstvu nanejvýš kriticky a s obrovským odporem. Zvláště v tom vynikal kapucín Valerián Magni, sekretář a zpovědník pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha kardinála z Harrachu.⁵⁶⁴ Tento mnich ještě na smrtelné posteli označil jezuitu mimo jiné za „kacíře“ a „špatné katolíky“.⁵⁶⁵ Že se s přinejmenším srovnatelnými, ne-li ostřejšími výroky setkáváme rovněž těsně před českým stavovským povstáním, v době vyostřujících se konfesijních rozporů, kdy bychom u katolického kléru předpokládali spíše snahu o zmírnění vzájemných rozporů, je skutečně zajímavé.

⁵⁶¹ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 27.

⁵⁶² Tamtéž. Při překladu se snažím zachovat hru se slovy. V latinském originálu je použito sloveso „*citare*“ a poté jeho odvozeniny – „*excitare*“ a „*concitare*“: „*huius imminentis atque per Patres Societatis non nisi ab inferis excitati, in Moraviam Olomucium usque citati et in nos miseros concitati mali inordinatae concupiscentiae appetitum spirans imago*“.

⁵⁶³ Například v knize magdeburského luteránského superintendanta Johannese Wiganda z roku 1556 (byla několikrát vydána i později) *Verlegung aus Gottes wordt des Catechismi der Ihesuiten* jsou jezuité nazýváni „*Dáblovy provazy, sítě a lovcí*“. O osm let později píše protestantský teolog Tilmann Heßhus, že to byl ďábel, kdo „*probudil hanebný, neřestný jezuitský lid*“ – viz B. DUHR, *Geschichte der Jesuiten*, s. 822, 826.

⁵⁶⁴ K Magnimu viz především Stanislav SOUSEDÍK, *Valerián Magni. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, Praha 1983 a Jerzy CYGAN, *Valerianus Magni (1586–1661)*, Roma 1989; zabývají se jím pochopitelně i práce o kardinálu Harrachovi, např. Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008; František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667*, Praha 1886.

⁵⁶⁵ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 357.

Připomeňme, že na obsahu všech listů, z nichž byly vzaty výše uvedené citace, velmi silně spolupracoval kanovník Platejs. Sami řeholníci přiznali, že konečná formulace oněch dopisů je právě jeho dílem. Ukazuje na to i vybroušený styl řečených písemností, mnohem elegantnější a vznosnější, než jaký jsme poznali u řeholníků kladských. Stěží by se v nich objevily tak příkré odsudky nejen olomoucké jezuitské koleje, ale celého jezuitského řádu, kdyby s tím učený člen biskupské kapituly nesouhlasil.

Jeden pozoruhodný dokument nás informuje, že smělost, jíž se ve vztahu k jezuitům vyznačovali jeho chráněnci, Platejsovi chyběla. Pravda, 26. června 1617 se na olomoucké kapitule otevřeně, tváří v tvář Dietrichsteinovi, staví za mnichy. Ovšem nedlouho poté posílá svému biskupovi krajně devótní a – řekněme to otevřeně – dosti zbabělý dopis, kterým reaguje na osočení, že jeho postoj je ovlivněn nenávisí k Tovaryšstvu. Všechna taková obvinění své osoby prohlašuje za zcela smyšlená. Zdůrazňuje, že důsledně rozlišuje mezi otázkou zrušení kláštera Všech svatých, tedy touto jednou kauzou, tímto konkrétním plánem jezuitů, a Tovaryštvem jako takovým se všemi jeho zásluhami. Nic mu prý není vzdálenější než nepřátelství vůči protivníkům augustiniánských kanovníků: „*Pronásledovat Otce Tovaryšstva nenávisí pokládám za nekřesťanské, odporovat jim, tak velice proslulým slávou vynikajících věd, za nerozvážené, stavět se proti těm, kteří se starají o obecné dobro, za nehodné duchovního, napadat z pozice někdejšího žáka své učitele za vrcholný nevděk.*“ Nejen on sám, absolvent jezuitských škol, ale i jeho rod prý právě Tovaryšstvu vděčí za to, že se nyní ubírá po cestě směřující k Bohu: „*Díky jejich úsilí jakožto druhotné příčině [po Bohu] jsme já i celá má rodina byli přivedeni ze zahnané temnoty herezí k čistému světlu pravdy. Rádi, z vlastní vůle a podle pravdy uznáváme, že jsme jim nanejvýše zavázáni za mnohá prokázaná dobrodiní.*“⁵⁶⁶

Je podivuhodné, co všechno může způsobit snaha porazit protivníka, a zároveň si zachovat tvář křesťana, který všechny své bližní miluje. Platejs roku 1617 koncipuje dopisy olomouckých mnichů, ve kterých nikoliv pouze na olomouckých jezuitech, ale na Tovaryšstvu jako celku nezůstala nit suchá, a v téže době týž Platejs píše – již svým jménem – list Dietrichsteinovi, ve kterém se na adresu jezuitů naopak pění slova chvály. (Vedle již uvedeného si kardinál mohl přecíst, že na řádu založeném Ignácem z Loyoly

⁵⁶⁶ MZA Brno, G 10, č. 204, s. 80–84.

je třeba ocenit „nedávné zásluhy a nově získanou spásu tolika duší“, jakož i „neúnavnou péči o vzdělávání a výchovu mládeže a neutuchající snahu o prospěch bližního“.⁵⁶⁷)

Shrnutí

Čtenář si již jistě zvykl, že na závěr každé kapitoly stojí její shrnutí. Výjimkou není ani tato poslední kapitola, v níž jsme se seznámili s tím, jak řeholní kanovníci ve svých peticích prezentovali sami sebe a jak vykreslovali své protivníky – jezuitu. Tyto partie tvoří nejmotivnější část argumentace mnichů od Všech svatých. Bohužel vedle nich nemůžeme postavit odpovídající vylíčení toho, jak sami sebe a protivníka viděli jezuité, protože ve sporých a stručných dokumentech z pera členů Tovaryšstva Ježíšova tato tematika není podrobně rozebírána.

Při své sebezprezentaci mniši s velkým zaujetím prohlašují, že přinášejí církvi něco, co jí Tovaryšstvo nemůže poskytnout, resp. dosud neposkytlo. Jde o starobylost řádu, dále o četné svaté (jezuitský řád se v době sporu nemohl pochlubit ani jediným svatozářím ozdobeným nebešťanem) a konečně o *horae canonicae* – modlitby zpívané v chóru, které u jezuitů nebyly zvykem. Když hovoří o svých vlastnostech, vybírají ty, ve kterých se podle svého názoru nejvíce odlišovali od jezuitů. Nejsme pyšní, prohlašují, ale pokorní, nejsme líní, ale pracovití, nevměšujeme se do záležitostí vyhrazených světské moci, naopak jsme věrní králům a knížatům a plně respektujeme jejich postavení.

Tovaryšstvo Ježíšovo je oproti tomu líčeno jako hrozba nejen pro staré církevní řády, ale i pro křesťanstvo vůbec. Jezuita je v podání mnichů netvor, monstrum, antikřesťan. Jeho nejvýraznější charakterovou vlastností je prý touha po moci a majetku, ona „hamižnost“, která mu je „vrozená“. Tato neřest je u něj spojena s pýchou a leností, neboť svého postavení nechce dosáhnout vlastním úsilím, ale využíváním námahy druhých. Kráčí po cestě, jež je vydlážděna falší, pokrytectvím a úlisností – nikdy totiž otevřeně nepřiznává, jaké jsou jeho pravé cíle, ale předstírá zájem o vědu a o vzdělávání mládeže. Řeholní kanovníci pojmenovávají otevřeně i to, co je

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 83.

podle jejich názoru konečným cílem Tovaryšstva – ovládnutí celého světa. Nebojí se vyřknout ani slova, která jsou typická pro protestantské spisy: Činnost jezuitů je zlo „*skrze Otce Tovaryšstva odnikud jinud než z pekel přivolané*“.

Docházíme k zajímavému, pro mnohé zřejmě překvapivému závěru: Obraz jezuitů u olomouckých augustiniánských kanovníků je velmi podobný textům psaným nekatolíky. Ačkoliv i jiné katolické kritiky Tovaryšstva jsou velmi tvrdé, přece jen je obvinění církevního řádu ze spojení s pekelnými mocnostmi odvážné a neobvyklé. Nadto si musíme uvědomit, že tyto formulace se objevují v listech, jejichž adresáty byli lidé, které rozhodně nelze označit za nepřátele jezuitů. Kardinál Dietrichstein byl naopak jedním z hlavních podporovatelů a ochránců Tovaryšstva.

Závěr

V závěru každé disertační práce by měl autor stručně a jasně sdělit, k jakým výsledkům během svého bádání dospěl a v čem se tyto výsledky odlišují od starší literatury. To je samozřejmě cílem i následujících řádků; snad v tomto ohledu čtenáři, zvláště pak ctění oponenti, nebudou zklamáni.

Jak již bylo řečeno v úvodu, narazíme v publikacích věnovaných problematice našich církevních dějin předbělohorského období nezdůvodně na tvrzení, že byly rušeny „*nefungující kláštery*“ starých řádů a jejich majetek předáván do rukou povolanejších, nejčastěji jezuitských a biskupských. Údajně tak byla učiněna přítrž dosavadnímu neřádnému životu v příslušných klášterních zdech. Nově vzniklé, resp. již existující, ale nyní připojením dalších statků posílené řádové komunity, převážně jezuitské koleje, se prý mohly vykázat neskonale vyšší úrovní než konventy zrušené.

Tomu, kdo přečetl předchozí kapitoly, je jasné, že historická realita byla poněkud odlišná. Platnost uvedené charakteristiky můžeme s jistými výhradami uznat pro většinu 16. století, nikoliv však již pro konec zmíněného století a počátek věku následujícího. Kolem roku 1600 byly z iniciativy představitelů katolické církve vydány listiny rušící v českých zemích tři konventy: cisterciácký klášter Ždár a dvě augustiniánské kanonie – kladskou, zvanou Hora Panny Marie, a olomouckou u Všech svatých (posledně jmenovaná se však, jak víme, navzdory rušicímu dekretu císaře Matyáše nakonec dokázala zachránit).

Případům obou kanonií byla věnována přítomná práce. Poznali jsme je velmi podrobně, a tak víme, že morální úpadek jejich osazenstva v posledních letech před zrušením (resp. jednáním o zrušení) nelze nijak doložit. Kladský probošt Kirmeser se do konfliktu s ustanovením o celibátu ani s jinými církevními předpisy nikdy nedostal a rovněž o jemu podřízených řeholních kanovnících neslyšíme nic špatného. Právě naopak. Jeden z kladských mnichů se kupříkladu po likvidaci kanonie stal karlovským opatem, což jistě svědčí o tom, že v rámci řádu patřil k nadprůměru. Další dva bývalí řeholníci byli roku 1605 shromážděním veškerého kléru hrabství zvoleni za delegáty, kteří měli zemi zastupovat na diecézní synodě svolané arcibiskupem Zbyňkem Berkou

z Dubé – i to lze pokládat za projev ocenění jejich kvalit. V případě olomouckého kláštera Všech svatých pak prohlásil sám císař Matyáš, že řeholní kázni tamních mnichů nelze vytknout vůbec nic. Konvent se prý ruší pouze z toho důvodu, že z Tovaryšstva Ježíšova plyne katolické církvi na Moravě větší užitek než z řádu řeholních kanovníků sv. Augustina.

I mnohé jiné aspekty sledovaných kauz nejsou v literatuře podány zcela uspokojivě. Starší práce vnímají ony spory o kláštery primárně jako spor mezi danou řeholní komunitou, resp. řádem a silami, které přišly s plánem klášter zrušit. Nedostatečná pozornost je věnována skutečnosti, že se ve zmíněných konfliktech řeholníků silně angažovaly i další osoby, pohybující se většinou v nejvyšších patrech mocenské hierarchie. Těm mnohdy nešlo ani tak o osud samotného kláštera jako spíše o své osobní zájmy, zpravidla o poškození konkurenta. V kapitolách pojednávajících o augustiniánské kanonii v Kladsku jsme viděli, že její poslední léta zásadním způsobem ovlivnilo silné napětí mezi nunciem Specianem na jedné straně a arcibiskupem Berkou a kardinálem Pierbenedettim na straně druhé. Zdá se, že by se nuncius za zrušení kláštera tak silně nezasazoval, kdyby jedním z hlavních spojenců mnichů nebyl právě jeho protivník Berka. Také případ kanonie Všech svatých na olomouckém Předhradí se stal kolbištěm, na němž se utkali mocní sokové – „rušitel“, olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein, se zde střetl s vatislavským biskupem Karlem Habsburským a pražským arcibiskupem Janem Loheliem.

Uvedené poměry nejsou specifíkem případů Kladsko a Olomouc. K podobnému střetu na nejvyšší úrovni došlo kvůli likvidaci žďárského kláštera – zde se Dietrichsteinovy rušící záměry pokoušeli mařit papežský nuncius Filippo Spinelli a nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Je velmi pravděpodobné, že kdyby Spinelli roku 1605 nebyl nahrazen Dietrichsteinovi nakloněným Giovannim Stefanem Ferrerim, nebylo by následujícího roku žďárské panství pro cisterciácký řád ztraceno. Analogie lze nalézt i v zahraničí – například likvidace *cistercia* St. Bernhard u Hornu byla navržena dolnorakouskou Klášterní radou nejspíše z toho důvodu, aby byl poškozen pasovský oficiál Melchior Khlesl, spojenec a osobní přítel několika rakouských cisterciáckých opatů. Opět můžeme říci, že o vlastní klášter, o úroveň řeholní kázně atd. šlo „rušitelům“ až v poslední řadě. Hlavní bylo najít nějaký způsob, jak si s Khleslem, protivníkem Klášterní rady, „vyřídít účty“.

Vedle relativně dobrého stavu obou studovaných řeholních komunit – kladské a olomoucké – a vysoce účelového až machiavellistického jednání protivníků i „přátel“ mnichů mají kauzy Kladsko a Olomouc ještě dalšího společného jmenovatele. Je jím skutečnost, že v obou případech se uvedené rozepře jeden z jejích účastníků pokoušel využít jako určité kariérní zdviže. Za prvé to byl kanovník olomoucké biskupské kapituly Jan Arnošt Platejs z Platenštejna. Ten očekával, že jej řeholníci od Všech svatých, vděční za podporu při obraně proti jezuitům a kardinálu Dietrichsteinovi, zvolí svým proboštem. Jak mu o novou hodnost šlo, prozrazuje jeho deník, do něhož si nejednou zapsal své „*orationes tribulationes*“ – „*ztrápené modlitby*“ za získání uvedeného proboštví či jiné prebendy. Zvolen sice nakonec byl, ale úřadu se ujmout nemohl, protože nebyl potvrzen papežem.

Podobně neslavně dopadly ambice Christopa Kirmesera, muže, který si zvolil roli dosti paradoxní. Tento kladský probošt byl předním bojovníkem za zrušení svého vlastního kláštera a postoupení jeho statků Tovaryšstvu Ježíšovu. Odvděčoval se tak jezuitům, u kterých studoval a které celý život obdivoval. Za své zásluhy o zrušení kladské kanonie byl odměněn funkcí opata jednoho z nejvýznamnějších rakouských konventů: kláštera St. Lambrecht. Tamější benediktini však proti tomuto cizinci, který ani nebyl členem jejich řádu, protestovali tak vehementně, že se musel své nové prebendy již po roce vzdát. Nezbylo mu než se pak spokojit s málo atraktivním místem faráře v městečku Sankt Lorenzen im Mürztal.

K přínosům předkládané práce patří dále to, že se o mnohých skutečnostech zmiňuje vůbec poprvé. Uvedme namátkou jen několik z dlouhé řady těchto faktů. V případě Kladsko jde například o úlohu kardinála Pierbenedettiho či o stav tamější jezuitské koleje v prvních letech její existence, u sporu o zrušení olomoucké kanonie Všech svatých zmíním alespoň snahy arcibiskupa Lohelia poškodit svého olomouckého „kolegu“ Dietrichsteina, silnou nedůvěru Dietrichsteinova římského agenta Olivieriho ke generálnímu prokurátorovi Tovaryšstva Ježíšova, tj. k osobě, jež měla být v boji za likvidaci kanonie jeho spojencem, nebo významnou roli vratislavského probošta Lodovica Ridolfiho. Dále bylo na pravou míru uvedeno mnoho sice méně významných, ale přece jen nesprávných tvrzení dosavadní literatury, např. Bretholzův údaj o tom, že podle papežského nuncia Speciana byl ke zrušení kladského kláštera nutný souhlas pražského arcibiskupa, nebo Tenorova teze, že v olomoucké biskupské kapitule byl kanovník Platejs se svou podporou kanonie Všech svatých zcela osamocen.

Olomoučtí řeholníci se, jak bylo uvedeno, snažím o předání kláštera Všech svatých jezuitům ubránili. Oproti tomu jejich kladští spolubratři museli svůj dům opustit a uvolnit tak místo nové koleji Tovaryšstva Ježíšova. Také o jejích počátcích jsme se na předchozích stranách mnohé dozvěděli. Domnívám se, že pro celkové posouzení kauzy Kladsko jsou ony informace zásadní – je důležité znát nejen situaci před zrušením, ale i po zrušení daného konventu. Kolej byla krátce po svém založení vizitována hned dvakrát. Dokumenty z první kontrolní návštěvy se bohužel nalézt nepodařilo; zpráva o druhé, provedené roku 1599 pražským jezuitou Johannesem Vivariem, se nachází v *Archivum Romanum Societatis Iesu*.

Vivarius nebyl spokojen prakticky s ničím – ve vizitačním protokolu před námi defilují ostré výtky týkající se zpovědní praxe, školy, knihovny, kázání a mnoha dalších věcí. Leckoho jistě překvapí, že zmiňovány jsou i takové prohřešky, jako jsou ženské návštěvy či noční pitky. Změna rektora roku 1601, kombinovaná navíc se jmenováním katolíka Heinricha von Logau do úřadu kladského hejtmana, pravděpodobně přinesla zlepšení, je však otázkou, nakolik bylo toto zlepšení trvalé. Roku 1605 se totiž představeným jezuitské komunity stává opět ve Vivariově zprávě nemilosrdně kritizovaný Johannes Werner a o dva roky později je úřad zemského hejtmana obsazen luteránem (byť umírněným) Niklasem von Gersdorf.

Zkrátka – není pochyb o tom, že představa Aloyse Bacha o nahrazení konventu řeholních kanovníků mnohem kvalitnější jezuitskou komunitou náleží do říše historiografické *science fiction*. Podotkněme, že o Bachovu knihu *Kirchen-Geschichte der Graffschaft Glatz* se opírá veškerá pozdější historiografická produkce o zrušení kláštera augustiniánských kanovníků v Kladsku.

Snad nebude nadbytečné, když zmíním, že k podobné situaci jako v Kladsku došlo i ve Žďáru. Také tam byla původní mnišská komunita, v tomto případě cisterciácká, v okamžiku předání klášterních statků novému vlastníkovvi (olomouckému biskupství) v relativně dobrém stavu, také tam byla uvedena nová řehole (františkánská), kterou v žádném případě nemůžeme označit za lepší, než bylo původní osazenstvo. V pramenech dokonce čteme, že způsoby těchto následovníků sv. Františka z Assisi, přivedených do Žďáru kardinálem Dietrichsteinem, byly skandální.

Momentem, který si právem vysloužil naši značnou pozornost, byla argumentace sporných stran. Síly snažící se o zrušení našich dvou klášterů byly z hlediska „repertoáru“ použitelných argumentů v poněkud komplikované situaci, protože jejich

oběti se – na rozdíl od řady jiných klášterů – nenacházely ve stavu rozvratu. Téma úpadku tedy v písemnostech jezuitů a jejich spojenců hraje roli víceméně podřadnou. V případě konfliktu o kladský klášter ho „rušitelé“ dokonce zcela pominuli. Jako hlavní důvod pro předání uvedených řeholních domů Tovaryšstvu se uvádí něco jiného – jde o tvrzení, že jezuité jsou řádem lepším a užitečnějším („větší užitek“ – „*maior usus*“ je pojmem z kanonického práva). Ona obecná teze byla konkretizována tak, že jezuité jsou schopni poskytnout kvalitní univerzitní vzdělání (Olomouc), případně zabránit plánům protestantů na zničení řeholního života v daném městě, resp. zemi (Kladsko).

Údajné hrůzy, které lze napravit pouze předáním starého řádového domu jezuitům, líčí kladský probošt Kirmeser velmi barvitě. Běduje, že „heretická“ šlechta doráží na klášter stále více. Dokonce je prý již tak smělá, že se opovážila proniknout na statky kanonie a uloupit z jednoho jejího dvora veškerý dobytek. (Ve skutečnosti šlo o zcela legální úřední postup, o konfiskaci části majetku, která měla stavům, resp. císaři nahradit berně, jež Kirmeser odmítal platit.) Uvedená slova probošt podtrhl svým kázáním na téma *Pax vobis*, které dvakrát vydal tiskem, a to – jistě nikoliv pouze shodou náhod – právě v době, kdy pražským arcibiskupům Medkovi a Berkovi předložil návrhy na likvidaci kláštera. Vrcholně emotivní text, napadající protestanty jako největší zhoubu Kladské země, ústí ve vyjádření údivu, že Bůh ony protivníky Matky církve ještě nevrhl zaživa do pekla.

Argumenty „rušitelů“ se tedy v případě kladské kanonie i kláštera Všech svatých nesly v podstatě ve stejném duchu. Historik, který je informován o tom, kdo se uvedených řeholních domů zastával, bude jistě předpokládat u argumentace „proklášterních táborů“ odlišnou situaci. Na straně kladských řeholních kanovníků stály především místní stavy, náležející většinou k luteránské konfesi. Naproti tomu mezi spojenci olomouckých mnichů žádné nekatolíky nenalzáme – máme tu společnost ryze katolickou: kanovníka Platejse, biskupa Karla Habsburského a arcibiskupa Lohelia. Očekávali bychom tedy značný rozdíl v razanci a emotivitě výpadů proti jezuitům – v kauze olomoucké kanonie argumenty uměřenější a spíše konkrétní, v případě Kladska pak typicky protestantské spílání jezuitům coby „*zplozencům Satanovým*“.

Prameny však někdy hovoří jinak, než jak to historik před návštěvou příslušných archivů čeká. Zde máme velmi pěkný příklad takové situace. Co se míry protijezuitské nenávisti týče, jsou petice kladských protestantů se stížnými listy olomouckých řeholníků, koncipovanými jejich patronem Platejsem, plně srovnatelné. I olomouctí

mniši, resp. Platejs vidí jezuitu jako pokrytce, jako osoby pobízené nezřízenou žádostivostí k hromadění majetku, jako strůjce všemožných nepokojů a válek atd. V listech oněch katolických řeholníků se dokonce dočítáme i to, že Tovaryšstvo touží ovládnout celý svět a že právě prostřednictvím jezuitů s klášterem Všech svatých bojují temné mocnosti z pekel.

Jisté rozdíly mezi argumentační obranou kláštera v případě Kladska a Olomouce sice najdeme, ale týkají se jiných rovin. Jsou projevem toho, že Platejs byl velmi vzdělaný (dosáhl univerzitních grádů v teologii i obojím právu), a tak mohl jezuitskou, resp. projezuitskou teorii o „*maior usus*“ (resp. „*maius bonum*“ – „větším dobrou“) napadnout z hlediska logiky i kanonického práva; navíc hojně citoval z díla sv. Bernharda z Clairvaux i z Bible. V poněkud jednodušších a konkrétnějších peticích kladských luteránských stavů se citáty ze Starého ani Nového zákona neobjevují vůbec – další překvapivé zjištění, uvážíme-li, jaký důraz na Písmo kladl právě Martin Luther.

Zcela na závěr se dotkneme problému, který k našemu tématu (stejně jako k jakémukoliv jinému historickému tématu) nedílně patří. Jde o lež. Hrdiny našich příběhů byly převážně osoby duchovního stavu – kardinálové, biskupové, mniši atd. Někdo by se mohl domnívat, že tito muži, kteří měli být pro zbytek společnosti morálním vzorem, se v popisovaných konfliktech snažili bojovat čestně, „s otevřeným hledím“, bez masek a klamu. Bohužel tomu tak nebylo. Lhali jak řeholníci a jejich spojenci, tak „rušitelé“. Rozpor mezi slovy a realitou je někdy až zarážející. Christoph Kirmeser například slavnostně prohlašoval, že jej nepohání ctižádost a že je ochoten spokojit se s místem prostého venkovského faráře. Jeho kandidatura na úřad pražského arcibiskupa jasně svědčí o opaku. Olomoucký kanovník Platejs zase koncipoval mnichům od Všech svatých listy obviňující jezuitu ze světovládných tužeb a ze spojení s peklem, a v téže době – již svým vlastním jménem – napsal kardinálu Dietrichsteinovi dopis, v němž Tovaryšstvo Ježíšovo vychvaluje. Do třetice si připomeňme „výkon“ arcibiskupa Berky. Ač byl jedním z hlavních odpůrců předání kladské kanonie jezuitům, ujistil nuncia Speciana, že projekt zřízení nové koleje Tovaryšstva v Kladsku ze všech sil podporuje. Z tohoto hlediska se zdá, že mezi časy předbělohorskými a naší dobou příliš velký rozdíl není. Tam, kde jde o moc a majetek, se pravdě příliš nedaří.

Seznam použitých zkratek

AHK – Alte Hofkammer
AHP – Archivum Historiae Pontificae
AO – Arcibiskupství Olomouc
AP – Archiwum Państwowe
APA – Archiv pražského arcibiskupství
ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu
ASV – Archivio Segreto Vaticano
ATJ – Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego
Bd. – Band
CC – Cistercienser-Chronik
cit. – citováno
č. – číslo
ČČH – Český časopis historický
ČDKM – České oddělení dvorské komory
ČMM – Časopis Matice moravské
ČNM – Časopis Národního muzea
Dan – Daniel
Dt – Deuteronomium
ed. – edidit
edd. – ediderunt
f. – folio
FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
FF MU – Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně
FHB – Folia historica Bohemica
FHKA – Finanz- und Hofkammerarchiv
GB – Gedenkbücher
Gn – Genesis
HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv
hl. – hlavní
Jhdt. – Jahrhundert
kart. – karton
kol. – kolektiv
1 Kor – 1. list Korintským
král. – královský
MifÖG – Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
Mk – Marek
MR – Morava
Mt – Matouš
MZA – Moravský zemský archiv
NA – Národní archiv
nn. – a následující strany
ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
Oz – Ozeáš
pob. – pobočka
r – recto

red. – redigoval, redaktor
RG – Královská registra
rkp. – rukopis
ŘF – Archiv české františkánské provincie
s. – strana
SB – Sonderbestände
SHK – Sborník historického kroužku
sig. – signatura
St. – Sankt
sv. – svatý
v – verso
ZA – Zemský archiv
Zj – Zjevení Janovo
Žl – Kniha žalmů

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archivio Segreto Vaticano

Fondo Borghese

Archiwum Dekanalne Kłodzko

sig. A 3 d
sig. A 10 b
sig. R 1 p

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Kolegium jezuickie w Kłodzku

Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie

rkp. č. 2611
rkp. č. 2229
rkp. č. 2649

Archivum Romanum Societatis Iesu

Fondo Gesuitico
Epistolae Generalium ad Nostros

Biblioteca Ambrosiana Milano

rkp. D 124 suss.

Moravský zemský archiv v Brně

Augustiniáni Olomouc (E 3)
Cerroniho sbírka (G 12)
Sbírka rukopisů (G 10)
Rodinný archiv Dietrichsteinů v Mikulově (G 140)

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství (APA)
České oddělení dvorské komory IV (ČDKM IV)
Morava (MR)
Královská registra (RG)
Archiv české františkánské provincie (ŘF)

Národní knihovna České republiky Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků

rkp. VII. G. 11

Österreichisches Staatsarchiv Wien

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA): Länderabteilung, Mähren
Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA): Gedenkbücher

Vědecká knihovna Olomouc

rkp. M II 28

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Arcibiskupství Olomouc (AO)

Literatura

Alois ADAMUS, *K dějinám benediktinského opatství v Orlové*, Opava 1923

Georgius AELURIUS, *Glaciographia oder Glätzische Chronica. Das ist: Gründliche historische Beschreibung der berühmten und vornemen Stadt, ja gantzen Graffschafft Glatz [...]*, Leipzig 1625

Cristina ANDENNA, *Mortariensis Ecclesia. Una congregazione di canonici regolari in Italia settentrionale tra XI e XII secolo*, Berlin 2007

Aloys BACH, *Urkundliche Kirchen-Geschichte der Grafschaft Glaz*, Breslau 1841
Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn, 1570–1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007

Wilfried BARNER, *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen*, Tübingen 2002

Romuald BAUERREISS, *Kirchengeschichte Bayerns, VII: 1600–1803*, Augsburg 1970

Friedrich Wilhelm BAUTZ – Traugott BAUTZ (redd.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, I–XIV*, Hamm – Herzberg 1975–1998

Petr Regalát BENEŠ, *Čtrnáct pražských mučedníků v malé antologii nejen z pramenů*, Praha 2012

Petr Regalát BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014

Rainer BERNDT (red.), *Petrus Canisius SJ (1521–1597). Humanist und Europäer*, Berlin 2000

Maurice BÉVENOT – Robert WEBER (edd.), *Corpus Christianorum: Series Latina III/1: Sancti Cypriani episcopi opera: Ad Quirinum, Ad Fortunatum, De lapsis, De ecclesiae catholicae unitate*, Turnholti 1972

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, Praha 2015.

Alena BOČKOVÁ, *Epistolae Generalium ad Nostros – Řádová korespondence jako biografický pramen*, FHB 26, 2011, s. 403–416

Josef BOROVIČKA, *Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597–1599*, ČČH 28, 1922, s. 277–304.

Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005

Klement BOROVSÝ, *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský. Historicko-kritický životopis*, Praha 1873

Klement BOROVSÝ, *Martin Medek, arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1581–1590*, Praha 1877

Marek BRČÁK, *Ustavení české kapucínské provincie v první polovině 17. století. Obraz kapucínského řádu v letech 1599–1618 v narativních pramenech a korespondenci podporovatelů řádu* (bakalářská práce FF UK), Praha 2010

Marek BRČÁK, *Kapucínský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618–1673* (diplomová práce FF UK), Praha 2013

Bertold BRETHER, *Das Pfarrei-Archiv in Glatz und das Köglersche Urkunden-u. Aktenarchiv in der Pfarrei Ullersdorf* (= *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, VI), Glatz 1928

Dobromila BRICHTOVÁ, *Markéta Františka hraběnka z Dietrichsteina*, in: Leoš MLČÁK (red.) *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*, Olomouc 2008, s. 64–66

James BRODRICK, *Saint Peter Canisius, S.J. 1521–1597*, London 1935, česky: *Jezuita Petr Kanisius (1521–1597)*, Olomouc 2012

Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000

Joachim CAMERARIUS, *Fabulae Aesopicae*, Lugduni 1579

Lorenzo CARDELLA, *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa*, V, Roma 1793

Costanzo CARGNONI, *La figura e l' opera del beato Matteo da Bascio (fine sec. XV–1552)*, in: *Studi Montefeltrani* 23, 2003, s. 67–90

Constanzo CARGNONI, *Po stopách kapucínských svatých. Kapucínský kalendář svatých, blahoslavených, ctihodných služebníků Božích*, Kostelní Vydří 2007

Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008

Petronilla CEMUS – Richard CEMUS (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010

Jerzy CYGAN, *Valerianus Magni (1586–1661)*, Roma 1989

Jaroslav ČECHURA, *Šimon Všetěčka 1630: "Historia" kláštera sedleckého*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 101–108

Tomáš ČERNUŠÁK, *Proměny řeholního života na Moravě od pozdního středověku do doby moderní* (rigorózní práce FF MU), Brno 2009

Tomáš ČERNUŠÁK, *Převorka Anna versus probošt Šebestián – dva typy řeholníků v Nové Říši na konci 16. století*, FHB 26, 2011, s. 9–17

Tomáš ČERNUŠÁK, *Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách)*, in: Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 115–128.

Tomáš ČERNUŠÁK, *Zánik komunity premonstrátek v Nové Říši*, in: Západní Morava 10, 2006, s. 124–129

Severin DIRMIER – Michael SCHMID, *Kurzgefaßte Geschichte der Augustiner-Chorherren, I–IV, Klosterneuburg 1961–1962*

Kazimierz DOLA, *Kapucyni w Nysie: 1658–1810*, Opole 2012

Beda DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthume Mähren, II: Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848*, Wien 1868

Bernhard DUHR, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im XVI. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1907

Paul Gerhard EBERLEIN, *Ketzer oder Heiliger? Caspar Schwenckfeld, der schlesische Reformator und seine Botschaft (= Studien zur Schlesischen und Oberlausitzer Kirchengeschichte 6)*, Metzingen 1999

František EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a zbožnosti v hlavním městě království Českého, I*, Praha 1883

Norbert ELIAS, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie, I: Proměny chování světských horních vrstev na Západě, II: Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*, Praha 2006–2007

Pierre ÉMONET, *Ignace de Loyola: légende et réalité*, Bruxelles 2013

Anton ERDINGER, *Beiträge zur Geschichte des ehemaligen Cistercienserinnen-Klosters zum heiligen Geist in Ybbs*, in: Geschichtliche Beilagen zu den Consistorial-Currenden der Diöcese St. Pölten, II, St. Pölten 1885, s. 320–321

Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003

Anna FECHTNEROVÁ, *Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCLXXIII iacentum*, Praha 1993

Ondřej FELCMAN – Ryszard GŁADKIEWICZ a kol., *Kladsko. Dějiny regionu*, Hradec Králové – Wrocław – Praha – Kłodzko 2012

Helmut FELD, *Ignatius von Loyola. Gründer des Jesuitenordens*, Köln – Wien – Weimar 2006

Jiří FIALA a kol., *Univerzita v Olomouci (1573–2009)*, Olomouc 2009

Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998

Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005

Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens, II: Die ständische Epoche*, Klagenfurt 1994

Aemilius FRIEDBERG (ed.), *Corpus iuris canonici*, I, Lipsiae 1879

Markus FRIEDRICH, *Der lange Arm Roms? Globale Verwaltung und Kommunikation im Jesuitenorden 1540–1773*, Frankfurt am Main 2011

Amedeus FRUYTIER, *Antonius Flamingk, der flämische Abt des Klosters Königssaal in Böhmen*, in: CC 42, 1930, s. 161–173

Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*, Praha 2000

Ryszard GŁADKIEWICZ (ed.), *Kłodzko – dzieje miasta*, Kłodzko 1998

Joseph GOTTSCHALK, *Die Grafschaft Glatz. Tausend Jahre hindurch ein Teil des Bistums Prag im Spannungsfeld zwischen Prag und Breslau*, Lüdenscheid 1973

Basilus Franz GRASSL, *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart* (= *Analecta Praemonstrantia* 10, 1934)

Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016

Gernot HEIß, *Die Jesuiten und die Anfänge der Katholisierung in den Ländern Ferdinands I. Glaube, Mentalität, Politik* (habilitační práce Universität Wien), Wien 1986

Gernot HEIß, *Die „Litterae annuae“ und die „Historiae“ der Jesuiten*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER, *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch* (= *MifÖG*, Ergänzungsband 44), Wien – München 2004, s. 663–674

Enrique García HERNÁN, *Ignacio de Loyola*, Madrid 2013

Arno HERZIG, *Reformatorische Bewegungen und Konfessionalisierung. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in der Grafschaft Glatz*, Hamburg 1996

Arno HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000

Arno HERZIG, *Konfession und Heilsgewissheit. Schlesien und die Grafschaft Glatz in der Frühen Neuzeit*, Bielefeld 2002

Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ, *Geschichte des Glatzer Landes*, Hamburg – Wrocław 2006

Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ (edd.), *W kraju Pana Boga. Źródła i materiały do dziejów Ziemi Kłodzkiej od X do XX wieku. Im Herrgottsländchen. Quellen und Materialien zur Geschichte des Glatzer Landes vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Kłodzko 2003

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Knihovna a další vybavení augustiniánské kanonie v Kladsku před jejím zánikem v roce 1594*, in: Korunní země v dějinách českého státu, IV: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století, Praha 2009, s. 386–404

Antonín HRDINA, *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*, Plzeň 2011

Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě*, I, Olomouc 1934

Oldřich CHLÁDEK, *První zrušení žďárského kláštera*, diplomová práce FF UK, Praha 2009

Oldřich CHLÁDEK, „Kamenné srdce by se rozpuknouti mohlo“. *Argumentace olomouckých augustiniánů kanovníků v boji za zachování svého kláštera (1617–1619)*, in: Petr R. BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol, *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014, s. 133–147.

Oldřich CHLÁDEK, „Páni fundátoři toho nedopustí...“ *Spor mezi Korunou a zakladateli žďárského kláštera 1528–1588*, ČMM 130, 2011, s. 271–293.

Oldřich CHLÁDEK, *Žďárský klášter a česko-moravská zemská hranice*, ČNM – řada historická, 176, 2007, s. 144–160.

Klaus JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605*, I, Tübingen 1984

Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987

Hubert JEDIN, *Der Abschluss des Trienter Konzils 1562/63. Ein Rückblick nach vier Jahrhunderten* (Katholisches Leben und Kämpfen im Zeitalter der Glaubensspaltung. Vereinsschriften der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum 21), Münster in Westfalen 1963

Hubert JEDIN, *Geschichte des Konzils von Trient, IV/2: Dritte Tagungsperiode und Abschluß*, Freiburg – Basel – Wien 1975

Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistolarum, tractatum nova collectio, ed. Societas Goerresiana, IX/6, Friburgi Brisgoviae 1924

Bedřich JENŠOVSKÝ, *Knihovna Barberini a český výzkum v Římě*, in: Zprávy českého zemského archivu, IV, 1924, s. 5–171

Friedhelm JÜRGENSMEIER – Regina Elisabeth SCHWERDTFEGER (redd.), *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform 1500–1700*, I–III, Münster 2005–2007

Jaroslav KADLEC, *Kláster augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004

Dominik KAINDL, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, Böhmisch Krumau 1930

František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského*, III, Brno 1905

Immanuel KANT, *Základy metafyziky mravů*, Praha 1990

Simeon Eustachius KAPIHORSKÝ, *Historia kláštera sedleckého řádu svatého cistercienského*, Kutná Hora 2006

August KASTNER, *Aus der Geschichte des Pfarrgymnasiums bei der Pfarrkirche zum heiligen Jakobus in Neisse. Ein Beitrag zur Geschichte der Schulen Schlesiens*, in: Jahresbericht des königlichen katholischen Gymnasiums zu Neisse für das Schuljahr 1864/65, Neisse 1865, s. 1–24

Otto KATZER, *Das Verhältnis des Kardinals Dietrichstien zu den religiösen Genossenschaften Mährens, I: Männliche Orden* (disertační práce UK), Prag 1936

František KAVKA – Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969

Tomáš KEMPENSKÝ, *Následování Krista*, Olomouc 1990

Stefan KIECHLE, *Ignatius von Loyola – Meister der Spiritualität*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 2001

Christophorus KIRMESERUS, *Pax vobis. Ein Christliche Predig von dem Fride vnsers lieben Herren vnd Heylands Jesu Christi [...]*, Ingolstatt 1592

Miloš KOUŘIL, *Počátky jesuitské akademie v Olomouci*, in: Petronilla CEMUS – Richard CEMUS (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010

Stanislava KOVÁŘOVÁ, *Olomoučtí biskupové a korunovace českých králů*, in: Střední Morava. Kulturně historická revue 1, 1995, s. 25–30.

Joseph KÖGLER, *Die Chroniken der Grafschaft Glatz*, I–V, ed. Dieter POHL, Modautal – Köln 1992–2003

Joachim KÖHLER, *Das Ringen um die tridentinische Erneuerung im Bistum Breslau. Vom Abschluß des Konzils bis zur Schlacht am Weissen Berg, 1564–1620*, Köln – Wien 1973, s. 267–269

Pavel KRAFL, *Ecclesia in Glacž frequencius a Christi fidelibus visitetur. Kapitoly z dějin kladské kanonie v době předhusitské*, Brno 2015

Pavel KRAFL – Petra MUTLOVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ, *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera*, Praha 2010

Jiří KRAUS, *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*, Praha 2011

František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667*, Praha 1886

Alois KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, Bd. I: *Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz von ihrer Gründung bis zu ihrer Auflösung durch die böhmischen Stände 1556–1619*, Wien 1910; Bd. II/1: *Beginn der Provinz, des Universitätsstreites und der katholischen Generalreformation bis zum Frieden von Prag 1635*, Wien 1927; Bd. II/2: *Vom Prager Frieden 1635 bis zum Tode Ferdinands III. im Jahre 1657*, Wien 1938; Bd. III: *Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773*, Olomouc 2012

Hedvika KUCHAROVÁ, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století*, in: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře, Praha 2000, s. 193–213.

Walter LATZKE, *Die Klosterarchive*, Wien 1938

Zdzisław LEC, *Jezuici w Kłodzku (1597–1776). Katalog osob i urzędów, materiały źródłowe, literatura*, Szczecin 2013

Zdzisław LEC, *Dzieje jezuitów w Kłodzku w latach 1597–1776*, in: *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 13, 2014, s. 123–136

Emmanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579–1580*, Praha 2001

Edilbert LINDNER, *Die Heiligen des Kapuzinerordens*, Altötting 1978

Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna. Příspěvek k dějinám pobělohorské protireformace*, ČMM 54, 1930, s. 15–78, 293–336

Ignác z LOYOLY, *Souborné dílo. Duchovní cvičení – Vlastní životopis – Duchovní deník*, Olomouc 2005

Martin LUTHER, *De votis monasticis Martini Lvtheri iudicivm*, in: Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, VIII, Weimar 1889, s. 564–669

Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001

Franz MACHILEK, *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren in den konfessionellen Auseinandersetzungen des 15. bis 17. Jahrhunderts, mit besonderer Berücksichtigung der Zeit des Umbruchs um 1600*, in: Hermann NEHLSSEN – Klaus WOLLENBERG (redd.) *Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung (400 Jahre Äbtetreffen. Fürstfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995)*, Frankfurt am Main – Berlin – Paris – Wien – Bern – New York 1995, s. 113–139.

Franz MACHILEK, *Konfessionalisierung und Klosterreform. Das Beispiel der Zisterzienser in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Joachim BAHLCKE – Arno STROHMEYER, *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 287–303

Gottfried MARON, *Ignatius von Loyola. Mystik – Theologie – Kirche*, Göttingen 2001

Pacifik Miroslav MATĚJKA, *Ne mečem a měščem, ale bezbranností lásky*, Praha 1999

Nelson H. MINNICH, *Concepts of Reform proposed at the Fifth Lateran Council*, AHP 7, 1969, s. 163–251

František MUSIL, *Kladsko*, Praha 2007

Carl MIRBT – Kurt ALAND (edd.), *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, I, Tübingen 1967

Bohumil NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace. Akty a listiny z let 1558–1619, I: 1558–1590*, Brno 1916

Jan NAVRÁTIL (red.), *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573–1973*, Ostrava 1973

Vladimír NEKUDA (red.), *Vlastivěda moravská. Vyškovsko*. Brno 1965

Václav NEŠPOR, *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947

Jan Paul NIEDERKORN, *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*, Wien 1993

Karel OKÁČ, *Šebestián Freytag z Čepiroh*, Od Horácka k Podyjí 10, 1932–1933, s. 32–34 , 63–67 , 106–114 , 137–138 ; 11, 1933–1934 , s. 63–66 , 94–97 , 115–120

Julius OSWALD, *Erbauungsschrift oder Leistungsbericht? Zum historischen Quellenwert der Litterae Annuae*, in: Julius OSWALD – Rita HAUB, *Jesuitica. Forschungen zur frühen Geschichte des Jesuitenordens in Bayern bis zur Aufhebung 1773* (= Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Beiheft 17), München 2001, s. 451–467

Philibert PANHÖLZL (ed.), *Statuta Capitulum Provincialium Ord. Cist. Vicariatus Bohemiae-Moraviae-Lusatiae*, in: CC 22, 1910, s. 97–108

Tomáš PARMA, *Commendants corpus nostrum exanime terrae... Biskupské testamenty kardinála Dietrichsteina a jeho pohřeb v olomoucké katedrále*, in: *Studia theologica* 17, 2015, s. 203–220

Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011

Ludwig Freiherr von PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und Restauration, XI: Klemens VIII. (1592–1605)*, Freiburg im Breisgau 1927

František Václav PEŘINKA, *Opat Šebestian Freytag z Čepiroh*, ČMM 24, 1900, s. 321–336

František Václav PEŘINKA, *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*, SHK 6, 1905–1906, s. 35–40.

Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte des Oybins urkundlich erforscht und dargestellt*, Zittau 1840

Peter PFISTER, *Reformen des Zisterzienserordens im 16./17. Jahrhundert*, in: Ulrich KNEFELKAMP (ed.), *Zisterzienser. Norm, Kultur, Reform – 900 Jahre Zisterzienser*, Berlin 2001

Melchior A POBLADURA, *Historia generalis Ordinis Fratrum Minorum Cappuccinorum*, I–III, Roma 1947–1951

Benjamin POPELKA, *Vlastivěda moravská, 26: Jevický okres*, Brno 1912

Josef PRUCEK, *Deníky rektorů olomoucké koleje a univerzity. (Některé poznatky zjištěné při katalogizaci deníků)*, in: *Historická Olomouc. Sborník příspěvků ze symposia, zaměřený k problematice dějin olomoucké univerzity*, Olomouc 1998, s. 15–21

Josef PRUCEK, *Diáře rektorů olomoucké koleje a univerzity*, in: *Střední Morava: kulturněhistorická revue* 6, 2000, s. 92–98; 7, 2001, s. 110–116; 8, 2002, s. 86–93; 9, 2003, s. 58–64; 10, 2004, s. 72–78

Marcus Fabius QUINTILIANUS, *Základy rétoriky* (překlad Václav Bahník), Praha 1985

Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*, Praha 1937

Wolfgang REINHARD, *Das Konzil von Trient und die Modernisierung der Kirche*, in: Paolo PRODI – Wolfgang REINHARD (redd.), *Das Konzil von Trient und die Moderne* (= Schriften des Italienisch-Deutschen Instituts in Trient, Bd. 16), Berlin 2001 s. 23–42.

Franciscus Xav. RICHTER, *Augustini Olomucensis Episcoporum Olomucensius series*, Olomucii 1831

Moriz RITTER, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreißigjährigen Krieges (1555–1648)*, III: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart – Berlin 1908

Floridus RÖHRIG, *Die Stifte der Augustiner-Chorherren in Böhmen, Mähren und Ungarn*, Klosterneuburg – Wien 1994

Johann SATTEK, *Der niederösterreichische Klosterrat. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatskirchentums in Österreich im 16. und 17. Jhd.* (disertace Universität Wien), Wien 1949

Franz SAUERMAN, *Geschichte der Malteserkommende Glatz von der Hussitenzeit bis zum Verkauf an die Gesellschaft Jesu* (ca. 1420–1629), in: Festschrift zu Dr. Franz Volkmers 75. Geburtstag [= Glatzer Heimatschriften, V], Habelschwerdt 1921, s. 58–92

Karl SCHELLHASS, *Der Dominikaner Felician Ninguarda und die Gegenreformation in Süddeutschland und Österreich 1560–1583*, I: *Felician Ninguarda als Apostolischer Komissar 1560–1578* (= Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 17), Regensburg 1930

Joannes SCHMIDL, *Historiae Societatis Iesu Provinciae Bohemiae*, II: *Ab Anno Christi 1593 ad Annum 1615*, Pragae 1749

Joseph SCHMIDLIN, *Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem Dreißigjährigen Kriege nach den bischöflichen Diözesanberichten an den Heiligen Stuhl*, I, Freiburg im Breisgau 1908

Philibert SCHMITZ, *Geschichte des Benediktinerordens*, IV: *Die Äußere Entwicklung des Ordens vom Konzil von Trient bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts. Verfassungsgeschichte vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, Einsiedeln – Zürich 1960

Doris SCHILLER, *St. Bernhard bei Horn, Geschichte des Zisterzienserklosters 1269–1621* (disertace Universität Wien), Wien 1996

Wilhelm SCHRAMM, *Der Abt von Kloster-Bruck Freitag v. Cziepiroh (1573–1585)*, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s. 312–324

Johann Friedrich von SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechtes*, I–III, Stuttgart 1875–1880

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, IX: 1595–1599, ed. Královský český archiv zemský, Praha 1897

Stanislav SOUSEDÍK, *Korespondenční teorie pravdy v oblasti empirického poznání*, Filosofický časopis 47, 1999, s. 531–544

Stanislav SOUSEDÍK, *Valerián Magni. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, Praha 1983

Albert STARZER, *Die Uebergabe des Chorherrenstiftes Eberndorf an die Jesuiten*, in: MifÖG, VI. Ergänzungsband, 1901, s. 624–633

Otto STEINBACH von KRANICHSTEIN, *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cistercienserstiftes Saar in Mähren*, II: *Urkundenbuch*, Prag – Wien – Leipzig 1783

Karel STLOUKAL, *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925

Zdzisław SZCZEPANIAK, *Kolegium jezuickie i konwikt w Kłodzku*, Nowa Ruda 2005

František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I, Praha 1993

Michal ŠRONĚK – Petr ADÁMEK, *Praha 1611 – vpád Pasovských a slavnost Masopustu*, in: Petr Regalát BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Tomáš STERNECK a kol., *Čtrnáct mučedníků pražských. Vpád Pasovských a závěr vlády Rudolfa II.*, Praha 2014, s. 111–119

Jan TENORA, *Pokus o odevzdání kláštera Všech Svatých v Olomouci jesuitům r. 1617*, Hlídka 43, 1926, s. 153–159, 207–213, 262–271, 309–314, 359–363, 410–414, 459–464, 494–502

Jan TENORA, *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614*, Brno 1912

Ernst TOMEK, *Kirchengeschichte Österreichs*, II: *Humanismus, Reformation und Gegenreformation*, Innsbruck – Wien 1949

Maximilian TSCHITSCHKE, *Der letzte Propst der Arnestinischen Stiftung*, in: Glatzer Heimatblätter 12, 1926, s. 113–125.

Olga UHROVÁ-VÁVROVÁ (ed.), *Listář olomoucké university 1566–1946*, Olomouc 1947

Václav VANĚČEK, *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, Praha 1938

Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998

Franz VOLKMER – Wilhelm HOHAUS (edd.), *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, I: *Urkunden und Regesten der Grafschaft Glatz bis zum Jahre 1400*, Habelschwerdt 1883; II: *Urkunden und Regesten der Grafschaft Glatz von 1401 bis 1500*, Habelschwerdt 1888

Zbyněk VYBÍRAL, *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*, Praha 2015

Eduard Ludwig WEDEKIND, *Geschichte der Grafschaft Glatz. Chronik der Städte, Flecken, Dörfer, Kolonien, Schlösser dieser souverainen Grafschaft von der frühesten Vergangenheit bis auf die Gegenwart*, Neurode 1857

Horst WEIGELT, *Spiritualistische Tradition im Protestantismus. Die Geschichte des Schwenckfeldertums in Schlesien*, Berlin – New York 1973

Robert WEIßENBERGER, *Die hauptsächlichen Visitationen in Österreich ob und unter der Enns, sowie in Innerösterreich in der Zeit von 1528 bis 1580* (disertace Universität Wien), Wien 1949

Gerhard B. WINKLER (ed.), *Bernhard von Clairvaux – Sämtliche Werke*, I, Innsbruck 1990

Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, II, Praha 1896

Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*, Abteilung I, Band I, Brünn 1855

Jan ZDICHYNEC, „*Cur Cistercio Ademptum Ossecum?*“ *Předání osekého kláštera pražskému arcibiskupství*, FHB 22, 2006, s. 29–65

Jan ZDICHYNEC, *Klášter Osek v 16. století. Možnosti poznání cisterciáckého kláštera v době reformací*, in: *Ústecký sborník historický*, 2005, s. 77–120

Jakub ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2011

Rudolf ZUBER, *Mladá léta kardinála Dietrichsteina* (disertace FF UK), Praha 1946

Seznam příloh

Příloha č. 1:

Bula Klementa VIII. Rudolfo II. o předání kladské kanonie jezuitům; 18. března 1595

Příloha č. 2:

Dekret Rudolfa II. o předání augustiniánské kanonie v Kladsku Tovaryšstvu Ježíšovu, 14. listopadu 1595

Příloha č. 3:

Císař Matyáš kardinálu Franišku Dietrichsteinovi o předání augustiniánské kanonie Všem svatých na olomouckém Předhradí Tovaryšstvu Ježíšovu

Příloha č. 4:

Obrazová příloha

Příloha č. 1:

Bula Klementa VIII. Rudolfo II. o předání kladské kanonie jezuitům; 18. března 1595; Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 23

[f. 23r]

Clemens PP VIII.

Charissime in Christo Fili noster, salutem et Apostolicam benedictione[m].

Piam et salutarem deliberationem Dilecti Filii Praepositi Glaciensis, quam et Ma[ie]s[a]ti Tuae notam esse arbitramur, valde semper probavimus et commendavimus in Domino. Is enim Zelo DEI et salutis multarum animarum incensus, non quae sua sunt, quaerens, sed quae JESV Christi, sponte Praeposituram illam suam obtulit, ut in ea Collegium Clericorum Societatis JESV erigatur. Qua ex re, quam multa bona DEI adiutrice gratia sperare liceat, nihil necesse est copiosius explicare, tibi praesertim, cui illius Comitatus Glaciensis status est notissimus. Nam et haeresum peste est infectus, et vicinas atq[ue] adiacentes Prouincias eas habet, unde mortiferi morbi lues alitur assidue et augetur. Hoc autem remedium in primis opportunum est, strenuos ac fideles DEI operarios in Vineam illam mittere, quam ferus aper silvester dissipauit, hoc est Satanus princeps tenebrarum mundi huius. Illi enim verbo, doctrina, exemplo, iuuentute pie, ut solent, educanda, sementem bonum facient, ut DEO benedicente et incrementum dante, fructus aliquando Catholicae Religionis et pietatis uberes edat.

Quare et illud, quod nobis relatum est, magna cum voluptate accepimus, nimirum Venerabilem fratrem nostrum Archie[pisco]pum Pragensem consensum suum, quantum ad eum spectat, huic negotio efficiendo praestitisse, quod sane de eius pietate, et pastorali zelo nobis pollicebamur.

Nunc autem vt opus tam bonum et DEO acceptum absolvatur et gaudium nostrum plenum sit, tuae quoque Maiestatis ad eam rem patrociniū et adiumentum accedere optamus, ut siquid adhuc difficultatis, aut impedimenti residet, id te operante removeatur, quod te libenti animo facturum confidimus, nam pia haec Praepositi voluntas non solum digna est, quae a te commendetur, tuoque graui consilio comprobetur, sed DEO gratiae agenda, qui hanc illi mentem dederit, ut hac ratione populi illius spirituali utilitati optime consulatur. Quod si filii tenebrarum haeretici

omnes vias quaerunt, omnem lapidem voluunt, ut animas perdant, quid nos facere oportet, ut eas DEO auctore ad salutem reuocemus?

Audimus enim haeticum quendam iam ante aliquod tempus, legatum testamento reliquisse, ut schola impietatis eo in loco institueretur, quae sane perniciose pecunia, in usus salutes ad eiusdem loci utilitatem tua autoritate conuerti posset.

Sed ut ad Collegii erigendi negotium reuertamur, quod nobis multum cordi est, te fili charissime, valde hortamur et requirimus, vt illud fouendum suscipias, ut tuo etiam adhibito fauore celeriter perficiatur, quod semper facere debemus, nunc certe maxime difficillimo tempore, ut uides et periculis pleno, diuina misericordia his operibus concilianda est, ipse enim DEVS, secundum diuitias bonitatis suae de eius gloria, et animarum salute sollicitus, non deseret in die tribulationis. Sed et nobis quoq[ue]

[f. 23v]

id appime gratum erit, quemadmodum Venerabilis Frater Episcopus Cremonensis noster Apostolicus Nuntius tibi plenius exponet.

Datum Romae apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatorio die xviii Martii M.D.XCV Pontificat[us] Nostri Anno Quarto.

Siluius Antonianus

Příloha č. 2:

Dekret Rudolfa II. o předání augustiniánské kanonie v Kladsku Tovaryšstvu Ježíšovu, 14. listopadu 1595; Vědecká knihovna v Olomouci, rkp. M II 28, f. 25r

Sacratissima Caes[area] Regia[ue] M[ajestas] D[omi]nus n[oste]r Clementissimus ea, quae a R[everendissi]mo et Ill[ustrissi]mo Domino Caesare Speciano Episcopo Cremonensi et Nuncio Apostolico ratione Praepositurae B[eatissi]mae V[irgin]is Canonorum Regularium Glacii suae M[ajestati] proposita fuere, probe intellexit.

Et quamuis libenter uideret, ut eadem Praepositura in suo pristino statu remaneret proq[ue] Collegio Soc[ieta]tis JESV ibidem instituendo seu erigendo nonnullae aedes coemerentur, tamen desiderio Suae S[anctita]tis satisfacere cupiens, benignissime consentit, ut praefata Praepositura tota et integra cum omnibus bonis,

priuilegiis ac iuribus quibuscunque quocunque nomine et titulo ad eam hoc tempore pertinentibus absq[ue] ulla exceptione absolute donetur ac tradatur dictae Soc[ieta]tis Venerandis Patribus: ut eo in loco Collegium pro Religionis Catholicae augmento et Iuuentutis commodo atq[ue] inprimis ciuitatis illius totiusq[ue] Comitatus Glacensis emolumento iuxta illorum Institutum absq[ue] ullo impedimento vel ullius contradictione erigere atq[ue] constituere possint.

Datura S[ua] M[aiestas] Caes[area] Regiaq[ue] diploma in meliori forma quandocunq[ue] petetur et quia R[everendissimus] D[omi]nus Nuncius pollicitus est, se curaturum esse, ut Praeposito Glacensi de honesta sustentatione prouideatur. Idcirco S[ua] Caes[area] M[aiestas] n[on] dubitat quin operam daturus sit, ne eam ob causam Praepositus suam M[aiestatem] libellis suis supplicibus interpellare et molestare cogatur. Decretum per Imperatoriam M[aiestatem] in consilio Bohemico Pragae decima quarta die Mensis Nouembris anni nonagesimi quinti.

Sigillum imperatoris

Christophorus Zelinsky

Jo[annes] Milnerus

Příloha č. 3: Císař Matyáš kardinálu Franišku Dietrichsteinovi o předání augustiniánské kanonie Všech svatých na olomouckém Předhradí Tovaryšstvu Ježíšovu; MZA Brno, G 10, č. 195, s. 493–494

[s. 493]

Matyáš, z Boží milosti volený římský císař, po vše časy rozmnožitel říše a uherský, český král.

Vysoce důstojný kníže, příteli náš,

psaní T[vé] L[ásky] nám strany proboštví [sic] Všech Svatých v městě našem Olomouci, které na ten čas prázdne jest, učiněnému jsme milostivě vyrozuměti ráčili.

Nečiníme T[vé] L[ásky] tejna, že sme k tomu z mocnosti naší císařský a královské a jakožto margkrabě moravské milostivě povolili, aby nadepsaný proboštví se všemi důchody a příslušenstvím, co by k tomu přináleželo, Patribus Societatis Jesu

pro vyzdvižení Academiae a cvičení mládeže v literním umění zcela a zouplna postoupeno a odevzdáno bylo.

Jakož pak nepomineme pro větší a dostatečnější toho všeho stvrzení na to zvláštní fundaci učiniti. Zatím pak bude moci T[vá] L[áska] pro fedrunk té věci takové proboštví se vším a všelijakým jeho příslušenstvím rectoru a coleji Societatis Jesu jménem a na místě našem

[s. 494]

postaviti a my T[vé] L[ásce] vši milostí naší císařskou a královskou zůstáváme nakloněni. Dáno na hradě našem Pražském v outerý po svatým Matěji apoštolu Páně léta šestnáctistého sedmnáctého a království našich římského pátého, uherského devátého a českého šestého.

Matyáš

Sdenco Ad[albertus] Poppl de Lobkowicz

S[upremus] R[egni] Bohemiae Cancellarius

Ad mandatum S[acrae] C[aesariae] M[aiestatis] proprium

Bohuslav z Michalovic

Pavel Michna

Příloha č. 4: Obrazová příloha

Papež Klement VIII.

(<http://www.papalartifacts.com/collection/pope-clement-viii/> [cit. 27. března 2016])

Kladský probošt Christoph Kirmeser

(Arno Herzig, *Konfession und Heilsgewissheit. Schlesien und die Grafschaft Glatz in der Frühen Neuzeit*, Bielefeld 2002, s. 50)

Jezuitský generál Claudio Acquaviva

(https://fr.wikipedia.org/wiki/Claudio_Acquaviva [cit. 27. března 2016])

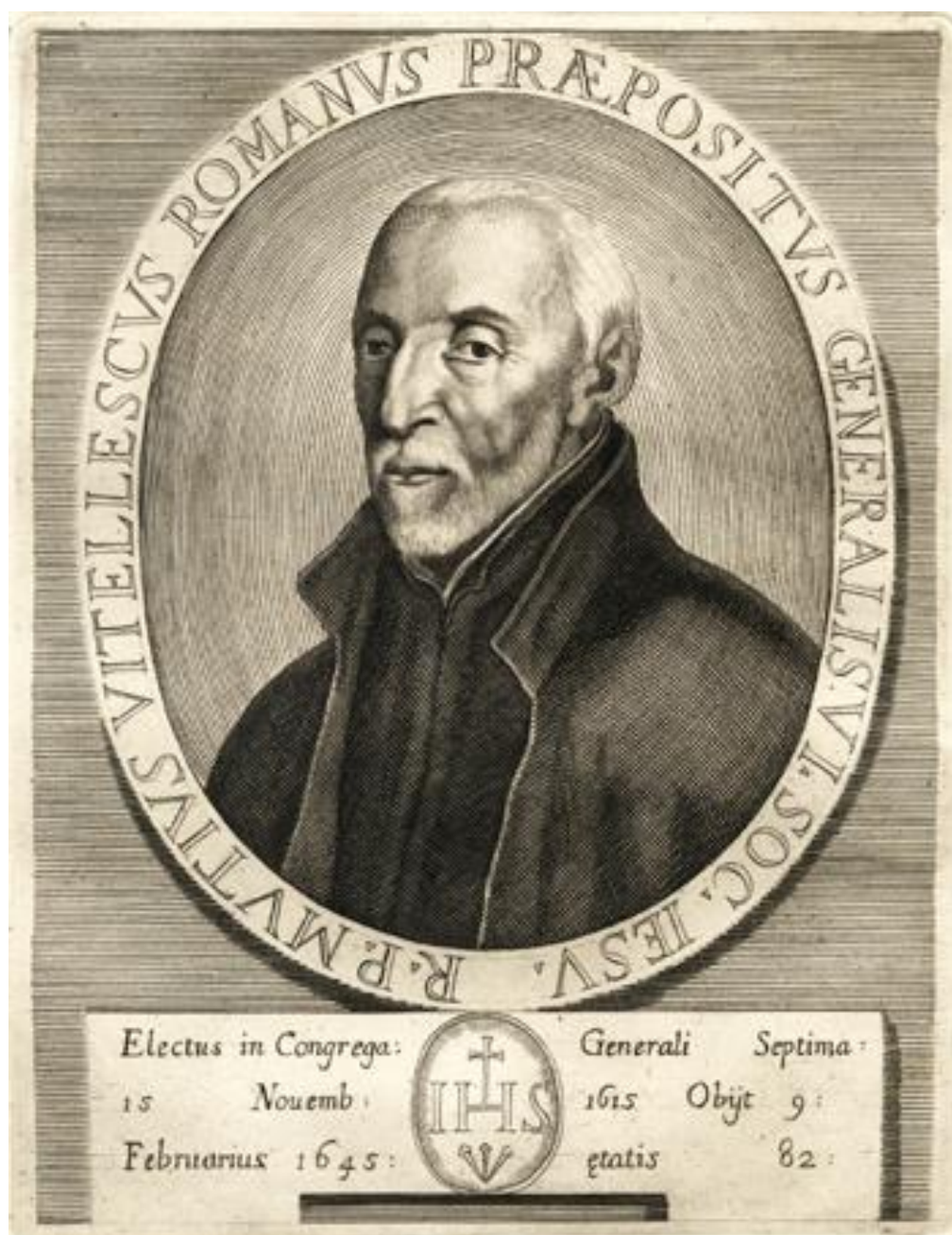
Kardinál Pierbenedetti

(http://requiem-projekt.de/db/pic_ausgabe.php?pictID=974 [cit. 27. března 2016])

Papež Pavel V.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Paul_V [cit. 27. března 2016])

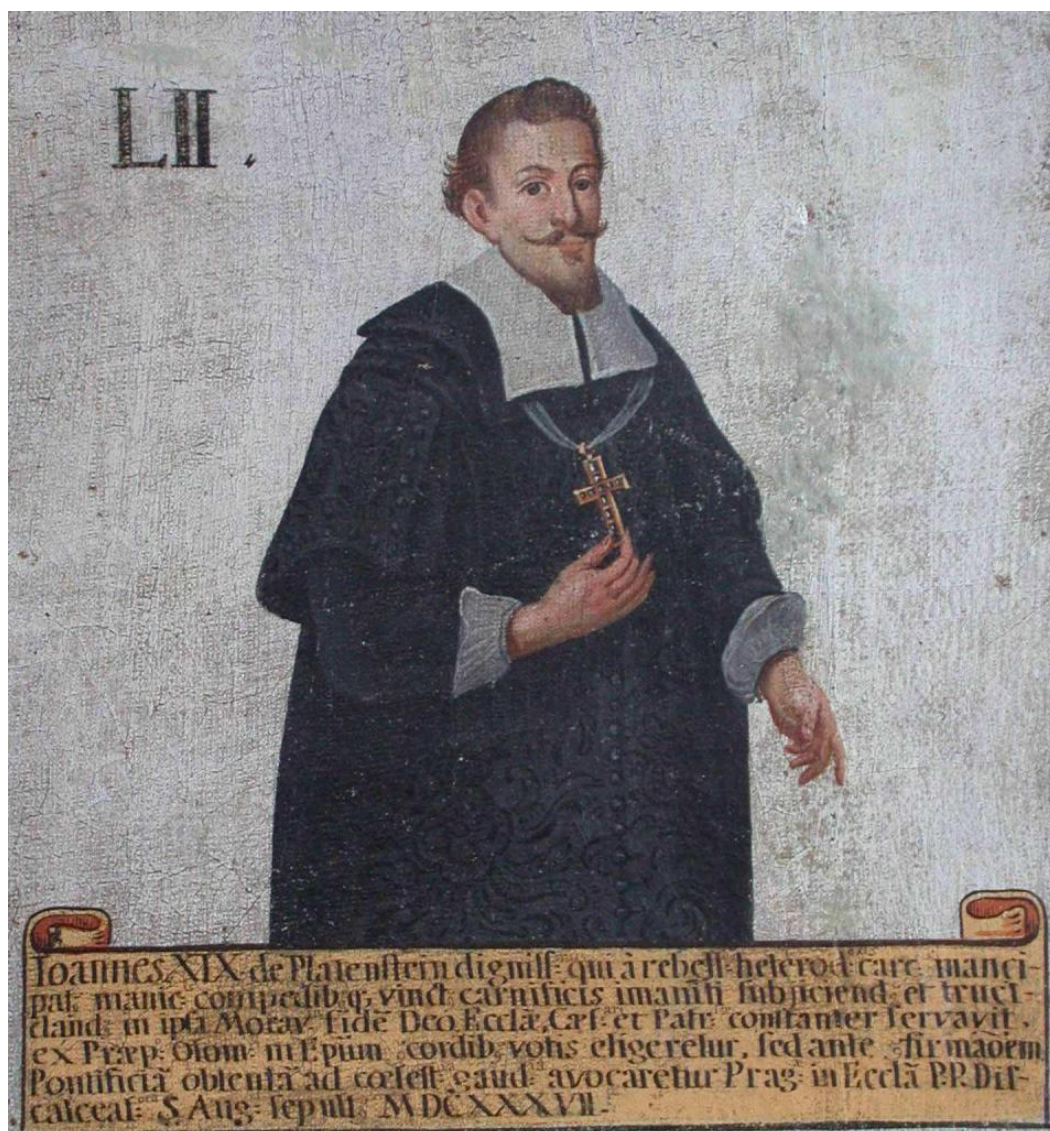
Jezuitský generál Mutio Vitelleschi

(https://en.wikipedia.org/wiki/Mutio_Vitelleschi [cit. 27. března 2016])

Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein

(<http://www.olmuart.cz/sbirky/grafika--39/egidius-sadeler--147/> [cit. 27. března 2016])

Kanovník olomoucké katedrální kapituly Jan Arnošt Platejs z Platenštejna

(<http://www.ado.cz/obsah/jan-xvi-xix-arnost-platejs-z-platenstejna> [cit. 27. března 2016])

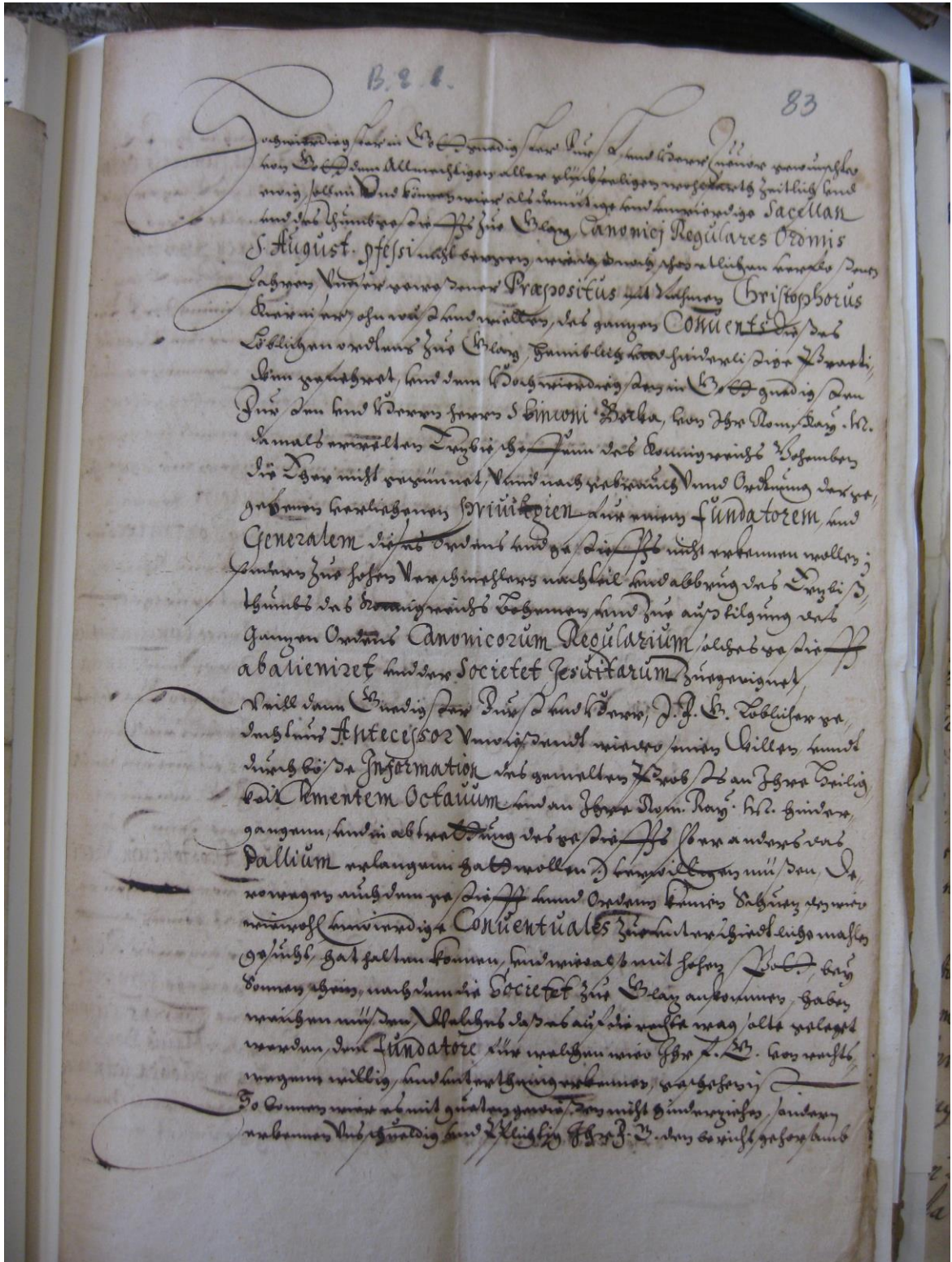
Vratislavský biskup Karel Habsburský

([https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_von_Österreich_\(1590–1624\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_von_Österreich_(1590–1624)) [cit. 27. března 2016])

Sekretní pečeť Dietrichsteinova římského agenta Jacoma Olivieriho

(MZA Brno, G 140, kart. 438, dopis Dietrichsteinovi z 16. listopadu 1619)

Začátek petice bývalých kladských řeholních kanovníků pražskému arcibiskupovi Loheliovi, bez data (1609);

(ATJ Kraków, rkp. 2611, s. 83)

4.

11

Collegium Glacense.

A. 1598.

Collegium hoc ante sanonorum Regularium Sedes, auctore Christophoro
Berniero eius Ordinis Praeposito, Societati accepit. Videns namq; Dominus
Praepositus se in medio Haeticorum ad sustinendum adversariorum impetum im-
pote: ut Praeposituram conservaret, & haeticos, quibus haec Saecula Provincia,
errore liberaret, bona Societati cum Episcopo Pragensi (senob; Protector decer-
nit. Proximam quippe erat ut Gymnasium Lutherandrum Glacij erigeretur,
e pecunijs demortui cuiusdam civis Glacensis Suenfeldianorum antesignani,
quam ipse in suos usus reliquerat, quem conatum ut Praepositus catholici Scho-
lis anteverteret, ad Episcopum eodem nomine revit pro collegio instat: quod ipsum
Clemens VIII. Pontifex Ord: Max: per literas agit. Archiepiscopum officij hac
in parte serio monet: quibus ille permotus praesente Nuncio Apostolico, & Praepo-
sito, Collegij institutionem scripto dato comprobavit. Accessit Imperatoria Maesta-
tis consensus, cujus voluntati tres dati sunt spectatae auctoritatis viri, qui rem
dederunt perfectam & Monasterium Beatae Virginis in monte Glacij, cum bonis oib;
Societati tradiderunt, data sufficienti cautione, ne quid per subditos molestiarum
aut turbatum Societas parteretur. Jam saltus Norib; cura traditus erat,
eorundem laboribus excolendus: par fieri conatus aderat: sed nescio quom turbam
humanae salutis inimicus per suos excitare cepit. Nonum nostri plenos octo dies
in bonis egerant, Proceres somitatus haetici acres conventu Glacij indicto advo-
lant, iniquam Commutationem querunt, insicis Comitatus Ordinibus, adeoq; ipsi
Imperatore, factum affirmant. Destinat dux e somitiabulo, latrem Rectorem
adeant, more Praepositorum praecedentium, conventum sua Praesentia n; odignetur
abnuere: hi persistunt, usq; dum renitentem in suam sententiam pertra-
herent. Itum ergo: reperti quadraginta ex omni statu Viri, quos ubi Religiosa im-
pertivisset, alubatione, in medio considere iussus: ibi urgent, ut qui sine alicujus
auctoritate bona occupavit, eodem unde venisset revertetur: sin id abnueret,
pulos fratres sanonorum Regularium in collegium reciperet. Noster feras
decreto scriptum tuctur, utrumq; se facturum negat: resistenti imperant,

První strana *Littearae annuae* kladské jezuitské koleje za rok 1598

(ATJ Kraków, rkp. 2229, s. 11)

Kirmeser proconit cancellari
 Supremo abominandum statum
 hereses et oppressionem catholicorum.

Salutem et orationes.

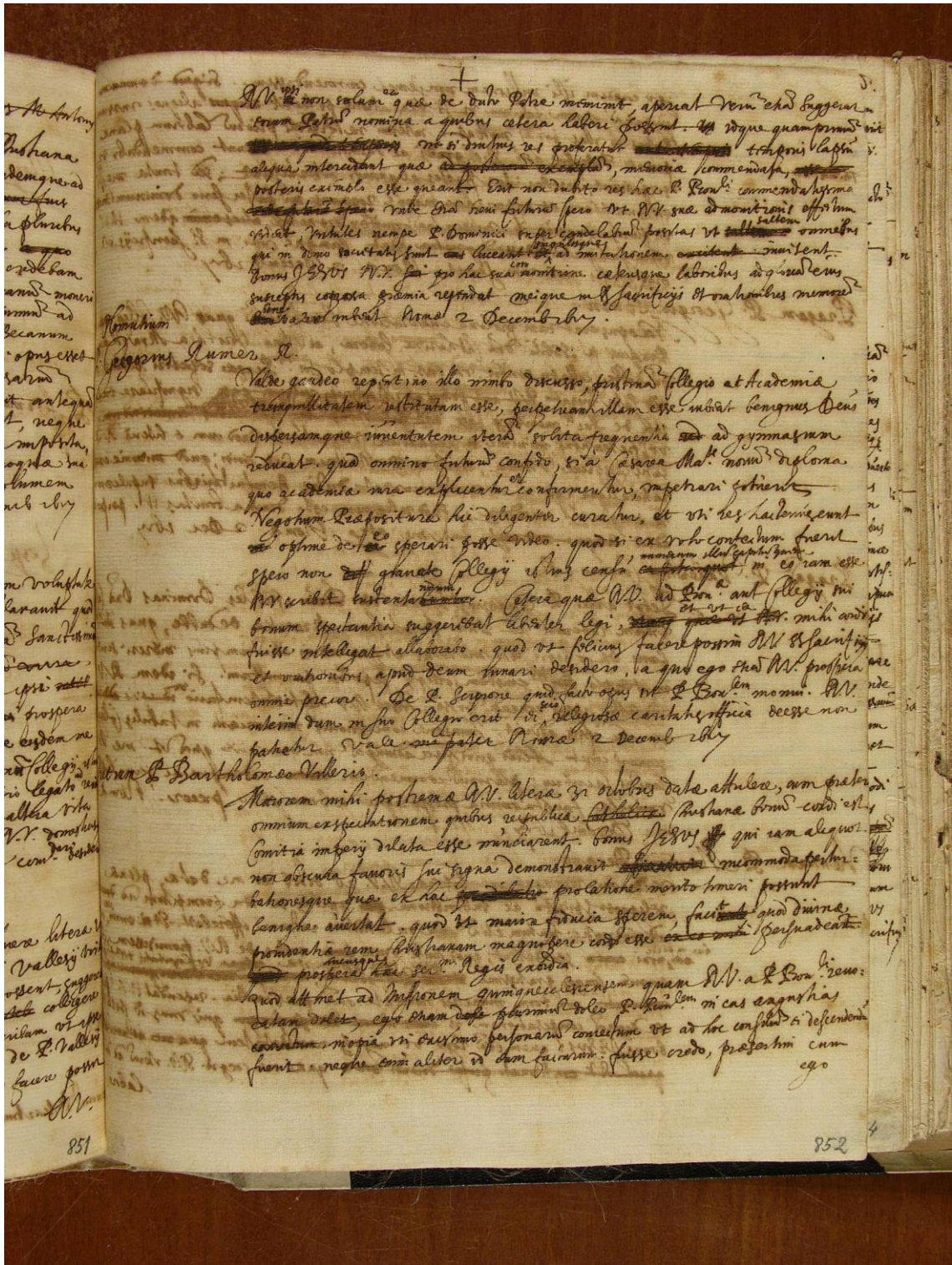
Ich habe den gnedigen großgütigen Herr
 und Patron, der päpliche so dem heiligen Stuhl
 in seinem Bischoflichen Amt gegeben sollen, in
 allem der weltlichen Geborn verordnen laiden,
 das der päpliche samt allem andern geschick
 in der Bischoflichen verordnet und verordnet ist, sammt
 es in reformation parochiam mit dem weltlichen befollet
 werde, wie S. C. B. an dem gemelten gegeben,
 sondern auch der Geborn, die ich in diesem an dem
 sein und mich an dem gemelten großen geschick
 beinhalten, so wie alle von allen weltlichen begeben
 und den weltlichen S. C. B. selbst in dem beinhalten mit
 dem Geborn, sondern in dem schriftlich mit beinhalten
 trawigen Geborn in dem Rom. Bischoflichen und S. C.
 beinhalten.

Ich habe den gnedigen Herr
 und Patron, der päpliche so dem heiligen Stuhl
 in seinem Bischoflichen Amt gegeben sollen, in
 allem der weltlichen Geborn verordnen laiden,
 das der päpliche samt allem andern geschick
 in der Bischoflichen verordnet und verordnet ist, sammt
 es in reformation parochiam mit dem weltlichen befollet
 werde, wie S. C. B. an dem gemelten gegeben,
 sondern auch der Geborn, die ich in diesem an dem
 sein und mich an dem gemelten großen geschick
 beinhalten, so wie alle von allen weltlichen begeben
 und den weltlichen S. C. B. selbst in dem beinhalten mit
 dem Geborn, sondern in dem schriftlich mit beinhalten
 trawigen Geborn in dem Rom. Bischoflichen und S. C.
 beinhalten.

Ich habe den gnedigen Herr
 und Patron, der päpliche so dem heiligen Stuhl
 in seinem Bischoflichen Amt gegeben sollen, in
 allem der weltlichen Geborn verordnen laiden,
 das der päpliche samt allem andern geschick
 in der Bischoflichen verordnet und verordnet ist, sammt
 es in reformation parochiam mit dem weltlichen befollet
 werde, wie S. C. B. an dem gemelten gegeben,
 sondern auch der Geborn, die ich in diesem an dem
 sein und mich an dem gemelten großen geschick
 beinhalten, so wie alle von allen weltlichen begeben
 und den weltlichen S. C. B. selbst in dem beinhalten mit
 dem Geborn, sondern in dem schriftlich mit beinhalten
 trawigen Geborn in dem Rom. Bischoflichen und S. C.
 beinhalten.

První strana listu kladského probošta Christopa Kirmesera nejvyššímu kancléři království Českého z 2. července 1584

(AD Klodzko, sig. A 10 b)

Jezuitské Epistulae generalium ad nostros z prosince 1617

(ARSI, sig. Austr. II/2, s. 852)

Ilmo et Reo mio Sig. Rone. Comte et Prince de Saxe.

Questo e il secondo dno. che sono senza nuova sua reale de suoi comandi, aggio pero spero
ne quella buona salute, di io sempre. lei desidero et che possa sul essere causa, glia, et ho
sentito la settimana scorsa, che le ho nel mio l'ordine andare a venire, come in tutto la
stato, et anco mi viene al gno dno. che per ancora in l'haucano no luto gli R. D.
Venire se costano hanno che la loro Polta essere o non sperano, pero in parte in
due giorni; Sarino pero come la gita passata a l' S. M. Supplicazioni, in tanto,
che questo reg. se risolvano o da et mi seia comandato alio.
de negotij in ho, che dike hauendo al il punto stato conto di g. ca. oculto et per
hauendo nella Repubblica de tutti li Stati, de al una mia persona d' un politico per
l'ausilio di g. ho in hauendo poco intendere il R. Consiglio, che hauendo, pensato del
Av. li Praga hauendo scritto per a sapere delle ragioni Regolati et che a noi
era stato uenuto tutto li tempi, per un nihil han sent, de l' Agente di D. J.
Av. al Stat. di, se ne disse che facemmo a parte avanti d' esso, et un altro tutto
al il Re. Proc. Gen. de Genia, si avate, et rispose ogni di necessiti che i ragione,
che uenire di uita le ragioni de l' ordine Regolati si come gli ne hauendo
auuto esso Av. uguale ho in tutto, che dalla villa de Praga e stato rispetto per
dno. di R. B., che l' h' contenta di essi anno interi, et pero, che l' edoac hino
io i hanno in conano. l' abbiamo conferito insieme con il Proc. di R. Consiglio
et me, io, che si dovette fare, et se risolve, che per de in era possibile il me
tutti l' era inter, che si mandasse in Auonia a l' S. M. di quanto era detto

Archiv
Ministerstva vnitra
v Praze.

583 226
Prague

První strana zprávy agenta Jacoma Olivieriho kardinálu Dietrichsteinovi z 10. června 1617

(MZA Brno, G 140, kart. 438, f. 583r)

LIBER ANNALIŪ
MONASTERII OMNIUM
SANCTORUM
OLOMVTIJ IN PRÆURBIO
AD OMNES SANCTOS

Sub Rmō Dno Dno Balthasaro
Ernesto Koro Praeposito et Prala
to Eiusdem loci Ordinatus ac in
captus. Anno 1660. 7. Novembris

První strana *Liber Annalium Monasterii Omnium Sanctorum*

(MZA Brno, G 10, č. 204, f. 1r)

est in cruce.

Matricula

seu

Ortus & Progressus
Insignis Collegiatae Ecclesiae
Canonicorum Lateranensium S. Augustini
Olomucij ad OO. SS.
& Fundamentalibus Litteris
Romanorum Pontificum. Bullis
Caesarum, Regum, Diplomatiibus,
Privilegijs ac Decretis,
Antiquis & noviter repertis Documentis,
Seniorumq; Traditionibus
sub
Felici Recennali Regimine
Reverendissimi & Amplissimi Dni
Alexandri Maximiliani Krbošch
Insignis hujus Collegiatae Ecclesiae ad OO.
et Landskrona Praepositi & Fulati
A. Josepho Tichnowsky Canonico Lat. Seci Seniore
Conscrip. tus.
1792

Začátek rukopisu *Matricula seu Ortus & Progressus Insignis Collegiatae Ecclesiae Canonicorum Lateranensium S. Augustini Olomucii ad OO. SS.*

(MZA Brno, G 10, č. 195, f. 3r)